

rast

20 let
REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XX, OKTOBER 2009, št. 5 (125) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

UVODNIK

- Je angažiranost v literaturi še možna in smiselna? 432 Ivan GREGORČIČ ✓

LITERATURA

- Dnevniški zapiski, NN 434 Matjaž BRULC ✓
 Artikli (njih pet) 439 Andrej ADAM ✓
 Capreolus Capreolus 442 Neje GAZVODA ✓
 Goli otok 446 Glorjana VEBER ✓
 Afriški bombaž na gradbišču 446
 Breztežnost 447 Barbara JURŠA ✓
 Funkcionalnost 448
 In potem: upanje 448
 Človek - največje bogastvo 449 Stane PEČEK ✓
 Utopljene sanje 453 Marinka M. MIKLIČ ✓

Prevod

- Napačna diagnoza 455 Goran SAMARDŽIČ ✓
 Prevod: Damijan ŠINIGOJ

KULTURA

- Prvi listi 461 Andrej SMREKAR ✓
 Nezaslišan videz stvari 472 Marjan FRANKOVIČ ✓
 ✱ Bojna usposobljenost slovenskih partizanskih čet v vojnem letu 1941 - Brežiška četa ✱ 486 Tomaž TEROPŠIČ ✓

NAŠ GOST

- Lepo je, če ti je arheologija poklic in hobi
 Pogovor z Danilom Breščakom 500 Rasto BOŽIČ ✓
 Peti novomeški likovni dnevi 517 Jožef MATIJEVIČ ✓

DRUŽBENA VPRAŠANJA

- Upoštevati in razvijati je potrebno sistem vrednot, medsebojnega zaupanja, spoštovanja in sodelovanja 522 Joža MIKLIČ ✓

ODMEVI IN ODZIVI

- Ob Golievem spominskem dnevu 538 Tone PAVČEK ✓
 Mecenka Josipina Hočevar in kipar Ivan Zajec 541 Alenka ČERNELIČ KROŠELJ ✓
 Brežiški festival, evropsko glasbeno sotočje 544 Bogdan UČAKAR ✓
 Zgodilo se je veliko 546 Barica SMOLE ✓
 Humor, obliž na vreze življenja 547 Milan MARKELJ ✓
 Preprosto, a iskreno 549 Jože ZUPAN ✓
 Radoživo poigravanje 550 Rasto BOŽIČ ✓

RAZPRAVE IN ŠTUDIJE

Janez Vajkard Valvasor na Dolenjskem in njegovo tamkajšnje
neznano potomstvo (4)

553 Boris GOLEC

KRONIKA

Kronika: maj - julij 2009

562 Lidija MARKELJ

Nikolaj Beer: AVTOPORTRET, olje pl., 2009, 80 x 60 cm

JE ANGAŽIRANOST V LITERATURI ŠE MOŽNA IN SMISELNA?

Verjetno se je komu, ki je v prejšnji številki revije bral naš razpis za sodobno angažirano pesem ali kratko prozo, postavilo vprašanje, ali je spričo vseh teorij o najrazličnejših koncih: o koncu zgodovine pa o koncu t. i. prešernovske strukture v slovenski literaturi, ki je vključevala narodnostno in socialno angažiranost, kaj takega sploh še smiselno in možno. Toda tak razpis je narekovalo prepričanje, da zgodovinskost in družbenost ne moreta biti mrtvi za poezijo, da mora biti poezija oz. literatura ne samo hedonistična, ampak tudi v živem dialogu, celo v spopadu s svetom in časom, v katerem nastaja, posebno še, če upoštevamo slepo ulico, v katero je svet zašel. Polnost literature je gotovo odvisna od gostote življenja, ki gomazi v njej v vseh oblikah. Potemtakem je v njej prostor tudi za odslikavo družbenih parametrov, ker ti vplivajo tako na globalno kot na individualno. Literatura mora vsekakor govoriti »pravokotno na življenje« tudi v tem smislu. Od nekdaj je to na prepričljiv umetniški način tudi zmogla. Ponazorimo le z nekaterimi šolskimi primeri: od ljudske pesmi (npr. *Neusmiljena gospoda*) preko Prešerna (*Zdravljica*), Župančiča (*Žebljarska*), preko dobršnega dela izvrstno satiričnega Cankarja, Kosovela (vključno z avantgardnimi *Integrali*) do današnjih starejših: Fritz, Brvar, Pavček (npr. v *Ujedankah*) in mlajših sodobnikov, npr. Miklavža Komelja v nekaterih pesmih v zbirkah *Hipodrom* in *Nenaslovljiva imena*. Zato se ne zdi prav nič bogokletno, da smo v prostor slovenske literature javno povabili (in še vabimo) tudi tovrstno pisanje, in to v upanju, da bodo avtorji našli nove teme, nove zorne kote in ustrezne izrazne in formalne možnosti, čeprav se zdi, da sodobno postmoderno občutje o relativnosti vsega ni ravno rodovitno polje za kakršnokoli kritično angažiranost. Toda angažirana občutljivost se pogosto izraža skozi humor, satiro, grotesko ali antiutopijo, kar pa tudi postmodernemu občutju ni tuje. Morda pa je za tovrstno pisanje potrebno najti nova, neideološka izhodišča in trdna tla v elementarni človečnosti in etiki ter veri v moč literature; negibno malodušje je lahko namreč tudi bolezensko stanje.

Na anonimni literarni natečaj se je odzvalo devetdeset piscev z vseh

koncev Slovenije, nekaj pa tudi s področij nekdanje skupne države. Večji del avtorjev tako pesmi kot kratke proze (ta je bila nekoliko številneje zastopana) žal ni upošteval teme razpisa, če pa jo je že, jo je pogosto obravnaval precej deklarativno in moralično. Žirija za izbor tekstov v sestavi: pesnica Marjanca Kočever, pisatelj in urednik Damijan Šinigoj ter podpisani kot predsednik je za **prvo nagrado** izbrala kratko prozo Matjaža Brulca z naslovom *Dnevniški zapiski, NN*, za **drugo nagrado** ciklus pesmi *Artikli (njih pet)* Andreja Adama, za **tretjo** pa kratko prozo *Capreolus Capreolus* Nejca Gazvode, za **objavo** pa še pesmi Glorjane Veber (*Goli otok, Afriški bombaž na gradbišču*) in Barbare Jurša (*Breztežnost, Funkcionalnost, In potem: upanje*) ter kratki prozi Staneta Pečka z naslovom *Človek – največje bogastvo* in Marinke M. Miklič *Utopljene sanje*.

Vsem sodelujočim avtorjem se zahvaljujemo za sodelovanje, izbranim in nagrajenim pa iskrene čestitke!

Ivan Gregorčič, literarni urednik

Janko Orač: TRANSPARENCA,
fotografija

Matjaž Brulc **DNEVNIŠKI ZAPISKI, NN¹**

21. april 1994

Kaj je najsilovitejša prvina v studu, ki nam ga povzroča lastno blato? Vonj? Ali pač videz njegove oblike? Mar je potem odnos med vonjem in obliko preobrazba odnosa med vsebino in formo? Potem je torej duh prava in edina vsebina dreka? Če misel razvijam dalje, končam pri tautologiji - vsebina dreka je drek sam - s katero se ne morem zadovoljiti.

Kako neskončno me begajo ta vprašanja. S silovitostjo, ki je ni para, so se zadrila v moje misli; zdaj se nikakor ne umaknejo odtod. Kot da bi me obsedel demon - čemur pa se lahko le zafrkljivo posmehnem. Zadnje tedne se počutim prav dobro.

23. april 1994

Govno je tisto, kar nas povezuje z naravo, nas napravlja zemeljske, tostranske, nečiste. Ko sem danes zjutraj opravil na stranišču, sem s preprostim gibom roke potegnil vodo. Moje blato, ukleščeno v vodni vrtinec, je izginilo neznanu kam. Zavedel sem se, da smo z izgubo stika z lastnim govnom izgubili tudi stik z zemljo, z naravo, ne glede na civilizacijske norme. Ne le da sem bil pretresen nad odkritjem te povezave, njena enostavnost me je naravnost osupnila.

24. april 1994

Vse, kar so nas naučili o dreku, je laž.

27. april 1994

Dan upora. Kako blagodejno je izgovoriti to zvenečo besedo. Upor. Edini praznik, ki slavi nestrinjanje, prekinitve reda, pokončno držo, implicitno pa tudi delovanje, akcijo, celo nasilje. Seveda je povsem na mestu vprašanje, kakšne možnosti upora nam ponuja današnji čas, ujet v trden zapredek jalovosti. Bojim se, da so možnosti pičle, kar pa še zdaleč ne pomeni, da jih ni. Nejasno slutim, da bolj ko je zunanja sila trdna in monolitna, bolj megalomansko vznesene oblike prevzame posameznik, ki se ji želi upreti. O tem bom moral še razmisliti.

2. maj 1994

¹ Zapis je bil odkrit na kupu zbledelega papirja in časopisov v kleti stanovanja, katerega lastnika sva postala pred kratkim. Almi besedila še nisem pokazal, še nikomur ne. Dnevnik se konča 11. 6. 1994, pisan je na roke, avtor neznan. Sklepam, da gre za prejšnjega lastnika, ki je pred dvema letoma nenadoma umrl. Dedinja stanovanja, A.M., mi je nekoč ob ogledu mimogrede omenila s svojim osornim tonom, "da jo njegov nesrečni konec na žalost ne preseneča". Vsekakor bom moral zgodbo tega človeka še raziskati.

Ko sem večkrat prebral dnevnik, je tudi vame, če lahko tako rečem, "vstopila nekakšna svetloba, milost, nekakšna nova moč, ki jo do zdaj nisem poznal". Skrivoma kujem nov načrt "osvoboditve", a z drugimi sredstvi. Še so možnosti.

Včeraj je bil še en praznik: praznik dela. V mestu je bila na trgu velika proslava s pevci in govorniki. Ko sem stal zunaj, sem si predstavljal vse te ljudi, kako družno opravljajo veliko potrebo. To bi bil resničen praznik, posvečen bistvenemu biološkemu popravilu naših teles. Zakaj se moramo sramovati lastnih iztrebkov, zakaj zanikujemo sami sebe, medtem ko tako pompozno povečujemo delo, ki nas zgolj uklešča, nas dela za sužnje ter s tem uničuje najboljše v nas?

Spoznavam, da ljubim vonj lastnega govna. Ko sem se zjutraj sklanjal nad školjko in vpiljal omamni vonj, je v mene vstopila nekakšna svetloba, milost, nekakšna nova moč, ki je do zdaj nisem poznal. Ožarila me je vznihanost, s kakršno so se srečevali puščavniki v času zgodnjega krščanstva. Z gotovostjo trdim, da imam rad drek vseh ljudi, in želel bi si, da tudi oni vzljubijo moj drek.

6. maj 1994

Zadnjih nekaj dni sem redno prebiral časopise. Nobenega dvoma več ni: svet drvi v prepad. Na jugu divjajo vojne. Stanje v naši državi je obupno. Vsepovsod je polno dreka. Vsepovsod smrdi, a vsi se pretvarjajo, da ni nič. V časopisih sem nehote opazil veliko oglasov za čistilna sredstva. Očitno je, da si ljudje želijo čistosti, higijene, red, vendar so njihove metode scela napačne. Slutim, da je očiščenje moč doseči le s pogrezanjem v največje blato, vendar se do logike, ki bi utemeljila to domnevo, še ne zmorem dokopati. A intuitivno sem trdno prepričan v svoj prav; svetloba, o kateri sem pisal pred dnevi, še ni pojenjala.

V službi sem izvedel za napredovanje. Bil sem v pisarni pri načelniku našega oddelka; seveda bo odslej tudi moja plača nekoliko višja.

7. maj 1994

Popoldne sem skozi okno opazoval žensko, ki živi v našem bloku. Psa je peljala na sprehod. Ko se je žival podelala na zelenico, je ženska iz žepa potegnila plastično vrečko in pospravila njegov iztrebek. V prizoru je bilo nekaj skrajno čutnega; njena nežna in razdajajoča materinska skrb me je močno ganila. A vzorec je bil enak: umazanija je treba skrbno odstraniti. Ideologija čistoče preži nad nami, kljub temu pa se nahajamo v svetu, ki še nikoli ni bil tako umazan in grd. V tem prepoznavam svojevrsten paradoks našega časa.

Seveda se zavedam, da znamenja resnice vselej ležijo razgaljena na površini, tik pred našimi očmi. Oziroma, še bolje: tik pred našimi nosovi.

10. maj 1994

Umazanija je nevarnost. Drek je subverziven. In ravno v tem leži njegova strašna moč, ki jo ima nad ljudmi. Morda bi bilo svet mogoče zamajati z odločnim nasprotovanjem enemu ključnih civilizacijskih smotrov: čistoči. Posvetilo se mi je: drek je upor. Zato je napak, da potrebo opravljamo skriti, sami in osamljeni med štirimi stenami naših kopalnic.

Čas je, da naredim konec tej nesmiselni utvari. Na začetku bom gotovo srečal zavračanje, v to ne dvomim; sovraštvo okolice je skupna točka vseh prerokov in jasnovidcev; še vedno si upam trditi, da sta mi zgodovina in narava človeškega bitja dobro poznana.

11. maj 1994

Svet, kjer govno ne bi bilo skrito, bi postal naravnejši, istovetnejši; prepričan sem, da bi lahko družba le na ta način znova pridobila občutek za stvarnost in tako prepoznala zlo prave umazanije, ki pa je ne pooseblja govno, temveč človek s svojim stremuštvom, pohlepom, sebičnostjo, neumnostjo. Z vso svojo dušo verjamem v gromozanski emancipatorni potencial te velike ideje.

Kopljem se v posebnem zanosu: očitno stopam na pot revolucionarja; moje misli so jasne in prodorne kot sij diamanta.

15. maj 1994

Kakšno veselje, kakšna radost! Skoval sem načrt in ga nocoj tudi izpeljal. Moje srce zdaj bije v ritmu divjega ponosa. Počutim se, kot bi me pri živem telesu prebadala tisočera kopja. Te vrstice pišem z največjo težavo; še vedno mi drhtijo roke, na katerih zaznavam rahlo opojnost lastnega blata.

Bil sem zunaj. Odtihotapil sem se pred blok in ponečedil pot, ki pelje do vhoda. Kakšno vzburjenje, kakšen objem naslade, ko sem začutil, kako iz mojega napetega telesa vre debela črna gmota, gibka kakor krušno testo, topla kakor zavetje postelje, v kateri zdaj ležim.

In kako sem v počepu trepetal pred tem, da me ne bi zalotili! Zavedam se, da je ta strah ostanek stare miselnosti, s katero bom moral čimprej opraviti. Naloga ne bo lahka. Vsako revolucionarno dejanje zahteva žrtev, smrt starega, da se lahko rodi novo.

Zunaj se dani, jaz pa še vedno ne morem zaspati, preveč sem vznemirjen, preveč misli se mi podi po glavi. Ljudem moram pokazati svoj drek, njegov vonj, obliko, strukturo. Čistost v tradicionalnem pomenu besede je zame mrtev pojem; moja naloga je, da ljudem odprem oči. Da jih umažem z lastnim blatom. Le vrnitev k zemeljskim elementom in k naravnemu bo vzpostavila prvobitni red, pod katerim razumem elementarno naravno etiko, kakršno so poznali naši davni predniki. Svet potrebuje naše govno, v to sem trdno prepričan.

16. maj 1994

Ko sem se vrnil iz službe, kupčka mojega blata pred vhodom ni bilo več. Nekdo ga je skrbno počistil. Za njim je ostala le ozka temna lisa: v tistem trenutku je bil to zame edini dokaz, da resnično bivam in delujem. Oblila sta me ponos in nesluteno zadovoljstvo. Moje življenje je naposled dobilo vodilo, smisel. Lotil se bom ambicioznejših načrtov; ljudje bodo nekoč zagotovo sprevideli, kako pravilna in zveličavna je bila moja pot!

20. maj 1994

Sinoči sem se posral pred vhod v poslovalnico banke v naši ulici.
»Drek je edina valuta naše prihodnosti.«

Ta misel se mi je utrnila danes, ko sem bil znova na obisku pri načelniku oddelka. Peljal me je na kosilo v drago restavracijo. Po obilnem obedu mi je zakrotovičilo v drobovju; vstal sem in šel karseda suvereno ponečedit - pokrov školjke.

Načelnik me je zaupljivo posvaril, naj se vendar vpišem v stranko.

Zdaj da je skrajni čas. Potrebujejo ljudi kot sem jaz. Po krajšem zaigranem obotavljanju sem seveda privolil. Nujno je delovanje v sistemu in ne izven njega; moj drek se mora institucionalizirati, učinkovati mora tudi od zgoraj navzdol.

24. maj 1994

Jem močno, težko hrano, veliko beljakovin in ogljikovih hidratov. Potrebo opravljam vsak drugi dan - zunaj seveda. Debele klobase kostanjeve barve, ki prihajajo od mene, so čvrste in lepih oblik. Utrnila se mi je posrečena ideja; na hlačah zadaj sem izrezal ozek kos blaga, tako da na svojih pohodih ne izgubljam časa s slačenjem in oblačenjem. Iz kuhinjske krpe sem sestavil posebno plenico, ki si jo po opravi namestim med korak. Ne bi rad, da me izda blaženi vonj moje notranjosti. Okoli pasu si potem zavežem pulover. Moja oprava je tako popolna; moje poslanstvo plemenito. Živim v ekstazi, katere srčiko predstavlja moj drek, s katerim bom umazal svet. Vsak drugi dan se izpolnejo moje sanje: zaradi moje umazanije svet postaja trdnjši, zavest jasnejša. Zanima me, če se ljudje tega sploh zavedajo. Ponižno pričakujem svečani trenutek, ko bom pri soljudeh dejansko opazil prve spremembe.

26. maj 1994

Danes so me že med delom obšli težki, moreči dvomi. Za menoj se je vlekla senca malodušja, ki je doma postala še temnejša. Ima moje početje sploh kakšen smisel? Sem se prenaglil? Sem sploh pri zdravi pameti? Je drek pravo sredstvo za odrešenje sveta, ki je poln dreka? In mar ni groznejše stvari od razočaranega revolucionarja, od zagrenjenega idealista? Sem le novi Martin Kačur, pač poln zdravega in trdnega govna?

Kupil sem si steklenico žganja in jo pred nekaj minutami načel. Napil se ga bom kot velika temna žival, ki je obsojena na beden propad.

27. maj 1994

Včeraj ponoči sem se pijan podelal v vrečko in se s tem materialom v rokah obupan odpravil ven. S prsti sem zajemal lastno blato, redko dišeče po žefranu, ter z njim pisal po temnih stavbah v središču našega mesteca. Malodušje je minilo; počutil sem se kot cvet, ki ga po dolgi, črni noči obsije sonce.

V službi so danes govorili o tem. Naš kurir je vedel marsikaj o napisih; kako me je prizadel brezsradni hehet mojih sodelavcev, teh otopelih, vase zagledanih nevednežev, ko jim je pripovedoval o tem, kar je videl.

28. maj 1994

Slišal sem, da zadevo preiskuje policija. Sklenil sem, da se bom za nekaj dni potuhnil.

2. junij 1994

Zadeva se je umirila. Sinoči sem znova udaril pred neko trgovino na Starem trgu. Posrečil se mi je zajeten, v soju uličnih svetilk masno sijoč kupček, vreden vsega občudovanja.

8. junij 1994

Pričakujem rezultate, spremembo, nestrpen sem kot otrok. Vendar ne smem popustiti lastni naivnosti, začetniški vnemi, neučakanosti. Pot, ki je pred mano, bo zagotovo še dolga in naporna, kar pa ne more omajati moje vere v blato. Izostri moram svoje misli, si izoblikovati trden antropološko filozofski okvir mojega početja. Veliko dela me še čaka, a močno zaupam samemu sebi; vztrajam v svojem optimizmu, vztrajam pri svojem dreku.

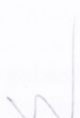
11. junij 1994

Nedvomno bo nekoč nastopil čas za ljudi, kot sem jaz. Prepričan sem, da nas bo naš lastni drek osvobodil, preobrazil, vrnil v naročje matere, ki od nekdanj skrbno bdi nad nami, a smo ji spričo lastne kratkovidnosti obrnili hrbet.

Nespoštljivost umazanije implicira osvobajanje, skoraj očiščenje; trdno sem prepričan, da prinaša priložnosti za pojav novih ideoloških ter vedenjskih shem v političnem, kulturnem, družbenem in zasebnem življenju.

Še je upanje, svet je razprostrt pred mojo analno odprtino, pred tem skritim cvetom brezmejnega opoja.

Nekoč bom dočakal dan, ko bo vse drugače. Kakor moj drek me tudi lastno upanje ne more razočarati.

Andrej Adam *Artikli (njih pet)*

1.

Ah, težko te je ujeti!

Pogled - košček stekla, ki ga je zgladilo morje.

Besede - razbarvane sipe.

Tisoče ovac se na zeleno umitih tratah zliva v rumeni dan.

In ti, te veseli, ko gledaš, kako rastejo?

Ah, vem, da te!

Iz tvojega belega ovratnika tuli trop volkov.

2.

Mesto: brezkraina vezenina.

Togoten vbod tukaj, zgrešen poskus tamkaj

in mesto postane zmečkana, umazana krpa,

ki jo je mogoče uporabljati le brez občutka za podrobnosti.

Potem seveda ne gre brez rumeno-nakodranih besed.

Besed? Poglejmo si jih od blizu.

Preračunane so,

po eni strani natančno - kakor skok plenilske mačke -

po drugi strani ostajajo dvoumne -

kakor zibajoča se astrologinja s piškotastimi očmi.

3.

Zatipkani obrazi zrejo iz kupov zmečkanih, neizvezenih besed.

*Njihova siva in kakor plastičen prt trda koža ni nikdar gostila
zračnih, veličastnih misli in*

Andrej Adam *vino na mizi ni nikdar bilo zgolj vino.*

*Še celo avtomobil v garaži je moral biti
marljiv, vztrajen in delaven.*

*No in sedaj bi ta trda, prizadevna in tiha lica (končno?)
kričala.*

Krhek čas se bliža!

4.

*Daljave -
zložene po abecedi in oblite s kratkim besedilom,
čakajo,
oj, čakajo.*

Ja, ampak kaj čakajo?

Na ljudi!

Na ljudi?

*Da, rade bi jim prisluhnile,
jim zaprle oči z rokami iz not,
jih zazibale v sen, sladek kot rdečica devic.*

To je samo prispodoba, ne?

*Jasno. Daljave niso prav nič deviške.
Pri katalogizaciji življenj v žanre
gre v resnici samo za vpliv in denar.*

5.

jutranji kriki tovarn

jok intelektualcev se spreminja v vrabce

Andrej Adam

*ideje več niso gibke metle
s katerimi so nekoč pometali mesta
na prodaj so: za skorjo kruha in tri češnje*

Toda kaj to pomeni?

*to pomeni
da se ti piše
po tolsti gosposki roki
ki hrani golobe*

Nejc Gazvoda

CAPREOLUS CAPREOLUS

Avto golf dvojka rdeče barve je bil parkiran v gozdu med drevesi in pokrit z vejami smrek. Golob je premaknil ramo in lovska puška je zdrsnila po jermenu, tako da je lahko udobno počepnil. Gume golfa so bile stare in zlizane, podvozje zarjavelo. Registrskih tablic avto ni imel. Golob je potipal pokrov motorja. Bil je topel. Vstal je in potegnil zrak v pljuča. Brazgotine svetlobe so nastajale nad visokimi hribi temnega neba. Pogledal je svoj avto, zeleno lado nivo, parkirano nekaj deset metrov stran na travniku. V težkih čevljih je delal počasne korake. Prišel je do svojega avtomobila in odložil puško na zadnje sedeže in odprl prtljažnik in ven vzel cepilno sekiro. Prijel jo je za toporišče in pobesil roko, nato je zaprl prtljažnik in nekaj časa gledal svoj obraz v zadnji šipi avtomobila. S prstom se je podrgnil po nosu in nos je bil poln žilic barve biblijskih rek. Menišček je zapel nekje med drevesi. Jutro je prihajalo. Golob se je obrnil in se odpravil proti golfu dvojki rdeče barve. Prišel je do njega in mu z vajenim udarcem razsekal gume in odložil sekiro na tla in počasi in spoštljivo pobral dolge veje smrek z avtomobila in jih položil na tla kot spečega otroka v zibko. Spotil se je, za trenutek je počival. Potem se je obrnil in odkorakal do svoje lade nive in sekiro spravil nazaj v prtljažnik in vzel puško in šel v gozd, ne da bi se še enkrat ozrl po rdečem avtomobilu, ki je čepel na gozdnih tleh.

*

Marinko sm še vednu mu rad, je pa res, da ji tega nikul nism taku reku. Sej ne da verjam'm v gospuda in Marijo, težku bi verjeu, najbrž kr od takrat, ko sm biu še pr tamalih in sem mamu za roke držau in so Švabi stal pred nam, župnik pa jim je vina natoču u en kozarc, pol so ga pa pil in edn me je pogledou in mi pomežiknu in sem biu veseu, k so bli drugi vsi skus taki črni in tečn, še narbl mama, ker fotra ni blu od n'kodr. Ja, se spomnm, jukala je, ku me je za roko držala in so Švabi z župnikom pil. Pol so Švabi šli. Čez dva dni so pršli tardeč. Spet smo stal u krogu in spet sm mamu za ruoke držal in mama je spet jukala, ampak župnik ni vina natoču, padu je na kulena in prosu in prosu in prosu, kaj jst vem, kaj je prosu, takrat sm s'm hotu, da mi kakšn od naših, taku je rekla mama, Golobček, to so naši, da bi mi kkšn od naših tut pomežiknu, pa mi ni. Ko je župnik nehau prost, so ga ustrel'l u glavo in on je padu na tla mrtu, moja mat pa je pala u nezavest. Pol so tardeči šli, jaz pa nism gledau mat, okol katere so se susede nabrale in cvilile, ampak mi je blu kr mal useen za no. Gledau sem župnikovo betico, iz nje je rasla rdeča ruoža in tekla črna kri. Zdej me je sram, ampak ker sm str, lahko rečm, da je bla tu najbul zanimiva reč, kar sem jih med vojno vidu. Pol sm pa celo noč razmišlou, da če bi biu res Buh na svet, tega ne'b pustu, da se župniku nardi. Zdej vem, da ni vse taku preprostu, ampak ne morm kej. Še zmerej in še dones mislm taku.

Golob ni delal več kot deset korakov naenkrat. Ustavljaj se je in poslušal. Slišal je njihove glasove, oddaljene kot večer od jutra, ki je dokončno zgorelo in zdaj je modro rezalo med krošnjami dreves. Obiral sem se, presvetlo je, je pomislil. Če jih dobim na jasi, mi bodo pobegnili. Golob je hodil dalje in vseč mu je bila mehko pod grobi-mi rjavimi čevlji. Lovec je bil petdeset let in še vedno se ni nehal čuditi gozdu. Prehodil sem že celega, pa je, kot da se vsak dan spremeni, je pomislil. Kot da se skriva pred nami. To moraš spoštovati. Ne pa tako, kot oni, je pomislil in se ustavil. Ne tako kot oni, jebemti. Gnojad. V roke je prijel puško in močno se je ugriznil v spodnjo ustnico. Hitro je dihal, velike nosnice so mu plale.

Pred njim je ležala drobna srna in prsni koš ji je miroval. Dlako je imela prepojeno s krvjo, telo polno strelnih ran. Mladič je še. Pizdar-rija, je pomislil in stisnil zobe.

Golob je zdaj delal več kot deset korakov naenkrat in ni bil pre-viden. Na jaso je prišel z glasnim sopenjem in potnimi rokami, v katerih je držal puško kot palico, ukleščeno med bele členke. Videl jih je na drugi strani dolge ravnice, ki se je na koncu rahlo spustila nazaj v gozd. Dvignili so glave kot divjad, ki ji veter prinese slabo novico. Pet, šest jih je bilo. Golob je videl, da imajo dve srni ali dva srnjaka. Niso si jih oprtali prek ramen, kot se spodobi. Držali so jih za zadnje noge in jih vlekli po tleh. Zdaj so mirovali in gledali proti njemu. Začeli so nekaj govoriti in vpiti v jeziku, ki je jezil Golobova ušesa. Jezil jih je od nekdanj, ko se je tepel z njimi kot otrok in ko jih je preganjal s stričeve njive, ker so kradli pridelek.

»Cigani! Žile vam bom odpru!« je zavpil.

Zavpili so nazaj. Zasmejali so se. Golob je razmišljal. Naslonil je lovsko šibrovko na ramo, odpel varovalo in ustrelil. Telo mu je trznilo in droben oblaček dima mu je za trenutek obstal pred očmi, potem pa se je spet narisalo pet ali šest figur tam na koncu jase in vseh pet ali šest je bilo v daljavi kot drobna drevesa, ki jim je pognala ena sama vejica, usmerjena proti Golobu. Iz te vejice se je usklajeno kot v cerkvenem zboru usul svinčen dež. Golob se je vrgel na tla in okoli njega je zrak tulil od bolečine. Kakor hitro so začeli, so tudi prenehali. Golob je še nekaj časa ležal. Nato je vdihnil. Ciganov ni bilo več, srn ali srnjakov tudi ne. Z avtomati lovijo, si je govoril, ko se je skrival v gozdu in vsak pok vejice zamenjal za hordo, ki ga išče. Z avtomati. In potem smo mi, lovci, divjaki? Pizdarija.

Šele v mraku se je Golob upal vrniti k svojemu avtomobilu. Sprednji šipi lade nive sta bili razbiti in nadrobljeni po sedežih, vetrobransko steklo je bilo mrežasto, skoraj belo. Golfa dvojke ni bilo več. Golob je počasi in previdno odstranil steklo in se odpeljal in komaj kaj videl skozi pajčevinaste razpoke in celo pot preklinjal in doma je bil, ko je bilo že jutro naslednjega dne, lačen in prezebel. Marinka ga je čakala sredi dnevnice, gola. Po obrazu se je namazala s šminko, ampak ne po ustnicah, temveč po zobeh in čelu in nosu in vekah.

»Ni te blo,« je rekla.

»Pejt. Te bom opral,« je rekel Golob.

Prikimala je. Golob je stopil do sedežne, vzela pregrinjalo in vanj zavil svojo ženo, ki je jokala.

*

Marinko sm še vednu mu rad, je pa res, da ji tega nikul nism taku reku. Kle, ku sm jest in ona duma, je sramota, če nimaš otrok. Ne vem, kdu od naju je res kriv, ker sm spau tud z drugim ženskam, ku sm biu z no oženen in tu brez gume in tut brez rezultata, ampak babe u vas so strejsale, de je muja »not suha«, taku so rekle. Pol pa je le zanosila, pred dvejsetimi leti. Nakupila je ropotuljce in tut plenice. Otrok se je rodil mrtu. In pol je Marinka res ratała suha, ampak ne v vampih, u glav se je posušila. Zadnjih deset let je tu trajalu in še dobru, de sm biu u penziji, ker drgač bi si še kej nardila. Rekla je, da vid Rezko, njeno mrtvo sestro, kaku sedi za mizo in ji z betice rastejo rugovi. Pol je jukala in se slačila in se plazila po tleh. Sred noči se je zbujala in mene zbudila. Rekla je, da naj grem u sosedno sobo pogledat, če tamau joka. Mislna je, da ma otroka. Jst sm biu tih, sem ustau in sm šu. Nekaj časa sem stau na hodniki, pol sm pršu nazaj in reku: »Ne, ne joka.« Marinka se je nasmehnila in zaspala. Taku je blu. Deset let. Vsako nedelo sm jo pelou k maš. Tm se je zmerej lepu obnašala. Nuben ni vedu, de je kej narobe z njo. Ko sva pršla nazaj, je ponavad kej skuhala, pol pa zaspala na sedežni. Pol sm pa celo nuč razmišlou, da če bi biu res Buh na svet, tega ne'b pustu, de se mujej ženski tu nardi. Zdej vem, da ni vse taku preprostu, ampak ne morm kej. Še zmerej in še dones mislm taku.

*

Golob je previdno in počasi hodil po gozdu in vedel je, da so tu. Srce mu je divjalo. Že nekaj ur jih je iskal med drevesi, v čisti temi, zdaj pa je bilo že svetlo. Golobove oči, navajene gozda in njegovega skrivanja v pregrinjalu krošenj, so videle premikanje v grmu. Golob je postal in naslonil puško na ramo. V momljanju je prepoznal cigansko govorico. Pomislil je na Marinko in na njen topli urin, ki ga je brisal s ploščic v kopalnici sredi noči, potem pa jo je spravil nazaj spat in šel z razbito lado nivo nazaj v gozd, po katerem je hodil in hodil in zdaj se je ustavil in meril in poslušal. Govorica je postajala bolj razločna. Cigani, zagotovo. Golobu je kapljica potu stekla izmed redkih las in se ustavila na veki. Takrat se je grmovje zatreslo in Golobu se je zdelo, da mu je nekaj skočilo v glavo. Zaprl je oči in sprožil. V ušesih mu je piskalo. V očeh ga je peklo. Razlepil je veke. Nič mu ni skočilo. Potna kapljica mu je kapnila v oko.

Golob je z dvignjeno puško previdno stopil nekaj korakov naprej in odgrnil veje. Meter naprej je na tleh ležala ciganka, poleg nje je stal droban ciganček, Golobu komaj do pasu. S temnimi očmi je gledal vanj in stiskal peščice. Poleg ciganke je ležala prevrnjena košarica, po tleh okoli nje pa jurčki in lisičke, namočeni v kri, ki se je nabirala nad ženskim truplom v podrasti. Golob je spustil puško in pogledal cigančka. Ciganček ni rekel ničesar. Gledal ga je z očmi, ki so Goloba spomnile na vse srne, ki jih je v mnogih letih v vrsti juter prinesel domov in pustil Marinki, da jim je nekaj časa mršila dlako, preden jih je odrl.

*

tega ne'b pustu, de se muji ženski tu nardi. Zdej vem, da ni vse taku preprostu, ampak ne morem kej, še zmerej, še dones mislm, da sm kriv jst, ker ji nism nikul reku, da jo mam rad.

Ku sm spelalu z lado, sm biu taku živčn, de sm se rikverc u smreko trču, pa sm kr naprej vozu. Ciganček je sedu na zicu zraven mojga in vozu sm s polnim gasom, taku da je auto skakou po gozdni poti ku pes na kuzli in vejtr je rulu čez razbite šajbe. Domu sm pršu deset minut prej ku ponavad. Ciganček celo pot ni reku nč, samu gledou me je. Pol sm odpru vrata in ga prjeu za roke in ga pelou not u bajto. Marinka je stala sred dnevne sobe. Ku ga je zagledala, je nekaj cajta razmišljala. Pol se je nasmejala. Ciganček jo je gledau. Pol je nekam šla. Ku je pršla nazaj, je mela u rokah veliko čokolado. Ciganček je steku k nej, vzeu čokolado in jo začeu jest. Marinka me je pogledala. Pršla je do mene in stopila na prste, da mi je lahku dala lubčka na usta. Pol me je še mal glejdala, pol je pa šla nazaj do cigančka in se usedla na tla. Ciganček se je tud usedu na tla in naprej jedu čokolado. Marinka ga je glejdala.

*

Golob je šel do avtomobila, da bi vzel puško z zadnjih sedežev. Obstal je. Čutil je, kako mu kolena odpovedujejo. Globoko je vdihnil, nato je šel do avtomobila in počepnil. Zadnje tablice ni bilo, črna plastika je zlomljena mrtvo visela ob blatniku.

Golob je vzel svoj najljubši stol in ga postavil pred hišo, pred okno, skozi katerega je videl Marinko in cigančka, ki sta sedela na tleh. Marinka ga je pogledala in se mu nasmehnila. Golob se je nasmehnil nazaj. V rokah je imel puško in v naročju škatlo rdečih patronov. Rdeč je bil tudi avto, ki se je droban kot pika narisal na vrhu ceste, ki je vodila do njegove osamljene hiše. Golob je sprostil varovalo na puški, zaprl oči in jih čakal. Videl je srno, kot jih je videl že toliko, preden jih je ustrelil. V jutru na jasi je dvignila glavo in obmirovala, ko da bi rada s črnimi očmi ujela še zadnji košček tega sveta.

✓ w

Glorjana Veber *Goli otok*

*Če pustiš besede čakati na dežju, postanejo trde.
Spotakne jih prva nižina in zraste jim brada premišljevanja.
Niti shod nun ne premakne vetra v težo,
cesta je molitev za kompasom snega.
Kolikokrat smo prečkali pogovor tišin,
oglušeli bobni ne dvignejo komarjev.
Nekdo je oblazinil dotik z mikrofonom,
da smo tipali s telesi zamolčanih ljudi, povrnjenih trav,
bližin strmoglavljenih v morsko peno.
Na pregibih so pogledi posoljeni na razdalje,
kamni razdrobljeni do molka,
ker nihče ne plane v čakanje, v senco dlani hodi umirat to-
plota.
Okrogle oči ustvarjajo kvadrat, letni čas ne preraste Golega
otoka,
premakne ga človek, za tisto, kar ni zrastel, v zgodovino
parol.*

*Lutke naših senc živijo svoja življenja,
ker se vrvi niso nikoli ogledovale v ogledalih,
lahko mesta stekel enkrat mesečno očistijo okna
in pod dvanajstimi zvezdami operejo perilo.*

Svet je ekološki, ker stvari molčijo.

Afriški bombaž na gradbišču

Berem:

Najamem sobo za daljše obdobje.
Imam 2 delavca, ki delata v našem podjetju,
sta tiha, neproblematična in čista.

*Čista, tu sta, hitreje kot polit vosek, in njuna usta,
s prevodom umazanih sanj, sta, pod svojo kožo, tujca pusta,
tako se klati samo skrit črnc, zlepljenec 21. sten,
čas je prazen za šklepetalca na gradbišču Ljubljane,
čas je zaceljen, prečiščen človek kupuje žerjave.
Tu sta, prigovorjevalca zidov,
ko jima mraz razproda vse kvadrate telesa,*

Glorjana Veber

*ju cigareta prime za roko,
odpelje za 1 meter in pride nazaj,
da sta še vedno tu
in mi zadiši po včerajšnji Afriki.
Zvijem se v topel bombaž in odgovorim:*

*Hvala, soba je že zasedena,
v njej bivata 2 ideološka problema,
sta glasna, problematična in umazana.*

Barbara Jurša *Breztežnost*

*Vztrajno se približujem
lepoti. Posrkala
sem jo z obrisov izložbenih
lutk in z vršičkov
gladkih tablet. Prsti mi
drgetajo od dolgega lebdenja.
Ljudje odvrtaajo oči
od fatalnosti mojih štrlečih ličnic.
Skoz prosojnost mojega telesa
lahko vidijo
naravnost v onostranstvo.*

*Ne bo me ubilo
hladno rezilo noža, ampak
izmikajoča se vrsta podob. Vame
se je zarila vratolomna konica
njihovih pet. A moji uspehi
so lahko samo
vidni. Odločena sem
premagati odsev iz ogledala
in vem, da bo zmaga lahka.
Moja smrt bo brez teže.*

Funkcionalnost

*Ne morem se odločiti, ali sva funkcionalna
ali ne, počakala bom, mogoče se pojavi kak
objem, ko bova oba imela čas.*

*Da se lahko ljubiva, morava najprej odložiti
človeško obleko, najti svojo
kožo, izklopiti
ekrane, izstopiti iz mreže
elektronskih signalov. Iztiriti.*

*Primem te za roko, ozemljim,
začutim sipanje
sonca
po moji površini, valovanje
dlani
na začudenem dosegu
telesa, tvojo živo
sapo na licih, pršec trav na
boso
nogo.*

In potem: upanje

*Upanje vse naokrog.
Zeleni in temni, drobni in
košati, narezljani in okrogli
listi raznoterih velikosti, oblik
in barv.
Povsod dokazi, oprijemljivo
in dišeče
spominjanje upanja.*

*Spet bom lahko zjutraj
vstala. Zaradi upanja
v počasnost časa, v vztrajanju
cveta, v odprtosti zraka, v želji
po dotiku.*

*Zaradi upanja v čebelah
in v sivki in v meni. Podnevi*

Barbara Jurša

*in ponoči, spomladi in jeseni.
Zaradi trave, ki zraste iz razpoke
v betonu.*

*Zdaj vem, da razdalje
niso pomembne, in ne razlike.*

Stane Peček **ČLOVEK - NAJVEČJE BOGASTVO**

Bolničarka se je rutinirano postavila za okop: »Meni so tako naročili in prosim, da mi ne delate težav!« Ponižanega in razvrednotenega se je potem počutil na tistem vozičku. Gmota mesa in kosti, ki jo prevažajo od postaje do postaje, ji na vsaki vzamejo vzorec, da bo potem nekdo iz krvi, urina, blata, utripov, pritiska, besed in kdo ve česa še, recimo socialnega statusa, naredil zvarek, izračunal trenutno vrednost in določil uporabnost.

»Takoj pridem!« reče bolničarka in ga pusti v veliki avli, ki s svojimi štirimi kraki in številnimi vrati vsiljuje nelagoden občutek izgubljenosti. Čakajočih je več kot sedežev. Nekateri se zato prislanjajo na stene in prestopajo z noge na nogo, kot bi tlačili zelje za ozimnico, morda celo mislijo, da se da tudi čas konzervirati s prestopanjem; drugi se brezciljno potikajo po prostoru. Človek, pod katerega ga je parkirala bolničarka, bere časopis. Drži ga visoko pred obrazom, kot detektiv v angleški kriminaliki. Gotovo ima časopis v sredini luknjico, skozi katero opazuje. Kadar ljudje dolgo čakajo v velikih avlah, se v njih začne kopičiti nek bes, ki jih hitro izda. Večina ga resda kopiči za druge prilike, dela iz njega zgodbe ali pusti, da izpuhti, nekateri pa ne zdržijo in ga sproti usmerjajo v priložnostne strelovode. Naslov Človek - največje bogastvo na prvi strani dnevnega časopisa je prav to, strelovod. Že zato, ker je večini znan iz prejšnjih časov, ko ga je bilo videti, kjer si hotel, in so z njim gromoglasili, od koder hočeš. Potem je naslov kdo ve kam poniknil. Že zato.

Nekdo v čakalnici ga polglasno prebere in čakajoče poveže v mrežo. Bes začne takoj potovati levo on desno, se zadrževati v kupčkih in spet potovati naprej in nazaj.

»Bogastvo? To pa!«

»Zato pa čakam že štiri ure, ker sem največje bogastvo!«

»Še človek komaj!«

»Vedno manj.«

»Če bi prišel zraven, bi hitro naredil red.«

»Saj si zraven, saj si davkoplačevalec.«

»Saj, porka madona, davkoplačevalec!«

V južnem kraku se odprejo vrata. Trenutek tišine. Naveličan glas odloži neko ime. Čakalnica se sprosti za eno številko. Bes nadaljuje.

»Ko sem bil samoupravljalec, sem vsaj vedel, kaj sem.«

Starejši ženski glas se zmrdne: »Le kaj!«

»Drkač, gospa! Drkač!«

»Ne bodite, no, tako nagravnji!«

»Prav, pa samozadovoljevalec. Ampak otrok iz tega štosu ni. Kaj se delate fino, gospa! Menda ja veste, da je za otroke potreben fuk!«

»Ste pa res vulgarni!«

»Vulgaren? Bog ne daj! Vulgarno je to, da mi poberejo tretjino plače, pa mi še stola ne postavijo v na zajebani hodnik, da bi bolj udobno izvedel, kdaj bodo spili kavico, porka madona!«

»No, čisto tako le ni, gospod!«

»Kje pa vidite kakšnega gospoda? Tu še tovariši nismo! Tistih, ki nas prepričujejo, da smo gospoda, tukaj ni!«

»Saj greste lahko tudi vi na samoplačniško.«

»A, ja!? Vam povem, kakšno pokojnino imam?«

Ni videl, s katere strani je prišla bolničarka. Bil ji je hvaležen, ko ga je začela premikati. Čakalnica je utihnila, vendar nič drugega, bilo ji je vseeno. Zdelo se mu je, da po galeriji naive drsi mimo slik, ki jih sedanost ne zanima. Za trenutek, ko je prepoznal par oči, je pomislil da vendarle, toda pogleda ni mogel izmenjati. Tudi prav!

Pred nekimi vrati je bolničarka pogledala na napotnico kot kakšna turistična vodička v prospekte in potrkala. Ozrl se je levo in desno po galeriji. Ekspozatov tudi dejstvo, da jih je prehitel, ni dregnilo. Nobenega znamenja, nobene privoščljivosti, začudenja ali ogorčenosti. Kot da ga ni. Najraje bi vstal in se peš sprehodil pred njimi. Bi ga tedaj opazili? Bi kdo ponorel, ko bi sam potrkal na vrata? Bi mu kdo povedal, da čaka že od jutra, da je bil v čakalnici, še preden si je zdravnik doma opral zobe? Ali pa bi samo kuhali v sebi, godrnjali sebi enakim in takoj pozabili, ko bi se za številko premaknili bliže k vratom.

Neverjetno, je zagrenjeno zaključil, kako bedno je, če te nihče ne opazi. Vsekakor pa človek na invalidskem vozičku ni naslov na prvi strani dnevnega časopisa. Postalo ga je sram, ni vedel, zakaj.

Bolničarka je oddala papirje in mu pokimala, da lahko vstopi. Sama je z vozičkom ostala na hodniku.

Soba je bila zamorjena v sivino, v kateri so astmatično sopli nekakšni zmaji in kdo ve kaj mežikali s svojimi rdečimi, zelenimi in oranžnimi lučmi. Sredi sobe se je ponujal kovinski ležalnik, pri njegovem vznožju vtičnice in kabli. In prav tam se je neverjetno razločno, kot bi bila pravkar natisnjena, izpisala časopisna vest izpred treh desetletij, da so v tej bolnišnici poslali na oni svet obetavnega mladega športnika pri rutinskem EKG testu. Nekakšen čuden zaplet z elektriko. Namreč tisto, kar je pred njegovimi očmi nastajalo pod rokami stare zdravnice, ko je v zmešnjavi rdečih in črnih kablov iskala gumijasta tipala in jih razporejala v nekak sistem, je bila prava demonstracija tragičnega dogodka. Celo zdravnica bi bila lahko ista. Po letih že.

»Nimate se kaj bati!« je opazila njegovo napetost. »Sestra, ki s tem dela, je odsotna, jaz sem pa, kot vidite, pravi štor s temi štriki!«

Hrapavo se je nasmejala domisljici in verjetno pričakovala, da ga bo potegnila na svoj breg.

»Vse skupaj precej spominja na električni stol.«

»Jaz pa na rablja!«

Zdravnica ni več pričakovala in se trudila. Še toliko ne, da bi na koncu stavka obesila vprašaj.

»Ne, ne!« je previdno iskal izhod. Preprosto ni hotel, da bi ga imel ta drnucelj v zdravniški halji za primitivca. »Moram pa priznati, da v tem kabinetu edino vaša prijaznost vzbuja zaupanje, drugače bi že pobegnil.«

»Hja,« je zdravnica še naprej razpletala kable, »tale zmešnjava res ne vzbuja prevelikega zaupanja. Pa staro je vse skupaj, staro! Ni denarja, pravijo. Morda jim bomo kdaj uspeli dopovedati, da ima vse svoj rok trajanja. Tudi potrpljenje.«

Nekaj časa je bila tiho in dobil je občutek, da je pod rentgenom.

»Ampak brez kablov tudi pri novih aparataturah ne gre, če vam je lažje.« Stopila je korak nazaj, se našopirila kot kakšna kura in mu gledala naravnost v misli. Zdaj zdaj bo zakokodajsala, naj se nikaner ne trudi, kajti strah je zelo naravna tvorba. »Kar ulezite se!«

Navlažila mu je gležnje in jih ujela z objemkami.

»Baje smrt na električnem stolu sploh ni humana. Bral sem, kako so obsojenca ...«

Hudič, le kaj ga obseda. Možganov sploh nima v oblasti. Lastne besede sliši, kot bi jih izgovarjal nekdo drug. Utiril se je kot kakšen čuha-puha in vztraja v smeri, čeprav ni nobenega pametnega razloga.

»Smrtna kazen je že v osnovi nehumana.«

»Kapitalizem ...«

»Dajte no, človek! Kakšen kapitalizem neki! Gre preprosto za zrelost družbe, ali zmore reševati konflikte brez maščevanja.«

Ta izdelan odnos ga je dobesedno zatolkel. To ni bila zgolj poklicna norma, ki veleva ohranjati življenje. Tudi ni bilo površinsko igračkarnje s časopisnimi naslovi. Bilo je stališče osebnosti. S kapitalizmom je očitno samo dregnil v nek nevalgični vzvod, saj ga je ustavila, še preden je dokončal misel. Misel? Kaj pa je sploh hotel povedati? Očitno se je beseda sama, podobno kot tiste o vremenu, prislinila izpod jezika, da bi premostila čas, ki so ga od strahu otrple sive celice potrebovale za svojo notranjo organizacijo. Obesile so se na nehumanost, v katero je zdravnica obsodila smrtno kazen, in potem delale napako za napako.

Ni bil zadovoljen. Zakaj in od kje je sploh privlekel ta kapitalizem? Kapitalizem je nehuman družbeni red. Kapitalizem je izkoriščanje človeka po človeku. Kapitalizem je ... je ... je pojem, o katerem je na tak način nehal razmišljati, ko je dobil službo v vaški šoli, stanovanje v bloku in plačo na osebni račun.

»Ste pa res prestrašeni!« je glasno ugotovila zdravnica. Vedel je, da se mu posmehuje in to ne zaradi kurje kože, ki se je samodejno upirala črnim in rdečim električnim lovkam.

»Vašo izjavo bi prepričano javno podpisal.« Zazdelo se mu je, da mu verjame, zato je hitro nadaljeval: »Na misel mi prihaja primer Caryla Chessmena, ki so ga zaradi roparskih napadov obsodili na smrt in je potem več kot deset let čakal na usmrnitev. V izjavi, ki jo je pripravil za objavo po smrti, je zapisal približno ...«

»Zdaj, ko se je država maščevala nad menoj, bi rad prosil svet, naj premisli, kaj je s tem pridobil,« ga je prehitela zdravnica.

»Ja. Mislim, da dobesedno.«

Odleglo mu je. Tudi mišice so se mu sprostile. Počutil se je osvobojenega, čeprav popolnoma poraženega, in to v bitki, ki je sploh ni bilo. Vseeno ji mora razložiti.

»Očitno se v začetku nisva razumela. Misel, ki sem jo začel s kapitalizmom, sem nameraval zaključiti z logiko kapitala, ki dokaže, da je smrtna kazen za državo veliko dražja kot usmrtitev.«

»O, ho ho!« se je odkrhnilo zdravnici in ni bil prepričan, ali je bil krhelj namenjen kapitalu ali pa njenemu lastnemu zadovoljstvu, ker je ravno v tistem hipu pričvrstila zadnji sesek na njegove prsi. Mu je pa dala nedvomno vedeti, da je njun pogovor v tej smeri zaključen. Čeprav malo užaljen, ji je bil hvaležen, saj ga je medtem dohitelo, da niti ne ve natančno, ali je v državi, katere državljan je, smrtna kazen že odpravljena ali ne. Pa bi moral vedeti.

Zdravnica si je ogledala zapis na traku, ga vtaknila v njegov zdravniški karton in se mu spet, tako je razumel, posmehnila: »No, pa sva preživela!«

Naenkrat mu je postala všeč ta postarana, zagrenjena in zajedljiva ženska, ki se ni mogla ali pa ni hotela zadrževati v lupini.

»Popustite pa ne!«

Njen obraz je v trenutku postal popolnoma drugačen. Kot bi izpod težkega oblaka stopila na sonce. Široko se je zasmejala. »Človek božji, le zakaj! In komu na čast! Morda kakšnemu izmu?«

Odprla je vrata, pred katerimi je čakala bolničarka z vozičkom in gosenica brezizraznih pogledov, ki se bo spet skrajšala za članek. Bolničarka, še nedorasla deklica, ki ji verjetno ni bilo čisto po volji, da je morala čakati pred vrati, je hotela popraviti vtis, ali kaj:

»To je najbolj zoprna zdravnica v tej bolnišnici!«

»Prav rad bi jo imel za prijateljico!« jo je razočaral. Nejevoljno mu je podstavila invalidski voziček in pohitela čez avlo, da bi se ga čim prej znebila. Kljub temu je opazil, da je časopis zamenjal bralca, medtem ko je članek na prvi strani še vedno nosil naslov Človek - največje bogastvo.

UTOPLJENE SANJE

Zbudi se. Zebe jo, vsa se trese, v grlu jo peče, boli jo želodec. Najbrž se je razjeda spet ponovila, pomisli. Vzame tableto in skuša ponovno zadremati. Pravzaprav noče zaspati, boji se, da se bodo grde sanje nadaljevale.

S težavo se dvigne s kavča in se opoteče proti kopalnici. Bolečina v želodcu je neznosna, je tik pred tem, da se bo zrušila. Visi nad umivalnikom, v obraz si pljuska mrzlo vodo. Tableta bi že morala delovati, pomisli pred vrati kopalnice.

Na poti v kuhinjo zagleda na polički njegov telefon. Rdeča lučka utripa, poišče polnilec in ga priključi. Pristavi čaj in mimogrede preveri, kako je s čokolinom. Pomirjena ugotovi, da ga je dovolj, ozre se še po mleku, tudi tega je dovolj. Svojemu šolarčku pripravi še skodelico in vse postavi pred mikrovalovko. Zajtrk si od letos »kuha« sam. Zdaj se loti sendvičev. Zavite položi na mizo, poleg doda še sok in mandarine. V torbici poišče denarnico in se vrne v kuhinjo. Hčeri položi poleg malice še denar za izlet. Naj se ima lepo, pomisli, tako je pridna in samostojna!

Čaj je kuhan. Vrečke vrže v smeti, ko zagleda polno kanto. Položi jo v hodnik k čevljem, ko bo odhajala, jo bo sprti še odnesla. V ogledalu zagleda velike podočnjake in stisnjene ustnice od bolečin.

Spomni se na vremensko napoved, gre potihoma k sinu v sobo in mu iz omare potegne majico z dolgimi rokavi ter jo položi na stol. Čisto tiho pokuka še k hčeri. Ko zagleda na tleh knjigo, si ne more kaj, da je ne bi pobrala. Vrača se v kuhinjo, srkne požirek čaja in se napoti v kopalnico. Na obešalniku zagleda otroško vetrovko, pravzaprav zagleda blaten rokav. V kopalnici ga očisti in poskuša posušiti kar s fenom, nato pa na pol suho obesi čez stol in položi k radiatorju. Spomni se, da mora hčerki k sendvičem postaviti še zložljiv dežnik.

V kuhinji je cel kup nezlikanega perila in tam vmes kar naenkrat zagleda najljubšo moževino srajco. Ne ve, ali naj jo skrije ali zlika. Če jo bo zagledal, bo spet otrsalsal, da jo je nameraval ravno danes obleči. Vseeno poišče likalnik in ga priklopi, vmes spet enkrat srkne požirek čaja. Deska za likanje je težka, komaj jo raztegne, z eno roko se drži za želodec, z drugo lika, ko je končano, pusti desko razstavljeno kar tam sredi sobe. Ponovno seže po tabletah, upa, da bo dvojna doza pomagala.

Vzame zalivalko in po vrsti zalije vse rože. Na koncu sedežne zagleda na tleh umazane nogavice, pobere jih, z mizice vzame prazno vrečko čipsa in pobriše drobtine.

Vrata spalnice zaškripajo, njegovo kadilsko kašljanje jo spravi iz tira. Skuša se obvladati, ko zarenči proti njej:

»Jebemti, že navsezgodaj! Kaj ne znaš dati miru?«

Ne želi se skregati, nalije še njemu čaja ter postavi obe skodelici na mizo. Z mirnim, zaigranim glasom odgovori:

»Saj bi lahko še spal, jaz sem morala pripraviti za otroke!«

V trebuhu jo peče in peče, ena sama žerjavica, sili jo na bruhanje, stisne zobe in vstane od mize. Skoraj se je na bolečino že navadila, se naučila z njo živeti, jo sprejela kot žrtvovanje, skrito trpljenje, odrekanje. Pa vendar! Boli jo in strah jo je. Bolečina bi morala popustiti

v dveh dneh, sicer naj pride takoj nazaj, je rekel zdravnik.

»Želodec me boli,« reče, »še bolj kakor včeraj!«

»Saj imaš zdravila. Jih nisi vzela?«

V njegovem glasu je čutila obtožbo, da je sama kriva za svoje zdravje. Tako je bilo tudi včeraj popoldne. Ko je zvitna na tleh v kopalnici bruhala zeleni žolč, je skozi zaprta vrata vprašal, če bo še dolgo trajalo. In če je mogoče kosilo pripravljeno. Zvečer se je zavlekla v spalnico, da je utrujena, je povedala otrokom.

Srknil je čaj in šel v dnevno sobo po časopis. Med vrati je glasno, obtožujoče vzdihnil. In ta njegov vzdih je pomenil, kako nikoli ne zloži časopisa nazaj, da je pustila razstavljeno likalno desko, kam je dala svinčnik, da bo reševal križanko ...

Že zdavnaj se je naučila, da se umakne. Največkrat v kopalnico, tam navadno ne pride za njo, ali pa enostavno odide iz hiše, na sprehod in v tišini gozda je prišlo spoznanje, da se žrtvuje, ne da bi to kdo sploh opazil, da se odreka svojim sanjam, da so prazne, varljive in nikoli doživete. Nehala je verjeti vanje, se jim prepuščati, se zatekati vanje. Streznila se je, zdaj se bo borila, je sklenila, toda že naslednje jutro je spet začela z odrekanjem in ponovno utopila svoje sanje.

Odšla je proti kopalnici, vsaj zobe si mora umiti. Okus kalodonta je premočan, želodec se ji v hipu obrne in čaj in zeleni žolč napolnita umivalnik.

Ko končno le pride iz kopalnice, ve, da mora ponovno k zdravniku.

Sključena se drži z eno roko za želodec, z drugo po torbici preverja denarnico in dokumente v njej. Vse je v redu, tudi zdravstvena knjižica je tam. V predsobi vzame plašč in ključe, se vrne v kuhinjo, stoji med vrati, vrti ključe med prsti in čaka, da bo dvignil pogled. Trenutki so dolgi, težki, on je zatopljen v križanko, njej stekleni pogled, oči so že polne solz, ko komaj še glasno pove:

»K zdravniku moram, spet sem bruhala.«

Nič ni odgovoril, pa najbrž tudi slišal ni, je pomislila, ko je za sabo zaklepala vhodna vrata.

V avtomobilu je iz mobitela poklicala prijateljico, njuni otroci so bili sošolci.

»Bi pripeljala danes tudi moja otroka iz šole?« jo je poprosila.

»Seveda, brez problemov! Ti pa dobro opravi pri zdravniku!«

Čez kake tri ure mu je v pisarni zazvonil telefon. Glas na drugi strani pove, da so gospo zadržali v bolnišnici. Na internem oddelku jo bodo še danes operirali zaradi rane na želodcu.

»Kako to?« se je začudil. »Saj ni nič rekla!«

»Sraje pa ni zlikala!« je že v istem trenutku pomislil in z jezo odložil slušalko.

Goran Samardžić

Prevedel: Damijan Šinigoj

NAPAČNA DIAGNOZA

Goran Samardžić se je rodil leta 1961 v Sarajevu. Piše poezijo, prozo in literarno kritiko. Je direktor popularne knjigarne in založbe Buybook v Sarajevu. Leta 2004 je dobil nagrado za najboljši roman leta, ki jo podeljuje bosansko društvo pisateljev, in sicer za roman Šumski duh.

Bibliografija: Lutke (1990), Otkazano zbog kiše (1995), Imedu dva pisma (1996), Sikamora (1997) in Šumski duh (2005).

Zgodba Napačna diagnoza je iz zbirke kratkih zgodb Dekle na cesti, ki bo v prevodu Damijana Šinigoja v letošnjem letu izšla pri založbi Goga.

Tistega dne so ji povedali, da obstaja bojazen, da bom oslepel.

»Gospa,« je dodal zdravnik, »pustimo naravi, da naredi svoje. Nič še ni dokončnega.«

Ker je šlo za prirojeno napako, se moja mama ni počutila kriva. Zdravnik naju je še nekaj časa zadržal v ordinaciji. Tako je ublažil šok, ki bi ga mama občutila, če bi naglo prišla s toplega na hladno. Spodnje majice mi ni bilo potrebno sleči, tako da na hrbtu nisem občutil hladnega stetoskopa. Zdravnik je uporabljal nekaj nenevarnega, kar je spominjalo na baterijsko svetilko, roke pa so mu dišale po limonini lupini. Imel je velika rdečkasta ušesa, pa tak izraz na obrazu, kakor da popravlja stensko uro.

Na poti domov mi je mama kupila vse, kar sem si želel. Bilo ji je žal, da si nisem želel še več. Segal sem ji do pasu in ta višina je bila ravno pravšnja za božanje. Premerjal sem jo s pogledom, čeprav sem jo poznal na pamet. Najbolj mi je bila všeč, kadar si je kričeeče namazala ustnice ali nohte. Barve so me na mami veselile, še predvsem zato, ker sem mislil, da so tam zaradi mene, da bi jo lažje našel, če bi se izgubil. V tistem letnem času je bilo listje zeleno, jaz pa žalosten, ker se listja ne da podariti. Nabral bi ji ga polno naročje!

Misel, da bom oslepel, mi je postajala vse bolj všeč. Vprašal sem mamo, ali slepi ljudje sploh imajo oči.

»Imajo,« je rekla, »a se ne morejo na nič osredotočiti.«

Zamislil sem si dve kuhani jajci, popolnoma spolzki, kako se obračata v očesnih vdolbinah. Kipi so mi v tem smislu delovali enako brezuspešno. Nisem mogel doumeti, da ne bom mogel še naprej videti tega, kar sem videl zdaj. Zaprl sem oči in se igral slepca. Zadal sem si nalogo, da bom tako šel vse do doma. Držal sem se mame in se spraševal, ali se tako počutijo slepi. Na pamet sem poznal vsako koščico v njeni roki. Veliko ur sem preživel, držeč jo za roko.

Ko me je mrak začel skrbeti, sem naglo odprl oči. Vse je bilo kakor presejano skozi pogled nekoga drugega. Pomislil sem, da se tako morda vidi skozi očala. Ljudje so se mi zdeli kakor družina, katere člani se med sabo še niso spoznali. Videti je bilo, kakor da bi med hojo varčevali s časom. Hodili so drug mimo drugega, se dotikali, včasih so se v koga zaleteli. Po takšnih trčenjih so avtomobile odpeljali na popravilo, ljudi pač ne. Narejeni so bili iz materiala, na katerem se ni poznala vdolbina od udarca.

Potem je ob nama, prav ob robu maminega krila, zavrl rumen volkswagen. V pokrovu kolesa sem zagledal svojo podobo. Če bi bil res videti takšen, bi se mi vsi razen mame čudili. Nos, usta in oči so se razvlekli v ogabno, prežvečeno maso. Človek z velikimi brki, ki so bili na majhnem obrazu videti kakor sposojeni, je odprl okno in začel nekaj govoriti moji mami. Zdelo se mi je čudno, da ji lahko nekdo, ki je ne pozna, nameni toliko besed. Bil sem prepričan, da besede niso prihajale iz ust, temveč iz košatih brkov, in da pljuskajo po nama kakor žabe. Potem se je zaslišal rezek, visok žvižg, s kakršnim ljudje ponavadi kličejo psa. Mama je zardela in mi močneje stisnila roko. Kolikor sem lahko razumel, je bilo to zaradi zvoka, ki naju je prestrašil. Mama je razložila, da tisti človek nima dobrih lastnosti.

»Ampak, zakaj je potem vesel?« sem jo vprašal.

»Zato, ker nima očeta, da bi ga kaznoval.«

Ko je bila žalostna, je imela navado z mano govoriti kakor z odraslim. Čutilo se je, kako si je želela v meni najti dostojno družbo. Bil sem njen mali, zvesti prijatelj, ki ga je je iztisnila iz sebe. Nisem se še želel posloviti od nje.

Zamislil sem si ogromno postavo svojega očeta, ki je bila tako velika zato, da nas je lahko branil: imel je široka ramena, močne roke in noge. Ko je sedel v fotelju in bral časopis, so se na kravati delali valovi. Ko je vstal in se kam namenil, se je z lasmi skoraj dotikal stropa. Drage obleke so se na njem same ravnale. V tistem času je bila prava muka na njem odkriti kakšno znamenje neurejenosti. Kravata je bila z zlato iglo pripeta ob rob srajce, hlače so dišale po vročem likalniku. Zlata igla z rubini in zarezi v obliki ribjih luskin je bila sestavni del njegove obleke. Mama je umikala pogled od nje, kakor da je začarana, oče pa jo je nosil zato, ker se je z njo počutil bližje nekomu. Bila je dragoceno darilo, nekaj, kar se daje, da bi se vzelo.

Od tedaj sem besedo LASTNOST povezoval z nečim grdim. Ljudje s preveč lastnostmi ali sivijo, ali berejo, ali prihajajo v oblaku zadušljive pare, zavirajo (zaradi mame), ali širijo tisti neverjetni vonj po zažganem.

V ulici, ki je bila vse bolj domača, saj sva se približevala domu, je mama zajokala. Vse na njej je jokalo: oči in lasje in roke, celo poročni prstan, v katerega sem se bil zagledal, da bi pregnal nelagodnost. Avtomobili so se nama izogibali v varnem loku, nič ni dajalo vtisa, da sva pomembna. Druge matere in drugi otroci so se nama umikali, kakor da je najina žalost nalezljiva. Videti je bilo, kakor da so oddaljeni ponaredko pravih mam in pravih otrok, in mučil sem se, da bi si jih zamislil od znotraj. Podobni so bili najinim dvojnikom. V tistem trenutku bi me spoznanje, da mama in jaz nisva nič posebnega, ubilo.

»Saj bom nosil očala,« sem rekel. Mislil sem, da bodo te besede olajšanje zanj. Videval sem takšne otroke. Kadar jih je bilo več skupaj, je bilo videti, kako jih je strah, da drugim otrokom ne bi pokvarili veselja. Ko so tekli, so jim očala polzela po nosu. Poskušali so jih učvrstiti z elastiko okoli ušes, zvijali so nosilce ...

»Ampak pretepati se pa ne boš smel in skakati z zidov. Moral si boš izmisliti kaj drugega, da se bom lahko spočila.«

Spraševal sem se, čemu sploh takšno življenje.

Ko sva vstopila, je hiša dišala drugače. Dišalo je po očetovi brivski vodici. Kakor da je bil vonj namenjen temu, da naju preseneti in prikuje na mesto. Oče je tako poredko prihajal domov, da sem se spraševal, ali naj se veselim ali bojim. Če je bil jezen, se je vsak kot v sobi zdel ostrejši. Če se je smejal, so se stvari vzpenjale in vzklikale z njim.

Prvič tistega dne je mama spustila mojo roko. Zadržal sem jo v zraku, potem pa potisnil v žep. Znotraj je prijetno grelo. Zamislil sem si podobo slepega in zapuščenega otroka, ki mu v kapo mečejo drobiž.

Mama se je odmaknila od mene, po sobah jo je nosilo neko drugo vznemirjenje.

»Poišči očeta! Kje je oče, oče, tukaj smooo!« je klicala.

Bilo mi je nerodno namesto nje. Pogovarjala se je s prazno hišo. S

sobami, skozi katere se je oče samo sprehodil. Spraševal sem se, kam je izginilo tisto dostojanstvo z ulice, ko ni niti z najmanjšo kretnjo izdala, da človek v rumenem avtu sploh obstaja. Nisem mogel doumeti, da je mama takšna in da po stanovanju razpršeni očetov vonj lahko mamó pripravi do takšnega norenja. Mene je njegov vonj bolj pomirjal in malce skrbel, mama pa je bila voljna iti za njim tudi na konec sveta. O, kako se nekateri zazidajo v ljubezen, nekateri pa iz nje z lahkoto odidejo!

Ko je spoznala, da je to samo vonj, ne pa cel oče, se je mama nenadoma spomnila name. Pogledala me je spet. Od poročene, zakonske ljubice se je spet spremenila v mamó. Ustrašil sem se njene bolečine, tega, da je bilo na njej nekaj živalskega, njene želje, da se spet združi s tistim, ki me je zaplodil. Jaz sem bil njegova pomanjšana in nenevarna verzija, spočeta iz kaprice in ponižana z maminim obnašanjem. Bolj bi mi bilo všeč, če se moj ranljivi, majceni jaz sploh nikoli ne bi rodil. Morali bi ga pustiti, da bi se valjal v ničú. Vendar, bilo je, kot je bilo. Prihodnost je zame šele pripravljala kalup. Tisti zadnji bo grob.

Oče je imel navado tudi od daleč priti domov in se obriti. Mislil je, da ima človek s čistimi, gladkimi lici, brez štrlečih bodic, manj razlogov, da ga je česa sram. Britje mu je pomenilo ne le higieno obraza, temveč tudi duše. Po britju in kopanju se je počutil lažjega v odnosu na vse, kar je doživel zunaj doma. Dom je bil prostor, kjer je lahko v pižami bral časopis, brez strahu, da bi ga vznemirjali. Mama se je trudila, da bi ga v to še bolj prepričala.

Tista leta je oče prihajal poredkoma. Pravzaprav se je samo občasno pojavljal, da bi preveril, ali smo še vedno tam, in se potem vračal v nekaj, kar je bilo meni, drugače kot mami, popolnoma nerazumljivo. Midva sva mu v življenju postala breme, spleteno iz skrbi in ljubezni. Mislil sem, da se ljubezen pri odraslih dogaja edino prek otrok in da sta moški in ženska brez skupnega potomca lahko samo dobra prijatelja. Tako se mi je zdelo najbolj pošteno.

O očetovi nezvestobi je mama imela dokaze, a se jih je bala še bolj kakor on. Odločila se je, da ga bo pomilovala. Govorila je, da je oče kakor vsi moški – otročji; da je trenutno stanje krize samo eno v nizu, iz katerega bo prišel kakor zmagovalec, čist in bogatejši za izkušnjo. Menila je, da je njegovo razuzdano obnašanje posledica partizanskih dni, smrti in lakote. Peljali so ga celo na streljanje. Rešil ga je neki pes. Velik nemški ovčar ga je blago ugriznil za zapestje in ga odpeljal iz skupine, pripravljene za uničenje (pred tem se je oče nekajkrat z njim igral in kradel hrano zanj, hrane je imel vedno preveč). Potem je skrbel za psa, ker je častnik ocenil, da ga je vreden. No, celo tisti pes, dresiran, da po potrebi grize in ubija, je vedel, da je moj oče dober!

Čustva so iz mojega očeta v tistih letih vrela na vse strani, mama pa se je trudila, da bi jih kaj prihranila tudi za nas. Ženska, s katero je za nekaj let združil usodo, je bila mamina prijateljica iz šolskih dni. Možnost, da bo oče ciljal tako blizu, se ji je zdela neverjetna. Ni hotela doumeti, da lahko takšna bizarnost komu umaže življenje. Zato se je še naprej družila z njo in ostala v zakonu, malo pa tudi zato, ker v Beogradu, kamor sta se po naključju obe preselili, ni bilo nikogar bližjega, če izvzamemo očeta. Oče je pripovedoval, da sta bili ti dekleti skorajda nevarni za zdrav razum. Pod roko sta se spre-

hajali po glavni ulici Sarajeva, pogledi sprehajalcev pa so ju pekli kakor cigarete. Moj oče je bil tedaj za mamu in njeno prijateljico del anonimnega gozda, ozadje za njune sprehode. Predstavljal sem si, kako se iz njega svetlikajo oči. En par je bil tudi očetov.

Po mnogo letih, ko je oče ostarel in bil prikovan na posteljo, mi je mama povedala, da ni mogla razumeti, da je njena prijateljica prekusila zapeljala ravno mojega očeta. V njegovi prisotnosti ni hotela jesti, le kavo je pila in mu delala družbo do onemoglosti. Hrana bi skrhalo ostrino, ki jo je brez sramu zabadala v očeta. Tistega, od česar se živi, kar se veže za mirno in redno prebavo, kar se pošteno golta in vnaša v telo z žlico, ni imela za pomembno. Govorila je, da iz dateljinov, mandljev in kave črpa vse, kar potrebuje, da ji od kruha dreveni čeljust. Tako je v očetu zakopala vsako gospodinjstvo logiko.

Jasno sem se spominjal tiste ženske. K nam je prihajala v komaj občutenih razmikih. Ure dolgo sem ležal v njenem naročju in ji kupal pod krilo. Očarala me je z videzom, čeprav sem bil star samo štiri leta. Prozorne črne nogavice so stiskale meso, bile so tanke kakor povrhnjica in napete, kakor da bodo zdaj zdaj počile, ker so bile pritrjene z nečim, kar me je spominjalo na fračo. Spodaj je strašno lepo dišalo. Sredi tega vonja se je počutila varno kakor v kapsuli, iz katere je vsakemu dala po malo strupa.

»Mislim, da je glede bistva dečkov razumela edino to, da se tudi oni dajo zapeljati,« je rekla mama. »Čutila sem, da naju nenehno primerjaš in da si na moji strani. To se mi je zdelo kar malo smešno. Njena lepota je bila zame nekaj logičnega, ker sem jo poznala skoraj od rojstva. Toliko časa sva preživeli skupaj, da sem se navadila tudi njenih napak. Ker je imela polno oboževalcev, sem menila, da bi bil tvoj oče v tej skupini popolnoma odveč.«

Na očetu se v začetku ni nič opazilo. Ko pa se dlje časa ni prikazala, je postal nervozen in molčeč. Vse na njem je govorilo, da nekaj čaka. Iz nekega razloga sem krivil zlato iglo, ki jo je imel pripeto na prsih. Okraski na njej so se mi zdeli hudobni in preteči; podobna je bila miniaturni puščici, izstreljeni v cilj iz velike bližine. Vsaka stvar, ki jo je podarila očetu, je bila iz zlata in draga in nikoli za hrano. Vsa so bila takšna, da se ne pozabijo. Poleg igle se je šopiril tudi zlat vžigalnik in zlata ploščica za ime in priimek. Nista imela svojih vrat, imela pa sta ploščico zanje – in to prazno. Takrat nisem mogel razumeti, da je ta ženska naš skupni sovražnik. Oborožila se je z lepoto, potrpljenjem in polnim barom dragih pijač, ki jih je moj oče z užitekokušal. Zagotovo so se ji pod posteljo valjali tudi mandlji.

Včasih, ko je hotela očetu prirediti lepo predstavo in ga še močneje navezati nase, me je vzela v naročje. Zaradi strahu, da ne bi česa pokvaril, sem nehal dihati. Za razliko od maminega naročja je bilo njeno žilavo in trdo kakor sedež v čakalnici. V njem se mi je mudilo odrasti. Dobro se spomnim, da je oče od sreče skoraj zapel in odlebdel proti stropu. Napolnil se je s helijem ljubezni. Ženska z otrokom v naročju, ki je zmedeno gledala v neko točko in zardevala, je delovala bolj dobrodušno kot takrat, ko je sama hodila po ulici in z visokimi petami bodla zemljo. Iz naročja sem prihajal vroč in zmešan, kakor da bi imel vročino. V tistem naročju je obstajala kost, ki sem si jo zamišljal kakor premec čolna, ki deli vodo na dve penasti pahljači.

Pravzaprav je bila tista ženska tudi v stanju mirovanja videti, kakor da se ji nekam mudi.

Potem so prišle vaje za oči, temne sobe in kapljice za širjenje zenic. Svet je postal moten in narejen nekako za to, da me zgrabi. Imel sem občutek, da so se vsi, z očetom in mamom na čelu, spravili nadme. Nihče ni pustil, da bi oslepel; potem bi bil še bolj v središču pozornosti. Oče je prekinil ljubezensko zvezo in se posvetil boju z mojim vidom. Sam sebi je postavil niz zadolžitev, da bi lahko žensko, o kateri je imela mama jasno predstavo, čim prej pozabil. Meni narava očetove bolečine ni bila jasna, še manj pa dejstvo, da mu je mama pri tem pomagala. Niti v enem trenutku ni dovolil, da bi ostala sama. Oči in njihova zgradba so postali njegova obsedenost. Umislil si je, da se kompliciran očesni sklop lahko zamenja, če se le hoče. Ponos, ki ga je odlikoval in izzival spoštovanje, se je pred zdravniki in medicinskimi sestrami topil. Oče ni več imel tistega globokega glasu, ki je plašil ljudi in ga delal pomembnega, temveč tankega in šepetajočega, kakor da bi iz njega govoril nekdo, ki ga stiskajo za grlo, če ne rečem za jajca. Iz tega obdobja imam tudi fotografijo. Oče se smehlja, kakor da se mi ne sme zgoditi nič hudega.

Včasih mislim, da je zakon mojih staršev rešila zgolj napačna diagnoza.

Zgodba o ženski in mojem očetu se končuje mnogo kasneje in v Sarajevu, kamor smo se na mamino željo vrnili in življenje začeli na novo. Ko sem nekega dne listal časopis, sem zagledal osmrtnico, na kateri se je, kakor v filmskem tedniku, smehljala očetova ljubica. Bila je ženska zlovešče lepote. Kakršnen koli opis v smislu *oči je imela takšne in takšne, kaj šele zobje in usta in vrat*, bi me oddaljil od cilja; cilj pa ni bil zadeti, temveč biti zadet. Občutil sem, da bi, če bi bilo to možno, namesto očeta jaz postal njen suženj. Ženska na fotografiji je na nek način to narekovala, ukazovala. Samo po sebi je bilo umevno, da ji moški služijo s telesom in z dušo. Postal sem odrasel in željan z nekom pomeriti moč. Moje ljubezenske izkušnje so bile mlačne in banalne. V sebi niso nosile niti trohice tveganja. Morda so bile podobne zgolj kakšnemu očetovemu ogrevanju. Dogajale so se na varnem, v zaklenjeni sobi. Mama je iztrgala tisto stran iz časopisa in jo vrgla v smeti. Potem je časopis dala očetu. Oče je hvaležno sprejel časopis, ki mu je manjkal en list. Zdelo se je, kakor da ga mama v zadnjem trenutku vara.

»Deset let,« je rekla. »Deset let je čakala, da nam spet pride v goste. To bi očeta morda ubilo.«

Na dnu osmrtnice je bila namesto ožaloščenih podpisana uprava nekega doma za ostarele. Ljudje, ki so to žensko imeli radi, so bili mrtvi ali pa so, kakor moj oče – čakali, da umrejo.

P. S. Meseč dni po tem je moj oče zares umrl. Tisto popoldne sem zaspal in sanjal nek star balkon, zaraščen z bršljanom. Bil je pošastno prazen in negostoljuben. Zdelo se je, da se bo zrušil, če bo kaj težjega od mačke stopilo nanj. Podoben je bil odru, na katerem se lahko pojavijo le izbrani; tisti, ki jih teža več ne določa. Neprosojna zavesa na odprtih vratih je valovila in se napihovala, nabrekala kakor poročna obleka na noseči ženski. V snu so krepko zadišale vrtnice,

Goran Samardžić
NAPAČNA DIAGNOZA

zadoneli so zvonovi. Zaihtel sem, ko sta se na balkonu, mlada in svečano oblečena, pojavila moj oče in njegova fatalna ljubica. Nekaj od njene lepote je prešlo tudi nanj, nekaj od njegove dobrote nanjo. Čakala ga je in dočakala. Srečno, oče. Ampak, le kdo bo dočakal mojo mamo? Le kdo?

J w

Andrej Smrekar **PRVI LISTI**

Preludij k moderni grafiki na Slovenskem 1900–1920

France Stele je v eni svojih kritik leta 1920 zapisal, da grafike na Slovenskem dotlej pravzaprav ni bilo. Matej Sternen in Helena Vurnik sta bila edina ustvarjalca, ki ju je lahko navedel.¹ Stele se je tedaj komaj vrnil iz ruskega ujetništva. Grafično delo obeh je poznal že od prej, saj sta bila oba njegova dobra prijatelja in sodelavca. Možno je, da se ni zavedal grafičnih pobud, ki so se pomnožile tik pred začetkom in med veliko vojno, vtis pa je ostal. Pobudo za tokratni vpogled v grafično delo pred nastopom ekspresionistične generacije je dala pregledna razstava Jugoslovanska grafika prve polovice 20. stoletja v Muzeju sodobne umetnosti v Beogradu leta 1979. Tedaj je Melita Stele pripravila slovenski delež na njej, pri tem pa je spustila Heleno Vurnik ter dodala Hinka Smrekarja in Sašo Šantla.²

Helena Kottler je bila rojena Dunajčanka, ki je v Slovenijo prišla šele leta 1915 po poroki z arhitektom Ivanom Vurnikom. Njeno grafično delo je zraslo v cesarski prestolnici, torej v 'tujem' kulturnem okolju, kar je verjetno bil izločitveni kriterij, ko je bilo treba opredeliti slovenskost grafike za kasnejšo rabo. To je bil zagotovo razlog, da delo Luigija Kasimirja in Hanne Toernes ter Jana Oletjena in Else Kasimir ni pritegnilo posebne pozornosti, razen v lokalnih okoljih. Leta 1935 sta Tanna in Luigi Kasimir sicer razstavila v Jakopičevem paviljonu, vendar je zasluga muzejskih ustanov v Mariboru in na Ptujju, ki sta oblikovali zbirke del avtorjev iz Kasimirjeve razširjene družine, da danes lahko gledamo na njihovo delo kot pomemben in dragocen delež grafične dejavnosti tudi na naših tleh, saj so mesto v njej našli tudi motivi Haloz, Ptujja in Maribora.³

Kot kažejo signature grafični listov, je grafika kolektivno delo. V njih razberemo imena ustvarjalca - risarja, rezca, tiskarja in kasneje tudi založnika. Michel Melot je ob študiju francoske impresionistične grafike poudaril, da je za njen razvoj potrebna kompleksna tehnična osnova in je vitalna grafična produkcija vedno lahko le posledica kolektivnih naporov.⁴ Od priprave materialov do tehničnih rešitev in tehnične izvedbe je vključenih cela vrsta področij in strok, ki so se v industrijski družbi 19. stoletja sestavile v izjemno pomembno gospo-

1 Frst. [France STELE], Umetnost. Milenko D. Gjuric: I. Izvorni bakropis. Ponatis iz Grafičke umetnosti ..., Dom in svet, 33/9–10, 1920, str. 258.

2 Melita STELE, Slovenska grafika, v: Jugoslovanska umetnost XX veka. [7], Jugoslovanska grafika 1900–1950, Muzej savremene umetnosti, Beograd: Muzej savremen umetnosti, 1977, str. 31–32.

3 France STELE, Slovenska mesta v grafiki Luigija Kasimirja, Kronika slovenskih mest, 3/III., 1936, str. 145–151.

4 Michel MELOT, The Impressionist Print, New Haven–London: Yale University Press, 1996, str. 8.

darsko dejavnost. Gospodarska zaostalost naših dežel in odvisnost od središč izven našega nacionalnega ozemlja sta pri pojavu moderne grafike na Slovenskem povzročila skoraj polstoleten zamik.

Tradicionalno so bile grafične tehnike vključene ne v programe likovnih akademij, temveč umetnostno-obrtnih šol, se pravi izobraževalnih ustanov, ki so vzniknile sredi 19. stoletja in pozneje z namenom, da industriji zagotovijo primerno usposobljeno delovno silo. Tako je kurikulum umetnostno-obrtnih šol v Münchnu vključeval ksilogravuro in jedkanico kot posebna predmeta že od svoje ustanovitve leta 1867. Münchenska akademija pa je jedkanico vpeljala v svoj program leta 1896 – šele po tem, ko so leta 1892 tam ustanovili jedkarsko društvo in je grafika tudi v nemških deželah že žela tržne uspehe. V tem društvu desetletje pozneje najdemo Jana Oeltjena.

Z današnje perspektive govorimo o ljubljanskem in ptujskem grafičnem središču, čeprav ju dejansko lahko postavimo v kontekstu monarhije v razmerje središča in periferije. Vsakokratni kulturni kontekst je bistveno opredelil značaj grafične produkcije pri nas, njeno ambicijo in dosežke. Iz prepleta osebnega zanimanja in eksistenčne nujnosti so se grafike oprijeli v Ljubljani, medtem ko sta Kazimirja ustvarjala v prestolnici za bistveno drugačno občinstvo in sta svoje uspešno podjetje tržila tudi v Združenih državah Amerike. Jan Oeltjen je s svojim delom povezal München, Dunaj in Berlin. München je prvo spodbudo dal tako njemu kot Sternenu, kasneje je oblikoval Sašo Šantla, Dunaj pa združuje Kasimirje in Heleno Vurnik.

Po svoje nenavadno je, da vsaj člani kluba Vesna niso že prej pokazali več zanimanja za grafične tehnike. Vesnani so bili gojenci umetnostno-obrtnih šol, kjer so vsaj tehnične osnove grafike morali spoznati. Delovali so v sistemu, znanem našim realistom, ki so do grafike prišli samo posredno in celo izjemoma kot avtorji predlog za ilustracije. S tehniko samo niso imeli posebnih izkušenj. Modernističnih generacij grafika zaradi vpeljanega produkcijskega sistema ni pritegnila, temveč so umetniki vztrajali pri risbi kot najbolj osebni in avtentični tehniki. Z grafiko so se sistematično začeli ukvarjati vesnani šele doma proti koncu prvega desetletja novega stoletja.

Saša Šantel se je prvič sam poskusil v lesorezu v Pazinu, kamor je bil nastavljen kot učitelj risanja leta 1908. Že na prvi razstavi v Jakopičevem paviljonu naslednje leto je razstavil nekaj ekslibrisov v litografiji in lesorezu. Prve poskuse je nadgradil z barvnimi lesorezi, ki so mu tedaj pomenili skoraj edini način ohranjanja ustvarjalne rutine ob številnih neumetnostnih obveznostih in pomanjkanju možnosti za bolj ambiciozno ustvarjalno delovanje. Praviloma majhne naklade in tehnična ohlapnost kažejo njihov zasebni status ateljejskega eksperimentiranja. Intimni značaj je najpomembnejša značilnost prvih listov. Pazinsko pokopališče na znanih odtisih nosi letnico 1911 in 1912, kar kaže na daljše obdobje tiskanja. Ti lesorezi so obrezani v živo in nalepljeni na temne olivnozeleno podložne papirje, kajti namenjeni so bili trgu. Iz korespondence s Franom Veselom vemo, da je liste prodajal pri knjigotržcih v Gorici, Trstu in Ljubljani.⁵

Precej drugače je z jedkanico in suho iglo. Šantel se je namreč

5 NUK, Zapuščina Frana Vesela, mapa Saša Šantel, 125/12 (1. februar 1912) in 157/12 (14. februar 1912). V tem pismu sporoča, da je poslal nekaj odtisov tudi tiskarju Gaberščku v Gorico.

leta 1913 vrnil k študiju grafike v München k Josefu Brockhoffu. Snov je razmeroma ozko omejil na krajino, mestno veduto in žanr. V letih do konca vojne je osebno eksperimentalno intencijo še vedno mogoče prepoznati ne le v odtisih, ki so, kot stran iz skicirke, brez kompozicijske povezanosti, temveč tudi v tehničnih podrobnostih, v katerih najdemo sledi preskušanja tehnike v povsem obrtnem smislu. Še istega leta je Šantel v Rostoharjevi reviji *Napredna misel* objavil daljši zapis, v katerem je predstavil osnovne grafične tehnike, saj se je zdelo utemeljeno o njih informirati ustvarjalce in občinstvo, iz katerega naj bi rekrutirali tudi prve zbiralce pri nas. Uvodoma je zapisal: »V slovenskih razstavah pa celo sploh pogrešamo pravih grafičnih umotvorov in to iz enostavnega vzroka, ker se med Slovenci skoro nikdo resno ne bavi z 'grafiko'. [...] morda vzbudimo s tem pri slikarjih samih željo, posvetiti se temu delu; morda vzbudimo zanj nekoliko zanimanja tudi med umetnost ljubečimi laiki...«⁶ To delo je Šantla leta 1920 pripeljalo na mesto profesorja grafike na Srednji tehniški šoli.

Pogojev za intenzivno delo seveda ni imel. Brockhoffov tečaj je obiskoval v času letnih počitnic in želel si je v Münchnu ostati dalj, vendar zaradi službene dolžnosti ni mogel ostati.⁷ Po vrnitvi v Pazin je v pismih podučil Hinka Smrekarja o osnovah grafičnih tehnik, mu oskrbel naslove, kjer je lahko naročal material in orodje in mu poskusno odtisnil vsaj prvi grafični poskus. Povedal mu je tudi, da je za res kvalitetne odtise svoje plošče dajal tiskati v München in verjetno je Motiv iz Pazina eden takšnih listov, ki po izvedbeni kvaliteti odstopajo od drugih grafik.⁸ Hinko Smrekar je nato v letih 1914/15 napravil nekaj grafičnih listov, ki se po svoji intenciji niso oddaljili od ilustracije. Motive iz bajk in pripovedk, tako obilno objavljanih v najrazličnejših publikacijah po risanih predlogah, pa je Smrekar večinoma izpeljal v kombinaciji jedkanice in akvatinte ali v mezzotintu. Ti prvenci nam odkrivajo raznolikost v manipulaciji črte in ploskve, poskuse v različnih barvah tiskarskega črnila in seznanjanje z učinki, ki jih omogočajo posamezne tehnike. Smrekarja tu pokaže kot eksperimentatorja, ki išče odgovorov zase, česar pa ne bi mogli trditi za poznejšo grafiko, h kateri se je vrnil po sredini dvajsetih let. Njegovi prvenci so močno prekvašeni s secesijskimi vplivi. Smrekar se je spoprijel z grafiko v upanju, da bo z njo dosegel novo občinstvo v letih pred začetkom vojne, ko je začela pojemati kupna moč na komaj vzpostavljenem umetnostnem trgu v Ljubljani.

Sternen je na jesen svojega življenja trdil, da se je s klasično jedkanico ukvarjal priložnostno kot samouk in že v Ažbetovi šoli okoli 1902/1903. Konec zanimanja zanj je odločno postavil v leto 1906/1907.⁹ Danes je še nemogoče zanesljivo ločiti zgodnje Münchenske liste od poznejših, ki so nastajali v drugem desetletju dvajsetega stoletja. Hipotetično lahko med zgodnejše postavimo kopije in parafraze po delih nekaterih pomembnih grafikov konca

6 Saša ŠANTEL, Nekaj o grafični umetnosti, *Napredna misel*, 1/2-4, 6, 1912, str. 86-89, 135-137, 183-184, 298-302.

7 NUK, Zapuščina Frana Vesela, mapa Saša Šantel, razglednici 768/13 in 955/13.

8 NUK, Zapuščina Frana Vesela, mapa Saša Šantel, dopisnica 1173/13.

9 Alenka KLEMENC, Steletovi pogovori z Matejem Sternenom in Antejem Gabrom, *Acta historiae arts Slovenica*, 7, 2002, str. 195.

Helena Vurnik: Dama, 1910, stopenjska jedkanica in akvatinta, P. 245 x 155 mm; L. 308 x 204 mm, sign. d. sp.: Helena Kottler Vurnik 1910, NG, Vurnikova zapuščina, G 563

Hinko Smrekar: Poželenje, 1915, suha igla, P. 156 x 113 mm; L. 227 x 165 mm, NG, inv. št.: NG G 928

19. stoletja. Med njimi prepoznamo dela Féliciena Ropsa, Henrija de Toulouse-Lautreca, Maxa Klingerja in verjetno še koga. Sternenovih erotomanskih vzgibov sicer ne gre zanemarjati, vredno pa je poudariti, da je vendarle izbiral predloge po avtorjih, ki so inovativno nadgrajevali različne grafične tehnike, še posebej v moderni grafiki privilegirano jedkanico in litografijo. Sternem je nanje gledal s slikarskimi očmi in iskal slikarske učinke. Na koncu se je v dvajsetih letih omejil na barvno monotipijo, vedno pa je tehniko zapletel z nenavadnimi posegi in dodatki, zato jo je zelo težko natančneje popisati. Akt je bil eden od primarnih Sternenovih interesov, vendar je njegov naturalistični instinkt v njih običajno nevtraliziral erotične in seksualne pomene. Posebej zanimiv je način, kako je Henrijevo Toulouse-Lautrecovo litografijo Razvrat prevedel v jedkanico z mehko prevleko, jo kombiniral in zapletel z akvatinto in akvalavato, da je približal učinke originalu.

V to obdobje bi morda lahko postavili še Stoječi ženski akt in Münchensko vlačugo. Obe suhi igli družijo učinkovita čista in elegantna obrisna črta, ki jo modulira intenzivnost nanosa črnila. Sternem se je

Matej Sternen: Ženski akt na postelji, stopenjska jedkanica, P. 255 x 160 mm, L.: 273 x 188 mm, zasebna last št. 78, Ljubljana

tu morda oprl na predloge, kasnejša ateljejska fotografija pa kaže, da so mu takšne kompozicije služile tudi za postavljanje modelov v ateljeju. Sternen je v svoji izpovedi povedal, da so jedkanice na mehki osnovi sledile klasični jedkanici. Vsaj nekatere nam v čas po Trubarju postavljajo Trubarjevi fragmenti na hrbtih grafik, ki so preživele očitno kot poskusni odtisi, se pravi brez prave naklade. Mednje sodi tudi monohromna monitipija *Vejanje žita*.¹⁰ Slika je nastala po fotografiji, ohranjeni v Gabrovem gradivu, ki je verjetno nastala v Godešiču v letih 1908–1909. Tudi zaradi motiva se zdi takšna datacija smiselna, saj snov spominja na Groharjeve motive kmečkega dela iz Groharjevega zadnjega obdobja. Groharjeva slika *Vejanje snopov* se na prvi pogled zdi zajeta v notranjost gumna podobno kot ohranjena fotografija.

Trubarjev portret je ena redkih grafik, ki jih je Sternen razstavljal. Zagotovo je povezan s širšim zanimanjem za njegovo osebnost okrog 400. obletnice rojstva in natečaja za njegov spomenik, postavljen leta 1910. V Moderni galeriji sta ohranjena dva odtisa po manjši in zgodnejši plošči, ki jo je opustil in končno različico jedkal v nekoliko večjem formatu. Papir *Van Gelder Zonen*, na katerega je tiskal, je dobil iz Pariza konec februarja 2008, po sredini aprila pa je tiskar in založnik Gaberšček iz Gorice že naročil deset listov za prodajo.¹¹ Danes ohranjeni odtisi, k jih je največ od naklad Sternenovih grafik, nam lepo pokaže Sternenov individualizirani avtorski pristop k vsakemu odtisu. Med njimi je mogoče razločiti nekaj faz, predvsem pa se razlikujejo v nanosih črnila, od povsem tehničnega odtisa do modeliranja s selektivnim brisanjem plošče. Trubarjevi listi so izjemno dragocena evidenca, s katero lahko datiramo tudi nekatere druge, nekoliko poznejše grafike, saj je zavržene odtise, kot smo že videli, porabil za makulature pri preskušanju novih plošč.

Sternen dela svoje žene ni omenjal, vendar v zapuščini najdemo celo vrsto listov, ki jih je signirala ona. Tudi njeni listi so največkrat nesignirani in nedatirani in običajno pripisani kar Mateju. Na grafiki *V polju* je žig razstave v Pragi leta 1927. Motiv deklet s sončniki lahko povežemo s pobudami takoj po letu 1900, žanrsko pa je blizu tudi Matejevi grafiki *Domov*, ki jo je Sternen ob objavi v *Ilustriranem Slovincu* datiral 1907.¹² Tudi tu prihaja pobuda iz fotografije v Gabrovem gradivu. Dva do danes ohranjena izvoda grafike sta odtisnjena na Trubarjev papir, kar nam grafiko postavlja v čas po letu 1908. Med listi pritegne posebno pozornost jedkanica *Pri jedkanju*, ki je najzgodnejši primer avtorefleksije v slovenski grafiki. Rozina poteza je nekoliko bolj težka in enakomerna, konturna črta je manj samozavestna in v šrafurah pogosto presega konture telesa tako, da z njimi ne išče plastične modelacije telesa, temveč formo slikovito razgradi v razmerju do površine lista. Akt v črnih nogavicah, ki je v Sternenovem opusu uvrščen kot ena od pripravljalnih študij za razpito platno, je po takšnih značilnostih bližje Rozinemu načinu

10 Moderna galerija, Gabrovo gradivo. V citiranem pogovoru s Steletom je Sternen *Vejanje žita* pripisal sebi.

11 28. februarja 1908 je datiran račun za grafični papir »Holland«², poslan iz Pariza. Narodna galerija, Fond-D, Mapa Matej Sternen. Naročilo A. Gabrščka 30. aprila 1908. Moderna galerija, Gabrovo gradivo.

izražanja. Risbo z enakim motivom najdemo tudi v njeni skicirki. Čeprav ni mogoče izključiti možnosti, da sta v isto skicirko risala oba, pa je zanesljivo Rozino delo akvarel s takšno kompozicijo. Za dokončno sodbo je potreben razmislek in natančnejša definicija kriterijev ločevanja obeh rok, kajti s sedanjim vedenjem ne moremo izločiti Roze kot možne avtorice grafike.

Datirana suha igla Spomin na Devin je edina znana Rozina grafična krajina, verjetno nastala proti koncu leta 1911, ko sta Sternena Devin že zapustila. Mali obraz v levem spodnjem vogalu je odmev Rozinih avtoportretov, od katerih jih je nastalo nekaj tudi v jedkanici, akvatinti in jedkanici na mehki osnovi. Tako je iz materialne evidence očitno, da kronologija, kot jo je Sternena postavil v pogovoru s Steletom, ni čisto zanesljiva. Možno seveda je, da je Sternena govoril samo o sebi in svoji grafiki, vendar bi v tem primeru morali večino grafike pripisati Rozi. Iz gradiva Frana Vesela in Hinka Smrekarja v Narodni in univerzitetni knjižnici pa zanesljivo vemo, da se je Sternena z grafiko ukvarjal vsaj še v letih 1915 in 1916, to je med vpoklicem Smrekarja v vojsko in junijsko razstavo v Jakopičevem paviljonu.¹³

Smrekar je namreč prosil Sternena, da bi mu natisnil nekaj njegovih grafik, saj je doma pustil mater, ki je bila brez dohodkov in odvisna od njega.¹⁴ Ta podatek nam razloži, zakaj se pojavljajo fragmenti Smrekarjevih grafik na hrbitih Sternenovih, kar nam seveda spet pomaga pri časovni opredelitvi nekaterih grafičnih listov. Študija dveh aktov, ki se je sprva zdela kot naloga povsem v skladu z Ažbetovim programom, je tako delo iz okoli leta 1915.¹⁵

Če so se prvi poskusi v grafiki sprva zdeli med seboj nepovezani, se v letih 1914–1916 pokaže vzajemnost, o kateri govori Melot. Razdalje med Dunajem, Münchnom, Ljubljano in Pazinom niso bile ovire. Umetniki so z izmenjavo informacij in medsebojnim sodelovanjem ustvarili prve umetniške grafične liste pri nas. Ti so v večini neambiciozni, redko se je njihova naklada povzpela na število, namenjeno trgu, še pogosteje je na odtisih mogoče razbrati sledove korektur v ploščah, saj nihče ni premogel omembe vredne grafične rutine. Smrekar in oba Sternena sta čista avtodidakta, Šantel pa je opravil »seminar za pokušino«. To pa ni oviralo Sternena, da ne bi eksperimentiral in si skušal grafična sredstva podrediti svojim potrebam. Motiviral jih je tudi socialni položaj, vendar so hitro spoznali, da je poleg grafike treba oblikovati tudi povpraševanje po grafiki na komaj vzpostavljajočem se slovenskem umetnostnem tržišču.

V ta prostor je z Dunaja prišla Helena Vurnik, ki je leta 1910 dobila štipendijo za potovanje v Italijo. Umetnostno-obrtno šolsko disciplino in večjo pozornost do grafike je mogoče razbrati v njeni suverenosti obvladovanja različnih tehnik. Zaposlila se je kot ilustratorica pri Extrablattu in verjetno iz tega dejstva izhaja dvojnost v njenem delu. Na eni strani izrazito ilustracijsko koncipirani listi, kot je jedkanica z izjemno bogatim stopnjevanjem jedkanja do globokih temnih tonov. Prav tako med listi najdemo še bolj izrazite bidermajerske odmeve v slikovitosti starih prizorišč dunajskega notranjega mesta. Takšni listi so simptomi zavestnega navezovanja na domačo tradicijo, ki ga

13 XII. umetniška razstava junij–julij 1916, Jakopičev paviljon, Ljubljana: Jakopičev paviljon 1916 [razst. kat.].

14 Pismi 12. decembra 1915 in 11. januarja 1916, NUK, Zapuščina Frana Vesela.

15 Grafike po Sternenovih ploščah so tiskali tudi pozneje – n. pr. Božidar Jakac leta 1971.

Rozalija Klein – Sternen: Pri jedkanju, (okoli 1910), stopenjska jedkanica, P. 210 x 213 mm; L. 268 x 264 mm, sign. d. sp.: R. Klein (štirikrat!), NG, inv. št.: NG G 810

je secesija kronala na začetku stoletja z Waldmüllerjevo razstavo. Med njenimi številnimi ekslibrisi najdemo poleg preprostih risarskih rešitev tudi bolj zapletene, kot je na primer Gerhard Rambergs Buch. Intimni in neposredni značaj takšnih nalog že vnaprej opredeljuje značaj grafike. Prav tako izrazno izjemno bogata in tehnično briljantno izpeljana pa je tudi njena Dama, v kateri vidimo samostojen avtorski izdelek v akvatinti, po noši in slogu nezgrešljiv dokument dunajskega secesijskega ozračja.

Jasno je, da je bilo okolje, v katerih so ti listi nastajali, veliko zahtevnejše. Določali so ga profilirani poznavalci in oblikovano tržišče pa tudi grafična konkurenca, saj je prav na področju grafike secesija ustvarila avtoritativne dosežke, s katerimi je bilo treba držati korak.

Isto okolje je oblikovalo tudi Thanno Hoernes in Luigija Kasimirja, Jana Oeltjena in Elso Kasimir Oeltjen. Zahvaljujoč skrbi kustosov mariborske galerije in ptujskega muzeja imamo danes kar reprezentančni zbirki njihovih opusov tudi pri nas, manjša zbirka Oeltjenovih lesorezov v Narodni galeriji pa izvira iz osebnega znanstva njenega prvega direktorja Janeza Zormanana z Janom Oeltjenom.¹⁶ Žal je pri nas dosegljiva ena sama grafika Hoernesove in še ta iz srede dvajsetih let, zlasti njeni zgodnji listi pa bi nam lahko veliko povedali o umetniškem razmerju z Luigijem Kasimirjem. Verjetno je prav ona Kasimirja usmerila v grafiko, ki jo je po večkratnih neuspešnih poskusih z akademskimi kolegi obvladal proti koncu prvega desetletja. Če je še leta 1908 obiskoval grafični tečaj v Gradcu in nato Grafični zavod na Dunaju, je kaj hitro obvladal tehniko barvne jedkanice, kot kaže na primer njegov Gornji trg, 1914. Takšna dela se uvrščajo v grafično produkcijo Dunaja, ki je zavestno gradila na topografski tradiciji bidermajerja. Oba Kasimirja sta v grafiki našla način zagotavljanja eksistence in sta že okoli leta 1912 vzpostavila uspešno grafično podjetje v Grinzingu, ki je še danes živo in v rokah sorodstvenih naslednikov.

Oblikovala sta nekakšen kolektivni slog, kajti grafične mape kot ustvarjalni format so narekovala takšno zblizanje. Skupaj sta npr. sestavila mapo motivov iz Starega Salzburga ali spodnejavstrijskih gradov. V barvni jedkanici je barva podrejena risbi. V tehničnem smislu se pojavlja kot polnilo risarke osnove, a ji ta ujetost daje pridih skrivnostnosti, celo fantastičnosti in melanholije. Gradnja kompozicije temelji na grafičnem principu tonskega stopnjevanja – to je stopenjskem jedkanju, s katerim grafik selektivno debeli določene črte in stopnjuje šrafiranje. Barva je pastelna, zračna in se nikoli ne spusti v konkurenco prevladujoči barvi tiskarskega črnila.

Povsem drugače pa je pristopil k motivom, kakršne najdemo v mapi iz Dolomitov, nastali leta 1916. Sijajni list Corvara je v akvatinti izveden v skladu z njenimi tehničnimi predispozicijami ploskovnega izražanja. Tu jih je avtor večče izpeljal v atmosferske učinke v alpski dolini v pogledu z višine tako, da je črto horizonta iztislil iz kompozicijskega okvirja. Čeprav je Luigi to mapo pripravil v vojaški

¹⁶ Katalogizacijo grafik v Pokrajinskem muzeju Ptuj in spremno študijo je pripravila Marjeta Ciglencečki. Marjeta CIGLENEČKI, Grafike Luigija Kasimirja v Pokrajinskem muzeju Ptuj, v: Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj, 1, 2003, str. 158–187. Zadnja od periodičnih Oeltjenovih razstav je bila pred dobrim letom. Meta Gaberšek Prosenec, Jan Oeltjen. Leta potovanj 1904–1930, Umetnostna galerija, Maribor: Umetnostna galerija, 2007, [razst. kat.], str. 56.

Luigi Kasimir: Dunaj, Hohermarkt (Gornji trg), 1915, barvna jedkanica in akvatinta, P. 397 x 340 mm; L. 476 x 448 mm, sign. l. sp.: JANNER 1915; sr. sp.: Franzl Osterberger zugeeignet!, d. sp.: Luigi Kasimir, PMP, inv. št.: G 316 g

uniformi, vojne ujme v njih ni čutiti. Porušena cerkev v Louvenu je nastala za frontno črto v Belgiji leta 1916. Za to nalogo je Kasimir raje izbral litografijo, saj je tehnično primernejša za delo na terenu, še posebej, kadar litograf riše najprej na transferni papir. Vtis napravi ambiciozen format, v katerem je grafik lahko s pridom uporabil svojo rutino, hkrati pa je v tonskem razponu in kompozicijski koncentraciji ustvaril podobo vojne groze in razdejanja. Ta list je v svoji dramatičnosti povsem drugačen od šlezijske serije malih litografij, v katerih se pogosto pokaže predvsem dokumentarni interes, nenavadna motivika pa nas spet v drugih listih spomni na futuristične liste, v katerih je izraženo občudovanje moderne tehnologije.

Nemalokrat je Kasimir te liste razširil z barvnim registrom, pri tem pa zadržal vse tiste značilnosti, ki smo jih zaznali pri jedkanici. Njegovo poglavitno izrazilo ostaja črta, in barva se lahko pojavi samo kot komaj opazni poudarek, na primer v Vinski kleti v Domajni.

Porušena hiša pri Przemyslu nas prevzame predvsem s svojo abstraktno kompozicijo, saj ob bežnem pogledu ne moremo razbrati oblik – in tako se v podobo prikrade slog časa. Pozorno ogledovanje podobe pa nam razodene Kasimirja kot sijajnega risarja. Barvna artikulacija ruševin v ospredju, ki se razvija v ploskovne kadence, se proti obzorju izgublja v barvni perspektivi barvnih črt in beline papirja.

Andrej Smrekar
PRVI LISTI

Luigi Kasimir je povzel nekatere pridobitve impresionizma, kakor jih je sprejemalo nemško slikarstvo. Vezane so predvsem na svetlobne učinke in na raztapljanje form, kar je vpel v svoje perspektivne konstrukcije slikovitosti. Delal pa je v okviru domače tradicije, ki se po impresionistični grafiki ni posebej zgledovala, temveč je selektivno integrirala njene elemente v svoj repertoar. V času, ko se razmahne Kasimirjevo grafično ustvarjanje, tudi ni več aktualno. Pomembnejše je že omenjeno odkritje bidermajerja kot posebne dunajske tradicije. S transpozicijo tega ustvarjalnega aparata v sodobni svet se je njegovo delo srečno ujelo z artdekojevskim okusom dvajsetih let, kar je v veliki meri botrovalo tudi njegovemu mednarodnemu uspehu v Evropi in Združenih državah.

Oeltjenovi grafični prvenci so začeli nastajati ob bivanju v Münchnu leta 1905. Čiste in odprte zasnove njegovih krajin so oblikovane povsem v duhu srednjeevropskega impresionizma. Če se je Kasimir oprl bolj na zadržana Andresa Zorna in Leopolda Kalkreutha, je Oeltjenov najmočnejši vzornik v prvih grafikah Max Liebermann.

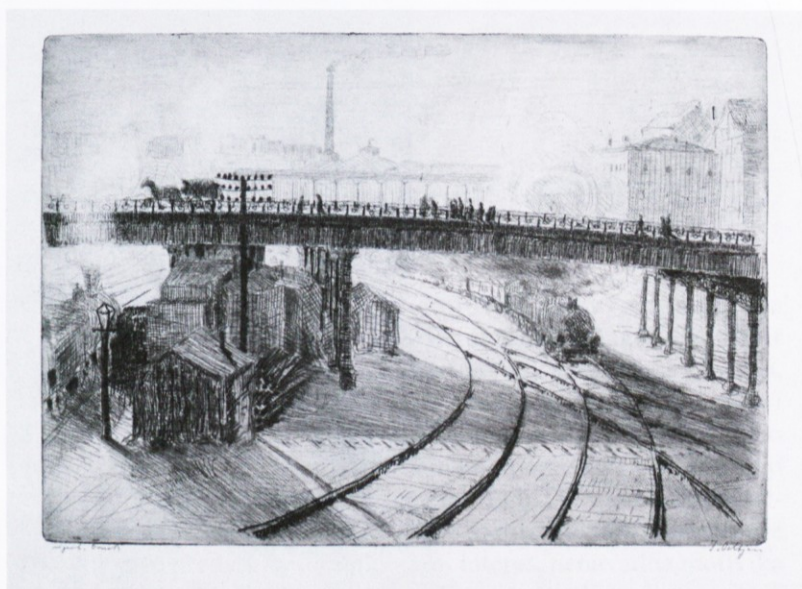
Luigi Kasimir: Vinska klet v Domajni, 1918, barvna litografija, P. 367 x 268 mm; L. 467 x 352 mm, sign. d.sp.: Domainburg / Aug 1918 Luigi Kasimir, PMP, inv. št.: G 775g

Morje je eden takšnih motivov, ki se je od poznih Courbetovih slik naprej legitimiral kot samostojna umetnostna snov. Courbetov obisk Münchna leta 1869 je imel odločilne posledice v nemškem slikarstvu, saj je nemški impresionizem prisegal na naturalistično smer v moderni umetnosti in na barbizonske slikarje. Kako drugače od Kasimirja gleda Oeltjen Dunaj! Viadukt na Dunaju (Carinarnica). Slikovitost stoletnega mestnega tkiva, njegov skrivnostni čar in melanholijo je zamenjal utrip dinamične moderne prestolnice. Železniška remiza s puhajočimi stroji, presekana z viaduktom, para lokomotiv in dim visokega dimnika nas prestavijo v moderno dobo industrijskega napredka, kakršno je odkrival tudi zgodnji impresionizem v Franciji. Če je Kasimirjeva plošča s pravim horore vacuo do slednjega milimetra izpraskana v dobesedno tkanje mestnega tkiva, se Oeltjenova mestna krajina odpira v kontrastih med globokimi sencami stopenjsko jedkanih detajlov in odprtih površin grafičnega lista.

Ko se je Oeltjen kasneje lotil litografije, ga je že navdahnilo delo Oskarja Kokoschke. Ciklus Nedelja po svoji erotični snovi, socialnem okolju in celo v elementih sloga priključuje v spomin Kokoschkovo delo. V poudarjeni ekspresivni stilizaciji je Oeltjen tudi za naše razmere pred težnjami, ki se bodo na Kranjskem sprostile s povojno generacijo. Njegove zveze s člani berlinskega ekspresionističnega kroga,

Jan Oeltjen: Viadukt na Dunaju, okoli 1911, stopenjska jedkanica, P. 223 x 315 mm; L. 300 x 399 mm, sign. l. sp.: eigent. Druck / Am Zollamt in Wien; d. sp.: J. Oeltjen. UGM, inv. št.: 561

še posebej Karla Schmidt Rottluffa takoj po prvi svetovni vojni, so ga usmerile k lesorezu, ki je bolj kompatibilen z univerzalnim primitivizmom, kakršnega je evropski ekspresionizem že povsem ponotranjil. Ledolom v Livlandiji in Trgatev sta ciklusa lesoreznih listov, ki so začeli nastajati najverjetneje že leta 1920, zadnje liste pa je končal dve leti pozneje. Z njima je izrazil svojo dvojno identiteto in pripadnost deželi ob Severnem morju in Halozah, ki sta ga vse bolj privezovali nase.

Nepovezano z dogajanjem na Kranjskem, a vpet v širši srednje-evropski prostor je Oeltjen krčil pot vzporedno generaciji mladih ustvarjalcev v Ljubljani. V letu 1921 se je tam nenadoma pojavila

Jan Oeltjen: Trgatev, 1920–1922, lesorez, P. 163 x 170 mm; L. 230 x 245 mm, sign l. sp.: ...ig dr.; d. sp.: J.Oeltjen, PMP, inv. št.: G 1085 g

vrsta grafičnih stvaritev, ki so odprli umetnostnemu občinstvu povsem nov svet. Širok razpon umetnostnih snovi, ambiciozni naskok velikih formatov in raznolikost grafičnih tehnik so novosti, več ali manj nepovezane s skromnim preludijem grafičnega ustvarjanja v prvih dveh desetletjih 20. stoletja. Prvi listi so skromni po ambicijah in realizaciji, z izjemo Kasimirjevih vedutnih map. Pobude za grafično ustvarjanje so osebno in intimno pogojene. Disciplina izhaja iz umetnostno-obrtnih šol in specialističnih grafičnih zavodov. Mladi ustvarjalci na Kranjskem pa so po vojni študirali na likovnih akademijah, ki so grafiko že vključevale v svoje kurikulume. Zato je tudi njen neodvisni status že izenačen z drugimi umetnostnimi zvrstmi in se odraža v povsem drugačni ambiciji novih grafičnih listov. Oeltjena lahko postavimo tudi kot edinega med ustvarjalci generacije pred slovenskimi ekspresionisti, ki se je z grafiko konsistentno ukvarjal od leta 1905, in njegov opus premošča prvi razcvet moderne grafike v Srednji Evropi z zapoznelim ekspresionizmom v slovenskih deželah.

NEZASLIŠANI VIDEZ STVARI

Hibrid o filmu

»Izmojstriti trajanje v sklenjeno formo pa ni le zahteva lepote, ampak tudi terjatev spomina. Zakaj kar je brez oblike, je neoprijemljivo, nezapomnljivo.«

(M. Kundera: Počasnost)

Preden spregovorimo o nekaterih posebnostih filma in o formi filmske naracije, ki strukturira odslikano realnost na tak način, da ji spreminja običajni status in pomen, se je treba v luči zgornjega citata spomniti tistih pripovedi, ki jih uvrščamo v ljudsko izročilo in so v nekem smislu plod in vsebina kolektivno nezavednega. Prav »sklenjena forma«, torej dobra zgradba, zagotavlja ljudski umetnosti - epskim pesmim, pravljicam, basnim in legendam - dovolj *trdovratno prenosljivost*, da se, četudi nezapisana, ohranja skozi stoletja. To pa je slutnja in dokaz več, da *zgradbena učinkovitost* nikoli ni bila, niti ne more biti, v napoto umetniškemu, o čemer nas skušajo dandanes prepričati premnoge umetniške smeri in prakse. Zgradba je vsakokrat drugačna strukturna danost, ki vzpostavi fabulo v katerikoli umetnosti, rodu, vrsti ali žanru - prilagajajoč se pri tem različnim stilno-idejnim tokovom in osebnim slogom. Ker pa se zmeraj ista zgodba znajde v vsakokrat drugačni »sklenjeni formi«, lahko konstatiramo, da je *fabula* in ne zgradba *stalnica* te horizontalne prenosljivosti. Nasprotno pa je zgradba vezana na vsebinsko-oblikovne zakonitosti ter na materialni substrat konkretnega medija. Zgradba je torej *spremenljivka*, ki zagotavlja, da se ista fabula vsakič drugače realizira v drugačnih okoliščinah ter v drugem mediju.

Način, kako se s pomočjo *sklenjene forme* prenaša in ohranja mitska in fabulativna osnova ljudske umetnosti, ki je plod kolektivno in individualno nezavednega, prej ko ne govori o vseh podzavestnih ter nezavednih vsebinah, nemara tudi o sanjah. Nikakor pa ne govori o nujnosti strukturnega izenačevanja umetnosti in sanj, čeprav se zdi-jo slednje od vseh nezavednih ali podzavestnih vsebin fabulativno najbolj izoblikovane in s tem oprijemljive za pripovedi ali zapise. Surrealisti so menili, da je govornica sanj že a priori estetizirana. Na njej so teoretično utemeljevali in v praksi udejanjali *estetiko hipnomorfizma*, splošno poetiko sanj, ki ima vpliv še danes. Tudi na področju filma. Ničkolikokrat smo zato prebrali in slišali, da je 'film pravzaprav govornica sanj'. Vendar se zgodba, 'izpisana' na filmu, strukturno razlikuje od sanj. Filmska zgodba je prav zato, ker gre za drugačno govornico, tudi drugače *zgrajena* od sanjske. Da, v filmu lahko uprizorimo nekaj kot: »Nocoj sem sanjal...«. Vendar moramo ob tem, ko si izmišljamo ali rekonstruiramo vsebino sanj, njihovo vsebino tudi 'prevesti' - transformirati in transponirati - v filmski medij. (Enako moramo storiti tedaj, kadar jemljemo fabulo iz literature ali pa jo povzemamo po življenju.) V sanjah artikulirano zgodbo namreč zastira govornica nezavednega. *Z interpretacijo sanj* moramo odpreti njihov pravi pomen ter ga nato upoštevati pri 'prevodu'. V umetniškem filmu je *sanjska zgodba* deležna posebne postopkovne

obravnave, značilne artikulacije, ki na bolj ali manj izviren način pove, da gre za *sanje*. Film pogosto pripoveduje *sanje* in sanjsko je lahko kadarkoli predmet filmske prezentacije, ne more pa biti njegova strukturna lastnost. Film nikakor ni strukturiran kot sanje - nasprotno - če hočejo *zgodbe iz sanj* zaživeti kot *sanje na filmu*, potrebujejo filmsko artikulacijo...

*

Specifična narativno-uprizoritvena in doživljajska razsežnost filmske *zgodbe* vselej predpostavlja njeno vnaprejšnjo interpretacijo. Takšna interpretacija vnaša v *gradivo*, od koderkoli že je (iz literature, časopisnih vesti, pripovedi ali sanj), ustrezen selektivni princip in je strukturni ter formativni pripomoček, ki omogoča *zgodbeno verjetnost* bodočemu filmu. Zagotavlja način, kako doseči tisto »sklenjeno narativno formo«, o kateri je govoril Kundera. Vnaprejšnja interpretacija je tudi dragocen transformacijski napotek za prevajanje *zgodbe iz enega v drug medij*. Pri transformaciji je zdaj tem lažje upoštevati in udejaniti specifično ciljne umetnosti ali medija – v našem primeru filma.

Med različnimi vejami umetnosti poteka nenehna interakcija, ki marsikdaj ovira razločevanje, prehodnost in prevedljivost. Snovi in ideje se med posamičnimi umetniškimi področji nenehno pretakajo, prepletajo in izmenjujejo, vendar pa ti procesi potekajo nenadzorovano - namesto da bi bili kanalizirani in regulirani s *transformacijskimi* načeli ter *postopkovnimi pravili* prevajanja iz enega v drug medij. Zategadelj nastaja nekakšen novodobni medijsko-umetniški *galimatias* - interaktivna mešanica vseh mogočih jezikov in zvrsti. Nas pa slej ko prej zanima zgolj jezik filma ter z njim povezane razločevalne lastnosti tistih medijev, ki so za pretvorbo v filmski jezik najbolj zanimivi.

Izraz prevod, preobrazba (metamorfoza) in/ali pretvorba (transformacija) ali prehod-prenos-prestavitev (tran/s/po/zicija) zadeva v načelu sleherno predstaviteljsko sveta in stvarnosti, ki s *pravilno artikulirano* filmsko govorico eksplicira katero od surovih ali že obdelanih *zgodb*. Priznati moramo, da gre pri vsaki *zgodbi* že v osnovi za *verbalno govorico* – to je potemtakem treba prevesti v jezik filma. Film lahko na različne načine *korespondira* z besedno ali katerokoli od umetnosti, jo na posameznih ravneh vključuje in obravnava ali nanjo *referira* - vendar je dolžan podvreči *zgodbo*, ki si jo pri njej sposodi in je v načelu vselej *verbalna*, zakonitostim filmske naracije. Filmsko 'berljivost' *zgodbe* zagotavljajo pač samo specifični filmski narativni postopki, zato moramo biti dovolj previdni, iznajdljivi in selektivni, kadar ustvarjamo filme.

*

Literarna artikulacija pripovedi, ki je značilna za prevladujočo komercialno vejo filma, je posledica želje po večji *komunikativnosti* – po čim večji gledanosti. Je tudi plod neznanja, neinventivnosti in špekulacije. Gre za ilustrirano *zgodbo*, ki za uprizoritev verbalne dramske pripovedi - ali namesto nje - uporablja živo sliko in zvok. Njena bližnja sorodnika sta *fotoroman* in *strip* - na statični fotografiji-risbi-ilustraciji in zreduciranem veznem besedilu ter dialogih v oblač-

kih zasnovana artefakta. V vseh treh primerih gre, če smo načelni, za *nedokončan proces transformiranja literarne predloge*. Vendar se je obenem treba zavedati, da so meje med posameznimi področji in umetnostmi - med literaturo in teatrom, med slednjim ter glasbo, med glasbo in baletom, med mitom, literaturo in likovnimi umetnostmi - pogosto težko določljive, da obstajajo tudi nerazločljive povezave. Zavest o vsej tej prepletenosti lahko torej odločilno vpliva na našo načelnost. Ravno za film je namreč splošno znano, da na poseben način povzema, zaslužnjuje ter vprega v svoj zmagoslavni pogon vsa tradicionalna in nova medijska področja, umetnosti in veščine in je zategadelj nič manj kot - *Gesamtkunstwerk* nove dobe... Objestna *ekspanzivnost* tega medija je kriva - v jeziku recesije rečeno - za njegovo predržno ter vsestransko zadolženost pri drugih umetniških medijih in veščinah. Kriva je za odsotnost refleksije in samorefleksije tiste vrste, ki bi ga bila sposobna vsak trenutek soočiti z njegovim pravim bistvom, v imenu katerega smo ravnokar, ne da bi ga zares opredelili, uporabili sintagmo - 'nedokončan proces transformiranja literarne predloge'.

*

Oglejmo si na določenem primeru, kaj se zgodi, kadar je 'prevod' iz enega v drug umetniški medij izveden dovolj dosledno - ob tem pa izzazimo svoje pričakovanje, če že ne slutnjo načrta, s katerim bi enako dosledno *transformirali* zgodbo tudi za film. Takšen prevod uveljavi namreč v drugem mediju tudi povsem drug stil. Do stilno-formativne preobrazbe je prišlo pri 'prevodu' simbolistične dramske predloge Leonida Andrejeva v Kogojevo ekspresionistično glasbeno dramo *Črne maske*. 'Prevod', ki ga je izvedel Kogoj, se je zgodil povsem organsko in je bil prej posledica slogovno-umetniško-osebne naravnosti našega ustvarjalca kot za kakšnega ekspresionizma *avant-la-lettre*, ki bi ga nemara v sebi skrivala drama ruskega pisca. Slutimo, da bo časovni odmik - hkrati z dobro načrtovanim in izvedenim *transformacijsko-formativnim postopkom* - tudi na filmu povzročil precejšen slogovni skok. Seveda bo poprej treba zgodbo *Črnih mask* ustrezno interpretirati in fragmentirati, saj bo služila zgolj za dramatično vzporednico Kogojevi *mogoči* osebni zgodbi. To zgodbo pa je skozi spominska pričevanja sistematično napletel - Josip Vidmar.

*

Običajno branje literature je v nasprotju z vsem povedanim postopek naivnega, samodejnega vživljanja v njen svet. Drugačno od običajnega pa je branje, za kakršno nas usposablja literarna veda. Ta nas podpre z vsem potrebnim, da zmoremo razpoznati tudi tisto, kar bi sicer šlo nereflktirano mimo: vsebinsko-formalno zasnovo dela in njegove prvotne slogovne značilnosti. Literarna stroka nas uči, da lahko znotraj umetniško-medijskega razvoja govorimo le o *evolutivnih* spremembah, o diahronih transformacijah pripovednih in formativnih postopkov, o postopni metamorfozi retoričnih figur v poeziji ali prozi: ko se, denimo, v strukturnih pogojih nove (futuristične) stilno-estetske formacije ohranjajo še značilne stare (simbolistične) figure in postopki, vendar funkcionirajo že v duhu nove. Za ruski *simbolizem* značilne pesniške podobe (simboli, metonimije in tropi)

v naslednji, *futuristični* fazi književno poetske evolucije ter ob spremenjenem kontekstu 'potemnijo' in se tako izognejo *izpraznjenosti* (samodejni, goli *prepoznavnosti*), do katere prihaja zaradi *pretirane rabe*. Pesniške podobe morajo znova odkriti svojo *izvirno dobesednost*, s svojo besedno *samolastnostjo* morajo tendirati k *prapomenu*, k »*zaumni*« govoric, k poetskemu jeziku, ki sta ga z manifesti uvajala in v poeziji iznajdevala Kručonihi ter Hlebnikov, v teoriji pa predvsem Viktor Šklovski. Vsakokratni obrat (*trop*) ali nova, nenavadna raba besed sprošča po prepričanju Šklovskega njihovo specifično duhovno energijo, ki bi sicer zaman čakala pod plastjo nakopičenih samoumevnosti... vsaka nova kristalizacija takšno energijo znova akumulira. Enako se dogaja v glasbi in drugod – nemara tudi v filmu.

*

Zanima nas predvsem *filmska adaptacija* literarnih in na literarnosti ali mitu temelječih umetniških (glasbenih, likovnih, plesnih) del. Ob pretvarjanju njihovih pripovednih vsebin v filmski medij je namreč potrebno zajeti in *transformirati* vse tisto, kar to pripovedno vsebino bistveno omogoča. Specifične *atmospere* brezizhodnosti ali nemoči pri Kafki gotovo ni mogoče zlahka ločiti od vseh tistih samo za izvirnik značilnih narativno-formativnih postopkov, ki jo vzpostavljajo in se zdijo povsem edinstveni in torej nezamenljivi. Slogovna analiza in interpretacija, ki sta potrebni, preden se lotimo prestavljanja v drug medij, ne smeta prezreti teh vsebinsko-oblikovnih povezav, saj gre za bistvene konstituante vsakega dela. Za vsako od njih je treba poiskati novemu mediju ustrezajočo *analógon* ter na ta način tudi v filmu ohraniti duha in avtentično moč izvirnika.

V praksi je poskus prenosa literarnih in na literarnosti ali mitu temelječih del v filmski medij razpet med dvoje uveljavljenih usmeritev:

1./ *filmsko pretvorbo* drugega umetniškega dela v njegovih poglavitnih dimenzijah in vsebinsko-oblikovnih povezavah, o čemer smo že spregovorili, in pa

2./ *filmsko ilustracijo* pripovedne vsebine drugega umetniškega dela, o čemer je ravno tako že bil govor.

Navedli bomo primer, kjer se zdi literarna narativnost – torej slikovna ilustracija zgodbe na filmu – že na prvi pogled nemogoča. Denimo, da nekdo, ki razmišlja bolj praktično ali drugače od nas, prebere simbolistično dramo L. Andrejeva *Črne maske* – in jo želi prenesti na film. Zgodbo namerava slikovno in zvočno uprizoriti, torej zgolj ilustrirati. Uporabiti želi že znani 'literarni' način filmske pripovedi. Kmalu pa se spričo *fantastične slikovitosti* dramske fabule zave, da stoji pred dokaj zapleteno nalogo. Metaforično-parabolična in simbolna razsežnost tega dela, ki je pravi vzrok njegove slikovitosti, je nadvse pomembna, vendar preveč *gosta*. Slikovno-zvočne filmske *ustreznice* slikovitih literarnih podob in opisov, ki so za literarno artikulirano filmsko pripoved nenadomestljive, mora prirejevalec šele iznajti. Nekatere *podobe-lik*i, denimo *Dolgo sivo ali Črne maske*, v svoji filmski izvedbi – v nasprotju z literarno – pač naravnost *zahtevajo materializacijo*. V literarnem svetu vidnega in slišnega so to zgolj *abstraktne entitete*, ki pa se kljub svoji materialni nedoločenosti več kot enakopravno mešajo z drugimi nastopajočimi maskami. Nasprotno pa filmska ekranizacija zahteva konkretizacijo vseh njihovih vidnih

in slišnih lastnosti. In tu se začno stvari zapletati. Sprva se zdi, da je preprosta in neselektivna konkretizacija, *pretvorba* literarnih podob v sliko in zvok, za literarno artikulirano filmsko rabo povsem sprejemljiva, še več – edino primerna. Kmalu pa se izkaže, da se hkrati z *ontološkim* statusom literarnih podob spreminja tudi dramski siže – njegov izhodiščni sintagmatski ter paradigmatični red in videz. Pri sleherni takšni konkretizaciji gre namreč za dodatno simbolizacijo, za nepregledno, vendar nespregledljivo razširitev pomenov in kontekstov. Kakor hitro materialno opredelimo nikoli dotlej opredeljene attribute literarnih podob, poprej abstraktnih entitet, vnesemo v že vzpostavljeni simbolni red nove elemente, nove hierarhije ter nove abstrakcije – in krog lahko začnemo znova.

Prav v nemogočem pa raste tudi rešitev! Nenadoma se izkaže, da postane v povezavi s tako ali drugače razumljenim *izvirnim smislom* in konkretiziranim videzom posameznih stilemov, tako ali drugače razumljena, strukturirana in uprizorjena - tudi fabula. Z vsako pomensko in materialno konkretizacijo katerekoli od ključnih podob pridobi tudi fabula zmeraj nove nastavke za re/interpretacijo. Šele njena *vnaprejšnja* interpretacija lahko torej vse to *podobje* v novi, konkretizirani obliki *poenoti* in s tem delu zagotovi *avtentično in celovito pretvorbo* v jezik filma.

Radikalna realizacija pripovedne vsebine nekega dela v drugem mediju pomeni, kot smo že namignili, tudi njegovo slogovno transformacijo. Slogovna transformacija, o kateri bo še govor, se zgodi prav skozi dosledno metamorfozo podob - torej pri udejanjenju poglobitvenih stilemov, ki jih poprej izpostavi in interpretira inventivna analiza in interpretacija izvirnika. Šele analiza in interpretacija jim lahko dodelita konstitutivno dramaturško funkcijo, pa tudi *drugačne slogovne značilnosti* v novem – *filmskem* artefaktu. Tako se lahko sredi zagate, kamor nas pripelje ilustrativna doslednost pri transpoziciji literarnega dela, ki je najslabši, čeprav najpogostejši način njegove ekranizacije, najdemo na pravi poti do *filmske artikulacije zgodbe*. V skrajni stiski - nenadna rešitev!

*

Dramski simbolizem zanemarljivo, jo preobloži s simboli in slikami ter utaplja v atmosferi. S simboli preobložena fabula je pretirano *pomenljiva*: je nadvse slikovita, vendar pomensko in s tem tudi uprizoritveno – težko oprijemljiva. Utopljen v atmosfero, ki jo vzpostavljajo vizualno-avditivne atrakcije, se zdi zmedena in protislovna. Za uspešno filmsko rabo zgodbe, ki jo predstavlja takšna simbolistična literarna mojstrovina, je treba slednjo *dekonstruirati*: z večšo analizo razstaviti, razgraditi in na novo opredeliti funkcijo sleherne njene sestavine. Prikopat se moramo do tistih *izbranih podob*, ki bi lahko ob vnovični konstrukciji (tokrat filmske) celote podprle zgradbo. To pa nikakor ni preprosto opravilo. Kakor hitro si namreč odgovorimo, kaj ta ali ona podoba *dejansko* in *operativno* pomeni, že nam grozijo novi *nadpomeni* in *smisli*, ki bodo terjali vnovično simbolizacijo vseh podrobnosti. S pravilnim razumevanjem metafor in tropov znotraj celote dela, z njihovo slikovno-zvočno *eksplicacijo*, pa si bomo vendarle zagotovili dovolj učinkovit uprizoritveni princip, ki bo s svojo *dobesednostjo* zavezujoče usmerjal *sižejno* konstrukcijo fabule.

Uporabljamo besede: *pretvorba*, *preobrazba*, *metamorfoza* in *siže*. Prav je, da navedemo njihovo poreklo in referenčno ozadje: *ruski formalizem*. Nekaj izrazja iz teh virov - ki se nanaša na opredelitev postopkov *preobrazbe* ali *metamorfoze* - je v knjigi *Nomadi ljepote* (Zagreb, 1988) napaberkoval A. Flaker. Jakobsonu (*Novejšaja ruskskaja poezija I*, Praga, 1921) pomeni *metamorfoza* »realizacijo leksikalne konstrukcije«, »razvitje (eksplikacijo) obrnjenega paralelizma v času«, ki »zanika realni niz v imenu metaforičnega«. *Metamorfoza* je »realizacija tropa«, »realizacija obrnjenega paralelizma« ali »realizacija primere«. Podobno jo opredeli V. Šklovski (»razvijanje /eksplikiranje/ metafore«) in Viktor Žirmunski (»realizacija metafore«). A. N. Luk (»Jumor, ostroumie, tvorčestvo«, Moskva 1977) uporablja v zvezi s humorjem in metamorfozo naslednje izraze: *obrnjena primera*, *reverziranje* in/ali '*podobesedenje*' *metafore*, kar naj bi vsekakor spet pomenilo: *dobesedno razumevanje/realizacijo metafore*.

S pomočjo *formalistov* lahko torej sklepamo, da gre pri 'dobesednem uprizarjanju' metafor, tropov in figur za takšen izkoristek literature, ki že ni več v funkciji *zgolj ilustracije*, nesmiselnega, *tavtološkega* podvajanja in *literarnosti*, kadar gre za *pretvorbo* ali *metamorfozo* pripovednih vsebin v *filmski medij*. Filmski *siže* se vzpostavi prav skozi to, kar kot *metamorfozo* opredeli Jakobson: z »razvitjem obrnjenega paralelizma v času«.

Metamorfoza je v tesni zvezi s *poetiko sanj*, kakršno je razvil evropski *surrealizem*. *Hipnomorfizem*, osrednji pojem iz njegove estetike, je nekakšna splošna poetika sanj. Surrealizem je v skladu s to poetiko, izogibajoč se zavestni kontroli, zajemal, sintetiziral in uprizarjal *sanjsko*, podzavestno ter nezavedno. Šlo je, kakopak, za fantastično metamorfozo realij iz sveta budnosti in iz individualnega ter kolektivnega zavednega in nezavednega človeškega spomina. Končni cilj *surrealistične revolucije* je namreč bil, da bi realno in irealno, resnično in sanjsko, naravno in nadnaravno (in kar je podobnih opozicij) prenehalo obstajati kot protislovno. Ruska umetnost nikoli ni razvila surrealizma, zlasti ne v filmu, čeprav ga je avantgardizme spremljajoča teorija s svojim razumevanjem *metamorfoze* kot *dobesedne realizacije metafor in figur* pravzaprav vseskozi anticipirala. Kaj hitro se namreč izkaže, in tu se vračamo na večkratne namige o slogovni transformaciji, ki da se zgodi pri prenosu pripovednih vsebin iz literature v drug medij, posebej v uprizoritvene umetnosti (gledališče, opero ali film), da je 'razvitje metafore' v svojem konkretnem, materialnem, vizualno-avditivnem pogledu strukturirano podobno kakor svet nadrealističnih filmov. Svet, ki na prvi pogled deluje kakor sanje, v resnici pa je rezultat *zavestnega* navora, kako s postopki *hipnomorfizma* zabrisati meje med realnim in irealnim ter s tem protislovnost med njima. *Sanje* so resda, kot smo dejali, samo *mogoči*, nikakor ne *ekskluzivni* predmet prezentacije v filmu. Nikoli tudi niso bile niti ne morejo biti njegova poglobitna strukturna značilnost. Pa vendarle to ne oporeka dejstvu, da je prav *metamorfoza*, ki *sintetizira* svet, podoben sanjskemu (s tem, da briše meje in nasprotja med realnim ter irealnim), prevladujoče označevala slog surrealizma na filmu. Ali

mar jezik 'zaumnega' z njegovimi 'prapomeni' (z znaki zlitimi opredmetenimi pomeni), ki ga uveljavljajo ruski futuristi in formalisti, ne anticipira *surrealnemu* podobnega bodočega sveta: kjer bo vidno in nevidno, predmetno in duhovno, fantastično in realno, pradačno in zdajšnje - obstajalo kot neprotislovno? *Zaumno* in *surrealno*: oboje na enak način izziva ter kliče po *analizi*. Lahko je uganiti, zakaj se je ruska avantgarda s svojimi teorijami in pričakovanji vred razbila ob oblastnih čerih nerazumevanja. Nosilci leninističnega koncepta filma kot *prve med umetnostmi* (beri: filma kot najmočnejšega propagandnega sredstva!) pač niso prenesli teorije o *dobesedni realizaciji metafor*, misli o »razvitju obrnjenega paralelizma v času«...

*

V. Žirmunski (Voprosy teorii literatury, 1928) je povezoval metamorfozo pri Brjusovu s postopki *ostranenia* (potujitve). Kručoni in Hlebnikov sta izumila nov, *zaumni*, poetski jezik. Šklovski je menil, da se poezija vrača z njim k arhaični, prvotni rabi besed, k njihovem pozabljenemu izvoru in pomenu ter k predmetni nazornosti. Vsak pozabljeni in znova izkopani prvotni pomen in zven je realizacija težnje po izrazni *dobesednosti*, *metamorfoza* golega, površinskega, že davno izpraznjenega verbalnega znaka. Moderni pesnik s takšnim postopkom ali *iznajdbo* poetsko besedo in sliko *znova potemni*, jo *potuji*, s tem pa doseže, da se bralčeva pozornost zadrži na njej dlje, kot bi se zadržala na besedi ali podobi, ki bi bila le prosojen, *zgolj prepoznaven* znak. *Potujitev (ostranenie)* je tako treba razumeti v poetološkem in ne v filozofskem in/ali družboslovnem smislu ter kontekstu, kamor se pač umeščata pojma *alienacije* (odtujitve, potujitve) - bodisi v smislu Heglove *Verfremdung* ali Marxove Entfremdung. Pod vplivom slednje je svojo teorijo o potujitvenih postopkih v gledališču zasnoval Bertolt Brecht. Z njo je skušal preseči dotedanjo samoumevnost uprizoritvenih identifikacijskih mehanizmov, ki naj bi gledališču preprečevala izvajati njegovo temeljno poslanstvo: revolucioniranje človekove zavesti in meščanske družbe...

*

Spomin je bistveno določilo filma: ko gre za fotokemične in optične postopke ter za *psihofiziologijo recepcije* gibljive slike; pa tudi na temeljnem – ontološkem – nivoju, ko gre za *mimetičnost*, ki ga nasploh omogoča. Recepcijo filmske slike namreč zagotavlja posebna fiziološka lastnost, preobčutljivost ali 'napaka' človeškega očesa in vidnega živca, tako imenovana *retinalna persistenca*, nekakšen kratkotrajni spomin, vizualna sled ali vtis, ki ostane po vsakem svetlobnem impulzu še za hip na očesni mrežnici in s tem svojim vztrajanjem (persistenco) omogoči tekočo navezavo na naslednji tak svetlobno-slikovni vtis. Živo dogajanje, ki ga je filmski snemalec videl skozi svojo optično napravo ter ga v obliki serije zaporednih fotografskih posnetkov ujel na emulzijo filmskega traku (fotokemični proces na njej in v laboratoriju pa ga je trajno fiksiral) gledalčevo oko ponovno zazna kot kontinuiteto gibanja, kakor hitro mu preko posebnega projektorja projiciramo te iste posamične *fotograme*...

Na žanrskem nivoju se spomin predstavlja za dokument, ki se preko 'mrežnice – mreže' dramske strukture žanra ujame ter naveže na druge

take dokumente. Takšni *dokumenti* so v svojem stanju odslikanosti, v svojem mimetičnem videzu *conditio sine qua non* dokumentarnega filma...

*

»Kadar /pa/ gre za fotografije, je vsakdo privrženec dobesednosti.«
(S. Sontag: Pogled na bolečino drugega)

Težko je spregledati, da dokumentarne filme v osnovi sestavljajo nekakšna zaporedja fotogramov, posamičnih fotografij izsekov iz realnega sveta, ki so narejene in reproducirane v tekočem časovnem zaporedju in na ta način ustvarjajo iluzijo žive slike. Montaža in ritem ter interakcija z zvokom – vse to je samo nadgradnja osnove, ki je, kakor je videti, prav takšna fotografska odslikava stvarnosti. Nastanek take odslikave *izseka iz realnega sveta* je pogosto posledica naključja, praviloma pa rezultat manj predvidljivih okoliščin, kot pa so tiste, od katerih je odvisna realizacija 'namenskega' (reklamnega, znanstvenega, poljudno-izobraževalnega) ali igranega filma. Zato avtentičnost in umetniška relevanca dokumentarnega filma nikakor nista enolično odvisni od avtentičnosti in enkratnosti njegovih posamičnih posnetkov, ne oziraje se na to, kako so ti eventualno združeni. Dokumentarist mora, nasprotno, še naprej vztrajati in s pomočjo *objektivnega* videza takšnih *naključnih* posnetkov *objektivizirati* dramsko iluzijo v celoti. Tako bo lažje *preustvaril* svet in ga priredil za podoživljanje po svoji meri. Kakor sleherni dramski žanr potrebuje torej tudi dokumentarni film za svoj nastanek poseben organizatorični ali formativni princip, ki slučajno sprevača v zakonito - dramaturgijo, skratka, ki na videz kontingentno in kaotično gradivo pretvarja v zgradbeno učinkovit artefakt. Kot pravi Kundera: »Izmojstriti trajanje v sklenjeno formo ni le zahteva lepote, ampak tudi terjatev spomina ...«

*

Če že trdimo, da je dokumentarni film, ki je žanrsko kar se da prilagojen izvorni mimetičnosti postopka odslikave dejanskosti, še več – ki brez nje niti ne more, saj jo nadvse koristno izrablja za svoj lastni iluzionizem – enako kot filmska igrana fikcija zavezan zakonitostim filmske naracije in zgradbe, se moramo pač takoj vprašati, kaj ta specifična, ves film določujoča in od vsega drugega ga razločujoča zgradba in govorica sploh je. Treba bo torej izpostaviti tiste zakonitosti filmske naracije, ki ne vodijo v racionalno diskurzivnost niti ne v literarnost; ob tem pa se posvetiti takšni zasnovi zgradbe, ki ne bo odrsko uprizoritvena in bo prej kot analogijo z dramsko ali odrsko umetnostjo upoštevala avtonomijo filma.

*

Prevladuje mnenje, da *dramsko delo kot literatura* nikakor ni samozadostno, pač pa da zadovoljivo zaživi in se do konca udejani šele na odru. Mnogi tudi menijo, da je poslednja potrditev vrednosti in veljave *pripovednih literarnih del* njihova *ekranizacija*. Zagovarjajo, skratka, nekakšen koncept služnosti literature filmu in za lase privlečeno *teleologijo* posamičnih umetnosti, rodov in žanrov, kakršno že nasploh opažamo pri kritikih, ki vidijo smotrnost enega v drugem

ter končni cilj vsega – v *ekranizaciji* vsega. Za literarne kritike tako vemo, da so, vsaj pri nas, prej ko ne vsi – *filmofili*. Današnji literarni kritik že težko zaključi svoj *laudatio* kakšnemu romanu, ne da bi kot kronski dokaz upravičene hvale navedel še svoje, tuje ali kar avtorjevo mnenje o tem, kako da delo (ali kakšen njegov posebno uspel segment) »kar kliče po filmski ekranizaciji«. Kot že od nekdaj ni smel biti dramatik, tako zdaj niti pripovednik ne more več ostati indiferenten do uprizoritvene razsežnosti tega, kar napiše, saj bo po mnenju *kritika–filmofila* zares potešen, avtorsko polno realiziran šele tedaj, ko bo njegovo delo doživelo uspešno *ekranizacijo*. Takšen odnos do literature pa pušča v nemar edini njen pravšnji postulat, ki ji nalaga, da še naprej suvereno zastopa samo sebe.

Kdor ne išče in ne najde v literaturi *bistveno literarnega*, bo tem težje razločeval od nje *bistveno filmsko*. Kritiška mnenja te vrste tedaj ne morejo biti resen in upoštevanja vreden napotek, ko gre za odločitev o filmski adaptaciji nekega dela. Nikakor se namreč ni mogoče strinjati s tistimi, ki menijo, da literatura ne more biti zares samozadostna, če v posamičnem in v bistvenem ne iz-stopi iz sebe in se ne pod-vrže filmu: kot njegov substrat in bistvo, kot akcidenca in esenca hkrati. Da je potemtakem literatura ek-statično bistvo filma in naj bi bil film njen poslednji smoter, neizogibni modus njenega udejanjenja. Da je film - bi lahko sklepali ad absurdum - najbolj filmski ravno tedaj, ko je najmanj filmski: kadar je dosledna realizacija literature, ki mu na videz služi!?

*

Slikar in kipar sta že od nekdaj želela izraziti gibanje, zato sta skušala, kadar sta upodabljala galopirajočega konja, v eni podobi združiti več njegovih zaporednih gibov. S tem sta dosegla vtis živosti in dinamike - iluzijo konjskega gibanja pač. Nikakor pa nista predstavila natančne slike *realnega*, sinhronega položaja konjskih nog v izbranem trenutku galopa. To je bilo kajpak nepotrebno za umetniški učinek slike ali kipa. Potrebno pa bi bilo za dokaz v sporu, kakršen je nastal v Kaliforniji leta 1879 in je kmalu zatem prerasel v visoko stavo. Za njen izid je bilo namreč treba dokazati prav to: kje se sredi galopa vsak trenutek nahajajo vse štiri konjeve okončine. Ali so pri enakomernem galopu kdaj tudi vse štiri hkrati v zraku ali pa je, nasprotno, vsak trenutek vsaj ena noga na tleh? Kalifornijski železniški magnat in ljubitelj konj Leland Stanford, ki je spodbijal slednjo možnost, je za eksperimentalno potrditev svoje trditve izbral naslednji postopek: s celo vrsto ob jahalni stezi enakomerno razpostavljenih fotografskih naprav, ki so se sprožale v kratkih časovnih razmakih ter po vrsti druga za drugo, je njegov izvedenec, fotograf Edward Muybridge, posnel zaporedne gibe konja v galopu. Stanford je stavo dobil, Muybridge pa je na ta način izumil *kronofotografijo*. S serijo tako nastalih fotografskih posnetkov je uspel segmentirati kontinuirano gibanje v zaporedje njegovih elementov, nato pa je takó nastalo razstavljeno gibanje s posebno projekcijsko napravo znova povezal v skorajda tekoč *filmski* posnetek.

Razčlemba in vnovična sestava gibanja, razstavitev ter ponovna združitev, ki s pomočjo projekcije omogoči *vtis kontinuitete gibanja*, je tisti vidik in nasledek Muybridgeovega početja, ki je pozneje po-

stal osnova vsakršne filmske artikulacije, temelj njene mimetičnosti in narativnosti. Kakor hitro so namreč iznajdeni film zapopadli kot avtonomen fenomen in obetajoče donosno obrtno-sejmarsko prakso, kar je in hoče biti še danes, so mu morali v skladu z njegovim bistvom in namenom formalizirati jezik, s katerim bo spregovoril, iznajti formativne postopke njegove smiselne zgradbe in naracije.

*

Bistvo filma je v *manipulaciji s časom*, okoli nje se vrtijo vse njegove bistvene tehnološke in slogovno-narativne iznajdbe. Naš *poskus z lipicanci* (Diptih o konjih) je filmska uprizoritev te predpostavke. Filmske manipulacije s časom se v njem lotevamo na dva načina. Prvi je historični in smiselno obnavlja Muybridgeov eksperiment, izveden med letoma 1879 in 1881. Tematizira tiste vrste časovno manipulacijo, ki je omogočila samo *iznajdbo* filma. Muybridge je namreč izumil *zeitlupe*. *Zeitlupe* in nanjo vezani postopki pa so bistveno filmski, saj so v najtesnejši povezavi s *filmskim obvladovanjem časa*. To je torej takšne vrste manipulacija, ki nek filmski *posnetek* razčleni, *razstavi* in nato *predvaja* tako, da mu odvzame časovno določljivost, saj poljubno *razvlečeno* ali *pospešeno* posneto zaporedje *dogajanja-v-času* reproducira na vedno enak način: s hitrostjo 24 sličic na sekundo. Pri gledalcu pa s tem zmede ali celo blokira občutek za realni čas. Na časovni nedoločljivosti, na takšni umetno povzročeni zmedi v gledalčevi zaznavi časa sloni množica iluzionističnih filmskih postopkov in trikov.

Efekt 'zeitlupe' povzroči, da iz predvajane hitrosti dogajanja največkrat ne moremo več sklepati o njegovem realnem trajanju. Enako nezanesljiv je sklep o identiteti posnetka, če le-tega upočasnjenega ponovimo (*re-play*). Posnetek v *slow-motionu* z nekaj strukturnimi podobnostmi (z enako smerjo gibanja predmeta, osebe, kamere; s podobnimi svetlobnimi in barvnimi dominantami ter njihovo dinamiko, intenziteto, obliko in razporejenostjo) lahko podtaknemo kot *upočasnjeno varianto že videnega* in znova pričakovanega posnetka, čeprav mu je zgolj podoben. Upoštevajoč gramatična in mikrodramaturna pravila lahko kadarkoli neopazno nanovo aranžiramo posnetek tako, da mu kaj malega odvezamemo ali dodamo ...

Drug način razkrivanja manipulacije s časom je *Diptihu* inherenten (organsko je povezan z narativno-formativnim postopkom), saj izrablja njen potujitveni ter s tem estetski učinek. Izhaja iz dinamičnega bistva filma in je realizacija *hipotetične ustvarjalčeve potrebe* po nenehnem spreminjanju ter preseganju formaliziranih, vendar že izrabljenih konvencij. Te so tembolj moteče tedaj, ko skušajo v enkrat za vselej zakoličene parametre podoživljanja dogajalnega prostora in časa ujeti njegovega *hipotetično živega in svobodnega duha* ...

Če smo tedaj neko dogajanje (dresurne vaje ali konjev nastop z jezdecem) na filmu navajeni gledati segmentirano ter zaporedno ali paralelno prepleteno, kakor pač narekuje psihologija recepcije (v zaporedni in smiselni izmenjavi planov ter detajlov, ki imajo objektivne časovno-prostorske pa tudi pripovedno-formativne parametre), potem je cilj našega sedanjega eksperimenta prav *strukturna sprememba pripovednega postopka*. Namesto izmenjujočih se posnetkov konja, njegovih nog in glave (medtem ko se sprti odziva na vsako jezdečevo

povelje, grajo ali hvalo) – ter jezdeca (iz katerega mimike ali drže ter gibov rok in nog razbiramo drugo plat interakcije s konjem), smo posneli in nato v snemalnem zaporedju zmontirali dolge posnetke posamičnih pogledov-izrezov v naslednjem zaporedju: konjske noge, konjska glava in jezdečev bližnji plan. Posneli in predstavili smo torej konja in njegovega jezdeca med dresuro ter nastopom, ne da bi kar naprej izmenjevali poglede kamere nanju, tako kot narekujejo utečena pravila filmske naracije. Podrli smo običajno in pričakovano krono-spacialno enotnost dogajanja. Takoj je bilo jasno, kaj vse smo s takim postopkom zanemarili in kaj podrli. Toda kaj smo pridobili? Z vsakim takšnim nepričakovano dolgim posnetkom smo ponovili precejšen kos dogajanja in s tem nesorazmerno podaljšali čas poteka predstavljenega dela dresure konja. Ponavljanje v *prisposobi* govori o naporu. Takšen vtis še podkrepijo zamenjani zvoki. S tem ko smo medsebojno odtujili posnetke-segmente, ki se običajno montažno izmenjujejo (na kratko in tesno ter v vzročnem zaporedju), jih nato 'neokrajšane' in osamosvojene vstavili v neobičajen narativni niz, smo jih dodatno 'potemnil', kot bi dejal V. Šklovski. Povzročili smo, da gledalec, hočeš nočeš, zadrži svojo pozornost na njih veliko dlje, kot bi bilo potrebno, da bi *zgolj prepoznal* rutinsko predstavljeni potek dresurne ježe ali nastopa. Posnetki-pogledi zdaj niso več *elementi ali znaki*, ki bi simulirajoč sočasnost *zgolj označevali* drug drugega ter s svojim fluktuirajočim pomenjanjem reducirali gledalčevo pozornost na nivo *golega prepoznavanja*. Zdaj so se do te mere osvobodili svoje samoumevnosti, da so 'potemneli', in se jim gledalčeva zvedavost ter zaznava lahko posvečata dlje in intenzivneje kot pa v primeru, da bi montaža sledila uveljavljenim stereotipom. Pri postopku potujevanja pa hkrati nismo prekoračili tiste meje ali prave mere, ko bi gledalcu drugačna razpostavitve vidikov pričakovanega postopka že tudi preprečila zasledovati pomenske in vzročno-posledične zveze. Rezultat je torej vsekakor: *povečan estetski doživljaj*.

*

Portretne 'dokumentarce' nekateri delijo na tiste, ki izkoriščajo predvsem *samopredstavitvene zmožnosti* zanimivih ali pomembnih ljudi - in pa na vse druge, kjer o *portretiranca* spregovorijo pač drugi: tisti, ki jih *avtorji predstavitve* zaradi različnih razlogov pripustijo pred kamero, prikličejo njihovo pričevanje iz arhiva ali jih kako drugače citirajo. V vseh primerih pa obstajajo različni razlogi za to, da je portretirančevo delo in življenje zajeto zdaj bolj, zdaj manj kompletno in kompleksno, in je zato njemu ter strokovni javnosti, osebno vpletenim ali drugim gledalcem, takšen portret včasih bolj, včasih manj po volji. Nikoli namreč ne predstavi točno tega, kar vsakdo po svoje na tihem pričakuje. Mnogi pričakujejo tisto znano, šolsko: *življenje in delo*... Ob tem se je treba vprašati, ali televizijski medij, ki tovrstne izdelke proizvaja in predvaja, tudi že sam odločilno ne prispeva k nikoli zares potešenim pričakovanjem. Televizija same sebe že dolgo ne razume več kot *zamenjavo* ali *nadomestilo* za tisto *pravo stvar*: knjigo, časopis, radio, gledališče, kino... ali za *živo prezenco* sredi dogajanja. Danes trdi: jaz s e m vaš časopis, radio, knjiga, vaše gledališče, kino, galerija, praznik in vsakdanjik, vaš svet in živa prezenca ter vse, kar jo transcendirata ...

*

Nekje v Pilnjakovem *Golem letu* je takle stavek: »Pred njegovimi očmi se je razprostrla stepa in sredi stepe je bila vas, kakor vse druge - pa vendar drugačna: bila je brez zvonika...« Kadar govorimo o filmu ter o problemih *prevajanja* literarne v filmsko govorico, ne moremo mimo preprostega vprašanja: kako prikazati nekaj, česar ni. Literatura zlahka *konstatira* pomanjkanje ali *odsotnost nečesa*. Avdiovizualna konstatacija nečesa, česar ni, pa, žal, ni enostavna. Avdiovizualna *prisotnost odsotnega* mora zrasti iz skrbno vodene pripovedi, iz logike življenja v nekogaršnji spomin ali v pričakovanje nekoga - definirano natančno in o pravem času. Šele tedaj lahko spregovori *praznina pogleda-v-prazno*: pogled kamere, ki jo postavimo prav pred *tisto nekaj, česar ni*. Na *manjkajoče* v avdiovizualnem mora napeljevati že natančna narativna predpriprava; lahko ga prikaže *prazen* pogled, vendar v že povsem določenem, poprej napovedanem kontekstu. Iz njega moramo razbrati, ali je pričakovani zvonik sploh kdaj stal, ali je oseba, ki ga je videla zgoreti, upala, da bo medtem znova postavljen, ali pa ga je pričakovala preprosto zato, ker tudi drugod »po stepi sleherno vas krasi zvonik«...

*

Dokumentarni film ni novinarska reportaža, pač pa dramski žanr, in je v pogledu dramaturških zakonitosti enako strog ter po zahtevnosti povsem enakovreden igrani fikciji. Zato je umetniško najprepričljivejši povečini prav tedaj, ko shaja povsem brez verbalnega avtorskega komentarja, tako značilnega za novinarstvo, kajti tak komentar skuša največkrat gledalca predvsem informirati. Prej ko ne ga želi tudi doživljajsko ter vrednostno *pravilno uravnjavati* - z drugo besedo - *indoktrinirati*. Kaj rad tudi podvaja sporočilo, ki ga gledalec sicer lahko razbere iz pravilno ter smotno zmontiranih avtentičnih posnetkov. Res pa je, da se h komentarjem zatekajo prav tisti prispevki, ki te (profesionalne) pravilnosti in vizualno-avditivne narativne smotnosti ne premorejo. V umetniškem dokumentarcu je komentar povsem neprimeren, naravnost moteč, saj s pojasnili podvaja slikovno in zvočno informacijo ter ju spreminja v ilustracijo. Gledalca nenehno poučuje o vsem, kar gleda - kako naj gleda in kako naj si kaj razlaga. Filmska pripoved postaja na ta način moteče redundantna in preobložena z odvečno diskurzivnostjo. Toda kljub podvojenosti ostaja linearna, saj izgubi sleherno plastovitost in večpomenskost, kakor hitro se izneveri svoji avtonomni vizualno-avditivni govorici. Nikakor ne menimo, da se moramo kar v celoti odreči vsakršni verbalni naraciji: literarnim fragmentom, izjavam ljudi različnih stanov ali strok in odgovornosti, njihovim samopredstavitvam, opisom tega ali onega postopka, procesa ali dogodka, skratka vsega, kar je lahko predmet filmarjevega interesa. Komentar pa, če že mora biti, ne sme nikoli zdrsniti v privajeno vzajemnost ilustriranja in podvajanja vizualno-avditivnih posnetkov z verbalno informacijo, še manj v nadležno in pokroviteljsko indoktrinacijo gledalstva. Komentarji, ki se znajo temu izogniti, so seveda redki in praviloma humorni ali vsaj večpomenski.

Kaj je tisto, kar nas zmeraj znova zmoti v sicer tekočih pripovedih? Zmoti nas ravno to, da so povsem tekoče, da se v njih vse brez preostanka izide, da so *dramaturško* in *mimetično* tako rekoč brezhibne. Kakšne pa bi morale biti?! Četudi po vsej sili pretendirajo na *zgodbeno* verjetnost v smislu njene dramske prepričljivosti, pa vendarle nikakor ne smejo zanemariti tistega *ireduktibilnega*, kar, paradoksalno, sodi zraven, čeprav *se lahko zgodi samo v resnici* in na prvi pogled nikakor ne podpira *zgodbene* verjetnosti. Od tega, kako mu bo uspelo vgraditi ta *vdor Realnega*, kakor bi *tisto nekaj* poimenovali lačanovci, bo odvisna ustvarjalčeva moč in prepričljivost. To dvoje pa je hkrati vzvod, s pomočjo katerega je mogoče suvereno prehajati prek meja filmskih zvrsti in žanrov.

Zgodbeno verjetno je torej vse tisto, kar opisuje ali predstavlja pričakovano dogajanje: potek dogodkov, kakršnega narekuje logika hotenja in delovanja *protagonista*. Vanj pa se mora kontingentno vplesti *tisto nepredvidljivo*: nekaj, na kar protagonist, z nami, gledalci, vred, ni pomislil, v čemer se je vračunal in bo zato – ironija! – pričakovano propadel v svojem hotenju. Ideja kot projekt, ki utemeljuje *zgodbeno* prepričljivost, je namreč vseskozi v prikrito/odkritem razkoraku z *dogodbeno* realnostjo, z živo stvarnostjo. Toda šele v njuni sporni, vzajemno izključujoči se interakciji, v tem nerazložljivem prepletu mogoče-nemogočega, lahko zasnujemo avtentično delo.

Dokumentarni film je zvrst, katere ime zavaja, saj dela vtis, da je njegov osnovni namen karkoli dokumentirati. Dokumentarno je namreč vse tisto, kar lahko služi kot dokument, dokazni material, verodostojen izvid, zanesljiva navedba, odraz ali sled nečesa, kar je ali je nekoč *bilo*, kar se *v resnici dogaja* ali *se je godilo* v preteklosti. Dokument v dokaznem postopku nikakor ni zgolj pripoved – je pričevanje. Dokument – in zdaj ga povežimo s specifičnim sredstvom reprodukcije, filmom, je tiste vrste pričevanje, ki razpolaga z avtentično sliko stvari, s *posnetkom stvari* v kar najbolj adekvatnem smislu. Toda ali je osnovni namen in smisel dokumentarnega filma sploh biti dokument v dokaznem postopku!? Gotovo ne. Preden se napotimo v smer določitve njegove specifike, pogledjmo, kaj ga prej ko ne trdno družijo z vsakršno drugo filmsko zvrstjo. Vsekakor so to enaka sredstva za vizualno-avditivno reprodukcijo. Tudi pri igrani zvrsti gre za filmsko odslikavo predmetnega sveta in dogajanja pred kamero. Tudi ta – *fiktivni* – svet predmetov in dogodkov lahko ocenimo za bolj ali manj *avtentičen*, vendar merimo pri tem predvsem na avtentičnost *uprizorjanja* ter *podoživljanja dramske zgodbe*. To dvoje pa je pogojeno z zakonitostmi *naracije* ter z *identifikacijskimi mehanizmi* fikcionalnih žanrov. Kakšna je torej, za razliko od avtentične fikcije, avtentičnost dokumentarnega žanra? Mirno lahko trdimo, da se tisto, kar bistveno določa *dokumentarnost dokumentarnega* filma – in s tem njegovo *avtentičnost* – zgodi že s samim nastankom posnetka. Dokumentarna avtentičnost *veje* iz posnetka tedaj in le tedaj, če nedvoumno priča o neponovljivosti dogodka, ki smo ga posneli. *Dokumentarno avtentičnost celote* filma pa moramo zagotoviti v nadaljevanju delovnega procesa: z ustreznimi dramaturškimi in narativnimi postopki

- izpeljanimi s pomočjo domiselne konceptualne zasnove in izvedbe montaže ter zvočne in slikovne obdelave. Ti postopki bodo avtentične dokumentarne posnetke medsebojno kontekstualizirali, jim določili 'sedežni red' – takšno razporeditev, skratka, ki se bo vsakomur zdela edino mogoča. Končno bo lahko gledalec vsak posnetek podoživel v natanko pravi meri ter o pravem času. Od tod pa sledi nepričakovani, vendar logični zaključek: dokumentarni film je le ena od enakovrednih *filmskih dramskih zvrsti*, torej *fikcija*...

Večkrat se vprašamo, ali je mogoče do take mere rekonstruirati ustvarjalni proces, da bi lahko obveljal za *reverzibilnega*. Ali je torej postopek nastanka dokumentarnega filma mogoče brez preostanka zvesti na pogoje njegove vzpostavitve, film v celoti razstaviti na njegove *pradelce* ter ga razložiti iz procesa njegovega nastanka. Zdi se, da pri takšnem poskusu vselej nekaj umanjka. Umanjka nek ireduktibilni, presežni akt, neoprijemljivi napor in *iznajdba*, ki iz aglomerata *znešenega*, čeprav izbranega in po pravilih združenega, napravi organsko in živo, enkratno in zakonito – torej *film*.

Pravila združevanja - gramatika, morfologija, sintaksa, dramaturgija - narekujejo le tisto, kar je preizkušeno. Normirane in prevečkrat uporabljene stvari ali rešitve zato največkrat peljejo v avtomatizem: tako na ravni ustvarjalnega procesa kakor na ravni recepcije. Kaj storiti? Filmski narativni postopki so spočetka sledili predstavnim zmožnostim gledališča ter pripovedni iznajdljivosti literature, obojemu pa je bila že v osnovi dodana fotografska natančnost odslikave. Fotografija je v pripoved vnesla izrazno moč detajla in portreta, kakršna sta se uveljavila v portretnem ter žanrskem slikarstvu devetnajstega stoletja. Kmalu je postalo jasno, da moramo za učinkovito filmsko pripoved razviti in obvladati tudi razvejena pravila montaže - tu je literatura ponudila nekaj zgledov - in pa specifičen, nemara samo filmski način *manipulacije s časom*. Že v prvih dveh desetletjih 20. stoletja je film dobil tudi že formaliziran (t.i. griffithovski) jezik, v času razcveta historičnih avantgard v Rusiji pa revolucionaren, naravnost odločilen impulz s prispevkom Sergeja Ejzenštajna. Z njim so bile konceptualno in v praksi presežene dotedanje narativne recepture, ki so temeljile na zunanji vzročno-posledični logiki *zaporedne* ter *paralelne* montaže segmentirano posnetega, enotnega ali ločenega, *krono-spacialnega* dogajanja. Griffithovska logika je postajala preveč samoumevna: namenjena je bila hitremu usmerjanju in linearnemu sledenju zgodbe, golemu *prepoznavanju*. Filmska slika je v sozvočju z njo predvsem ilustrirala zgodbo. Neizrabljen je ostajal ves tisti njen potencial, ki v sleherni podobi čaka na svojo specifično filmsko čutno nazorno eksplikacijo ...

*

Ejzenštajn je vpeljal konstruktivizem zideologiziranih vizualnih atrakcij, ki izhaja iz ostrih opozicij nasprotujočih si entitet in pomenov ter plakatno vsiljivih asociacij in sporočil. Pričakovati je bilo, da bo njegovim revolucionarnim dosežkom sledila konstantna potreba po inovaciji: po evolutivnem prenavljanju filma, katerega jezik bi na tak način nenehno dialektično presegal ter ukinjal samega sebe, s tem pa – paradokсно – ostajal v sozvočju s svojim dinamičnim bistvom ... Da pa se je pričakovana kontinuiteta spreminjanja in razvoja filma

zaustavila ali natrgala prav tedaj, ko bi se morala s pridružitvijo zvoka šele zares začeti, tega je bila kriva prav tista njegova izvorna razsežnost, ki smo jo poimenovali 'obetajoča obrtno-sejmarska praksa'. Ta je medtem dobila vse značilnosti *Kulturindustrie* (kot so popularno umetnost in kulturo poimenovali predstavniki frankfurtske šole) ali *industrije zabave*, kot bi lahko posplošeno rekli danes.

*

Tomaž Teropšič

BOJNA USPOSOBLJENOST SLOVENSКИH PARTIZANSКИH ČET V VOJNEM LETU 1941 (3)

Brežiška četa

Uničenje Krške partizanske skupine in Celjske čete ni zavrlo uporniških misli in dejanj na obravnavanem območju.

Po sestanku v Penku so brežiški komunisti in skojevci začeli delovati. Zbirali so orožje, strelivo, razstrelivo, uniforme in opremo. Puške in strelivo so našli tudi v Krki, kamor ga je odvrгла jugoslovanska vojska ob razpadu. Nekaj pušk in zaboj streliva sta prinesla Milan Kovačič in Emanuel Kolar iz Krške vasi od nekega kmeta iz Malega Cirnika. Ta ali oni je po vrnitvi iz razpadle jugoslovanske vojske prinesel s seboj puško, bombo, revolver, strelivo ali uniformo. Pri zanesljivih ljudeh so znali poiskati orožje, ki ga niso hoteli predati okupatorjevim oblastem. Zbrano so hranili pri Kovačičevih v Krški vasi v senu na kozolcu, v bunkerju ob Krki in v drvarnici za mlinom.¹ Prav tako so poleti ob kopanju v Krki potegnili iz vode razstrelivo, s katerim je vojska Kraljevine Jugoslavije zaminirala most čez Savo in Krko v Brežicah. Nemška vojska je razstrelivo vrgla v vodo. Srečko Slatner ga je najprej posušil v pekarni svojih staršev, nato so ga skrili

pri Milavčevih v Brezini.² Večina skojevcev ni služila vojaškega roka, zato niso obvladali osnovnih vojaških veščin. Za njih so v gozdovih na Gorjancih pripravili posebne vaje o ravnanju z orožjem.³ Zbrano orožje in strelivo v Krški vasi so zložili v vinski sod in ga v soboto, 11. oktobra 1941, z vozom prepeljali v Brežice. Uvrstili so se v kolono vinskih tovornikov in tako srečno prišli mimo straže na brežiškem mostu. Sod so spravili v klet pri Milavčevih v Brezini. S tem orožjem so se oborožili borci Brežiške čete.⁴

Bratje Milavec iz Brezine so 13. septembra 1941 zvečer minirali železniški nadvoz na Vidmu pri Krškem. S tem so za skoraj osem ur ustavili železniški promet na zelo pomembni enotirni železniški progi Zidani Most–Zagreb.⁵ Za miniranje so uporabili razstrelivo, ki so ga poleti potegnili iz Krke. To sabotažno akcijo je pohvalil tudi PK KPS za severno Slovenijo na sestanku komunistov in skojevcev pri Tominčevih na Malem vrhu. Pohvalo je prenesel Dušan Kveder, ki jih je tudi poučil, kako je treba izvajati podobne akcije, da bi imele večji učinek.⁶

Miniranje železniškega nadvoza na Vidmu pri Krškem je prva večja znana partizanska diverzantska akcija na železniško infrastrukturo v Posavju oziroma Kozjanskem med NOV. Akcija je bila v skladu z možnostmi uspešno izvedena, zato lahko brate Milavec upravičeno imenujemo za prve diverzante Posavja oziroma Kozjanskega. Verjetno se tega niti sami niso zavedali, a akcija je imela večplastni učinek. Dokazali so, da je najmočnejša evropska vojaška sila ranljiva. S takimi in podobnimi akcijami so pridobivali izkušnje in nujno potrebno samozavest. Diverzija 13. septembra 1941 je bila le uvod v podobne akcije v poznejših letih. V drugi polovici leta 1944 so se pri tem še posebej izkazali borci minerskega voda Kozjanskega odreda. Nemški okupator je za zavarovanje zelo pomembne železniške proge vlagal velika sredstva in »živo silo«.

Nemški okupator se je na akcijo takoj odzval. Ker jim ni uspelo odkriti storilcev, so še isti dan zaprli deset talcev iz Krškega in Vidma, »ki so deloma iz vrst komunistov, deloma pa iz vrst privržencev Sokola«, kakor je poročala orožniška postaja Krško. Vzetje talcev je komandant varnostne službe za Spodnjo Štajersko razglasil s poseb-

2 Škaler, Gregorič, Posavje v letu 1941, str. 47.

3 Prav tam, str. 48.

4 Prav tam, str. 54.

5 Vodja orožniške postaje Krško glavni stražmojster Gruber je o tej akciji poročal: »Doslej neznan storilec so 13. 9. 1941, približno ob 0.30, severno od železniške postaje Videm–Krško, v smeri proti Rajhenburgu pri kilometru 468.3 razstrelili železniški most. Na mestu samem nismo mogli najti nobenega dela razstreliva ali česa podobnega. Z gotovostjo pa lahko domnevamo, da so most razstrelili z ekrazitom. Domnevamo, da so most razstrelili komunisti. Menimo tudi, da je prav med Rajhenburgom in železniško postajo Videm–Krško najpripravnejše mesto za razstrelitev, ki naj onemogoči prevoz izseljencev iz Rajhenburga, Vidma–Krškega na Hrvaško. Razstreljen je levi steber, na katerem leži tračnica, in nekaj vijakov in zakovic na križni vezi. Železna stranska stena križne vezi na južni strani mosta ter steber na zahodni strani sta bila preluknjana ali prebita v premeru približno 30 cm. Na kraju samem nismo mogli najti nobenih koristnih sledi za storilce ali drugih predmetov, ki bi bili v zvezi z razstrelitvijo. Doslej še nismo našli nobenih sledov za storilce in nimamo še nobenih napolit, kako bi storilec stopil na prste«. (Prispevki IZDG št. 1–2/1961, str. 345–346). Akcijo omenja tudi septembrsko poročilo PK KPS za severno Slovenijo: »Razstrelitev mostu pri postaji Videm–Krško. Promet za par ur ustavljen.« (Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 1, dok., št. 34). Redakcija zbornika dokumentov NOV je to akcijo nepravilno prisodila Krški partizanski skupini. Zmota je verjetno nastala, ker akcija v poročilu PK KPS ni časovno opredeljena.

6 Škaler, Gregorič, Posavje v letu 1941, str. 53.

nim dvojezičnim plakatom⁷ in zagrozil: »Pri vsaki nadaljnji sabotaži v tej občini in okolici bo aretiranih nadaljnjih 10 oseb.« Zraven je pripisal poziv: »Prebivalstvo se poziva v svojem lastnem interesu, da energično sodeluje pri najdbi (pronalasku) storilcev in njihovih pomagačev ter vsako najmanj sumljivo obnašanje javi najbližji policijski oblasti.« Naj omenim, da je jeseni 1941 nemški okupator podobno jemal talce tudi drugod na slovenskem Štajerskem, vendar ni znan primer, da bi jih postrelil. Tudi talce, ki so jih imeli zaprte v krških sodnijskih zaporih zaradi navedene akcije, so izpustili 21. septembra 1941.⁸

Španski borec Rudi Janhuba - Vlado je v drugi polovici septembra 1941 odpotoval iz Maribora na politično delo v Brežice. Povezal se je z brežiškimi komunisti in skojevci. Z njimi je imel več sestankov. Na sestanku 5. oktobra 1941 so sklenili ustanoviti Brežiško četo. Zato je Janhuba prosil PK KPS za severno Slovenijo, naj jim pošlje v pomoč Dušana Kvedra⁹ za vojaškega organizatorja. Kmalu je prispelo sporočilo do Kvedra na Koroško, naj odpotuje v Posavje. Sestala sta se pri Tominčevih na Malem vrhu pri Globokem. Kveder je bil oblečen v lovsko obleko in pokrit z lovskim klobukom. Ker so se tako oblačili Nemci, je bil pred njimi varen.¹⁰

Družina Milavec je stanovala v železniški čuvajnici v Brezini. V torek popoldne, 28. oktobra 1941, se je pri njih zbralo več komunistov in skojevcev. Ker je Dušana Kvedra zanimalo, kako se vlak na kretnici iztiri, mu je Franc Milavec¹¹ to razložil. Skupaj s še tremi so v mraku odšli na severno stran železniške postaje Brežice, kjer jim je izkušen železničar Franc Milavec na skrajni uvozni kretnici nazorno razložil, kako je treba postaviti kretnico, da se vlak na njej iztiri. Nato je za vse zbrane Milavčeva žena pripravila izdatno večerjo. Iz kleti Čuvajnice 32 so prinesli orožje in strelivo. Kveder je razdelil 11 pušk, 21 ročnih

7 Plakat, velikosti 54 x 29 cm, hrani Posavski muzej Brežice. Plakat je dvojezičen, zgoraj je nemško besedilo, spodaj slovensko.

8 Ferenc, NOB Krško, str. 464–465; Prispevki IZDG št. 1–2/1961, str. 346.

9 Dušan Kveder - Tomaž Poljanec (Šentjur pri Celju, 1915–Beograd, 1966). Po maturi na ptujski gimnaziji in sprejemu v KPJ (1933) je začel študirati kemijo v Zagrebu, a se kmalu odločil za študij prava v Ljubljani. Leta 1934 je bil aretiran in obsojen na pet mesecev zapora. Pred vnovično aretacijo se je avgusta 1936 umaknil najprej na Dunaj, nato v Pariz. Leta 1937 se je vključil v mednarodne brigade španske republikanske vojske, kjer si je prislužil čin kapetana. Julija 1941 se je vrnil v domovino. Meseca oktobra je postal komandir Brežiške partizanske čete. V letu 1942 je bil politični komisar Druge grupe odredov, nato politični komisar 4. OC NOV in POS. 1. maja 1943 je napredoval v polkovnika in kmalu nato je bil imenovan za političnega komisarja 3. OC NOV in POS. Z ukazom VŠ NOV in POJ je 1. novembra 1943 napredoval v generalmajorja (eden od sedmih slovenskih partizanskih generalov), januarja 1944 je prevzel dolžnost načelnika GŠ NOV in POS. Meseca julija je postal pomočnik načelnika VŠ NOV in POJ, novembra pa vršilec dolžnosti komandanta GŠ NOV in POS. Komaj trideset let je bil star, ko so ga imenovali za komandanta mesta Trst z zaledjem. Vojaška kariera Dušana Kvedra je najlepši primer zelo hitrega napredovanja v vojni (Vida Rojic: Kveder Dušan - Tomaž. ES 6, str. 84; Vida Rojic: Dušan Kveder Tomaž. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1976, str. 352–354; Zdravko Klanjšček: Pregled NOV 1941–1945 na Slovenskem, str. 1036–1041).

10 Vida Rojic: Dušan Kveder Tomaž. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1976, str. 103 (dalje: Rojic, Kveder).

11 Frančišek Milavec (Rakek, 1888–Brežice, 1980). Imel je štiri sinove. Trije so padli kot borci Brežiške čete, četrti se je leta 1949 smrtno ponesrečil kot železničar v Zidanem Mostu. V stranki je bil od samega začetka (leta 1919), oktobra 1943 so ga spet sprejeli v KPS. V prvi svetovni vojni se je bojeval kot avstroogrski vojak v Galiciji. Jeseni 1912 se je zaposlil na železniški postaji Rakek. Pred Italijani je leta 1919 prebežal v Ljubljano. Od tam so ga poslali na železniško postajo Brežice, kjer je ostal vse do decembra 1941. Pred okupatorjem se je umaknil na Kranjsko. Zaposlil se je na železniški postaji Mokronog. V NOV je vstopil septembra 1943 (Arhiv Posavskega muzeja Brežice, fasc. Brežiška četa 1941. Življenjepis Franca Milaveca iz leta 1952).

V železniški čuvajnici v Brezini so ustanovili Brežiško četo. Foto: Tomaž Teropšič, 2003.

bomb Kragujevac ter nekaj pištol in strelivo. Temu je sledil kratek Kvedrov govor. Dejal je, da vse prisotne poziva Komunistična partija v boj proti okupatorju. Ob 23. uri je na novo ustanovljena partizanska enota Brežiška četa zapustila Čuvajnico 32 v Brezini pri Brezicah. Poveljujoči kader čete je bil sestavljen iz nekdanjih španskih borcev. Komandir čete je postal (kapetan) Dušan Kveder - Tomaž, politični komisar pa Rudi Janhuba - Vlado. Do Dečnih sel jih je spremljal Franc Milavec. Dalje jih je vodil kmet Martin Zidanič iz Globokega v svoj hram na Špičak blizu cerkve sv. Jerneja. Za njihovo bivališče sta vedela tudi njegova zeta Jože Drenik in Janez Volčanjšek. Prepoznavni znak, s katerim so lahko prišli k njim, je bilo tiho požvižgavanje pesmi Na planincah.¹²

Brežiška četa se je najprej nastanila na Špičaku, od koder se je kmalu preselila v Sromlje in nato v Pavlovo vas, v drugi polovici novembra 1941 pa na Lokve pri Rajhenburgu. Napravila je nekaj oboroženih akcij, ki so bile podobne akcijam drugih partizanskih čet na Slovenskem v tistem času (uničevanje zaplenjenega premoženja, justifikacija izdajalcev, razstreljevanje železniške proge¹³ itd.) ter povzročila okupatorju nemalo skrbi.¹⁴

Štirinajst dni so Brežiško četo sestavljali le komunisti in skojevci iz Brezic in okolice. Pri tej trditvi ne upoštevamo dejstva, da je bil poveljujoči kader od drugod. Sredi novembra 1941 so se jim pridružili tovariši iz Rajhenburga in Senovega. Potem ko so 4. in 5. novembra 1941 našli v Rajhenburgu in na Senovem raztresene letake izvršnega odbora OF proti izganjanju Slovencev in ko je bila v noči na 4. november razstreljena železniška proga med Rajhenburgom in Blanco, je okupator osumil nekatere ljudi, orožniška postaja Senovo pa jih je v sporazumu s sevniško postajo gestapa začela 7. in 8. novembra zasledovati. Pri preiskavi stanovanja Jožefa in Draga (Karla) Hlebca

12 Zapisnik o ustanovitvi Brežiške čete NOV (Arhiv PMB, fasc. Brežiška četa 1941). Zapisnik je dve strani dolg tipkopolis, a brez podpisa in datuma. Iz vsebine se vidi, da gre za povojni zapis pogovora z borcem Brežiške čete Francem Milavcem. Muzealci so nekoč temu rekli zapisnik, danes pa terenski zapis; Škaler, Posavje v letu 1941, str. 26.

13 O akcijah Brežiške čete glej orožniška poročila v: Prispevki IZDG, št. 1–2/1961, str. 347–355.

14 Ferenc, NOB Krško, str. 465.

v Rajhenburgu so orožniki našli letake, kakršni so bili raztreseni po rudarski koloniji na Senovem in v Sevnici. Aretirali so brata Hlebca in Mirka Ženerja ter jih 8. novembra zaprli v sodne zapore v Sevnici.¹⁵

Novica o aretaciji njihovih tovarišev je prizadejala borce Brežiške čete. Postali so zaskrbljeni. Komandir Kveder in politični komisar Janhuba sta se posvetovala: »Spoprijeti se v odločilnem spopadu z Nemci, močnimi, kakor so še za zdaj, in to s četico, ki živi šele nekaj tednov – o tem ne more biti govora. Saj nas je v tem trenutku komaj štirinajst in imamo vsega devet pušk z neznatno količino municije, medtem ko so drugi oboroženi samo z revolverji. Niti enega avtomatskega orožja!

Četa se je sicer že lahko ponašala z nekaterimi uspešnimi akcijami. Likvidirali smo osovražene, od Nemcev postavljenega župana na Sromljah, nekajkrat minirali progo, izpeljali nekaj sabotaž in nasilnih rekvizicij in zaplenili nekaj orožja. Toda to je bil šele skromen začetek. Fantje, od katerih z nekaj izjemami nihče ni služil v prejšnji vojski, niso imeli niti najosnovnejšega vojaškega znanja. Niti na to se nisem mogel zanašati, ali vsi znajo meriti s puško. Treba jih je bilo šele počasi in potrpežljivo uvajati v prave vojaške prijeme.

Z vsem tem sem se bil sprijaznil že prej, preden je prispela nevšečna vest iz Rajhenburga.

Tvegati nevaren spopad z Nemci v tem trenutku, s takimi silami, s tako oborožitvijo in s takimi izkušnjami ni mogoče – sem pribil sam sebi.

Toda nekaj je bilo treba ukreniti, nekaj pomembnega, in to takoj!

... Z Rudijem sva se hitro sporazumela: naše taborišče v zapuščenih zidanicah blizu Sromelj nad Brežicami je bilo predaleč, da bi tam na kraju samem izdelali načrt.

Sklenjeno je bilo: S seboj vzamem zanesljivega pogumnega partizana Ivana Milavca iz Brežic, takoj se odpraviva v Rajhenburg, preučiva položaj, izdelava načrt za akcijo in se čimprej vrneva po četo.

Še tisto jutro sva se čez hribe napotila v Rajhenburg.

Ker nisva bila sumljiva, sva lahko hodila kar podnevi. Od časa, ko sem se to poletje in jeseni gibal kot ilegalec po Mariboru, Celju, Mislinjski dolini in na Koroškem, mi je še ostala vsa prohitlerjevska garderoba: »oberštajerska« zelena suknja s hitlerjevskim kljukastim križem v gumbnici, športne pumparice, bele nogavice, kakršne so nosili nemškutarji, »haferl« polčevlji, hubertus in »jagerski« klobuk. Moj spremljevalec je bil bolj nedolžne, rekel bi, nevtralne zunanosti. Žepe pa sva si napolnila s koristnimi predmeti: vsak je imel svoj samokres z nekaj rezervne municije in po eno ročno bombo kragujevčanko.

Dušan Kveder in Ivan Milavec sta se 12. novembra 1941 odpravila v Rajhenburg k zaupniku Franciju Sinkoviču. Pri njem je dozorel sklep o osvoboditvi tovarišev iz rok okupatorja.

»Toda kako? Iz zapora v Sevnici? Ali tedaj, ko jih bodo Nemci peljali na postajo? Ali iz vlaka, na poti v Celje? Ali celo iz celjskih

15 Ferenc, NOB Krško, str. 465–466; Prispevki IZDG št. 1–2/1961, str. 349. Zelo zanimiv je zaključek poročila orožniške postaje Senovo: »Poudariti moramo, da so bili ti komunisti na vodilnih položajih pri vermanšaftu Štajerske domovinske zveze v Rajhenburgu. Pri sebi so imeli tudi potrdila o svoji zanesljivosti, ki jim jih je, kot so to sami izpovedali, baje izdala sevnška Standarta.«

zaporov? Kako izvesti akcijo? Koliko ljudi vzeti za to nalogo iz čete, kakšno oborožitev? Kje izbrati izhodiščni položaj za borce in kako organizirati akcijo, da ne bomo pravočasno odkriti?

Imel sem še premalo podatkov, da bi se bil lahko odločil.

Prvi sklep pa je moral biti hitro storjen.

Franci se bo kot ilegalec takoj odpeljal s kolesom na železniško postajo. Če bo uren, bo še ujel vlak, ki po kosilu odhaja proti Zidanemu Mostu. Ko pride v Sevnico, poizkusi zvedeti, kaj nameravajo Nemci z jetniki. Vsekakor naj prodre prav v sodnijske zapore s pretvezo, da nese paket s hrano za svoja zaprta sorodnika. V ta namen naj mu mama takoj zavije v ruto nekaj klobas, kruha in jabolk. Naj natančno ugotovi lego sodnijskega poslopja, v katerih prostorih so zapori, kdo pazi na jetnike, kje so stražarji in kako so oboroženi, kje je vhod v sodnijo, kako in kdaj se zapirajo vrata in ali so še kaki drugi, stranski vhodi v poslopje oziroma ugodni dostopi do zaporov in izhodi iz njega. Čim več naj izve o Nemcih v trgu, kje so njihove vojašnice, menze, uradi. Kako se obnašajo čez dan in ponoči?«

Po vrnitvi iz Sevnice je Sinkovič podrobno poročal. Na osnovi njegovega ogledovanja je Kveder sprejel sklep o nepričakovanem, drznem in tveganem napadu na stavbo sodnije v Sevnici, kjer so bili zaprti njihovi tovariši. Akcija naj bi trajala nekaj minut ob čim manjšem hrupu in čim preprosteje. Izvedli naj bi jo Dušan Kveder, Ivan Milavec in Franci Sinkovič. In njihova oborožitev? Tri pištole in nekaj streliva, dve ročni bombi in kuhinjski nož.

Omenjena trojica se je zvečer odpeljala v Sevnico. Pozvonili so na vratih sodnije. Odprl jim je vodja zaporov Marko Žibret iz Sevnice. Z zvijačo so vstopili. V pisarni so iztrgali telefonsko žico iz zida, razorožili Žibretra ter ga skupaj z ženo zaprli v celico. Iz celic v pritličju in prvem nadstropju so rešili brata Hlebca, Mirka Ženerja in že prej zaprta Hermana Kolmana ter Jožeta Urbančiča. Po isti poti so odšli iz sodnije. Kolman se je vrnil domov, drugi pa so se priključili borcem Brežiške čete.¹⁶

Sedaj si oglejmo še nemško različico dogodka. Dobimo jo iz poročila orožniške postaje Sevnica; napisal ga je vodja postaje orožniški stražmojster Peretitsch.¹⁷

»12. 11. 1941 ob 21.25 je vodja sodnih zaporov v Sevnici, po imenu Marko Žibret, telefonično obvestil našo orož. postajo, da so 3 neznani moški, verjetno komunisti iz Italije, nasilno vdrli v sodno poslopje, osvobodili 5 političnih jetnikov, ki jih je bila aretirala državna tajna policija iz Sevnice, in skupaj z njimi zbežali neznano kam. Osvobojeni jetniki so: Herman Kolman, Jožef Urbančič, Jožef in Karel Hlebec ter Friderik Žener.«

O tem dogodku je vodja zaporov enako obvestil tudi državno tajno policijo in krajevno poveljstvo vojske v Sevnici.

Uslužbenci naše postaje so takoj odšli v sodno poslopje, kjer sta se že zbrala državna tajna policija in oddelek vojske.

Takoj smo ukazali zavarovati sodno poslopje in vse prehode čez Savo proti Kranjski (Italija). Za ta namen smo vpoklicali tudi vermanskaft Štajerske domovinske zveze v Sevnici. Zasedovanje treh

16 Dušan Kveder - Tomaž. Sodnija. Dušan Kveder - Tomaž. O osvobodilni vojni. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1975, str. 194–204.

17 Prispevki IZDG, št. 1–2/1961, str. 349–352.

vlomilcev in osvobodjencev, ki se je začelo kmalu po dogodku, ni rodilo nobenega uspeha. Imenovani so verjetno zbežali proti Kranjski (Italija).«

Vodja zaporov Marko Žibret je o poteku napada povedal naslednje: »12. 11. 1941 okoli 21. ure sem sedel v svojem stanovanju, ki je v prvem nadstropju sodnega poslopja. Vežna vrata, ki vodijo na glavni trg, so bila zaprta in zaklenjena. Tedaj je zunaj nekdo dvakrat pozvonil na zvonec (gumb, ki se pritisne), ki je pritrjen poleg vežnih vrat. Menil sem, da je državna tajna policija iz Sevnice pripeljala ljudi, kot se to navadno dogaja ob tem času. Šel sem proti vežnim vratom in vprašal: »Kdo je zunaj?« Zaslíšal sem nek glas, ki sem ga razumel kot: »Gestapo«. Ko sem odprl vrata, so name skočili trije neznani moški z naperjenimi pištolami. Trdno so me prijeli. Eden me je vprašal, če imam kakšno orožje. Zanikal sem, ker sem svojo pištolo pustil na obešalniku na vratih v sobi. Trije moški so tedaj namerili svoje pištole na moje prsi in rekli: »Prihajamo iz Italije in hočemo imeti jetnika Hlebca. Vam (vodji zaporov) se ne bo zgodilo nič hudega, če pa boste kričali ali kako drugače napravili hrup, vas bomo ustrelili.«

Trije moški so me nato potiskali pred seboj do mojega stanovanja. Tam so iztrgali telefonsko žico iz stene in vzeli pištolo, ki je visela na kuhinjskih vratih. To je »FN« pištola, kaliber 9 mm s 7 naboji. Nato so se polastili ključev od celic. Povsod so prižgali luč in odklenili vse celice (v 1. nadstropju 3 in v pritličju 2). Mene so odvedli v neko celico in me zaklenili vanjo.

Nato sem slišal, kako je rekel eden izmed storilcev: »Jožef Hlebec, obleci se!«

Ko so zbrali vseh 5 političnih jetnikov (3 iz celice 1, in sicer Hermana Kolmana, Jožefa Urbančiča in Jožefa Hlebca, nato iz celice 2 Karla Hlebca, dalje iz celice v pritličju Friderika Ženerja), je vseh osem moških zbežalo z mojo pištolo iz sodnega poslopja skozi vežna vrata na prosto. Vsi drugi jetniki so ostali. Ves dogodek je potekel v zelo kratkem času. Neki jetnik me je nato osvobodil iz celice, ker so ključ pustili v vratih. Po drugem telefonu, ki je v pisarni sodišča, sem takoj obvestil ustanove, ki sem jih navedel v uvodu.

Ta nepričakovani in nenadni napad me je tako prestrašil in osupnil, da vlomilcev skoraj ne morem opisati. Vsi so bili v civilnih oblekah in brez plaščev. Eden je imel siv klobuk z vrvico, suh obraz, in zdí se mi, da je imel majhne temne brke (angl. pristrižene). Drugi je imel čepico. Kaj je imel tretji, tega že ne vem več. Vsi so bili mlajši.

Z vso stvarjo nimam nič skupnega. Svojo dolžnost izpolnjujem v redu. Trije zločinci so me dobessedno preslepili. To bi se zgodilo vsakemu vodji zaporov.

Storilci so bili Slovenci. Govorili so samo slovensko.

To je vse, kar lahko povem.«

Anton Derstvenšek, ki je v omenjenem zaporu sedel zaradi tatvine, je s tem v zvezi izpovedal naslednje:

»Sedim v celici 1 in sem bil skupaj s Kolmanom in še dvema političnima jetnikoma ter štirimi kaznjenci. O politiki nismo govorili.

Ob določenem času je nastal v hiši ropot. Eden izmed moških je stopil k celici in rekel: »Vsi politični jetniki naj vstanejo in se oblečejo, da bodo šli z nami v Italijo.« Videl sem, kako je ta tujec vrgel vodjo zaporov Žibreta na posteljo in pripomnil: »Tudi ti nisi pošten.«

Jožef Hlebec, Herman Kolman in Jožef Urbančič so se takoj pripravili za odhod. Preden se je neznan moški s temi tremi oddaljil, nam je še rekel: »Pred polnočjo (ob 24. uri) ne sme nihče napraviti truščja. Potem pa zaradi mene lahko. Če bo pa kdo prej zinil le eno samo besedo, bomo v zapore vrgli ročno bombo. To je vse, kar lahko rečem o dogodku.« Drugi jetniki so potrdili Derstvenškovo izjavo. Sodijo, da so bili storilci stari od 25 do 28 let.

Po akciji v Sevnici so borci odšli na Bračunov pod v Lokvah pri Rajhenburgu, kjer so se vključili v Brežiško četo, ko je ta prispela iz Pavlove vasi tja. Odtod je Jože Kunej iz Železnega odpeljal vso četo na svoj hram v Gorjanah pri Podsredi. Po treh ali štirih dneh je izdajstvo pripeljalo pred hram I. vod I. čete 93. rezervnega policijskega bataljona, ki je četo v dveurnem boju uničil. Padli so štirje partizani, ujetih je bilo enajst, od tega šest ranjenih. Devet ujetih borecev je v Mariboru okupator ustrelil 27. decembra 1941, desetega – Cirila Gerjevića – pa je ustrelil 25. marca 1942. Le Cirilov brat Marko je z dobro izmišljenim zagovorom ušel skoraj neizbežni smrti.¹⁸ Rešili so se štirje borci Brežiške čete. Bili so zunaj sovražnikovega obkoličvenega obroča. Kveder, Janhuba in Žener so bili na domačiji Jožeta Kuneja. Za naslednji dan so načrtovali napad na Sv. Peter pod Sv. Gorami, kjer je okupator naseljeval kočevske Nemce.¹⁹ Rešil se je tudi Franc Milavec, oče treh bratov Milavec. Bil je na nasprotnem hribu nad Pečicami, ko je slišal streljanje.²⁰ Kveder se je s tovarišema prebil čez okupatorjevo mejo do Mokronoga na Dolenjskem, od koder sta se skupaj z Janhubo odpeljala v Ljubljano. Žener je ostal v Mokronogu, kjer ga je pozneje prijel italijanski okupator in ga poslal v koncentracijsko taborišče, od koder se je jeseni 1943 vrnil. Kmalu zatem ga je nemški okupator prijel in ga 19. januarja 1944 ustrelil kot talca v Čolnišču pri Zagorju.²¹

Dejavnost Brežiške čete, v kateri so bili razen dveh združeni sami borci iz Posavja, je sicer skromen, a vendarle junaški poskus dvigniti prebivalstvo tega območja v oborožen upor in preprečiti množično izganjanje Slovencev. Akcije te čete so bile le del široko zasnovanega načrta, ki ga je pripravljalo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja,

18 Ferenc, NOB Krško, str. 466. Podatke o ustrelitvi izvemo iz plakatov, ki jih je okupator natiskal in razobesil. Gre za rdeč dvojezični plakat (levo napis v nemškem jeziku, desno v slovenskem), velikosti 94,5 x 62,5 cm. Plakat hrani arhiv Posavskega muzeja Brežice. Marka Gerjevića so predali hrvaškimi oblastem, kjer je nato nekaj mesecev živel v Zagrebu. Konec leta 1942 je pobegnil na Kozjansko. Zglasil se je še enkrat pri Kuneju v Železnem in povedal, da se je iz mariborskega zapore rešil z edinim namenom, da bi se maščeval nad izdajalci in krivci za smrt borecev Brežiške čete. Svojo obljubo je izpolnil. Obsodba nad izdajalci je bila izvršena leta 1943. V začetku leta 1944 je Marko Gerjević – Tine postal sekretar okrožnega odbora OF Kozje. Padel je 3. marca 1944 v Pustih Ložicah (Stanko Škaler: Uničenje Brežiške čete. Posavje I, Brežice 1957, str. 97; dalje: Škaler, Uničenje Brežiške čete; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 39 in 40).

19 Škaler, Uničenje Brežiške čete, str. 96.

20 Škaler, Posavje v letu 1941, str. 28.

21 Rojic, Kveder, str. 108. In še vprašanje, kdaj je bila Brežiška četa zadnji boj? Franc Milavec, ki je od daleč opazoval zadnji boj Brežiške čete, si je v svojem žepnem koledarčku obkrožil 29. november in zapisal »četa zajeta« (Škaler, Posavje v letu 1941, str. 28). O uničenju Brežiške čete je poveljnik policije na štabnih razgovorih v Gradcu 9. decembra poročal: »Posebej je treba omeniti, da se nam je posrečilo zahodno od Podsrede obkoliti in uničiti veliko tolpo.« V dnevniku službe orožniške postaje Kozje pa je zapisano: »Zaščitna policija iz Kozjega – I. vod I. čete 93. rez. policijskega bataljona – je 28. 11. 1941, po dveurnem boju z 18-člansko močno oboroženo bando v Gorjanah, občina Podsreda, ustrelil 4 bandite in ujel 11 banditov, od katerih jih je bilo nekaj ranjenih.« Dokument je zanimiv tudi zaradi tega, ker borce Brežiške čete poleg imen, kot so banditi in oborožena banda, naziva še z nasilneži (Prispevki IZDG, št. 1–2/1961, str. 356–357).

da bi okupatorju onemogočilo izganjanje Slovencev iz Posavja in Obsotelja.²²

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je zaradi izganjanja slovenskega prebivalstva s tega območja pripravilo obsežen načrt za osredotočenje vseh razpoložljivih partizanskih čet in bataljonov. Štajerski partizanski bataljon, ki naj bi se mu pridružila tudi Radomeljska četa Kamniškega bataljona, naj bi krenil na izselitveno območje in se tam združil z Brežiško četo. Hkrati naj bi se vse razpoložljive in na novo oblikovane čete na Dolenjskem (Molniška, Novomeška, Belokranjska, Mokronoška, Ribniška in Grosupeljska četa) zbrale na zbornem mestu na Otavniku pri Tržišču na Dolenjskem. Oblikovale naj bi Dolenjski bataljon in pod vodstvom operativnega štaba, ki sta ga sestavljala komandant dr. Aleš Bebler in politični komisar Miha Marinko, krenile v izselitveni predel južno od Save.²³

Zaradi težkih in nepredvidenih razmer, ki so jih povzročili zgodnji in visok sneg, velike oddaljenosti partizanskih enot do dogovorjenih zbirališč in zaradi okupatorjeve trdne odločenosti, da partizane uniči, partizanske enote svoje naloge niso opravile. Zaradi visokega snega, zagrizenega nemškega zasledovanja in izčrpanosti borcev se je Štajerski bataljon umaknil s Kozjanskega, ne da bi dobil zvezo z Brežiško četo in z inštruktorjem pokrajinskega komiteja za celjsko okrožje Janezom Pečnikom. Bil je na terenu okrog Kozjega in pripravljal vse potrebno za sprejem Štajerskega bataljona. Zaradi izdaje ga je sovražnik 3. novembra 1941 ujel pri Sv. Petru pod Sv. Gorami in v decembru istega leta ustrelil v Mariboru.²⁴

Na zborni mesto na Otavnik sta prišli le Novomeška in Mokronoška četa ter nekaj članov narodne zaščite. Operativni štab glavnega poveljstva je uvidel, da poklicanih čet zaradi neugodnih vremenskih razmer ne bo, zato tudi ni mogel ustanoviti Dolenjskega bataljona, prav tako tudi ne uresničiti široko zamišljenega pohoda čez izselitveno območje, ki naj bi pokazal moč osvobodilnih sil in tam zanetil plamen upora. Sklenili so napraviti akcijo manjšega obsega. V noči na 3. november 1941 so napadli okupatorjevo postojanko na Bučki. Postojanka se je obdržala zaradi pomoči iz sosednjih postojank, partizani pa so se umaknili na italijansko zasedbeno območje.²⁵ V tem pohodu, imenovanem tudi »brežiški pohod«, dolgem čez 160 km, so borci bataljona pokazali vzdržljivost, ki je bila na meji človeških zmogljivosti. Cilj pohoda ni bil dosežen. Okupator je neovirano nadaljeval izganjanje ljudi.²⁶

Štajerskemu bataljonu ali Brežiški četi so se nameravali pridružiti tudi borci Edi Zidarič - Tarzan s Stolovnika pri Rajhenburgu ter Franc Pacek in Milka Kerin iz Velikega Podloga pri Krškem. Po uničenju Krške partizanske skupine so že omenjeni Franc Bizjak, Franc Pacek

22 Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 23. Najvidnejši izraz uresničevanja tega načrta sta bila napad dolenjskih partizanov na nemško graničarsko postojanko na Bučki in pohod Štajerskega partizanskega bataljona iz Savinjske doline na Kozjansko konec oktobra in v začetku novembra 1941. Postojanka na Bučki se je obdržala, medtem ko je Štajerski bataljon prispel le do Bohorja in se, potem ko ni dobil zveze z Brežiško četo, vrnil. Več o tem glej v: Zdravko Klanjšček in ostali. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945. Ljubljana 1978, str. 152-158. Tu je podrobno navedena precej obsežna literatura.

23 Prav tam, str. 23-24.

24 Prav tam, str. 24.

25 Prav tam.

26 Zdravko Klanjšček: Pregled narodnoosvobodilne vojne 1941-1945 na Slovenskem. Ljubljana 1989, str. 71 (dalje: Klanjšček, Pregled NOV, str. 71).

in Milka Kerin ter Vladimir Pfeifer pribežali nad Vodenice v Gorjan-
cih. Odtod so jih domači aktivisti OF odpeljali na Špilerjevo špico
nad Javorovico, da bi jih lažje oskrbovali. Tam se jim je pridružil
Edi Zidarič, ki je okupatorju ušel iz sevniških zaporov. V začetku
septembra 1941 so jih poslali v šolski tabor Novomeške partizanske
čete na Frati. V drugi polovici oktobra so se Pacek, Zidarič in Keri-
nova vrnili čez mejo ter odšli v vasi pod Bohorjem. 26. oktobra so
se oglasili pri Antonu Fridlu na Ravnem Logu in tam prenočili. Neki
naključni obiskovalec z Vetrnika jih je opazil, in ker so se mu zdeli
sumljivi (na mizi so razgrnili zemljevid in govorili: »To je izselit-
veno območje. Ko bodo naselili nove posestnike, bo vse požgano
in postreljeno.«), jih je šel prijaviti na orožniško postajo Kozje. Šest
orožnikov jih je sredi noči presenetilo in prijelo. Ko so jih proti jutru
peljali v Kozje, sta Pacek in Zidarič skočila s poti in se rešila. Pacek
se je vrnil na Dolenjsko, kjer so ga belogardisti 16. junija 1942 kot
partizana ubili v gozdu pri Sv. Roku pri Novem mestu. Zidarič se je
skrival v okolici doma in spomladi 1942 odšel v Kozjansko četo in
nato v Hrvaško Zagorje, kjer so ga ustaši v aprilu 1944 ujeli, mučili in
ubili. Ljudmilo Kerin - Milko so vlačili po zaporih in jo nato poslali
za izgnanimi starši v Nemčijo, od koder je pobegnila in postala parti-
zanka na Pohorju. Padla je 31. julija 1944 kot pomočnica političnega
komisarja 1. bataljona Zidanškove brigade pri napadu na Ljubno v
Savinjski dolini.²⁷

Borci Brežiške čete so prebivali v zidanicah zavednih kmetov. V
njih so se zadrževali nekaj dni. Pri njih so se tudi prehranjevali. Ko
so bivali v hramu kmeta Martina Zidaniča na Špičaku, so jim hrano
kuhali kar Zidaničevi v svojem hramu. Suho hrano jim je nosil njihov
zet Janez Volčanjšek, ki je bil tudi vodič in obveščevalec. Hrano so
dobili tudi na druge načine. Vdrli so v nekdanjo Bibičevo trgovino v
Dečnih selih, kjer so zaplenili precej živeža in blaga. Shranili so ga
pri posestniku Stanku Ogorevcu v Pavlovi vasi pri Pišecah. Podatke
za akcije je Brežiška četa dobivala prek svojih zaupnikov. Redno je
na javke hodil Franc Milavec. V nekaj akcij jih je vodil že omenjeni
Zidaničev zet Volčanjšek. Zaradi njegove budnosti se je četa ob neki
priliki pravočasno umaknila. »Dan po likvidaciji nemškega župana
Sromelj Suše (Franc Suscha) je šel kmet Reberšak iz Curnovca po
naključju po poti mimo hrama, kjer je taborila četa. Stražar ga je
ustavil, ker ni vedel, s kakšnim namenom je hodil tam okrog. Kmet
Reberšak je potem iz strahu začel praviti sosedom, da je v gozdu na
Špičaku »vse polno zelenega kadra.« K sreči je to še isti dan prišlo
na uho aktivistu Janezu Volčanjšku, ki je takoj šel k četi in ji javil
novico.« Četa se je takoj premaknila.²⁸

Brežiška četa je bila tretja partizanska enota, ki je bila ustanovljena
in je delovala na obravnavanem območju leta 1941. Sestavljali so jo
skojevci in komunisti iz Posavja. Bili so mladi in neizkušeni borci,
ki še niso služili vojaškega roka. V njihovi oborožitvi so bile puške,
več revolverjev in ročne bombe, niso pa imeli brzostrelk in puško-
mitraljezov. Poveljujoči kader je bil od drugod: komandir in politični
komisar čete sta bila španska borca, kar pomeni, da sta imela veliko

27 Ferenc, NOB Krško, str. 467; Padli v ognju revolucije, ZZB NOV občine Krško, Krško
1971, str. 103–104; Terezija Traven: Kerin Ljudmila - Milka, ES 5, str. 53.

28 Škaler, Posavje v letu 1941, str. 26.

vojaškega znanja in izkušenj, a ne iz partizanskega načina bojevanja. V svojem enomesečnem delovanju je Brežiška partizanska četa napravila nekaj akcij, ki so bile podobne akcijam drugih partizanskih čet na Slovenskem v tistem času. Tako so pridobivali prve vojaške izkušnje, z njimi pa tudi nujno potrebno samozavest. Partizanske taktike so se učili sproti. Prebivali so po hramih, kjer so se večinoma tudi hranili. Postavljali so straže, a na vsakih nekaj dni so menjavali bivališče. Med akcijami so izgrajevali vojaški kolektiv. Prvi in zadnji bojni kontakt s sovražnikom je bil v Gorjanah pri Podsredi. Da bi v celoti rekonstruirali njihov zadnji boj, nimamo zadosti gradiva, vendar lahko na osnovi razpoložljivega ugotovimo, da so se v hramu predolgo zadrževali (tri do štiri dni), ta pa ni bil primeren za daljše bivanje. Veliko napako sta naredila poveljujoča, ko sta bila istočasno odsotna iz enote. Podcenjevali so nasprotnika oziroma niso računali na možnost izdaje. Po vsej verjetnosti niso postavili straže. Če bi jo, bi se zaradi konfiguracije terena lahko umaknili. Tudi razmerje v boju ni bilo prehudo. Razmerje je bilo 2 : 1, mogoče 3 : 1 v korist nemškega okupatorja. V dvehurnem boju so padli štiri borci čete, enajst so jih zajeli, med njimi je bilo šest ranjenih. O nemških žrtvah ni podatkov.

Z uničenjem Krške partizanske skupine, Celjske in Brežiške čete je bilo v Spodnjem Posavju in na Kozjanskem konec oboroženega partizanstva. Pozimi leta 1941/42 so bili na tem razsežnem območju le trije skriti partizani: Peter Špraje in Ludvik Zupanc iz Štajerskega bataljona ter že omenjeni Edi Zidarič. Približno v tem času je prenehalo obstajati tudi posavsko okrožje. Ostalo je le nekaj nepovezanih komunistov in zaupnikov Osvobodilne fronte (OF) slovenskega naroda.

Enoletne izkušnje

Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je spremljalo rast in razvoj svojih enot. Prva širše zastavljena analiza je nastala konec septembra ali v začetku oktobra 1941.²⁹ V njej so zapisali, da je »bistvena izkušnja vseh naših partizanov, da sovražnik ni tako strašen, kakor se zdi. V nadaljevanju so spregovorili o uspehih partizanskih enot, pa tudi o izgubah. »Glede izgub na splošno velja, da smo jih imeli le tam, kjer smo napadeni mi. Kadar smo mi napadali, je izgubljal samo sovražnik. Že ta ugotovitev sama pomeni smrtno obsodbo taktike čakanja in obrambe. Napad in še enkrat napad – to je osnovna modrost partizanske taktike.« Te jasno zapisane besede, v takšni ali drugačni obliki, bodo partizane spremljale vse do uspešne zmage. Kajti nadrejeni bodo na ta dejstva podrejene nenehno opozarjali v osebnih stikih ali pisno. Zelo dobro so se zavedali, kaj pomeni zanemarjanje osnovnih načel partizanske taktike. Izkušnje, ki so jih imeli, »so zelo drago plačali« Že zelo zgodaj so partizanski poveljniki ugotovili, da okupatorjeve enote za boj proti partizanom niso najboljše usposobljene, hkrati pa tudi, da te okupatorjeve lastnosti niso znali v zadostni meri izkoristiti. »Med važne izkušnje dosedanjih akcij naših partizanov spada dejstvo, da se je nešteto akcij izjalovilo zaradi malenkostnih, na videz slučajnih vzrokov, ki pa dejansko vsi temelje v pomanjkljivi disciplini. Kurir ni prišel v pravem času, ni prišel na pravo

mesto, njegovo sporočilo ni bilo točno, nekemu se je sprožila puška in predčasno opozorila sovražnika na prisotnost partizanov itd.« O taktiki partizanov so menili, da je še vedno preveč podobna taktiki redne armade. Partizanski oddelki so bili premalo gibljivi in iznajdljivi. Niso jim znali vsiliti svojega načina bojevanja. Vsiliti bi jim morali boj tam, kjer bi bilo to za sovražnika najmanj ugodno. V dveh odstavkih so obravnavali vprašanje komunikacij in ugotovili, da so partizanske enote zanemarjale rušenje cestnega omrežja. »Cesta je sovražnik partizanov. Po njej švigajo avtomobili sovražnika, ki mu vozijo hrano, municijo, orožje, ki prevažajo njegove čete. Nedotaknjeno omrežje cest daje sovražniku možnost, da razmeroma z malim številom vojakov ustrahuje velike pokrajine, ker jih lahko uporablja v kratkih časovnih presledkih na raznih krajih, dokaj oddaljenih drug od drugega.«³⁰ Zanimivo je, da se v analizi železnice ne omenjajo niti z besedo. Rušenje železniškega omrežja je prednost dobilo šele v poznejših letih.

Partizanske enote na Slovenskem so v letu 1941 uporabljale gverilsko taktiko »udari in zbeži«; imenovali so jo »partizanska borba«. Taktika prvih partizanskih čet je obsegala nenadne napade na patrolje, osamljene vojake in motorna vozila, rušenje cestnih in železniških objektov, daljnovodov, telegrafsko-telefonskih zvez, uničevanje zaplenjenega premoženja, pa tudi na izdajalce in okupatorjeve sodelavce. Širše zasnovane akcije ponavadi niso uspele, ker niso dovolj pazili na tajnost priprav, ker niso bili dovolj vojaško organizirani in izurjeni ter še niso imeli dovolj izkušenj. Čete so večinoma taborile zunaj naselij in so z aktivisti OF vzdrževale zvezo na vnaprej dogovorjenih točkah, imenovanih javka. Oborožitev je bila različna. Največ je bilo pušk nekdanje jugoslovanske vojske, nekaj pištol in revolverjev ter ročnih bomb. Čete so imele tudi nekaj puškmitraljezov in mitraljezov. Niso imele niti enega minometa, primanjkovalo jim je tudi razstreliva za miniranje. Prvi partizani so imeli povečini civilne obleke ali različne civilne uniforme in le kateri med njimi kakšen del vojaške uniforme Vojske Kraljevine Jugoslavije. Na kapah ali klobukih so nosili rdečo petokrako zvezdo in slovensko trobojnico kot znak pripadnosti slovenskim partizanskim enotam.³¹ V tem letu je na Slovenskem nastalo 32 samostojnih partizanskih čet. Za krajši čas so se združile v sedem partizanskih bataljonov. Od navedenih čet je bilo 15 razbitih ali so morale biti ukinjene, na prehodu v leto 1942 pa sta bila samo še dva partizanska bataljona.³² Te čete so bile nato kadrovska jedra, iz katerih je nastala slovenska partizanska vojska. V teh prvih bojih so imele partizanske enote zaradi slabe izurjenosti precej več izgub kot njihov nasprotnik, čeprav so praviloma izbirali čas, kraj in celo okoliščine napada, saj so lahko le tako kompenzirali svojo slabšo opremo, oborožitev in izurjenost.³³

Na Štajerskem so imela na začetku odpora proti okupatorju pomembno vlogo večja ali manjša (industrijska) središča, okrog katerih so nastajale prve partizanske enote in to zgodaj, prej kot na primer na italijanskem zasedbenem območju. Po udarcih, ki jih je nemški okupator prizadejal jeseni 1941 prvim partizanskim enotam, je narodnoosvobodilno gibanje

30 Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 1, dok., št. 43 (dalje: Zbornik VI/1, dok., št. 43).

31 Klanjšček, Pregled NOV, str. 59.

32 Prav tam, str. 90.

33 Damijan Guštin: Vprašanje oboroženega odpora 1941. Prispevki za novejšo zgodovino 2/2001, str. 137.

na Štajerskem za približno dve leti zaostajalo za razvojem oboroženega odpora proti okupatorju v pokrajinah pod italijansko okupacijo. Priznati je treba, da so štajerski partizani precej napravili glede na okoliščine. Vzrokov za uničenje partizanskih enot oziroma za to, da niso izpolnile načrtov in pričakovanj, je več. Na prvem mestu je treba omeniti, da so bile te enote mlade in neizkušene s še ne docela zgrajenimi vojaškimi kolektivi. Močno se je čutilo pomanjkanje podčastniškega in častniškega kadra. Taktike partizanskega bojevanja so se učili sproti. Neupoštevanje pravil partizanskega načina bojevanja je puščalo velike, krute posledice. Enote se niso osvobodile defenzivne taktike. Premalo so napadale in manevrirale. Zelo veliko je bilo izdaj s strani domačega prebivalstva, kar pa najverjetneje ni bilo toliko rezultat ideološkega prepričanja, temveč preplet strahu, osebnega koristoljubja, tradicionalnega spoštovanja (kaksne koli) oblasti in reda ter nezaupanje do oboroženih ljudi, katerih cilji in nameni prebivalstvu še niso bili povsem jasni. Enote so bile preslabo oborožene in opremljene. Imele so pomanjkljivo obveščevalno službo in bile preslabo povezane z OF oziroma bazo. Partizansko zaledje še ni bilo povsod dovolj trdno in množično organizirano, partizanske čete pa zaradi premajhne izkušnosti in povezanosti, a tudi defenzivnosti, niso mogle dati dovolj podpore temu zaledju. Predolgo zadrževanje na istih mestih, preslaba zavarovanja (nepravilno postavljanje oziroma nepostavljanje straž) in nezadostno prikrivanje so bili izraziti primeri neveščega vojaškega ravnanja in pogoste napake partizanskih enot na Štajerskem v letu 1941. Zveze enot z GŠ slovenskih partizanskih čet v Ljubljani niso zadoščale in so bile počasne, zato je bilo pripravljanje akcij zelo težavna naloga. Enote sta presenetila prezgodnja zima in visok sneg, jim oteževala premike in jih prisiljevala na neaktivnost, hkrati pa zadrževala prihod novih borcev v njihove vrste. Nemajhen vzrok neizpolnjevanja načrtov in pričakovanj je bil tudi v razkoraku med nerealnimi načrti vodstvenih organov o osvobajanju ozemelj in stvarnimi možnostmi komaj oblikovanih partizanskih enot v razmerah nemške okupacije.

Vse tri obravnavane partizanske enote v letu 1941 so imele veliko skupnega. V Krški partizanski skupini, Celjski četi in Brežiški četi so bili sami prostovoljci. Bilo jih je od 10 do največ 20 na enoto. Enote niso nastale spontano, ampak so bile plod vztrajnega dela KPS in OF. Delovale so zelo kratek čas, Celjska četa najdlje – dober mesec dni. Uničene so bile zaradi izdaj, precej je pripomoglo nepostavljanje oziroma nepravilno postavljanje straž.³⁴

34 Marijan Dermastia - Urban je v brošuri Kratek tečaj za partizanske poveljnike zapisal: »Najtežje izkušnje, ki smo jih do sedaj imeli v partizanski borbi, najtežja razočaranja in žrtve, so bile posledica nepravilno organiziranega, nezadostnega ali malomarno opravljenega zavarovanja.« (Zbornik VI/1, dok., št. 81, str. 200). Za to so v prvi vrsti bili odgovorni poveljniki in s tem izrazitim nevojaškim ravnanjem so se nekatere enote »otepale« vse do konca vojne.

Janez Knez: NOVOMEŠKI PAYSAGE, akril pl., 2009, 70 x 100 cm

Rasto Božič

LEPO JE, ČE TI JE ARHEOLOGIJA POKLIC IN HOBI

Pogovor z novomeškim arheologom in konservatorjem
Danilom Breščakom

D. Breščak

Novomeščan Danilo Breščak po več kot petintridesetih letih predanega strokovnega dela, podobno kot večina arheologov, še vedno združuje poklic in prosti čas. V njegovem življenju se arheologija in skrb za kulturno dediščino vedno prebijeta na plan, najsi je to ob popoldanskem sprehodu, ob sprehodu za konec tedna ali med dopustom. Po klasični gimnaziji je želel postati geolog, pa ga je odneslo v arheologijo. Z diplomom na ljubljanski filozofski fakulteti je postal prvi v Novem mestu rojeni arheolog. Najprej so ga zaposlili v Dolenjskem muzeju, potem je odšel v spomeniškovarstveno službo, kjer deluje skoraj tri desetletja. V tretjem rednem mandatu vodi novomeško območno enoto Zavoda za varstvo kulturne dediščine Republike Slovenije, je vodja številnih arheoloških izkopavanj, poznavalec antike in publicist. Rodil se je leta 1947, razen študijskih let, ko se je ob koncu tedna zvesto vračal domov, pa ves čas živi v rojstnem mestu.

Pojdiva najprej v osnovno šolo.

V času mojega odraščanja smo vsi Novomeščani obiskovali Osnovno šolo Katje Rupena, ki se danes imenuje Osnovna šola Center, zatem sem odšel na klasično gimnazijo, s tem da smo se učenci za pouk latinščine opredelili že v 5. razredu osnovne šole. Od tega razreda naprej sem imel latinščino za obvezen predmet, kar mi je kasneje vedno prišlo prav. Moja gimnazijska generacija je bila takrat zadnja z latinskim jezikom v predmetniku. Njeno znanje mi je dalo jezikovno širino, saj če pogledamo, je latinščina osnova za vrsto tako romanskih kot germanskih jezikov. Imel sem izvrstne profesorje, učila sta me klasična filologa, Primož Simoniti, ki je takrat nekaj let živel v Novem mestu, in Jože Mlinarič ter profesor Janez Kasesnik.

Kakšni so vaši gimnazijski spomini?

V maturitetni letnik nas je prišlo 24 sošolcev, od teh nas je le 6 ostalo v krogu Novega mesta. Ta sega od Dvora, kjer je sošolec Franci Može, do Rateža, kjer živi sošolec Slavko Šeruga, drugače pa se je večina naše generacije zaposlila in živi izven Dolenjske. V ožjem Novem mestu smo ostali le štirje, od tega sta danes dve sošolki žal pokojni. Med našo štiriindvajseterico je medijsko najbolj znan komunikolog, profesor in kolumnist dr. Slavko Splival. Na srednješolska leta imam

lepe spomine. V dobrem so mi ostali nekateri profesorji, v 1. gimnaziji me je zgodovino učil še profesor Valentin Robida, pa profesor Milan Dodič francoščino, spomnim se profesorja Viktorja Fabjana, ki me sicer ni učil, je pa dijake, ki smo se z dekleti držali za roke, šegavo opozarjal na »rrokce«.

Kakšnega Novega mesta se spominjate?

Takrat je bilo drugačno. Do leta 1965 je naša družina stanovala na Bregu, če smo od tam šli na Glavni trg, pa smo rekli, da gremo v mesto. Vsi smo imeli izrazit občutek pripadnosti in nekaj, kar je popolnoma različno od današnjih navad. V takratnem okviru mesta je bilo približno 4.000 prebivalcev in vsi smo se praktično poznali. Ko sem stopal proti Glavnemu trgu, sem moral skoraj vsakega pozdraviti, ta odnos pa je dajal občutek prijetne, majhne mestne skupnosti. Verjetno me je tedanji občutek za vse življenje navezal na Novo mesto. Med mojimi najbolj prijetnimi spomini na gimnazijska leta je spomin na plesne vaje, ki so potekale v gimnazijski telovadnici.

Od kod izvira družina Breščak?

Očetova družina je pred fronto v Novo mesto leta 1914 pribežala s Primorske. Rojen je bil le dve leti pred tem, leta 1912 v Pevmi pri Gorici, v majhni vasi oziroma v predmestju Gorice na današnji italijanski strani na desnem bregu Soče. Pred fronto prvo svetovne vojne so njegovi starši pribežali le s tistim, kar so imeli na sebi in pri sebi. V družini Breščakov je bilo pet otrok, z njimi pa je živela tudi sestrična. Takratna Jugoslavija je poskrbela za šolanje otrok, dva strica sta naredila železniško prometno šolo in so ju potem z dekretom poslali na službovanje v Vojvodino in Slavonijo, oče pa je ostal v Novem mestu. Mama je bila po rodu iz Žužemberka. Nekaj let pred drugo svetovno vojno so živeli v Šentjerneju, med vojno in po njej pa ves čas v Novem mestu. Najprej so stanovali nekje v Žabji vasi, kar jaz pomnim, smo imeli v Zorčevi hiši na Bregu 13 najemniško stanovanje. Februarja leta 1965 smo se preselili v blokovsko stanovanje na takratni Zagrebški cesti.

Triglav tennis turnir 2007

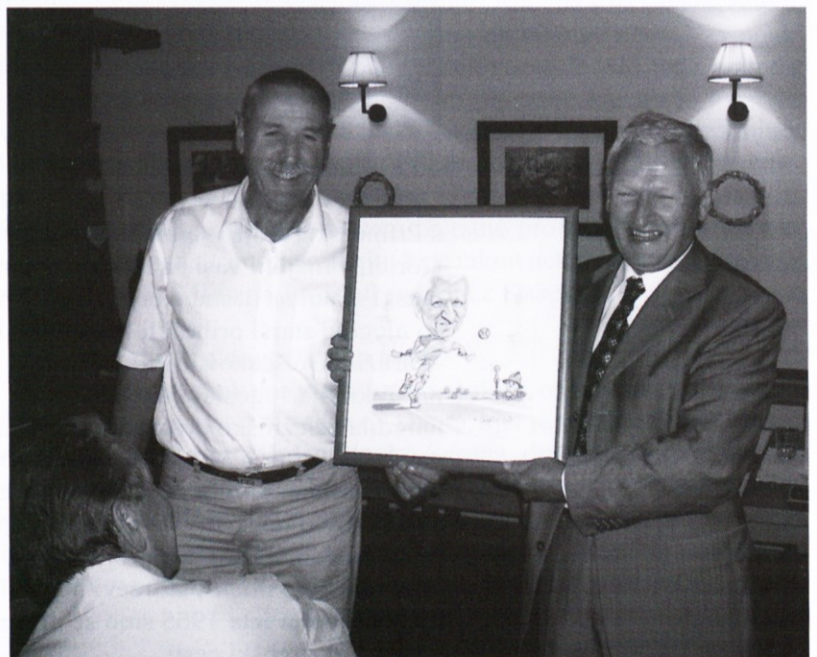
Koliko vas je bilo v družini?

Poleg staršev še trije fantje. Brata Marijan in Peter, ki je žal že pokojni, sta se jima rodila pred drugo svetovno vojno. Oba sta bila od mene starejša kar nekaj let. Peter je diplomiral kot slavist, imel pa je izredno žilico za pisanje. Deloval je kot novinar, šest let je bil dopisnik časnika Delo iz Rima. Pisal je tudi radijske igre za otroke, šele po njegovi smrti sem izvedel, da jih je menda napisal okoli petsto, da ne govorim o člankih in kolumnah, ki jih je objavljaval v tedanji Tedenski tribuni, Razgledih in Delu. Službeno je pokrival predvsem politične informacije, ob teh pa je najraje pisal o kulturi, s posebnim užitek o arheologiji. Poleg latinščine je bil to mogoče motiv, ki me je usmeril v študij arheologije. Vsekakor sta starejša brata vplivala name. Marijan je bil bolj tehnično naravnán, po elektrotehniko se je usmeril v računalništvo in informatiko. Izobraževal se je tudi na Ni-zozemskem, danes pa živi na Katariji nad Moravčami. Bil je izrazit športnik, predvsem odbojkar in veslač. Kot odbojkar je igral celo v jugoslovanski reprezentanci in v prvi državni ligi, name pa je vplival tudi tako, da sem pri šestnajstih letih pričel igrati tenis, pri katerem imam danes že 47-letni staž.

Kdaj je prišla odločitev o študiju arheologije?

Po maturi sem kolebal med študijem geologije in arheologije, tako sem najprej dve leti preživel na geologiji, nato pa sem se preusmeril v arheologijo. Občutek za kamenine mi je ostal. Vedno so me zanimali fosili, ne tako redko pa mi je pridobljeno geološko znanje prišlo prav tudi pri arheologiji. V zemlji lahko prepoznavš plasti, ne samo po kulturni vsebini, temveč tudi po sedimentih, nanosih in tako naprej. Pred kratkim smo bili na primer na ekskurziji v Sarajevu, v sklopu katere smo si ogledali tudi tako imenovane piramide na Visokem, kjer lahko geolog ugotovi, da gre za čisto geologijo oziroma za naravne tvorbe in ne za arheologijo.

Z bratom Marijanom na 60-letnici

Na arheološkem oddelku Filozofske fakultete v Ljubljani ste diplomirali kot arheolog, strokovnjak za antiko?

Diplomiral sem leta 1974. Pod B sem imel prazgodovinsko arheologijo in pod A antično, za diplomsko nalogo pa sem preučil do takrat znano antično bronasto posodje Slovenije. To je bil eden izmed segmentov projekta Materialna kultura Slovenije, ki so ga v tistem času izvajali v Sloveniji. Tema je bila razdelana na množico seminarских in diplomskih nalog. Glavni univerzitetni profesor za antiko je bil takrat dr. Jože Kastelic, mentor pri moji nalogi pa profesor dr. Peter Petru, navdušujoč, izredno širok in duhovit človek, ki je znal spodbujati. Okrog sebe je oddajal izredno energijo, spodbudil me je, da sem nalogo naredil in jo nato v nizu strokovnih publikacij ljubljanskega Narodnega muzeja monografsko izdal kot Situlo 22/1. Na njegovo pobudo smo s tem gradivom leta 1982 priredili razstavo v nekdanjem razstavišču Arkade pri ljubljanskih uršulinkah, z njo pa smo gostovali na sevniškem gradu in v Arheološkem muzeju v Pulju.

Kako je šlo naprej?

Po diplomi sem moral v vojsko, služil sem na Trsatu nad Reko, za službo pa je takrat izredno slabo kazalo. Menil sem celo, da ne bo z arheologijo nič. Že takrat, podobno kot danes, na polju arheologije ni bilo služb, čeprav je z leti dela, posegov v okolje, gradenj in zaščitnih izkopavanj vse več. Razmišljal sem že o drugi usmeritvi, ker sem imel kot študent občinsko kadrovsko štipendijo, pa sem bil takrat na moje veliko presenečenje in iznenada obveščen, da me v Dolenjskem muzeju čaka služba arheologa. To so bila ravno leta zaposlovanja novih muzejskih kustosov na področju preučevanja narodnoosvobodilne vojne in čas večjih arheoloških raziskav Novega mesta, zato je tedanji arheolog Dolenjskega muzeja Tone Knez zahteval novega kustosa tudi za arheološki oddelek. Ker je bil prazgodovinar, je potreboval antičarja, leta 1973 pa je tudi pričel izkopavati antično grobišče na Beletovem vrtu oziroma na mestu današnjega osrednjega poslopja Ljubljanske banke na Seidlovi 3. Pri tem izkopavanju sem ves čas sodeloval, zaključili pa smo ga leta 1977. Službo v Dolenjskem muzeju sem 15. julija 1975 nastopil kot kustos. V prvem tednu moje

S kolegom dr. Janezom Dularjem v
Dolenjskem muzeju

zaposlitve sem dobil nalogo, da tedanjo arheološko zbirko, ki je stala v dvorani galerije, od vitrine do vitrine, od police do police in od predmeta do predmeta, s fotografijami v roki popišem. Vse podatke sem vnesel v kartotečni sistem, teden dni za tem, 22. julija, pa so v Dolenjsko galerijo vlomili in jo oropali. Da smo vse predmete imeli popisane, je bila zelo srečna okoliščina, saj smo imeli v pol ure za vseh sto ukradenih predmetov pripravljene fotografije in druge podatke, ki smo jih takoj dostavili policiji, s pomočjo naše dokumentacije pa so 80 odstotkov ukradenih arheoloških predmetov po dobrih treh mesecih v italijanski Raveni tudi identificirali. Takrat je policija oziroma milica ugotovila, da je bil naročnik ropa iz Amerike, vendar pa predaje plena ni dočkal, saj je med čakanjem nanj umrl. Predmeti so ostali v Raveni, tako rekoč na srečo, ravno zaradi njegove smrti.

Tone Knez, sicer rojen v Laškem, je bil prvi novomeški arheolog, vi pa ste tako rekoč prvi v Novem mestu rojeni novomeški arheolog. Kdaj ste se s Knezom spoznali?

Z Blažem na Ragovskem polju 1974

Toneta Kneza sem spoznal pred izkopavanjem na Beletovem vrtu, vendar pa na njegovih izkopavanjih prazgodovinskih gomil na Znančevih njivah, na mestu današnjega naselja Nad mlini, nisem sodeloval. Kot študent sem takrat delal pri nasebinskih izkopavanjih profesorja dr. Staneta Gabrovca v Stični, in pri emonskih izkopavanjih dr. Ljudmile Plesničar Gec v Ljubljani. To so bila lepa leta. Na emonske urbane najdbe so mi ostali lepi spomini, posebej na mozaike odkrite na dvorišču Osnovne šole Majde Vrhovnik. S Knezom sem kot študent začel sodelovati leta 1973 na Beletovem vrtu. Ko sem pred tem kot študent arheologije obiskal njegovo izkopavanje na Znančevih njivah, sem se mu, zatem ko sem ga lovil okoli gomile in po njej, predstavil ter ga vprašal, kako odkrijejo grobove. Jedrnato in odrezavo mi je odgovoril: »S strganjem«, in to je bilo vse, kar je bil takrat pripravljen povedati. Kasneje so bili najini odnosi korektni. Knez je postavil arheološki oddelek Dolenjskega muzeja in njegovo prvo zbirko. V Novem mestu je začel s prvimi velikimi izkopavanji, s slovesom prazgodovinskih najdb iz Kandije in z Znančevih njiv pa je novomeško arheologijo spravil na evropsko raven. Novomeški arheološki sloves se je začel takrat in z njim. V muzeju sva sodelovala pet let. Kot mlad in sveže zaposlen sem se mu prilagajal, leta z njim pa bi označil za zanimiva, poučna in lepa, še zlasti, če tedanje delo v muzeju primerjam s sedanjim delom konservatorja na zavodu, ki je bistveno bolj povezano s terenom. Delo konservatorja je lahko zaradi omejitev, ki jih konservatorstvo in zakon v prostoru postavljata zaradi zaščite nepremične kulturne dediščine, marsikdaj v nasprotju z željami investitorjev in zaradi tega bistveno bolj izpostavljeno.

Kje ste potem še izkopavali?

S Knezom sem leta 1978 izkopaval še na novomeškem proštijem vrtu, kjer smo takrat ugotovili sledove prazgodovinske in antične poselitve, pozneje pa sem na tem območju Kapiteljskega griča raziskoval kot konservator Zavoda za varstvo kulturne dediščine. Tako sem v sondi, izkopani v drevoredu na Šancah, odkril temelje stolpa, pod njim pa poznobronastodobno nasebinsko plast, v pobočju nad nekdanjo porodnišnico pa keltsko lončarsko peč. Sledove keltske poselitve z

delom dobro ohranjene tlakovane ceste s sledovi kolesnic smo našli v jugovzhodnem vogalu med zvonikom in ladjo kapiteljske cerkve, antične zidove iz 3. stoletja pa v sondah med kapiteljsko kaščo in zvonikom ter južno od zakristije. V času službovanja v Dolenjskem muzeju sem tudi samostojno raziskoval v Zloganju pri Škocjanu, kjer smo najprej odkrili grobišče iz rimskega obdobja in nato še rimsko podeželsko vilo – villo rustico. Šlo je za imeniten kompleks, saj je bila stavba opremljena s centralno kurjavo oziroma hipokavstom, kar na dolenjskem podeželju ni vsakdanja najdba.

Kot kustos Dolenjskega muzeja sem na novomeški gimnaziji organiziral arheološki klub, ki bi ga danes uvrstili med izbirne vsebine. Povezal sem krog gimnazijk in gimnazijcev, ki jih je to področje zanimalo, v okviru kluba pa smo se pogovarjali in obiskovali terensko dobro vidne arheološke ostaline. Nekateri člani tega kluba so potem tudi sodelovali na mojih izkopavanjih.

Iz muzeja ste odšli na tedanji še dokaj sveži Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine?

V letih po drugi svetovni vojni je v spomeniškovarstvenem smislu vso Dolenjsko in Belo krajino pokrival republiški Zavod za spomeniško varstvo, kasneje pa ljubljanski regionalni Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine. V zgodnjih letih Dolenjskega muzeja je bil njegov ravnatelj profesor Janko Jarc poverjenik za spomeniško varstvo dolenjskega območja, kasneje, ko so v muzeju zaposlili arheologa, pa je Tone Knez pretežno prevzemal v izvedbo zadeve, ki bi jih morala opraviti ljubljanska spomeniška služba. V principu bi moral pred gradnjo bančnega poslopja Beletov vrt leta 1973 kopati ljubljanski konservator dr. Marijan Slabe, glede na to, da se je najdišče nahajalo praktično sredi Novega mesta in na območju Dolenjskega muzeja, pa smo ga prevzeli Novomeščani. Novomeški Zavod za varstvo kulturne dediščine, kot se sedaj imenuje, je najmlajša tovrstna ustanova v Sloveniji. Zamisel o njem je vzniknila konec sedemdesetih let minulega stoletja, 1. januarja leta 1980 pa je Marjan Ravbar v okviru novomeškega Zavoda za družbeno planiranje pričel z organizacijo posebnega oddelka, Enote za varstvo naravne in kulturne dediščine. 1. januarja 1980 se je tam Ravbarju pridružil arhitekt Jovo Grobovšek, ki je bil pred tem zaposlen v Dolenjskem muzeju, 15. aprila 1980 pa sem se tam kot konservator in tretji zaposleni zaposlil še jaz. Enota se je leta 1983 pod vodstvom Jova Grobovskega osamosvojila in izšla iz organizacijske sheme Zavoda za družbeno planiranje. Grobovškovo direktorsko delo sem decembra 1991 najprej prevzel kot vršilec dolžnosti direktorja, potem sem od občin ustanoviteljic dobil dva direktorska mandata, odkar se je zavod leta 2004 združil v enovito slovensko ustanovo, pa sem vodja območne enote. Leta 1995 sem končal dveletni program Podjetništvo in management v kulturi, ki ga je razvil Gea College v Ljubljani. Ves čas mojega vodenja sem opravljal tudi delo arheologa.

Poleg direktorskega dela ste bili pogosto na terenu tudi kot vodja izkopavanj?

Ker je bilo potrebno določena izkopavanja prevzeti in opraviti, sem se moral delu prilagoditi, drugače ni šlo. Marsikdaj pa je tudi

zelo lepo, če terensko delo lahko prevzamem, ker se mi zdi, da delo arheologa človeka napolni za dlje kot samo za službeni čas. Nekoč je nekdo dejal, da je nekomu, ki ima arheologijo rad, lahko delati v tem poklicu, saj ga ima za službo in hobi. Naši družinski nedeljski izleti se dostikrat končajo na arheoloških terenih, tudi dopust zna dišati po arheologiji.

Je bilo eno takih izkopavanj raziskovanje ostankov antične obcestne poštne in carinske postaje Romula oziroma Ribnica pri Mokricah?

To je bilo moje najbolj obsežno izkopavanje, ki je med letoma 2001 in 2004 potekalo na dolenski trasi avtoceste. Zavod je moral pri gradnji avtoceste na območju Ribnice v enem letu prevzeti izkopavanje na osemnajstih lokacijah. Vsega nismo mogli izvesti sami, ampak smo dela oddali tudi zunanjim izvajalcem, ves finančni del, vsa poročila, vse najdbe in ves proces pa so tekli skozi novomeški zavod. To je bil ogromen skupinski napor. Izkopavanje Romule pri Mokricah je bilo zelo zahtevno in kompleksno, vzelo nam je tri polne delovne sezone, raziskovalna ekipa pa je občasno štela tudi do 120 ljudi, arheologov, tehnikov in delavcev. Enako zahteven zalogaj je sedaj arhiv tega najdišča, ki ga je potrebno obdelati in pripraviti za objavo, česar se lotavam sedaj.

Imate kakšen podatek, koliko arheoloških izkopavanj ste doslej opravili?

Takoj ko sem prišel na zavod, sem se moral lotiti izkopavanja prazgodovinske gomile na Medvedjeku. Nanjo so marca 1980 naleteli pri širitvi magistralne ceste za preHITEVALNI pas. Po Medvedjeku so se izkopavanja redno vrstila, koliko jih je bilo, pa nisem nikoli štel. Vsekakor jih je bilo veliko, kar se vidi tudi po tem, koliko stvari v času, ko sem direktor oziroma vodja enote, nisem mogel do konca opraviti, sedaj pa mi malček visijo nad glavo.

Vrstila so se praktično po celotnem območju, na katerem deluje novomeška enota zavoda, danes je to na območju petnajstih občin od Trebnjega do Brežic, razen občine Krško, in vseh treh občin Bele krajine. Začel sem s prvimi raziskavami pri Sv. Duhu v Črnomlju (te je kasneje uspešno nadaljeval kolega dr. Phil Mason, razširile pa so se na celotno staro mestno jedro), kopal sem v starem mestnem jedru Metlike in na grajskem dvorišču Metliškega gradu ter gomilo na Dacarjih v Metliki.

Mimogrede, ko sem naključnemu zvedavemu opazovalcu našega raziskovalnega dela v centru Metlike razložil, da imamo pred sabo prve dokaze, da je poselitev prostora Metlike starejša od one v Črnomlju, je kot pravi lokalpatriot rekel: »I nek je! I praf je! Pa makar samo štirinajst danof!«

Zanimiva je bila raziskava pri Mitreju v Rožancu, kjer smo uspeli ugotoviti prvotni nivo tal pred reliefom in ovreči mnenje, da je stena, na katero je vklesan relief, nastala z udorom stropa kraške jame. Z geološko analizo je dokazano, da gre za svetišče v opuščenem antičnem kamnolomu.

Z Borutom Križem sva raziskala in dokumentirala keltsko hišo na Valični vasi, zanimivo je bilo na Šumeju pri Podturnu v dolini Radulje, kjer je bila kasnoantična utrdba zgrajena na prazgodovinskem gradi-

Kolega in prijatelj - Borut Križ in
Danilo Breščak

šču. Podobna situacija je bila na Gradcu nad Mihovim na pobočjih Gorjancev. Poznoantična pokopališka cerkev, katere celoten tloris smo odkrili, je bila prav tako postavljena tik za obzidjem prazgodovinske oziroma poznobronastodobne naselbine.

Pa Camberk nad kamnolomom Cerov log! Slovanski grobovi poznega 8. stoletja z redkimi, a zelo kakovostnimi pridatki so bili vkopani v dolomitni pesek in zato zelo dobro ohranjeni, na vrhu grebena pa je bila tudi tam odkrita hiša iz časa okoli leta 1000 pred našim štetjem. Raziskave na Gorjancih so bile še posebej zanimive zaradi primerjave z območjem sosednjega hrvaškega Žumberka, kjer delajo kolegi iz Zagreba. Skupen projekt je bila odmevna razstava Oživiljene kulture, ki smo jo z obsežnim katalogom pripravili v Cankarjevem domu v Ljubljani in nato v Arheološkem muzeju v Zagrebu. Vzporedno z drugimi pa je od leta 1981 do 1990 postopoma tekla raziskava grobišča na Verdunu pri Stopičah, kar je posebno poglavje.

Bi dali poleg Romule poudarek še kakšnemu izkopavanju?

Romula je bila največje izkopavanje, zanimivo pa je bilo tudi vrednotenje lokacije Benečija pri Trebnjem, v ravnici levo od magistralne ceste, gledano iz Trebnjega proti Ljubljani. Tam smo že leta 1989, ko se je začela umestitev avtocestne trase mimo Trebnjega, na podlagi površinskih najdb, odlomkov keramike, rimskega stekla in celo bronastih fragmentov preverjali razprostranjenost najdišča in njegovo sestavo z novo metodo, ki so jo prinesli kolegi iz univerze v Bradfordu v Veliki Britaniji. To je bila metoda elektrozistenčnih meritev, pri kateri smo na površini štirih hektarjev ugotovili neko suburbano naselbino, ki ni sodila pod uradni trebanjski Praetorium Latobicorum. Na Benečiji je morala živeti skupnost, ki je v marsičem zalagala in oskrbovala postojanko na križišču cest v dolino Krke in dolino Save ob glavni rimski žili Emona-Siscia. Za Slovenijo je bila to takrat metodološka novost, zato smo opravili tudi preverjanje njene zanesljivosti. Sami sebe smo morali najprej prepričati, da nam lahko tehnika in računalniška obdelava tako pridobljenih podatkov veliko pokažeta. Ugotovili smo, da gre na Benečiji za tako obširno

arheološko območje, da domnevam, da je bilo njeno okrožje tudi eden izmed motivov za prestavitev avtocestne trase tja, kjer je danes. Izkopavanje takega kompleksa bi zagotovo terjalo več let terenskega dela. Tam smo naleteli na stometrsko linijo zidu, na katerega so se pravokotno naslanjali drugi zidovi in delili prostore, pri sondiranju pa smo z eno sondo padli v območje domnevne kovačnice. Podobno kot ob današnjih pomembnejših državnih cestah je šlo na Benečiji za objekte obrtnih dejavnosti. Primerjave lahko potegnemo z današnjim obdobjem, ko ni nič tako bistveno novega. Spremenili so se le način potovanja, časovne dimenzije in tehnika, drugo za arheologa ni kaj dosti novega.

Kljub izkušnjam in vašemu dolgoletnemu delu pa še vedno naletite na presenečenja, recimo lani pri obnovi cerkve sv. Petra na Jezeru?

To lansko odkritje je eno takih presenečenj, ki popestrijo vsakdanje delo. Gre za kamniti nagrobnik Gaja Longinija Severina, katerega odkritje je bilo, kljub temu da več kot sto let poznamo antične kamne, ki so kot spolije vzdani v omenjeno cerkev, nekaj posebnega, o tem pa sem lani pisal v Rasti.

Letos smo na podobno presenečenje naleteli na Karteljevem, kjer smo pri obnovi cerkve z usekom v steno zvonika odkrili preostali napisni del doslej znanega rimskega nagrobnika in na reliefni prikaz dvoročajne posode, h kateri se vzpenjata krilata leva. To je za podeželsko območje Dolenjske neobičajno kakovostna najdba, postavlja pa se tudi vprašanje, ali niso gradbeniki romanske cerkvene ladje na Karteljevem nagrobnik pripeljali celo iz nekaj kilometrov oddaljenega antičnega grobišča na Jezeru.

Kaj pa izkopavanje na Verdunu pri Stopičah?

Tudi to je bilo veliko izkopavanje. Leta 1981 je bil pri oranju odkrit prvi grob keltsko-rimskega grobišča, na katerem je bilo v celoti raziskanih 254 grobov s sijajnimi najdbami, katerih posebnost so bili kompleti vojaškega orožja v moških grobovih, kar za rimski čas ni več običajno. Tako velika grobišča iz tega obdobja so bila na Dolenjskem odkrita še na Mihovem in v Novem mestu na Beletovem vrtu. V rimskem času je bilo orožje last države in so ga vračali v orožarno, v Verdunu pa je šlo očitno za Kelte, ki so bili na orožje tako silno navezani, da so jim ga priložili v grob. Zanimivo je bilo tudi, da je bilo po tipu rimsko orožje uničeno z uvijanjem in lomljenjem po keltskem običaju. To je bil zelo izrazit odsev romanizacije, ki je tekla skoraj do konca 1. stoletja našega štetja.

Večkrat ste omenili, da je pri terenskem delu pomemben stik arheologa z ljudmi?

To se je lepo pokazalo tudi pri odkritju rimskih miljniov pri gradnji avtocestnega odseka na karteljevskem klancu. Pomembno je, da z ljudmi, ki s pozornostjo spremljajo naša izkopavanja ali kako drugače sodelujejo pri njih, navežemo stik, ker ta lahko privede do novih najdb in boljšega odnosa do kulturne dediščine. Pomembno pa je tudi, da o najdbah govorimo z gradbeniki v operativi. Na primer, gradbeni delovodja Jože Polanec iz SCT-ja je na Karteljevskem klancu postal

Rasto Božič
LEPO JE, ČE TI JE ARHEOLOGIJA
POKLIC IN HOBI

pozoren na cilindrično obliko izkopanih kamnov in tako oba miljnika rešil pred zasipavanjem in uničenjem. Uspel je prepoznati posebnost in pomen, ki bi ga po njegovi sodbi kamna lahko imela. Tukaj se ni zmotil. Maloprej sem omenil tudi izkopavanja na Verdunu, ki so si jih kot učno uro zgodovine na terenu gledali vsi razredi Osnovne šole Stopiče. Predvsem takrat, ko smo odkrivali kakšno lepšo najdbo, ob kateri smo jih lahko kaj povedali o nekdanjem življenju, saj predmeti v grobovih govorijo predvsem o življenju in manj o smrti. V Stopičah smo še v toku raziskav priredili razstavo verdunskih najdb, lokalni odziv pa je glede pozitivnega odnosa do kulturne dediščine ponudil zelo dobro izkušnjo, česar žal vedno ne srečamo. Na temo verdunskega grobišča je bila pripravljena tudi velika razstava v galeriji Dolenjskega muzeja, ob kateri pa žal v nizu arheoloških strokovnih publikacij Carniola Archaeologica, ki jih izdaja Dolenjski muzej, ni

Pred vhodom v Arheološki muzej v Kairu

NAŠ GOST
Rast 5 / 2009

Na peščeni obali otoka Santorini

izšel že skoraj dokončani katalog najdišča. Njegov izid me še čaka.

Pri sodelovanju z osnovnimi šolami moram omeniti še vse novomeške osnovne šole, ki so sodelovale v mednarodnem ICCROM projektu Mesto pod mestom, v katerem so učenci s pomočjo mentorjev spoznavali preteklost mesta in izdelovali projektne naloge.

Doslej sva govorila le o svetlih straneh terenskega in konservatorskega dela, ki pa marsikomu ni pogodu?

Iz mojih izkušenj bi se dalo povedati marsikaj in zelo kritičnega. Žal smo v času, ko marsikdaj kapital narekuje tako imenovani razvoj. Dogaja se, da skušajo investitorji svoje cilje dosegati na grob način, dostikrat tudi na račun dediščine. To imamo le zato, ker jo vsi skupaj ohranjamo, ko pa za to nimamo ustreznih pogojev, predvsem s strani lastnikov ali investitorjev, nastopi kriza. Zaradi tega prihaja do primerov, ki od nas zahtevajo ustrezen odziv in prijavo inšpekcijskim službam. Kdaj tudi ugotovimo, da je spomenik uničen do mere, ko ga ni več mogoče ohraniti, včasih pa, da se ne da o poškodovanem spomeniku izdelati niti ustrezne dokumentacije. Odnos do dediščine je lahko deklarativno zelo visok, kar vidimo skozi obiske raznih delegacij na različnih ravneh, od krajevnih, občinskih, do državnih. Ljudje na položajih se zelo radi postavljajo z uspešnimi primeri reševanja kulturne dediščine in z izjemno kakovostjo kulturnih spomenikov, a vendar dostikrat v hipu, ko se nekdo z določenim primerom osebno poveže in glede njega ne more ravnati, kot bi sam hotel, zadeva postane drugačna. Poudarjam, da ne vedno. Imamo tudi vrsto zelo uspešnih primerov sodelovanja, tudi na novomeškem Glavnem trgu, kjer so investitorji sami javno izjavili, da so s strokovno pomočjo Zavoda za varstvo kulturne dediščine projekt uspešno izvedli. Taki primeri so najboljša spodbuda za ohranjanje dediščine. Dogodi pa se tudi, da slišimo izjave, da ima mesto preveč kulturnih spomenikov in da so površine neustrezno urejene. Vsa leta dela si s pestro ekipo zavodovih strokovnjakov, trenutno nas je 25 zaposlenih, prizadevamo za konstruktivne rešitve, ki so v prvi vrsti v prid dediščini, saj nas je država zaradi tega tudi ustanovila in zaradi tega nas plačuje. Do rešitev se da vedno priti, potrebno je le vztrajati, kar velja tudi za nas.

Z Dragico na otoku Santorini

Trenutno upam, da smo pred silno pomembno fazo, pa ne samo za zavod in Zgodovinski arhiv, ki bosta končno lahko delala v primernih prostorih, temveč tudi za mesto. Namreč, trenutno se odloča o odkupu Grmskega gradu in o ureditvi oziroma prenovi njegovih stavb ter o ureditvi delovnih prostorov za Zavod za varstvo kulturne dediščine in Zgodovinski arhiv. Upam, da bodo s projektom končno uresničene tudi dolgoletne ideje, ki jih od leta 1995 vztrajno ponavljamo, da ima mesto, ki nima mestnega parka, na območju Grmskega gradu končno možnost za njegovo ureditev. Gre za številne vsebine, od otroškega igrišča, do kulturnih prireditev. Če bi bila volja, bi se lahko v grajskem kompleksu marsikaj odvijalo.

Lahko naštejete še kakšen primer?

Žalosti nas zgodba novomeškega Narodnega doma, ki se nikakor ne premakne. Na zavodu smo zanj naredili po naši oceni zelo kakovosten konservatorski program, od te faze naprej pa lastnica, v tem primeru Mestna občina Novo mesto, ne krene nikamor. Vse to so priložnosti, ki jim mesto ima, le če se sebe zaveda, če se zaveda kakovosti spomenikov in če jih je pripravljeno materialno podpreti ter poudariti. Meni kot rojenemu Novomeščanu ni potrebno razlagati, da je naše mesto najlepše mesto ob vodi. Za tako ugotovitev ne potrebujem nobenega tujega priznanja, ki ga je treba drago plačati. Jaz bi tisti denar bistveno raje namenil kar naravnost Narodnemu domu ali čemurkoli, kar bi v konkretnem in ne deklarativnem smislu prineslo nekaj boljšega.

Del arheologovega in konservatorjevega dela je tudi objava strokovnih člankov ter razprav, omenili ste že objavo gradiva Romule?

Kot arheolog sem izsledke dolžan objavljati v strokovni literaturi. Objavljam jih v Arheološkem vestniku in Varstvu spomenikov, dokler je izhajal, sem objavljaj tudi v jugoslovanskem Arheološkem pregledu. V zbirki Narodnega muzeja Slovenije Situla je izšla moja monografija Antično bronasto posodje, gradivo iz Romule pa naj bilo po načrtu obdelano in objavljeno do leta 2013. Drugače pa se mi je vedno zdelo vredno poudarjati sodelovanje med stroko in javnostjo. Napisal sem še vrsto poljudno izobraževalnih člankov za Dolenjski list, nekaj jih je izšlo v Dolenjskem zborniku in v reviji Rast. Kot kustos Dolenjskega muzeja sem na novomeški gimnaziji organiziral arheološki klub, ki bi ga danes uvrstili med izbirne vsebine. Povezal sem krog gimnazijk in gimnazijcev, ki jih je to področje zanimalo, v okviru kluba pa smo se pogovarjali in obiskovali terensko dobro vidne arheološke ostaline. Nekateri člani tega kluba so potem tudi sodelovali na mojih izkopavanjih. Zanimaril ne bi tudi predavanj, ki sem jih občasno pripravil na osnovnih in srednjih šolah. Nekaj podobnega na zavodu še vedno poizkušamo z našim občasno delujočim razstaviščem in razstavami, s katerimi nameravamo nadaljevati.

Za kakšne razstave gre?

Najbolj pomembna med njimi se mi zdi razstava, ki smo jo pripravili pred dvema letoma, Metode in primeri reševanja objektov kulturne dediščine. Najprej smo jo postavili v Spomeniškovarstvenem centru, razstavišču Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije v Ljubljani, zatem smo jo nekajkrat predstavili, posebej za dijake gradbeništva

Z Dragico na gondoli v Benetkah

pa smo jo predstavili v novomeškem srednješolskem centru. Ob razstavi smo priredili predavanje in pogovor na temo možnih izzivov za mlade ljudi oziroma o usmeritvah v poklice in v pridobivanje znanj, ki jih v gradbeništvu primanjkuje. Danes je zelo težko dobiti tesarja, ki bi znal sestaviti dobro konstrukcijo, o zidarju, ki bi znal delati z apneno malto, pa lahko le sanjamo. Naj povem, da smo pri nedavnem reševanju odpadlih stropov na Grmskem gradu našli mojstra iz Makedonije, ki mu je bilo delo z apneno malto jasno kot beli dan. Vedel je, da je potrebno na lesen strop pribiti trstiko, jo premazati z zmesjo apna in peska ter nato izpeljati pravi apneni omet. Ta znanja se danes izgubljajo. Problem je tudi z žganjem apna. Dobiti pravo žgano apno, ki s starostjo pridobiva na kakovosti, je skoraj nemogoče. Danes v gradbeništvu postaviti zahtevo po apneni tehnologiji, je nekaj nepojmljivega, vendar pa je ta pri obnovi kulturne dediščine nujna. Pri uporabi drugačnih tehnologij pride do nespajanja materialov. Stari, z apnom grajeni zid in cementne dopolnitve, ki nase vlečejo vlago,

Z Dragico in prijateljema na ladji na Nilu

ne gredo skupaj. Iz teh nepoznavanj tehnologij izhaja marsikakšen problem pri ohranjanju dediščine. Teh znanj imamo zaradi dodatnega izobraževanja na zavodu dovolj, dovtetni pa smo tudi za vsa nova spoznanja, zato bi radi del tega prenesli v okolje in ga spodbudili.

Ste bili v vseh teh letih deležni kakšnih nagrad? Se vas je občina morebiti spomnila s Trdinovo nagrado?

Dve nagradi občinske raziskovalne skupnosti sem dobil še v času pred osamosvojitvijo Slovenije, podelili pa so mi jih za večletne arheološke raziskave na Verdunu. Kot študent oziroma po diplomi sem leta 1975 za diplomsko nalogo dobil študentsko Prešernovo nagrado.

Hvar

Arheologi pravijo, da jih arheologija ne izpusti. Maloprej ste povedali, da je za vas arheologija v službi, doma in za konec tedna. Nekoliko sem vam že, kot pravite, izteka delovni vek. Kako bo z arheologijo v pokoju?

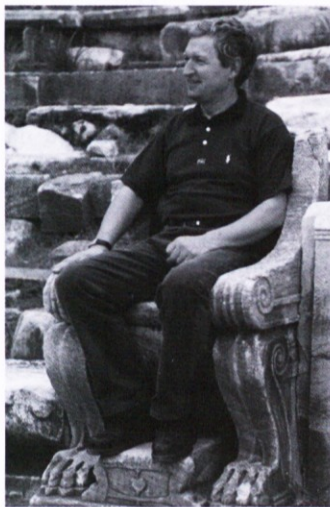
Na naše delo silno vplivajo pogoste spremembe zakonodaje na našem področju. V času, kar delam na zavodu, imamo že tretji zakon, po logiki stvari pa se mi zdi, da je vsak zakon slabši od prejšnjega in manj domišljen. Zakonska določila so birokratsko postavljena, nepreigrana in v praksi nepreizkušena. V zadnjem času prihaja do velikih sprememb v organizaciji naše službe. Po zadnji odločitvi smo razdeljeni na upravni in operativni del, še posebej na področju arheologije. V prid taki odločitvi govorijo nekateri razlogi, ker pa se nam pri vsakdanjem delu postavlja veliko ovir, se pojavlja vprašanje, če so bili dovolj dobro pripravljene. Ker je treba zadeve reševati skupaj z ljubljanskimi službami, prihaja do zavlačevanja rokov, vendar ne po krivdi konservatorjev območnega zavoda. Da bi bil boljše uporaben in operativen, bi bile morda potrebne korekcije zakona.

Si lahko po skoraj treh desetletjih in pol predstavljate življenje brez arheologije in brez varovanja kulturne dediščine?

Ne. Če bi si ga lahko predstavljal drugače, ob njima ne bi vztrajal. Kot sem dejal, gre za silno pestro, zanimivo in dostikrat žal tudi omalovaževano službo, kar se dogaja, ker si ljudje, da bi jo spoznali, ne vzamejo dovolj časa. Pogosto so do nas sovražno nastrojeni, pa čeprav so pri kakšnem načrtu le začasno ovirani. Pozabljajo na resnico, da narod brez preteklosti nima prihodnosti. Vprašanje je, kako bi narod brez odnosa do preteklih časov, da ne rečem do dediščine, živel. Ko dediščino enkrat zapravimo, je več ni. Povratka zanjo ni. Enako velja, če za njeno ohranitev ni ustreznih pogojev. Ko je storjena škoda, je pogosto prepozno. Mi se tega temeljito zavedamo, nekateri pa žal ne.

Kljub temu, da v Novem mestu govorimo o mestu situl, o arheološkem mestu, razmišljamo o arheološkem parku in na temelju arheološkega slovesa poizkušamo graditi turizem, smo bili v juniju priča, da je podjetje, ki skrbi za košnjo njegovih brežin, s strojem prebilo obzidje prazgodovinskega gradišča na Marofu.

Jaz kar ne razumem, kaj je to sedaj. Je zgolj pragmatizem, da si gre nekdo, ki dobi naročilo, da mora enkrat letno pokositi brežine prazgodovinske naselbine na Marofu, zadevo poenostavljati na tak

Na častnem sedežu v grškem gledališču Termessos v južni Turčiji

način, da uporabi največji možni stroj in da mu mora, da se izvleče na vrhnji plato, narediti ustrežno pot? To se mi zdi resnično katastrofa. Moram reči, da sem bil ob tem dogodku strahotno presenečen, podobno pa sem bil osupel, ko sem na križišču zagledal ogromen flaškon. Dejal sem si, pogledaj no, prihajam v mesto situl, s pozdravom pa me preseneti pletenka, ki sem si jo razložil kot simbol pijanstva. A smo takšna prestolnica? Ali to zaslužimo? Ne vem, če!

Kako ocenjujete priložnosti, ki jih arheologija ponuja Novemu mestu? Se vam zdijo izrabljene oziroma uporabljene na pravi način? Še vedno imamo le Dolenjski muzej, ostalo pa se kljub napovedim kaj prida ne premakne?

V strokovnem smislu je Novo mesto izjemen potencial. Dejansko gre lahko kot arheološko najdišče v rang velikih evropskih arheoloških najdišč. Kako ga v turističnem smislu izkoristiti, je bilo več idej. Ena izmed njih je mesto situl, druga je Hostel Situla, Visoka šola za upravljanje ima v svojem zaščitnem znaku konjička z novomeške situle, koliko so uspešne replike, ki jih ponujajo v turističnih organizacijah, pa ne vem. Replike, ki jih ponuja muzej, so mogoče cenovno res težje dosegljive, so pa korektno. Pri njih bi morali misliti bolj na vzgojni kot na denarni vidik. Na splošno gledano, je svetovni trend turizma turizem v dediščini. Da je tako, smo dokazali s projektom Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, za katerega moram z velikim ponosom reči, da je pravzaprav nastal v prostorih našega zavoda. Idejo je prinesla skupina Angležev, z njo pa so uspeli združiti občine, ki se z izjemo komunalnih težko združijo za kakšen projekt. Izbor lokacij, njihovi opisi, gradivo, kot so bile potem zloženke, terenske table in drugo, vse je večinoma nastajalo ob sodelovanju mojih zavodskih kolegov, projekt pa je bil dovolj zanimiv. Njegova pomanjkljivost je morda v tem, da v smislu zadržati turista v nekem območju, s tem da mu zagotoviš ustrežno ponudbo, ni prišlo dovolj hitro do tovrstnih dopolnitev. Ponudba prehrane in prenočišč na podeželju Dolenjske in Bele krajine peša in v tem primeru ni zadostna. Zelo rad bi doživel, da bi se sedanji vložki v turizem in rezultati uspešnega turizma začeli vračati tudi v dediščino. Ker, če je ta predmet obiskovanja in trženja, bi se moral del rezultatov tega trženja vračati. Delavci zavoda smo bili nedavno na strokovni ekskurziji v Bosni, kjer smo se v Sarajevu srečali s tamkajšnjim ministrom za kulturo. Povedal je, da so sprejeli vladno uredbo, s katero so določili, da se petina turističnega dobička vrne dediščini, s tem da so kantonalni zavodi spisali prednostno listo, katerim projektom oziroma objektom bodo turistični denar namenili. Tako se bo del denarja, ki so ga v kantonu zaslužili, vrnil v njegove objekte. V tem vidim smisel, ne pa, da bi morala kultura, za katero na državni in občinski ravni vemo, koliko zmore, sama skrbeti za objekte in dediščino.

Kaj predlagate?

V primeru mestnega jedra bi bila to lahko občinski ukrep znižanja davkov za lastnike kulturnih spomenikov ali ugodnejša posojila za obnovo na lokalni ravni. Dostikrat imamo primer, ko v mestnem okolju namesto kritin, ki v tako okolje ne sodijo, predpišemo nekoliko dražji keramični bobrovec. Če bi lastniku pokrili vsaj razliko v ceni med

Z Blaževo družino pozimi 2005

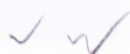
eno in drugo kritino, bi bila to za obnovo neposredna vzpodbuda. Na ta način bi se odnos lastnikov, uporabnikov, investitorjev in končno tudi odgovornih v občinskih upravah spremenil. Danes se dogaja, da pripeljejo investitorja, od nas pa pričakujejo, da mu povemo, kako naj dela. Tako ne gre. Najprej je treba spoznati danosti prostora in zmogljivosti objektov, v študiji ugotoviti, kaj je nujno postoriti za avtentično ohranitev, in temu prilagoditi ustrezen program.

Kako si vaše rodno Novo mesto, mesto, s katerim ste rasli in ga pomagali oblikovati, predstavljate v prihodnosti?

Želim si, da bi stari del mesta izstopal po urejenosti objektov, s čimer ne mislim samo na prepleskana pročelja, in da bi služil stanovalcem. Rad bi, da bi mestno jedro vleklo vase in da ne bi po zaprtju trgovin samevalo. Razvoj okolice se mora nadaljevati, vendar pa je potrebno v mestu večje spoštovanje do dediščine. Potrebna je tudi vzgoja, ki daje največ rezultatov v zgodnjih šolskih letih. Starejše je težko podučiti.

Kaj pa vaše osebno življenje?

Osebno me zelo veseli, da sta sinova ostala v Novem mestu in da sta si v njem uredila življenje. To, da imam tri vnukinje, je sreča, ki jo privoščim vsakomur. Zadnja leta naju z ženo močno privlači Istra, predvsem njena notranjost, ki sva jo doslej kar dobro spoznala. Tudi njeno okolje takoj povežem z antično arheologijo, saj je bila Istra nekoč žitnica in center proizvodnje olja Rima. Istra ima samo prazgodovinskih gradišč preko tristo, da drugih sledov tamkajšnjega življenja ne omenjam. Tudi doma si prosti čas zapolnjujeva z lepimi izletih v okolico, pa ne samo v našo ožjo. V naravo se navadno podajava v družbi prijateljev. Smo prijetna družba štirih, ki na izletih fotografira in si dela zapiske, na izletih pa seveda ne morem mimo stvari, s katerimi se poklicno ukvarjam. Okolica Novega mesta je izjemno lepa in pestra. Tudi za pisanje in branje bo še dovolj časa. Mislim, da je pred mano še zelo zanimivo obdobje, ki ga želim aktivno preživljati tako v službi kot v krogu družine in prijateljev.

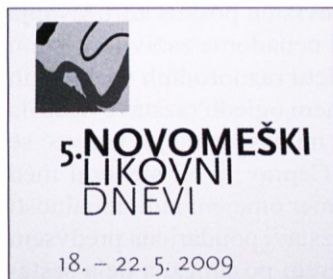

Milena Gregorčič: VALOVANJA, akril pl., 2009, 100 x 70 cm

Jožef Matijević

PETI NOVOMEŠKI LIKOVNI DNEVI

Tisti, ki so se odločili vzeti nekaj časa in si ogledati razstavo del likovnih umetnikov, nastalih na letošnjem petem srečanju Novomeške likovne kolonije pod organizacijskim in umetniškim vodstvom Janka Orača, so lahko videli, predvsem pa doživeli slikarska prizadevanja Milene Gregorčič, Joanne Dąbkiewicz - Lušcińska, Mojce Lampe Kajtna, Janeza Kneza, Bogdana Čobala, Nikolaja Beera in Gorazda Šimenka kot privlačno, domišljeno in pretehtano uresničevanje njihovih osebnih likovnih vrednot. Da bi obiskovalci razstave lahko resnično dojemali, kako pestri in različni so lahko obrazi likovnega ustvarjanja, jim zgolj formalna razčlemba likovnih prvin na koloniji nastalih slik ni zadostovala, saj se je praviloma izkazala kot pomanjkljivo in preskromno sredstvo, s katerim bi deloma ali vsaj približno pojasnili bistvo njihovega ustvarjalnega prizadevanja. Iskanje primerjav in vzporednic z bolj ali manj znanimi domačimi ali svetovnimi ustvarjalci se je morda tu in tam ujelo, vendar pa se zdi neprimerno, saj je sleherni umetnik sam po sebi izvirna ustvarjalna osebnost. Žal jih tudi strokovno izrazoslovje sodobne likovne umetnosti ni pripeljalo daleč, ko so si poskušali odgovoriti na vprašanje, kaj in kje je bistvo in kje so tiste likovne in duhovne vrednote, ki izvirna avtorska dela dvigujejo na raven umetnosti. Na takšna kompleksna vprašanja je preprosto nemogoče odgovoriti, saj so povezana s številnimi možnimi razlagami in pojasnili. Zato dokončnega odgovora, ki bi ustrezal vsem in pojasnil vse, enostavno ni, kot tudi ni vseobsegajoče, univerzalne interpretacije umetniškega dela, čeprav bi poskušali pri razčlenjevanju upoštevali vse možne teorije in predpostavke. Umetnostni zgodovinarji in likovni kritiki, ki skoraj praviloma razvrščajo ustvarjalce v konvencionalne kalupe in jih kot potovalne kovčke opremijo z različnimi nalepkami slogovnih, motivnih, vsebinskih in simbolnih opredelitev, hote ali nehote pozabljajo, da so umetniki povsem samosvoje in enkratne osebnosti, ki nam po vsebinski, oblikovni in estetski plati

Udeleženci 5. novomeških likovnih dnevov (z leve): Bogdan Čobal, Nikolaj Beer, Mojca Lampe Kajtna, Joanna Dąbkiewicz - Lušcińska, Gorazd Šimenko, Milena Gregorčič in Janez Knez. (Foto: R. Božič)

ponujajo na ogled svoja izvirna ustvarjalna dela. Zato je najbolje, da se ob srečanju z njihovimi likovnimi kreacijami prepustimo užitku, ki nam ga ponujajo dela avtorjev že sama po sebi. Svet vidnih pojavov, preoblikovan z individualno izkušnjo, je rdeča nit, ki povezuje letošnje udeležence Novomeških likovnih dnevov. Razstavo njihovih del smo lahko videli in doživeli kot svojevrsten poskus združevanja različnih načinov likovnega izražanja, ki nenadoma zaživijo v istem času in prostoru. Navidezna zmeda v spletu raznorodnih vsebinskih in oblikovnih prvin nam je ob bolj pozornem ogledu razstave razkrila kakovost višjega reda, kjer si skrajnosti ne nasprotujejo, temveč se dopolnjujejo in medsebojno podpirajo. Čeprav je bil sleherni med njimi prepuščen le samemu sebi in z ničemer omejeni individualnosti lastnega kreativnega dela, pa je bila na razstavi poudarjena predvsem tista raven skupinskega nastopa, na katerem posamezna dela sestavljajo celoto in individualnost preraste v kolektivnost.

Likovna prizadevanja Nikolaja Beera sodijo v tisti del sodobnega ustvarjanja, ki temelji na predpostavki o pomenu avtonomnega, po

Pogovor med delom v Jakčevem domu.
(Foto: J. Orač)

lastni presoji izbranega medija, s katerim avtor na izrazito neposreden način izraža osebne izkušnje in lasten značaj. Ekspresivne figure in portretne upodobitve nosijo v sebi pridih otožnosti in morda kanček ironije. Slikar ni dogmatik in ne polemizira s formo, ne dela razlik med figuralnim in nesnovnim, je predvsem ustvarjalna osebnost, ki zna patosu materije in estetsko manj pomembni harmoniji motiva dati nove razsežnosti.

Med neformalnim pogovorom s slikarjem Bogdanom Čobalom sem spoznal, da je zanj značilno, da pri svojem ustvarjalnem delu nikoli ne postavlja v ospredje zapletenih filozofsko teoretičnih razglabljanj, čeprav se kot profesor likovnega oddelka na mariborski pedagoški akademiji intenzivno ukvarja tudi z likovno teorijo. Pri ustvarjalnem delu bolj zaupa lastni likovni nadarjenosti in svojim čutom, zato se, preprosto povedano, ubada le s slikanjem slik, ki praviloma nastajajo po občutkih notranje ustvarjalne nuje, vendar jih avtor ne gradi stihjsko in ničesar, tudi najmanjše podrobnosti ne prepušča naključju, saj pri svojem delu dosledno upošteva zakonitosti slikarske tehnike in vse vidike likovnega izražanja. Za njegov način slikarskega razmi-

šljanja je značilno, da poskuša na slikovni podlagi v enakovrednem razmerju združiti tri, zanj najpomembnejše likovne prvine: risbo, ki izraža slikarjevo spontanost, prostor, ki s svetlobo poudarja barve, ter energijo, ki sliki daje življenje in sporočilnost.

Joanna Dąbkiewicz - Luścińska, gostja iz Poljske, se je pri urešničevanju svojih likovnih kreacij resno poglobila v odnose med organskimi in geometrijskimi strukturami z namenom, da večplastnost svojih del, ki nastajajo na relaciji realnost - objektivnost - iluzija, podkrepi v estetskem in tehničnem pogledu, kar je dalo njenemu načinu likovnega izražanja vsebino in pomen. Z zabrisanimi obrobami in tankočutnimi barvnimi nanosi ji je uspelo najti pravi likovni izraz, ki ustreza izbranemu motivu in so ga gledalci dojeli kot posledico slikarkine zaznave vidnih pojavov. Njen slikarski svet in tematika njenega slikarstva sta jasna in določljiva, saj jih zna avtorica izpeljati tako, da pri urešničevanju svojih zamisli nikoli ne poruši skladnosti v sliko vključenih likovnih prvin.

Janez Knez je ustvarjalec, ki se zaveda, kje je gravitacijsko središče njegovega duha, zato v njegovem likovnem preoblikovanju vidnega zunanjega sveta zunanje vse bolj postaja notranje, in ker avtor značajsko premore veliko pozitivne energije in optimizma, ki ga v veliki meri prenaša na svoja platna, se njegove slike gledalca čustveno dotaknejo in mu vračajo zaupanje v popolnejše življenje in svet. To zaupanje nam vliva z barvo, ki izraža slikarjev življenjski zagon njegovega ustvarjalnega videnja in predstavlja temeljni dejavnik njegovih kompozicij. Predvsem barva, pa tudi oblika in gesta, so prevladujoča sredstva avtorjevega ustvarjalnega izraza, ki ni pripoveden, temveč spodbuja k iskanju ustreznega čutnega in čustvenega preoblikovanja dane stvarnosti. Barva kot ustvarjalna lava privre iz slikarjeve čutne zaznavnosti, ko s čustvi preoblikuje in nadgradi stvarno naravo. Površino slike zna razgibati z ritmičnimi nanosi, iz katerih se porajajo živa likovna razmerja. Pri ustvarjalnem delu zavestno opušča stvarna razmerja in standardno optiko graditi sliko kot morfološki znakovni sistem, iz katerega se izkristalizirajo podobe z naglašeno ekspresivnostjo in prikrito simboliko.

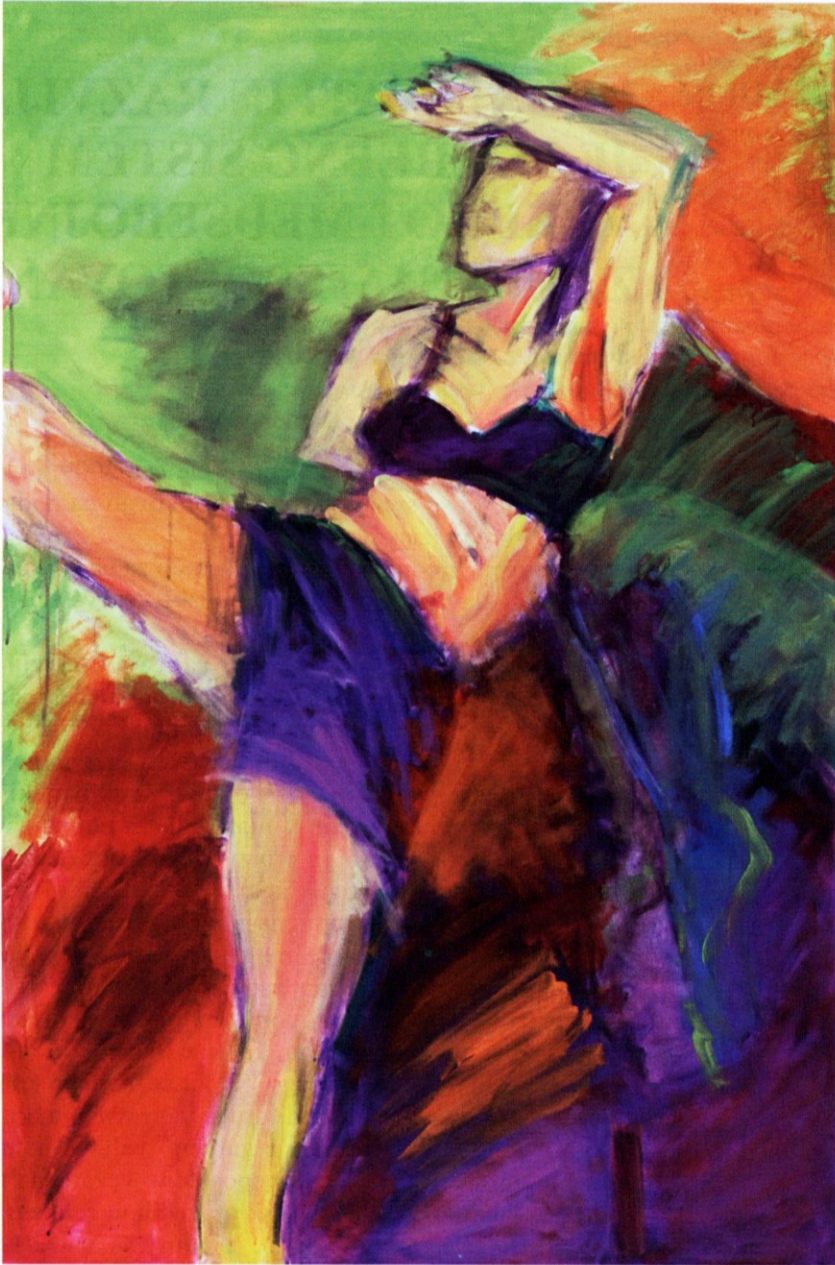
Janez Knez ob svojem delu. (Foto: J. Orač)

Slikarske prvine Milene Gregorčič, zajete v njenih mikavnih in motivno pestrih, fantazijsko naglašenih obmorskih krajinah, izhajajo iz osebne doživetja in so dovolj izrazite in avtohtone, da dvignejo njene stvaritve iz splošnosti v osebno ustvarjalnost. Brezčasnost podob odraža slikarkino težnjo, da gledalcu predstavi oblikovno, barvno, snovno in vsebinsko zasnovana dela, ki nemalokrat razodevajo tudi simbolni pomen, prikrit v njenih obmorskih pokrajinah kot štirje elementi (voda, ogenj-sonce, kopno-zemlja in zrak), poleg fizične pojavnosti pa imajo njene prelestne krajine tudi lastno duhovno podobo. Čeprav so motivi na teh podobah povsem vsakdanji odsev dogajanja v naravi, se k motivu krajine nenehno vrača, saj ji motivna stalnica omogoča, da na slikovnem polju zabriše meje med resničnim in nesnovnim, med trenutkom in večnostjo. Njena dela nas pritegnejo predvsem s svojo barvno zapolnjenostjo, saj je trdno prepričana, da lahko svet in svoje lastno bivanje v njem doživlja le skozi barvo kot univerzalno vrednoto osebne likovne izraza.

Gorazd Šimenko gradi svoj likovni svet na iskanju geometrijske abstrakcije, v kateri poskuša doseči trdno kompozicijsko osnovo izbrani barvi kot viru svetlobe, ki ne obvladuje le slikarske ploskve, temveč tudi prostor, v katerem je slika. Usmerja se v iskanje barvne napetosti, ki obvladuje eno samo barvno površino. Pri njem ne bomo zasledili impresionističnega razkrajanja barvnih površin in oblik, saj so barve vedno kompleksne, položene ploskovito ali modelirane, risba kot nosilec njegovega slikarskega ogrodja pa je jasna in trdna. Geometrijski liki, posejani po slikovni podlagi, dajejo vtis prostorskega privida, s čutno naglašenim tonskimi vrednostmi pa nudijo možnost vključevanja v arhitekturni prostor. Avtorju v procesu iskanja dane geometrijske oblike služijo kot iztočnice za preobrazbo vidnih sestavin v neodvisne likovne organizme, ki se na njegovih slikah gledalcu razodevajo kot svet nemih in obenem zvenečih oblik.

Mojca Lampe Kajtna se zaveda, da živimo v času neslutenege razvoja vidnih povezav, ki so bolj kot kdaj koli spremenile poglede na pretekle estetske vrednote, vendar se ob tem zaveda tudi tega, da bo likovna problematika barv in oblik izziv ustvarjalcem tudi v bodoče. V svetu likovne umetnosti se dogajajo pospešene in korenite spremembe, saj sodobne ustvarjalnosti nič več ne narekuje in določa kolektivna utopija, temveč subjektivna posameznikova izkušnja. Njene slike so zato preprosti zapisi, ki jih sproži ustvarjalni nemir ob opazovanju dinamičnega prizora, ta pa v avtorici prebudi željo po likovnem ustvarjanju. Njen ustvarjalni potencial se zrcali v sposobnosti individualnega preoblikovanja narave, ki ni destruktivno, saj s preoblikovanjem stvarnega vidnega pojava poskuša na svojih platnih dati naravi le nove oblike in barvne vrednosti. Prepričana je, da vse, kar se dogaja na slikovni ploskvi, odraža njena čustvena stanja in da oblike, barve, geste in kompozicijska zasnova na njenih slikah to stanje tudi pomenijo.

Joanna Dąbkiewicz - Luścińska: TANIEC, akryl pl., 2009, 150 x 100 cm

Joža Miklič

UPOŠTEVATI IN RAZVIJATI JE POTREBNO SISTEM VREDNOT MEDSEBOJNEGA ZAUPANJA, SPOŠTOVANJA IN SODELOVANJA

To temeljno sporočilo so poudarjali vsi udeleženci enaindvajsetega Foruma mojstrstva in odličnosti Otočec 2009, predvsem pa tisti predavatelji, ki so svoja podajanja oblikovali na podlagi strokovnih analiz oziroma raziskav.

Spoštovanje vrednot so kot trdni temelj za našo skupno prihodnost ocenili tudi slavnostni gostje iz Švedske, Norveške, Finske in Danske.

Odmevnost ugotovitev **prof. dr. Franceta Bučarja** je vedno velika, sprejeta kot dejstvo in deluje opozorilno. Na Otočcu je izhajal iz sociološke teze, da je vrednotni svet temelj integracije visokorazvite družbe in da je osnova sedanjim težavam vrednotna dezintegracija sodobne družbe v svetu in v naši državi. Strokovnjaki ocenjujejo, da sedanja kriza nima korenin v materialnem pomanjkanju, pač pa v neskladju med finančnim in proizvodnim sektorjem, ki se povečuje zaradi vrednotnega primanjkljaja.

Vrednotni svet je hierarhična idejna struktura, notranje logično povezana. Najvišje vrednote imajo univerzalen in nadčasovni značaj, iz njih izpeljane nižje vrednote so časovno in krajevno bolj omejene, najnižje pa so predvsem podpora neposrednim ciljem in možnostim neke družbe, odvisno od tega, kakšna sredstva in iz tega izvirajoči načini ravnanja so na razpolago. Kadar se menjajo tehnična sredstva za preživetje, je potrebno tudi drugačno ravnanje, ki bo v skladu z novim načinom življenja. Če izgubljajo veljavo najnižje, pretežno tehnične norme, ki so najbolj neposredno vezane na zatečeni način življenja, lahko to zamaje tudi sklop višjih in celo zgradbo najvišjih vrednot. Da se to ne bi zgodilo, je potrebna stalna kritična analiza duševnosti in duhovnosti.

Relativno blagostanje današnje družbe ni rezultat dosedanjih moralnih zapovedi in prepovedi, ni ga možno razložiti s konvencionalno modrostjo družbe relativnega pomanjkanja, ki mu je možno ubežati le z mukotrpnim delom. Iz tega razloga je bilo trdo delo vedno visoko na listi vrednot, pojmovano kot temeljni pogoj za preživetje, kot izhodišče etičnim normam varčevanje, pripravljenost na negotovo prihodnost, solidarnost, spoštovanje sprejetih obveznosti ter dane besede

in tako naprej. Ob velikanskem tehnološkem napredku delo izgublja svojo posvečenost kot vrednota in svoj vpliv na oblikovanje družbenih odnosov, vendar skromnost in varčnost še vedno veljata kot znak notranje uravnovešenosti osebnosti, čeprav družbeni položaj vedno bolj izpodriva delo kot absolutno vrednoto. Prav družbeni položaj in z njim povezane gmotne ugodnosti so vedno pogosteje najpomembnejši cilj posameznikovega prizadevanja in postajajo sodobni vrednostni sistem, v katerem se več ne ve, kaj je prav in kaj ni. Skupnih ciljev je vse manj, zato družba izgublja temeljni dejavnik svojega povezovanja, saj funkcijo najvišjega povezovalca lahko opravlja samo duhovna vrednota, ki jo vsi priznajo kot vodilo in merilo. Nastaja kriza vrednot, ker so nekdanje vrednote preživele, nove, ki nastajajo zaradi hitre dinamike sodobnega sveta, pa niso nadomeščene z normami, ki naj bi določale ravnanje v novih pogojih. Še posebej se ta etična praznina uveljavlja na najvišjih mestih družbenega odločanja, kjer so tudi največje možnosti neetičnega ravnanja z daljnosežnimi posledicami. Pohlep in težnja po dohodku brez ustvarjalnega dela imata prav na teh mestih največje možnosti, vrivata se v ravnanje ljudi in postajata njihova sodobna vrednota zaradi katere finančno varčevanje ni več namenjeno zagotavljanju varnosti pred negotovo bodočnostjo, ampak ustvarjanje možnosti povečevanja premoženja. Sodobni človek ne varčuje, pač pa »plemeniti« denar. Želja po uživanju in kakovosti življenja se spreminja v pravico živeti svoje lastno življenje tudi ob neupoštevanju enakih pravic drugih, celo zakonskega partnerja, vsekakor pa tudi starejše in prihajajoče generacije. Razkol med različnostjo interesov generacij, staršev in otrok, zaposlenih in upokojencev, delavcev in delodajalcev je tipičen pojav dobe, kjer so vprašanja bodočnosti odrinjena na stranski tir.

»Kaj manjka človeku - menedžerju, da živi kot plen, in kaj ima človek – menedžer, da se obnaša kot lovec?« se je vprašal **dr. Aleksander Zadel**. Za doseganje gospodarskih ciljev niso dovoljena vsa sredstva, potrebna je etika in spoštovanje vrednot. Iz teh razlogov moramo vedeti, kako v sebi najdemo in obvladujemo slabiča oziroma žrtev, kar je eden od večjih problemov modernega menedžerskega okolja. Menedžer, ki osebno obvladuje jezo, lenobo, napuh, pohlep, pohoto, požrešnost in zavist, se iz individualne ravni dvigne na kolektivno in postane sposoben upravljati druge ljudi in skupne potrebe.

Tako kot pri posamezniku je naštetih lastnosti opaziti tudi v značilnostih družb, sistemov in držav, s to razliko, da se pri njih sedem smrtnih grehov izkazuje kot pretok informacij, ki so potrebne, manj potrebne ali nepotrebne. Dober menedžer bo z informacijami upravljal v sodelovanju s sodelavci v formalnih in neformalnih razgovorih, brez jeze, motiviral zaposlene s povezovanjem njihovih osebnih ciljev s skupnimi, ne da bi z rutino ali nasičenostjo prihajalo do lenobe, saj ljudje ne umirajo od težkega dela, temveč od dela, ki ga sovražijo. Imeti morajo občutek samozavesti, da lahko nosijo odgovornost in da ne prihaja do razkoraka med realnostjo in navideznim uspehom, ki vodi k napuhu. Ta pojav je potrebno zatirati zlasti v državnih institucijah, na primer v šolstvu, za katerega dr. Zadel meni, da se baha s šolskimi programi, proizvaja pa kadre, ki jih nihče ne potrebuje. Pohlep po dobičkih je v gospodarstvu že razbohoten, čeprav bi bilo dobro, da podjetje poskrbi predvsem za dolgoročno, zdravo konkurenco in za

življenje v zdravem okolju. Podjetja morajo znati odpravljati sebi škodljivo pohoto. Pretiravanja z zgodbicami s sindikalnih izletov, milijonskimi tožbami zaradi nadlegovanja na delovnem mestu in podobnimi nespodobnostmi ustvarjajo negotovost in negativno vzdušje, posledice pa so osebne stiske, izbruhi obupa, depresivnost in agresija. Požrešni menedžerji ne razumejo, da moramo pričakovanja usmerjati na dolgi rok, in hlastajo po visokih zaslužkih. Le malo zaposlenih se posveča varčevanju, ker ljudje nimajo zaupanja v sistem, tako podjetja kot države. Lepilo, ki povezuje zaposlene, mora biti svet delavcev, skupni cilji in socialna varnost, da razvijajo profesionalno pripadnost in lojalnost podjetju. Tudi zavisti nikjer ne manjka, zlasti ne v odnosu do konkurence, kjer se kot posledica izkazuje zagrenjenost. Spoštovan in cenjen bo menedžer, ki sistematično skrbi, da se dobre ideje in predlogi uresničujejo.

Izbira med vrednoto in slabostjo izhaja iz samozavesti in občutka svobode, ki sta posledica vzgoje tako staršev kot šol. Toda svet se spreminja in morebitni zastareli nadzori vzgojiteljev nas ne smejo ovirati v svobodi mišljenja, v presoji, kaj je zrno in kaj plevel. Z nenehno skrbjo za uporabo in razvoj vrednot razvijamo svojo modrost in osebno učinkovitost. Delovna mesta, na katerih je največ pritiskov, obenem pa zahtevajo največ prilagajanja vedenja, povezanega z neželjenimi čustvi, poklicno upravljajo z vrednotami.

Kulturo razumem kot celovit sklop duhovnih in vrednotnih podlag, ki usmerjajo življenje in delovanje ljudi v njihovih medsebojnih odnosih, pravi **doc. dr. Matevž Tomšič**. Kultura je tudi podlaga za delovanje vseh družbenih področij, zato govorimo o politični, poslovni, akademski kulturi in drugih. V različnih okoljih je tudi kultura zgodovinsko različno zakoreninjena in se zelo počasi spreminja. Ključni elementi kulture so vrednote, ki so osnova oblikovanju moralno-etičnih pravil obnašanja v določeni situaciji, s tem pa tudi vzpostavitev normativnega reda skupnosti.

Kulturna značilnost sodobnih družb je vrednotna individualizacija, ker je njen temelj posameznik kot svobodno in racionalno bitje odločanja. Manj je vrednotne monolitnosti sistemov z vključno monopolom prevladujočih religij in zaupanja v znanost. Tudi oblast ni več od vekomaj dana in postaja instrument udejanjanja skupnih interesov pod nadzorom državljanov. Spreminja se družina, odnosi v njej, odnosi institucij do njenih članov, kar ustvarja pogoje za razvoj posameznika. Posledica je kulturni pluralizem družbe z različnimi moralnimi kodami in normami primernosti in zato nastajanje tolerance kot najvišje vrednote posameznika pri izbiri svetovnega nazora in življenjskega sloga. Kulturna pluralizacija vodi v relativizacijo vrednot ter s tem v določeno negotovost v delovanju ljudi, ker ni nekega splošnega, za vse ljudi veljavnega sistema vrednot. V znanstvenih raziskavah se je izkristaliziralo razlikovanje med materialističnimi vrednotami, orientiranimi na materialni standard, gospodarsko rast, poklicno varnost, ... in postmaterialističnimi vrednotami, ki poudarjajo nematerialne vidike, kot so skrb za okolje, kulturne potrebe, samoizobraževanje, ... Predvsem uveljavljanje postmaterialističnih vrednot je na političnem področju oslabilo tradicionalne skupinske pripadnosti in zmanjšalo razredne konflikte, uveljavilo pa je nova družbena gibanja, kot so pravice manjšin, enakopravnost žensk, varovanje človekovih pravic,

manjšanje produktivne naravnosti in podobno. Vse to je upočasnilo gospodarsko rast in povečuje globalizacijo, v kateri zaradi delovanja visokih tehnologij, finančnih trgov in drugih zapletenih sistemov naraščajo tveganja, nepričakovani pojavi z negativnimi učinki, ki se jim nihče ne more izogniti. Globalna družba je organizirana po mrežnem principu, produkcija je mednarodna, povečujejo se zunanje investicije in potrošnja. Multinacionalke imajo veliko družbeno moč, ker razpolagajo z ogromnimi razpršenimi finančnimi resursi, ki jih običajno ni možno povezati z okoljem. Obvladujejo mednarodne odnose in združujejo najbogatejše ter politično in vojaško najmočnejše države.

Kulturni vplivi so močno povezani z ekonomskimi in političnimi, zato je podoba sveta v veliki meri odvisna od kulturnih dejavnikov, predvsem od njihovih idejnovrednotnih sistemov na določenem delu sveta. Govorimo o globalni kulturi, ki presega nacionalne okvire in je produkt procesov, ki avtonomno potekajo preko elit, zlasti poslovnih in akademskih, kot je kultura iz Davosa in kultura zahodnih intelektualcev ter akademikov. Širi se preko izdelkov z blagovno znamko za množično potrošnjo pa tudi z vplivom kulturnih žarišč na periferijo in obratno.

Določena stopnja ekonomske razvitosti omogoča kulturne spremembe v smislu prevlade vrednot emancipacije, spremembe vrednotnega sistema pa nadalje vplivajo na razvoj politične ureditve, za kar morajo obstajati institucije formalne demokracije in odgovornost elit. Kulturno vzdušje pa je tisto, ki sili politično elito k bolj odgovornemu delovanju. Pri tem procesu se odličnost izkazuje kot vrednotna kvaliteta in izraz orientacije mišljenjskih in vedenjskih vzorcev, kot nagnjenost k doseganju čim boljših rezultatov na vseh področjih delovanja posameznika, ki je samoiniciativen in sam sebe tudi nadzira. Biti mora dovolj odločen, temeljit in sposoben prevzemati tveganje, da se njegova kreativnost udejani. Doseganje odličnosti v veliki meri pogojuje okolje, saj je nadvse pomemben obstoj kriterijev selekcije, da na ključne položaje, ki imajo največjo moč in prinašajo najvišje nagrade, pridejo tisti z največjimi sposobnostmi in najboljšimi rezultati. Bistveno za doseganje odličnosti pa je, da vzpostavimo pogoje za razmah kreativnih potencialov ljudi.

Splača se živeti za tisto, kar je vredno, umreti pa se splača samo za tisto, kar je nesmrtno. In prav vrednote so nesmrtno, je v svojem prispevku poudaril **dr. Daniel Brkič**, ki ocenjuje, da je kriza vrednot nastala z vse večjimi apetiti po dobičku in je menedžerstvo v tej umazani tekmovalni igri ujeta v etične imunitete in dileme. Spregledalo je mehke načine vodenja, predvsem pa človeka kot največji potencial in kapital. Potrebujemo nove etične temelje in pri njihovem snovanju moramo sodelovati vsi. Ker ima vsak pravico izraziti svoje mnenje, je potreben konsenz o etiki kot novem svetovnem nazoru, ki pa ne sme biti hkrati vsebina in metoda. Novih globalnih etičnih dilem je vsak dan več na vseh področjih delovanja, še posebno pa v medicini. Človeku je primarna vrednota življenje, ki mora biti sveto in nedotakljivo. Njegovo stvarjenje opredeljuje vrednoto ljubezni, njegovo bivanje pa vrednote svobode, smisla, odnosov, komunikacij, družine, dela Človek ve, kaj je dobro in kaj slabo, moralni zakon ima v sebi vest. Da bi lahko živeli, moramo imeti materialne dobrine in v tem ni

nič slabega, pogubno pa je iz tega narediti cilj, se ujeti v past pohlepa in pogoltnosti. Človeka ne naredi za človeka to, kar ima, ampak to, kaj je. Ljudje, ki so usmerjeni k posedovanju, pa hočejo imeti celo osebe in boga v svoji lasti. In tu spet ni pravega motiva za vrednote, ker od tod izvira egoizem, ljubosumje, maščevanje, zavist, sovraštvo, pohlep, nezadovoljstvo, manipuliranje, verski fanatizem, ... Svet moramo vzgajati za vrednote, kajti kdor ni vzgojen, ne more vzgajati, kdor ne ljubi, ne more vladati oziroma služiti. Družba mora delovati tudi na duhovni inteligenci, saj kriza ustvarja krizno mentaliteto in v takih časih splavajo na površje tisti, ki so pripravljene prevzeti breme, socialno konotacijo, odgovornost in etične vrednote. Dr. Brkič je svoj prispevek zaključil z ugotovitvijo, da je danes veliko stvari obrnjenih na glavo. Posedujemo posest, vendar brez dela. Govorimo o ljubezni, vendar brez zvestobe. Naprezamo se za uspeh, a brez truda. Želimo si svobode, a brez odgovornosti. Zahtevamo pravice, toda brez dolžnosti.

Vrednote so ključ za odličnost, so ugotavljali gosti okrogle mize, **prof. dr. France Bučar, doc. dr. Matevž Tomšič, dr. Daniel Brkič** in **mag. Jožko Čuk**, ko so iskali odgovore na številna vprašanja, kot na primer, ali sta znanje in tolerantnost povezana, kako poslovni standardi zajemajo vrednote, kako družba vpliva na oblikovanje vrednot, kako se vrednote pokažejo v praksi in katere vrednote goji današnja družba. Mnenje udeležencev okrogle mize je bilo, da sta znanje in tolerantnost lahko povezana, vendar ne v vseh primerih. Odločilne so informacije, s katerimi posameznik razpolaga. Vendar pa so vedno obstajali posamezniki, ki navkljub svojemu bogatemu znanju niso kazali tolerantnosti do drugačnosti. Evropski standardi se razvijajo v smer mehkih kategorij (ISO, EFQM). Poleg tehnološke je pomembna tudi socialna stran standardov. Glavni poudarki nadaljnje razvoja EFQM modela v prihodnje so zajeti v treh besedah oziroma smereh: kultura, vrednote, duhovnost. Vpliv družbe na vrednote je pomemben. Pomemben primer je prestop Amerike na drseči devizni tečaj, s čimer je Amerika sprožila nov odnos do gospodarjenja in naložb. S spremembo odnosa do naložb je spremenila tudi osebne vrednote, najprej svojih državljanov, nato pa tudi drugod, v smislu pretiranega kopičenja bogastva. Razvil se je drugačen odnos do dela. Vprašanje je, ali je kopičenje bogastva spremenilo odnos do dela kot vrednote. Eden izmed pomembnih poudarkov, ki so ga izpostavili udeleženci okrogle mize, je bil tudi, da samo s priučenimi veščinami še nismo dobri menedžerji. Za dobrega vodjo so potrebne pomembne »življenjske preizkušnje«, prave vrednote, etičnost in mnogo drugih čisto človeških lastnosti. Ljudje se prevečkrat premikajo samo zaradi svojih interesov, moči, kapitala, koristi in pri tem izkoriščajo svoj položaj. Vrednote so bile vedno na preizkušnji. Katere vrednote gojimo in razvijamo, je naša svobodna volja. Prav zato je etičnost zelo pomembna. Pomembna je iskrenost v medosebnih odnosih. V stvareh ni pametno iskati le lastnih koristi, saj ob tem družba in posamezniki ne pridobijo ustreznih koristi. Kljub temu pa tudi največji oportunisti v etiki lahko najdejo korist, če razmislijo o tem, koliko je vreden miren spanec.*

Dr. Jože Mencinger je bil pronicljiv kot vedno, ko razmišlja o prihodnjih trendih oziroma ureditvi po krizi. Kot najbolj usodno v

* misli okrogle mize izbrala Laura Fink, Trimo Trebnje

gospodarski krizi se izkazuje nadomeščanje lastnikov družb z lastniki premoženja. Usode družb in zaposlenih v njih jim ni mar, mar jim je le, koliko bodo iztržili za premoženje družb, ki so ga največkrat že pridobili ali kupili z namenom, da bi ga z dobičkom prodali. Kapitalski trg, ki naj bi omogočal zbiranje prihrankov in kontrolo upravljanja, se je sprevrgel v prostor za mešetarjenje s premoženjem. Globalizacija je omogočila, da so bili lastniki premoženja lahko na povsem drugem koncu sveta in da je bilo nefleksibilno delovno silo na enem delu sveta zmeraj mogoče nadomestiti z bolj fleksibilno na drugem delu. Proces so spremljale velike prerazporeditve družbenega produkta med kapitalom in delom, ki se je že skrčil na 65 do 70 odstotkov, delež investicij v uporabi družbenega produkta pa je zdrsnil na 18 odstotkov. Razlika je šla v privatizacije, prevzeme in špekulacije, nastajali so raznovrstni finančni skladi z vedno novimi izmišljenimi finančnimi produkti za podaljševanje poti med varčevalci in investitorji. Finančni sistem, katerega edina naloga je učinkovito prenašanje prihrankov od varčevalcev k investitorjem, se spreminja v sistem, v katerem se z novimi finančnimi produkti ustvarja za večino le virtualno bogastvo. Zlom sistema je bilo pričakovati. Veliko so zaslužile banke, predvsem evropske ob podpori tako ECB z inflacijo kot Evropske komisije z liberalizacijo in privatizacijo tradicionalnih javnih storitev.

Konkurenčna sposobnost Slovenije je drsela navzdol, krivi pa naj bi bili visoki stroški dela, prevelika javna poraba, pomanjkanje tujih investicij in previsoki socialni transferi. KAD, SOD in pidi so postali lastniki premoženja, ki jim podjetij ni bilo mar. Mešetarjenje z delničami je postalo srž slovenskega kapitalizma, z njim pa se ukvarjajo tisti, ki naj bi po imenih sodeč varili pivo, prodajali bencin, popravljali ceste ali skrbeli za duše. Po letu 2004 se Slovenija ni mogla izogniti krizi, vanjo so jo pripeljali virtualno bogastvo na borzah, zadolževanje gospodarstva in prebivalstva, neto zadolženost v tujini in močna vezanost na velika gospodarstva. Breme preprečevanja socialnih posledic krize in celo izhoda iz nje naj bi prevzeli preostanki fiskalne politike, saj državljani od vlad vedno pričakujejo več, kot te lahko naredijo. V recesiji moramo s fiskalno politiko zmanjševati razslojevanje, državnотворne izdatke preusmeriti v socialne, zmanjšati davčna bremena in poganjati povpraševanje ter s poddržavljanjem preprečiti propadanje podjetij, če grozijo višji socialni stroški kot stroški saniranja izgub. Vlada mora sprejeti ukrepe brez iskanja splošnega soglasja in proti volji posameznih družbenih skupin, če je prepričana, da so njeni ukrepi dobri za državo.

Zdajšnja kriza ustvarja možnosti za sistem, v katerem bodo finančni produkti uvrščeni med prevare ali igre na srečo, v katerem bodo lastniki predvsem lastniki podjetij in ne lastniki premoženja, delavci pa sodelavci in ne reprodukcijski material. Gospodarstvo se bo opomoglo s povečanjem povpraševanja, z reševanjem socialnih problemov in problemov varovanja okolja. Recesija vrača Slovenijo v devetdeseta leta in njeno reševanje je močno povezano z ukrepi Evropske unije, ker nima sama več veliko orodij gospodarske politike, kot so lasten denar, gospodarski sistem, kontrola pretoka blaga in kapitala preko meje in omejitve v davkih. Ne sme začeti reform, ki bi zmanjševale javne izdatke ali povečevale fleksibilnost trga dela, je na zaključku

še poudaril Mencinger.

O pomenu naložb v informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) in medorganizacijske sisteme je udeležence tudi letos seznanil **prof. dr. Jože Gričar**. Izhodišča so standardi panožnih, državnih ali mednarodnih listin, velika usklajenost akcij, javen proces nastajanja sistema, specifični kontrolni mehanizmi, ki ne morejo posegati v posamezno organizacijo, visoka vlaganja v IKT, zagotovljena kritična masa uporabe sistema. Konkurenčnost podjetij se z večjo uporabo IKT močno povečuje zaradi možnosti hitrega kopiranja računalniške rešitve po celotnem podjetju in na vse njegove lokacije po svetu. Tempo inoviranja in medorganizacijskega kopiranja se povečuje, znatni delež k uspešnosti tega procesa pa prinaša predvsem novi internet.

Inoviranje z uporabo IKT je zlasti opazno v storitvenih dejavnostih, ki imajo najhitrejši razvoj v najbolj razvitih državah sveta. Google ima na primer svojo lastno tehnološko infrastrukturo, na kateri gradi uporabniške rešitve. Njihove prednosti so razširljivost, pospešeni razvojni cikel in podpora razvoja rešitev pri partnerjih. Inovativne pristope uporabljajo pri razvijanju orodij za analizo podatkov ekosistemov in spodbujajo zaposlene, da odkrivajo nove ideje. Proces je usmerjen v odkrivanje večkratno potencialno uporabnih izdelkov, za katere se izkaže na trgu, da so najboljši. Google spodbuja ustvarjalni kaos in namenja veliko pozornost intenzivni ter agresivni izrabi podatkov ter utemeljevanju idej.

Nastajajoča družba omrežij postavlja vprašanja o prevladujočih zamislih o regijah, prostoru in času. Tokovi/povezave dajejo območjem dinamiko in s tem možnost samostojnega oblikovanja identitete, kar regiji dviguje pomen, omogoča opravljati nove funkcije, zagotavlja pa ji tudi nov ustroj za razvoj zaokroženega območja. Oblikujejo se na podlagi zgoščevanja pojavov v specifične regije, kot so klimatska, kmetijska, industrijska, etična, ... Druga vrsta regij izhajajo iz družbenih potreb po urejanju teritorialne strukture, da bi se uveljavila njihova avtoriteta, kolektivno upravljanje, posegi, načrtovanja in urejanja. Med obema vrstama regij so manjše razlike, ki jih elektronsko poslovanje še zmanjšuje. Vzpostavitev e-regije je pomembna za njeno konkurenčnost in interesno povezanost. Svoj izvor ima v opazovanju geografskih aglomeracij proizvodnje in njenih posledic na medorganizacijske interakcije. Regionalni inovativni pristop sloni na odnosih industrijskega inoviranja in regionalnega razvoja. Modeli imajo velik vpliv na določanje politik, saj si v svetu konkurirajo tudi regije in regija je konkurenčnejša, če zagotovi več koristi svojih lokalnim organizacijam in prebivalstvu. V e-regiji se tokovi, kapital, podatki in inovacije lahko gibljejo iz enega kraja v drugega hitreje.

V Sloveniji je v zadnjih letih videti vrsto zanimivih nastavkov, na katerih je mogoče graditi medorganizacijske povezave, kot na primer e-računi, Nordić in podobno. Dozoreva čas za sprožitve usklajenih akcij s sosednimi državami za razvijanje odlične čezmejne e-regije. Pri tem je velika in pomembna vloga univerz. Lahko širijo zavedanje o pomeni čezmejnih e-regij, organizirajo laboratorije, središča odličnosti, delavnice in meduniverzitetne projekte, seveda če dozori spoznanje, primerno okolje, izkušnje in dobra volja sodelujočih.

»Če bi bila Zemlja vaše telo, bi lahko občutili bolečino na vseh področjih, kjer je prizadeta – vojne, politično in ekonomsko zatiranje,

lakota in onesnaženje pustošijo na vseh koncih.« S to mislijo Thicha Nhata Hanha je **mag. Vesna Drole** začela svoj prispevek.

Država in njen aparat skupaj z Evropsko unijo (EU) ne zmorejo več krojiti pravil življenja niti zadovoljiti vseh interesov ljudi. Od njih se odtujujejo, čeprav so jim namenjena, in lahko ocenimo, da gre za stanje precej daleč od odličnosti. Povečuje se potreba po vzpostavitvi dvosmernega procesa prilagajanja med manjšinskimi skupnostmi in večinsko družbo. Ker se glavni del integracije dogaja na lokalnih, mikroravnih in v različnih vsakodnevnih stikih s prebivalstvom, je prav tu potrebno začeti s spremembami. Potencial za oblikovanje učinkovitejšega načina sobivanja pa imata lahko civilna družba in množični mediji, še zlasti je njun pomen velik pri uveljavljanju identitet Evrope, ki temeljijo na odločanju čim bližje državljanom. Odpirati bi morala relevantna družbena vprašanja in tako prispevati k demokratični in k javnosti usmerjeni politični skupnosti. Njuna težava pa je v tem, da ima civilna družba do širše javnosti omejen dostop, množični mediji pa delujejo pod taktirko kapitala, pogosto tudi oblasti in se zato osredotočajo na teme, ki prinašajo koristi in dobiček.

Življenje bi bilo pravičnejše, če bi si ljudje najprej prizadevali biti dobri ljudje, nato pripadniki takih ali drugačnih identitet. Globalizem in kapitalizem zahtevata tekmovalnost, izločanje, boj za dobiček, preživetje. Nacionalna čustva so še vedno najbolj razširjeno gonilo družbenega delovanja, vse močnejše pa je tudi zavedanje, da se kulturni prostor ne konča na državni meji. V EU smo vstopili, ker je to v interesu slovenskega gospodarstva, zagotavlja varnost in stabilnost. Iščemo mirno sobivanje v različnosti, hkrati pa se zavedamo, da je prihodnost brez konfliktov iluzija, upamo le, da se bodo v prihodnje konflikti reševali bolje in strpnejše. Kot alternativo sprejemamo samozavestno držo odprtosti in pripravljenosti na povezovanje ter sodelovanje. Da bi lahko med seboj različni v miru in kakovosti sobivali, se moramo zavedati, da ni nič narobe, če sosedje ali tuji med nami govorijo drugačni jezik ali na življenje gledajo drugače. To družbo bogati, jo izpopolnjuje. Nezadovoljstvo ljudi z državnimi in naddržavnimi aparati ter aktualno družbeno vzdušje je treba razumeti kot poziv k spremembam v družbenih oziroma mednarodnih odnosih. Brez vzgajanja medosebnega in medkulturnega sprejemanja in spoštovanja si dolgoročno ni mogoče zamišljati stabilnosti in varnosti v našem okolju. Prihaja čas ponovnega premisleka o ključnih vrednotah življenja, kulture, medosebnega spoštovanja, radovednosti in zanimanja za različnosti. Razlike med ljudmi imajo pomemben potencial, zato jih moramo spoštovati in ne prezirati ali se jih celo bati. Vsak posameznik in vse kulture si zaslužijo enakopraven položaj, saj vsaka nosi dragoceno sporočilo o ljudeh. Množični mediji bi tu morali prepoznati svoje poslanstvo.

V težnji po odličnosti je projekt Rastoča knjiga s svojim delovanjem vzpostavil odprtost v svet, teži k učenju o nas in drugih, k ustvarjanju, povezovanju, spoštovanju lokalnega in globalnega, alternativnega in državnega, ne izključuje nikogar. Prav tu, v povezovanju večine z manjšino in v vzpostavljanju pristnejših odnosov znotraj evropske integracije bi morala večjo vlogo prepoznati tudi država. Uspešna integracija se lahko zgradi le po vzajemnem sistemu od spodaj navzgor in od zgoraj navzdol, saj mednarodna družba sicer ne uspeva,

nima možnosti, da bi resnično zaživela na višji ravni. Vzpostavljjanje distance do civilne družbe je na dolgi rok izguba za vse. Šele ko bodo širše skupine ljudi dobile občutek, da so spoštovane, da imajo možnost vključevanja in vplivanja in da ima posameznik veljavo, bodo izpolnjeni pogoji, da bo zaživelo povezovanje in da bodo institucije povezovanja zaživele. Njihova odgovornost do slehernega posameznika je v perspektivi časa velika.

Za okroglo mizo so **prof. ddr. Matjaž Mulej**, **prof. dr. Jože Gričar** in **dr. Janez Gabrijelčič** razmišljali o Otoški strategiji o uveljavljanju univerzalne odličnosti in mojstrstva. Moderator zanimive razprave o inovativnem dokumentu je bil **doc. dr. Boris Bukovec**. Poleg povzemanja razvojne poti te strategije so pozitivno ocenjevali njene vsebinske usmeritve, kot so vzgoja, izobraževanje, vseživljenjsko učenje, sproščanje človekovih ustvarjalnih potencialov, družbeno odgovorno sonaravno delovanje, usmerjenost k dosežkom ter etičnost razmišljanja in delovanja. Udeleženci Foruma pa so razpravljavce dopolnili z ugotovitvijo, da mora biti Otoška strategija o uveljavljanju univerzalne odličnosti in mojstrstva oblikovana tako, da bo nudila trdna izhodišča za praktično uporabo. Doseženo je bilo soglasje, da izvedejo široko promocijo tega dokumenta in ga dopolnjujejo z novimi idejami in spodbudami tudi iz tujine.**

** misli okrogle mize je povzel doc. dr. Boris Bukovec, dekan Fakultete za organizacijske študije v Novem mestu

Akad. prof. dr. Tone Trontelj, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je najprej spoštljivo nagovoril udeležence Foruma s priznanjem za akronim AEIOU (aktivnost/altruizem, etika/egoizem, inovativnost/iznajdljivost, odgovornost, univerzalnost), ki mu je dodajal svoje predloge.

Zdrava ambicioznost je izvrstna podlaga za odlične dosežke. Kadar se ne ozira na etiko in moralno integriteto, pa ni zdrava. V znanosti imamo številne zglede kršitve moralnega kodeksa prav zaradi premajhne, ravno pravilne ali prevelike ambicioznosti in vse troje opazamo tudi v gospodarstvu, na primer v nemškem blagu, ki je postalo pojem za kakovost, ali v japonski industriji, kjer je zdrava ambicioznost omogočila uresničitev visokih ciljev.

Etika v razvoju, ki jo poudarja Akademija, je razvoj brez prerazporejanja naravnih in kopičenja antropogenih snovi v skorji planeta, v atmosferi in bližnjem vesolju. To ni trajnostni, ampak sonaravni trajnostni razvoj, to je krožno in ne linearno gospodarstvo, to je gospodarstvo, ki varuje in spoštuje naravo, živo in neživo. Tako gospodarstvo ne bo pogubno spreminjalo ravnotežij, ne bo prizadelo interesov naših potomcev, niti sopotnikov človeštva – drugih bitij na našem planetu. V prihodnje bi morali tudi preprečiti preveliko koncentracijo moči in nenadzorovane akumulacije denarja, kar prinaša pretežno slabe družbene posledice.

Idealizem, ki je žal izgublajoča vrednota, navdihuje in daje človekovemu življenju in trudu poseben smisel. Če nekaj delamo iz idealizma, smo si izbrali cilj, ki se nam zdi vreden nadpovprečnega truda. Zanj smo pripravljeni storiti več, kot se od nas pričakuje, sami pa zato ne zahtevamo priznanja ali plačila. Dr. Marko Godina je v mikrokirurgijo vložil vse, kar je imel, in se zaradi svojih dosežkov, ustvarjenih iz idealizma, zapisal v zgodovino svetovne medicine.

Obogateti skupaj s stroko, z družbo, s svojim narodom na nematerialistični način je dobro. Ne velja pa to za posameznika, kajti kakor

hitro je kdo dal prednost lastni denarnici, je izdal druge vrednote iz akronima. Zlorabil je svoje ambicije in talente, žrtvoval je etiko, porogljivo se je ponorčeval iz idealizma. Lakomnost je pogubna tudi globalno, je eno od gonilnih motivov razvoja, a je tudi poglavitni vzrok večina zgodovinskih in današnjih, najbrž pa tudi prihodnjih problemov človeštva. Tu grešijo tudi politiki, ki si prizadevajo za čim večjo gospodarsko uspešnost, ne glede na metode in ceno, ki jo moramo za napredek plačati.

Ustvarjalnost je v Akademiji vedno spoštovana in odličnost v znanosti je znamenito geslo, ki se uveljavlja pri financiranju odličnih projektov. Akademija je rešila problem merjenja odličnosti ter s tem izločila zunajserijske raziskovalce, ki so deležni posebnih pozornosti.

Posebno razmišljanje je potrebno o povprečju, ki si tudi zasluži priznanje, saj je to daleč največji del vsega, kar imamo, je podlaga za celotno življenje družbe in njen razcvet. Iz te podlage raste tudi tisto nadpovprečno. Družba ima prihodnost, če je sposobna zaznati odličnost, jo izvzeti iz okvirnih pravil, ki veljajo za povprečje, jo posebej spoštovati in negovati. V tem smislu je razumeti tudi poslanstvo ideje Foruma.

Kako se mladi v prijetnem vzdušju učijo, nadgrajujejo svoje znanje, skozi različne procese oblikujejo svoje mnenje, razvijajo svojo ustvarjalnost, se medsebojno družijo, da bi zaznali timsko delovanje, spoznali drug drugega in razumeli različnost so na okrogli mizi Iskrice odličnosti predstavili učenci Osnovne šole Brežice z ravnateljico **mag. Marijo Lubšina Novak**. Ta je poudarila v viziji šole zapisano, da bodo razvijali dobrega otroka z odličnim znanjem in je to prispevek šole k ustvarjalnemu sožitju ter univerzalni odličnosti. Ker je skoraj vse napisano v knjigah, je šola inovirala bralne značke in oblikovala didaktični model za spodbujanje razvoja vseh vrst pismenosti z vključno računalništvom.

Učenci so prikazali svoje sodelovanje pri bralnih značkah. Navduševale so jih možnosti izbire, na primer knjig z različnih področij življenja. Učenko, ki jo privlači raziskovanje mitov, je navdušila knjiga o vesolju, zvezdah in vesoljskih pojavih. Nek učenec rad potuje in zato prebira knjige o državah, v katere je namenjen. Valentina bere v angleščini in nemščini, da si ob branju bogati besedni zaklad. Lucijan je glasbenik, navdušuje ga komponiranje, sodelovanje z učiteljico glasbe, uživa v družbi prijateljev, kjer skupaj glasbeno ustvarjajo. Rok in še več drugih učencev prebira knjige in o njih izmenjuje mnenje z neznanci po internetu. Učenci so pritegnili k sodelovanju babice, brate, starše in prijatelje. Spoznavajo nastajanje filmov, so občutljivi za pravilno uporabo slovenščine, odprti za pogovor o ljubezni, kritični do današnjega pogovornega žargona, na jasnem so si glede problemov odraščanja in še bi lahko naštevali, skratka zgledno in odlično ustvarjalni so.

Odzive ekonomske znanosti na krizo je Forumu obrazložil **dr. Marko Kranjc**, guverner Banke Slovenije, in poudaril, da ekonomske znanosti iščejo izhod iz nje tako na področju denarne in fiskalne politike kot tudi v ustreznejši zakonodaji.

V denarni politiki so bistvenega pomena stabilne cene in obresti, ki bi se morale zniževati. Vzdrževati je potrebno likvidnost v celotni družbi in še posebno v podjetjih. Ob vsesplošnem prizadevanju za

stabilno gospodarstvo lahko pride do deflacije, opozarjajo ekonomisti, kar pa bi upočasnilo potrošnjo. Osnovni pogoj uspešne denarne politike je stabilnost finančnega trga, ki mora delovati razsodno s finančnimi viri brez finančnih produktov, ki nimajo materialnega pokritja v realnem sektorju. Dodatnih kreditov brez kritja z novimi vrednostnimi papirji ne more biti. Nujno in najprej moramo zagotoviti učinkovit nadzor nad delovanjem finančnega trga. Odkup kritih delnic je možno povečati in tudi z drugačno lastninsko strukturo preusmeriti denarne tokove na donosnejša področja.

Na področju fiskalne politike je potrebno razmisliti o rekapitalizaciji bank, večjem obsegu državnih poroštev, odkupu slabih terjatev in ustrežnejšem jamstvu za vloge varčevalcev. Stabilizacija realnega sektorja je dosegljiva z nadaljnjim obvladovanjem stroškov dela pa tudi z odlogom plačil davkov, da bi socialni ukrepi zagotovili dohodke prebivalstva ter s tem potrošnjo. V skrajni sili je nujno povečati proračunski primanjkljaj in deficit zavarovati s poroštvu. Izjemno pa moramo paziti na vzvode inflacije in insolventnosti, ki v krizi predstavljajo veliko nevarnost.

Regulativa mora najprej zagotoviti prvovrsten finančni nadzor, ki bo pozitivno vplival na povečevanje zaupanja varčevalcev v banke. Tako deponente kot investitorje moramo zaščititi pred špekulacijami finančnega trga in posebno pozornost namenjati zagotavljanju solventnosti bank. Med regulativo in nadzorniki mora biti razvit informacijski sistem, da bo zakonodajalec vedel za dejanske učinke svojih odločitev. Dopolnjevati moramo računovodska pravila, da bodo poslovne knjige v čim večji meri odraz dejanskega položaja inštitucije ali družbe. Premalo razvito bonitetno službo je nujno okrepiti in boniteto upoštevati pri odločitvah o kreditiranju ali saniranju. Pravila obnašanja na finančnem trgu je treba operacionalizirati do take mere, da bo možen nadzor in ugotavljanje posameznikove odgovornosti.

Tržno gospodarstvo ostaja uveljavljen način delovanja družbe, ugotavlja Kranjc in opozarja, da mora priti do bistvenih sprememb na trgu. Pomembno bo racionalno obnašanje, ki bo povrnilo zaupanje in nepristranskost v tržne tokove. Trg bo postajal bolj učinkovit z realnejšim ocenjevanjem vrednosti. Pomemben del k stabilnosti trga bo prispevala maksimalizacija vrednosti za delničarje in druge lastnike, saj bo potrebno določiti normalni profit, kriterije za oblikovanje cene delnice ter ustrežnejše odnose med lastniki in menedžerji. Nastal bo nov model bančništva, ki bo črpal dobre izkušnje predvsem iz klasičnega bančnega poslovanja in se izogibal tveganim finančnim produktom. Spremenila se bo distribucija dohodka v smeri oblikovanja normalnih zaslužkov in normalnih razmerij med zaslužki iz kapitala oziroma dela. Predvsem pa se ekonomska znanost vse več ukvarja z obvladovanjem tveganj. V tržnem gospodarstvu je vedno več izrednih dogodkov, ki jih v sedanjem modelu obvladovanja tveganj ni možno predvidovati. Razpršitev naložb za zmanjšanje tveganj ni več učinkovita. Razvoj informatike je prinesel množico novih podatkov, ki omogočajo nastajanje novih, boljših statističnih metod za ugotavljanje tveganj in možnosti njihovih napovedi. Posebno pomembno pa je spoznanje ekonomske znanosti, da je nujna odprava deformiranih spodbud upravljavcem na finančnem trgu, ki imajo predvsem kratkoročni interes, ter povečanje spodbud investitorjem z dolgoročnimi cilji.

O standardih modernega Zahoda in globalni odličnosti je na Forumu razmišljal **prof. dr. Aleš Debeljak**. Izhaja iz Strategije Forumu odličnosti Otočec, ki pravi, da sta univerzalna odličnost in mojstrstvo sinonima za iskreno povezanost in ustvarjalno sožitje ljudi na svetovni ravni. Profesor Debeljak je iskal odgovor na vprašanje, v kakšnem okviru se ta univerzalna odličnost sploh lahko uveljavi, ko pa svet verjame v »trk civilizacij«, spoznava spore med njimi ali si ogleduje posnetke vojn na Bližnjem vzhodu. Preteklost opozarja, da bi bilo zmotno pripisovati eni ali drugi civilizaciji duhovno ali materialno premoč, saj čistih civilizacij sploh ni, ideje med njimi so vedno potovale in izumi posredovali v uporabo vsem. Moderni Zahod pa se le razlikuje od drugih civilizacij po tem, da je edini opravil sistemsko ločitev med versko in posvetno avtoriteto. Ideje modernega Zahoda so danes v dobrem in slabem globalne ideje. Z menjavo idej in informacij, ljudi in kapitala, predmetov in storitev so postale medsebojno odvisne vse narodne skupine in kulturne tradicije na planetu. Njegovi dosežki tvorijo splošni paket idej in tehnologij, predstavljajo okvir, v katerem sodobne kulture večinsko mislijo in delujejo. Značilnost paketa modernih zahodnih idej in tehnologij pa moramo videti v »uničevalni ustvarjalnosti« kapitalizma, ki je omogočil posebne in lokalne predelave univerzalnih idej ter tako dejansko postal svetovni sistem. Danes ideje in tehnologije modernega Zahoda predstavljajo svetovni standard, ker so se rodile, živijo in rastejo v širokogrudni promiskuiteti, ne pa v zatohlem celibatu. Samo v takem okviru je mogoče negovati raznolike kulturne tradicije, ki si med seboj proustvoljno delijo univerzalne standarde in norme moderne paradigme, s pomočjo katerih je odličnost last vsega človeštva.

Prof. dr. Philip Taylor je predstavil pomen radovednosti in sposobnosti za doseganje presežkov v znanosti, saj prav dosežki znanosti omogočajo ljudem, da razvijajo materialno bogastvo na tem planetu. Varčevanja in vlaganja v ta namen bi zato moralo biti vedno več, kljub temu da moramo sprejeti tudi neka razmerja delitve finančnih sredstev med velikostjo gospodarstva in razvojnimi potrebami znanosti. V znanosti zato obstaja nenehna nevarnost, da neustrezno financiranje v času recesije pelje v brezvoljnost in apatičnost, čeprav je res, da več sredstev za znanost ne vodi samodejno do boljših uspehov. Uspeh v znanosti se ne dosega samo na makro ravni, ampak predvsem v lastnih laboratorijih in drugih mikro ravneh. Uspeh znanosti je odvisen od različnih predpostavk, kot so sociološki, izobraževalni in kulturni dejavniki, različno od države do države, enoten pa je svet v tem, da sta radovednost in sposobnost definitivno ključni za znanstvene dosežke. Prav to povečuje kreativnost in inovativnost je poudarila tudi Evropska unija ob razglasitvi leta 2009 za leto kreativnosti in inovativnosti.***

*** prevod Ivanka Dvojmoč, Krka, d.d.

Uspešnost družbe je močno odvisna od izobraževanja njene mlade generacije, je v svojem pisnem prispevku poudarila **prof. dr. Ewa Bulska**, ki pa se ni udeležila Forumu. V Evropi je bilo vloženega veliko truda v gradnjo evropskega visokošolskega izobraževalnega področja, katerega glavni cilj je spodbujati meddržavno sodelovanje med univerzami, za dvig mobilnosti študentov in visokošolskih učiteljev, kakor tudi, da se izboljša prepoznavanje raziskav in usposobljenosti v Evropi. To zahteva promocijo mobilnosti, izmenjavo

idej, izdelavo akademsko stopenjskih standardov in zagotovitev standardov kakovosti, kompatibilnih za vso Evropo. Pomen meddržavnega sodelovanja ter izmenjava študentov in osebja sta zasnovani z zgodovinskim razvojem univerz, v katerem je bila prosta izmenjava idej, razprav in oseb vedno osnova njihovega delovanja.**

O odličnosti v znanosti in potrebnem povezovanju univerz v ta namen je tekla beseda tudi za okroglo mizo, ki jo je vodila **dr. Nineta Majcen** z udeleženci: **prof. dr. Philip Taylor**, **prof. dr. Aleš Debeljak** in **prof. dr. Miha Japelj**.

Tudi letošnji Forum je potekal v vzdušju slavnostnih govornikov, podelitve velike nagrade odličnosti in mojstrstva in nagrade podjetju za največje število novozaposlenih v zadnjem letu. Namen naših druženj je prepoznavati odličnost povsod, je poudarila **Zvezdana Bajc**, predsednica Društva ekonomistov Dolenjske in Bele krajine. Podobno je bilo mnenje **Borisa Bukovca**, predsednika programskega odbora Foruma. Župan Mestne občine Novo mesto **Alojz Muhič** je izrazil zadovoljstvo, ker Forum vnaša v novomeški prostor pozitivno energijo, dobre ideje, prijetna doživetja in potrditev, da nova Fakulteta za organizacijske študije s tem projektom že udejanja svoje poslanstvo.

Vsekakor pa so najbolj odmevala mnenja pisatelja **Slavko Pregla**, direktorja Agencije Republike Slovenije za knjigo, ki je tudi podelil veliko nagrado. Zamislil se je nad tem, da mnogokrat priznamo odličnost tudi tam, kjer je ni. Večkrat je bila priznana na primer neki slovenski založbi, ki z leti krči program in materialna nadomestila avtorjem. Mediji, poznani po svoji plehkosti, se prilizujejo podjetnikom tudi tako, da pišejo o njihovi odličnosti, čeprav je ni zaznati. Vrhunski bankirji so odlikovani za poslovno odličnost, ker odličnim podjetnikom odpisujejo nezavarovane milijarde in do zadnjega centa izterjujejo drobiž, ki so ga trikrat zavarovali pri mladih družinah, ki so danes brezposelne in ne vedo, kaj bo jutri. Vemo, da nekaj odstotkov ljudi razpolaga s tremi četrtinami svetovnega bogastva, da so neskončni presežki hrane, pa vendar več kot pol človeštva strada. »Dovolite, da Forumu Otočec predlagam drugačen naslov: Uveljavljanje univerzalne odgovornosti kot odličnega izziva za sedanjost in prihodnost. Ni dovolj biti odličen, ampak dober in sočuten človek.«

Avtor teh plemenitih misli je na letošnjemu Forumu v imenu organizatorjev podelil veliko nagrado odličnosti in mojstrstva Otočec primadoni **Vilmi Bukovec**. Nagrajenka je Dolenjka, doma iz Trebnjega, in je desetletja ustvarjala v slovenski operni hiši ter gostovala na najzahtevnejših opernih odrih po svetu. Forumu se je predstavila z naslednjim nagovorom:

»Danes je zame velik in prelep dan. Zdi se mi, da še ni tako dolgo, ko sem v Trebnjem pod gradom tekala bosa, plezala po drevju in na ves glas prepevala. Vedno sem si pa želela, da bi vsaj enkrat zapela v operi stavek: 'K večerji, gospod!'. Ne vem, kje sem to slišala, a ta stavek mi je neprestano zvenel v ušesih. Glejte, želela sem si malo, a prejela veliko. Seveda pot do uspeha ni bila lahka. Vojni čas mi ni prizanesel, a tudi moj poklic je terjal veliko, veliko truda, odpovedovanja in neprestanega učenja. Usoda pa je že tako hotela, da sem kmalu zasedla mesto, na katerem sem obstala štirideset let. Vloge so se množile in tako sem krepko izpolnjevala prerokbo prof. Matije

Tomca ob mojem debiju, ko je zapisal v kritiko »to bo še močan steber ljubljanske Opere«. Prerokovanje se je uresničilo zahvaljujoč mojemu trdnemu zdravju in veliki odpornosti. V vsej moji karieri sem odpela maksimalno število predstav, a odpovedala sem samo eno. Dostikrat se je zgodilo, da sem bila hripava, skoraj brez glasu, a pela sem tako, da občinstvo ni ničesar opazilo. Bila sem pač požrtvovalna in rada sem pomagala, če je bilo treba. Pot v svet so mi odprla pevška tekmovanja in z njimi tudi prve nagrade. V Toulousu (Francija) je tekmovalo sto štirideset kandidatov in to je bil za mene prvi zelo zelo velik uspeh. Poleg denarne nagrade sem dobila tudi vrsto gostovanj. Prva opera, ki sem jo pela, je bila M. Butterfly, ki sem jo pela v italijanščini. Sledila ji je Margerita v Faustu v francoščini. Aplavzov na arije je bilo vedno toliko, da sem jih obvezno ponavljala. Skoraj ista zgodba se je ponovila naslednje leto na pevskem tekmovanju v Verniersu v Belgiji. Ljudje so me zelo dobro sprejeli, in ko sem prišla naslednjič na gostovanje, je bil čez cesto velik transparent: Faust – Margerite chante la belle V. Bukovec. V Barceloni sem pela Jaroslavo v Knezu Igorju, ko je prišel k meni vodja klakujev in me vprašal, koliko bom plačala za aplavz. 'Nič,' sem rekla, 'pri nas ni te navade.' Pa sem imela kljub odklonitvi bučen aplavz. Takih in podobnih doživetij je bilo še veliko. Še to bi rada povedala, da takrat ni bilo nobenih menedžerjev ali novinarjev, ki bi delali reklamo zame. Potovala sem sama, dostikrat sama v vagonu, in ker je potovanje trajalo ves dan in vso noč, me je bilo včasih pošteno strah. V vzhodne dežele me je pošiljala beograjska koncertna agencija. Rusija, Grčija, Poljska, Bolgarija, Češka, Romunija in celo Kitajska. Posebno mi je ostal v spominu Kijev. Od opere do hotela so mi postavili špalir, mi plaskali in klicali: Prihajajte ješčo! Bilo je nad vse ganljivo, ko so mi stare babuške poljubljale roko. V vseh teh deželah sem dosegla nepozabne uspehe. Glavnih vlog sem pela preko šestdeset. Seveda so mi bile nekatere bolj pri srcu. Če bi mogla, bi rada takoj zapela o ubogi jetični Mimi, pa Rusalko, Prodano nevesto, Butterfly pa še in še ... za to moje delo sem prejela veliko nagrad. Vse so moje, vse so priznanje za moje delo in jih visoko cenim. Ko so me spraševali, kako se pride do naslova primadona, sem lahko odgovorila: 'Že ko prideš na svet, moraš prinesiti s seboj glas in to nadpovprečen. Imeti moraš talent in ljubezen do petja in igranja. Pa še nekaj: roditi se moraš pod srečno zvezdo in biti pravi čas na pravem mestu.' Pevsko tehniko pridobiš z dolgoletnimi vajami. Mene je vedno spremljala misel na pravilno petje, podnevi in ponoči sem premišljevala, kako bi bilo boljše. Pa še tako popolna tehnika ni garancija, da boš uspel. Poznala sem altistko s krasnim glasom v sobi, a na odru je ni bilo slišati, glas ni nesel preko orkestra. Važno pa je, da imaš v glasu toplino srca, v sebi pa karizmo, tisto skrito moč, za katero rečemo, da jo imaš ali je pa nimaš. Ko sem imela prvo vajo za Siebla v Faustu na odru, me je gledal dirigent Anton Nefat in dejal: 'Ta je naša, ne rabi obrabiti podplatov.' Veljalo je namreč reklo, da si zapisan gledališču, ko obrabiš trojne podplate na čevljih. Moram reči, da sem bila odrski človek. Oder me je čisto spremenil in mi dal posebnih moči. Bilo je v Splitu, ko sem pela Tosko. Po predstavi gremo navadno sodelujoči na večerjo. Tako smo stali pred gledališčem in čakali. 'Kaj pa čakamo,' sem vprašala. Odgovorili so mi, da Tosko.

Poročila sem se z akademikom prof. dr. Vinkom Kambičem. Bil je otorinolaringolog, odličen zdravnik in svetovno znan znanstvenik. Bil je tudi strasten zbiralec starin in umetniških slik. Ko je umrl, sem izpolnila njegovo željo in v njegovi hiši v Metliki z veliko stroškov, brez pomoči sponzorjev, uredila Galerijo Kambič. Občina Metlika mi je podelila naslov častne občanke. Tudi Narodna galerija v Ljubljani me je počastila z Valvasorjevim priznanjem. Vesela sem, da se je galerija v Metliki prijela in zdaj živi v spomin na mojega moža, pa tudi na mene.

Sedaj sem tu med vami, Dolenjci! Zdi se mi, kot da sem prišla domov. Prelepo Dolenjsko sem vedno ljubila z vsem srcem, posebno pa Trebnje, ki mi je podelilo naslov častne občanke in sprejeta sem bila v Rastočo knjigo. Nekaj posebnega je pa trebanjski grad in naša hiša z velikim kostanjem, ki mi je dostikrat nudil zavetje v svoji široki krošnji. Dragi Dolenjci, spoštovani rojaki! Sprejmite mojo veliko zahvalo, da ste me izbrali in podelili častno mesto med znanimi Dolenjci.«

Pomemben dogodek na Forumu je bila predstavitev Finske, Danske, Norveške in Švedske v prisotnosti veleposlanice **Birgitte Stenius-Mladenov**, veleposlanice Finske, **Anite Hugau**, veleposlanice Danskega kraljestva, **Gure Katharine Helwig Vikor**, veleposlanice Norveškega kraljestva in **Inger Ultvedt**, veleposlanice Švedskega kraljestva.

Zahteven protokolarni potek Forumu je tudi letos nadvse uspešno in odlično opravila **Ivanka Dvojmoč**, ki je goste in udeležence posebno navdušila z vsebinsko bogatimi kulturnimi vložki in skupaj z umetnico **Eldo Viler** poskrbela, da je Forum dobil poleg izobraževalno informacijskega in mnenjskega značaja tudi lastnosti pomembnega kulturnega dogodka.

Otoški Forum se po svoji vsebini in organiziranju nadgrajuje ter spreminja v mednarodno institucijo s svojo strateško usmeritvijo v opozarjanje in svetovanje vsem najodgovornejšim nosilcem duhovne in materialne moči. Nastaja otoška strategija o uveljavljanju univerzalne odličnosti in mojstrstva kot skupen dokument posameznikov, organizacij in udeležencev. Na spletni strani se odpira Tematski živi Forum za nenehne razprave, iskrice, pobude, predloge in klepetanje. Forum sprejemajo veleposlaništva v svoj program sodelovanja. Povezuje se z drugimi organizacijami civilne družbe, kot so na primer Društvo akademska pobuda, Združenje za kakovost, Društvo Rastoča knjiga in drugi, sprejemajo ga asociacije gospodarskih družb pa tudi lokalna samouprava in državni organi. Vsa ta množica sodelujočih nenehno odpira vprašanja in podaja mnenja o stvareh, izjemnega pomena za zdrav duhovni in materialni razvoj družbe. Prišel je čas, ko Forum ne more biti le stvar idealizma in prizadevanj posameznikov, prevzeti mora soodgovornost za razvoj univerzalne odličnosti in s tem pridobiti tudi pravice, da med drugim določene stvari opravlja profesionalno. Prav iz teh razlogov je vsekakor modra odločitev Društva ekonomistov Dolenjske in Bele krajine, da nadaljnji razvoj Forumu zagotavlja s sodelovanjem Fakultete za organizacijske študije v Novem mestu, ki ima v svojem visokošolskem javnem programu tudi študij kakovosti in odličnosti. Letošnji sadovi sodelovanja so za Forum koristni, dobri, sodobnejši, predvsem pa bolj vsebinski in pričakovati je, da bodo v prihodnje samo še boljši.

Joža Miklič
UPOŠTEVATI IN RAZVIJATI
JE POTREBNO SISTEM
VREDNOT MEDSEBOJNEGA
ZAUPANJA, SPOŠTOVANJA IN
SODELOVANJA

Prav je, da je letošnji Forum nakazoval predvsem skale, ob katere se spotika družba na svoji poti k odličnosti. Dobro je, ker je jasno pokazal na odgovorne centre moči, bil pa je tudi odličen, ker je nizal rešitve za nastale probleme, ki bodo odpirale boljše možnosti za dobre in sočutne ljudi.

✓ w

Milena Gregorčič: VALOVANJA II,
akril pl., 2009, 100 x 70 cm

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 5 / 2009

Tone Pavček **OB GOLIEVEM SPOMINSKEM DNEVU**

Beseda, ki sem si jo vzel in mi, bog ve po kakšen zasluženju, pripada, vam hoče najprej, dragi Trebanjci, čestitati za spominski dan in pokaditi s poklonom. Ni vsakemu kraju dano, kot vam, da imate dva imenitneža, ki sta modra patrona kraja. Vi pa ste si vzeli dva rojaka, dve veličini: škofa Gornjega Michigana misijonarja Friderika Barago in še pesnika Pavla Golio. Meni je seveda po srcu in duši bližji moj učitelj, prijatelj in tovariš pri omizju in muzah Pavel Golia, vendar bom najprej rekel besedo, dve o Frideriku Ireneju. Šel je iz teh krajev oznanjat božjo slavo in učil z besedo in z zgledom Indijance, podobno, kot je doma oznanjal vero in učil Slovence z govornjo in pisano besedo prvi veliki dolenjski rojak Primož Trubar. In res je med njima čista duhovna vez hotenja prebuditi ljudi ne samo k veri, ampak tudi h kulturi. Kot je Trubar svoje življenje posvetil in žrtvoval za to, da bi njegovo ubogo neuko dobro ljudstvo v svojem jeziku slavilo Boga in imelo knjige v svojem jeziku, tako se je tudi Baraga približal svojim ljudem v Ameriki, se naučil in pisal v jeziku Indijancev Očipva. Prinesel jim je oznanjenje, vzel za svojo njihovo besedo in jih z njo učil in bogatil. Lahko so mu rekli Blagoslovljen, ki prihaja – ali po latinsko Benediktus, qui venit, in to mnogo bolj upravičeno, kot danes pozdravljajo z istim Benedictus papeža Benedikta. Ta – mimogrede rečeno – se ponovno zavzema za latinščino, kar mu ne odpustita ne Trubar ne Baraga.

Če je od Baragovega rojstva v tej lepi dolini minilo več kot dvesto deset let, mineva od smrti drugega vašega odličnika Pavla Golie to poltletje pol stoletja. V menjavah časa in človeških rodov veliko, v minevanju in odtokanju vsega v večnost malo. Torej petdeset let je, kar je pesnik,

direktor Drame, kapitan dolge plovbe Pavel Golia odšel na svoje zadnje potovanje. Tako, kot nam je usojeno, pravimo mi Dolenjci. Človek pride na svet, opravi bolj ali manj dobro, kot mu je pač dano, svojo nalogo in odide. To je stvarno, a kruto rečeno. Kajti vmes, tisti kratki hip večnosti, ko človek živi in zaživijo njegovi talenti, je zmeraj lahko velik in plodotvoren. Je muzika, ki odmeva v ljudeh tedaj in potem še dolgo.

Pavel Golia je ustvarjalec take glasbe.

Menjalo se je v tem polstoletju na videz zelo veliko, a v srži najbrž ne toliko. Polje ostaja in delo in kruh in večna človekova želja po boljšem, po lepšem. Se je menjaval čas po tej prastari človeški želji ali vsaj po človekovi potrebi? Na to vprašanje ni pravega odgovora. Zdaj smo, kot slavimo in govorimo, v Evropi. Tudi za časa Pavla Golie smo bili, morda celo bolj dejavno. Zdaj imamo svojo državo, kar je vsekakor zgodovinski dogodek našega rodu, a tudi velika odgovornost, ki se je, sodeč po naših razprtijah in raznih nedejanjih, vse pre malo zavedamo. Takrat, v Golievem času smo imeli sončnega Župančiča in vsesilnega Kosovela, če omenim le dva poeta, zdaj smo pristali na temnem Zajcu in vsesvetovnem Šalamunu. Tedaj smo imeli Ostrca in Kogoja, zdaj imamo Ježa in Globokarja. Tedaj smo v gledališču imeli Stanislavskega in Gavello, zdaj Koruna in Vita Tauferja. Tedaj so bili naše evropsko čudo impresionisti, če spet imenujem le dva, kot sta Jakopič in Grohar, zdaj se dičimo s platni Bernika in Jemca, hvala Bogu tudi z Zoranom Mušičem. Tedaj smo imeli Cankarja, zdaj Jančarja. Tedaj smo imeli arhitekta Fabianija in Plečnika, zdaj kar tri Ravnikarje. Sešteje eno in drugo, primerjaj in končna vsota je prej čudenje in naporen razmislek

kakor napredek.

A podobnosti o dvomljivem napredku se najdejo tudi drugod. Recimo pri denarju. Imeli smo v teh desetletjih krone in krajcarje, šilinge, dinarje, marke in lire, pa spet dinarje in nato tolarje, a zdaj evropski evro. A z denarjem je zmeraj kar precej narobe: nikoli ni pravično porazdeljen med ljudi in vsem ga je zmeraj premalo. Ta večni manko pa najbrž ni ravno napredek. Podobno je tudi s slavnim gospodarskim razvojem. Tedaj smo imeli križe in težave in socialne stiske začetnega kapitalizma, kar je nemalo bičal tudi Pavel Golia, potem smo se šli socialno državo, zdaj smo ponovno v še bolj grobih oblikah kapitalizma, potrošnega, pogrošnega in pogoltnega in domala vsi, razen maloštevilne finančne in politične elite, ki na svojih plečih čutijo socialno razslojevanje in neusmiljeni diktat tržnega okolja, vedo, da to najbrž ni ravno napredek, prej katastrofa. A vendar:

Ta dolenjska, Golieva in naša zemlja, je še zmeraj neskončno lepa; Temenica je ne temni, sonce bogatin jo zasipa z zlatom, v ptičjih gnezdih domuje večnost, po zelenicah se sprehajata razkošje in veseli greh. Pesnikovo Trebnje je primer uspešnega in dobrega gospodarstva, zgled, kako modra in blaga ženska roka najde in pokaže pot napredka. Rojak pesnik in vitez zlahnosti Pavel Golia bi bil tega zagotovo na moč vesel.

O njem pravijo, da je bil boem, uživač, veseljak. Da je rad hodil v družbo in se zasedal pri omizju penatov. Res. Tudi sam sem imel čast biti v njegovi družbi. Vendar v spominu mi ne ostaja veseljak, ampak zamišljen mož, ki hoši v negotovost. Visok, slok možki, ne ravno gostobeseden, nikoli robot, prefinjen, uglajen in zmeraj, tudi v družbi, nekako samotni. Po Vidmarju ga vidim kot mladega oficirja, za katerim se ozirajo dekleta na ljubljanski promenadi, ko on še išče eksprinceso svojih sanj v življenju in v poeziji, pa mu sledim kot oficirju na ruski fronti, ko tako kot Vidmar prebeži na drugo stran. Vidim nemirneža v predrevolucijskem kaosu in v blodnjavi umetniških izmov, ko se oplaja z verzi Severjanina, Balmonta in tudi Bloka, in se potem prepusti darežljivi igri Moskovskega

hudožestvenega teatra. Tam se je navzel ljubezni do gledališča, ki ga je potem spremljala doma kot ravnatelj Drame in pisca iger vse do konca zemeljskih opravil.

Rekel sem, da je bil družabni Pavel Golia samotnež. Sam se je bil z življenjem in s svojo usodo kot vsak, vendar s pogumom, ki ga nima vsak. In če pomislimo, življenje mu ni prav nič prizanašalo: fronta, rusko ujetništvo, poroka in rana smrt žene, nadarjene pianistke, delo v gledališki tlaki mnogo let in z nekaterimi grdimi prekinitvami. Že njegov začetek v gledališču je izzvenel zlobno in po slovensko: ob imenovanju za ravnatelja Drame so zlohotežni pisali o njem kot o gledališkem nevednežu, ki je šel tako po pomoti samo mimo Moskovskega gledališča. Kritika – Josip Vidmar – mu je domala strgala vse predstave, dvakrat so ga odstavili, enkrat je šel začasno delat v Beograd, doživel je predčasno upokojitev, zaslug, da je gledališče odprl Evropi, mu niso ravno pripisovali, zapisali pa so nekaj pohval o njegovi poeziji in jo, res, nemalokrat citirali. Še zlasti znamenite pesmi O Ester, o Renée, Marche funebre in Poznam roko. Meni so všeč še mnoge druge, na primer Manifest, Ribice, Vitezi neznane garde, Nesrečni doktor Vladimir Kante in kajpak tiste za otroke.

Bil je plemenit in moder človek. Josipu Vidmarju, ostremu kritiku Drame, je ponudil mesto dramaturga v svojem gledališču. Vidmar je ponudbo sprejel in Golia je ves čas modro spremljal ne le Vidmarjevo dramaturško delo, a tudi vse njegove politične akcije in ga celo pospremil v partizane.

Bil je pošten in časten človek. Ko je bil sprejet v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, me je, ko sem prišel k njemu po izjavo za časopis, najprej vprašal, če grem tudi h Gradniku, se pravi, če je Gradnik postal akademik. Ko mu nisem pritrtil, je rekel odločno in brez dvoumljenja: To pa ni prav. Gradnik je mnogo večji pesnik od mene.

In meni je bil učitelj. Zares sem ponosen, da sem ga poznal, da sem se družil z njim, celo nastopil enkrat z njim tukaj v njegovem Trebnjem, predvsem pa, da sem se od njega naučil častne in pokončne držbe. Ni jih bilo nikoli v naši zgodovini veliko ta-

Tone Pavček
OB GOLIEVEM
SPOMINSKEM DNEVU

kih pokonci mož, kot je bil vaš rojak
in moj pevski in pivski tovariš Pavel
Golija. Zato je lepo in prav, da tudi z

njim praznujete svoj spominski dan.
Jaz pa njemu in vašemu prazniku
dodajam priložnostno pesem.

Pavlu Golii
(Ob petdeseti obletnici smrti)

*Pet desetletij je minilo mirno,
odkar te ni, prijazni Pavel Golia.
Tu ni nič novega. Še brezobzirno
svet vlada večjih in bogatih volja.*

*Še zmeraj bedno je za poedinca
z značajem, a brez zveze prepotrebne,
le vina, od refoška do traminca,
so žlahtnejša in lepše tvoje Trebnje.*

*In ti? Ti vitezi neznane garde,
vlačuge, zlatolaske, eksprincese
in svetlih zvezd zgovorne milijarde
v teatru novem odgrinjajo zavese?*

*Vem, tam si, kot si bil, čeprav ne muči
te s Puškinom življenja pusti šum,
zato nekoč rad pridem k tvoji luči,
da ponovim za tabo: tram, tram, bum!*

Alenka
Černelič Krošelj

MECENKA JOSIPINA HOČEVAR IN KIPAR IVAN ZAJEC

Kolokvij: Krško in kipar Ivan Zajec, 15. julij 2009, Dvorana v parku, Krško

1 Leta 1906 je finančno omogočila gradnjo novega vodovoda v Radovljici, svojem rodnem mestu. Leta 1908 so ji na mestnem trgu postavili spomenik, velik del vodovoda pa deluje tudi danes.

2 Prvi kolokvij je bil 9. marca 2006, tudi v čast 1111-letnice prve pisne omembe Brestanice in Krškega (polja). Zbornik Adam Bohorič, Jurij Dalmatin in Krško je izšel maja isto leto. 15. decembra 2006 je potekal kolokvij Janez Vajkard Valvasor in Krško, na katerem je dr. Boris Golec razkril resnico o pravi Valvasorjevi hiši. Prispevki s kolokvija so objavljeni v zborniku Janez Vajkard Valvasor in Krško, ki je izšel leta 2008. V letu 2007 je ponovno v soorganizaciji Valvasorjeve knjižnice Krško, Občine Krško in Krajevne skupnosti mesta Krško potekal kolokvij ob 530-letnici mestnih pravic in 30-letnici izida zbornika Krško skozi čas leta 1977, in sicer ravno na dan predstavitve zbornika 15. oktobra 2007. Vsebinsko so oblikovali sooblikovalci zbornika in drugih dogodkov v čast 500-letnice mestnih pravic leta 1977. O zborniku je pripravil prispevek dr. Andrej Smrekar in ga objavil v reviji Rast, let. XVIII, december 2007, št. 5, 706–708. V Almanahu Občine Krško za leto 2007 pa so objavljeni tudi prispevki Silva Gorenc, predsednik Skupščine občine Krško leta 1977, Jožice Mikulanc, predsednice sveta Krajevne skupnosti mesta Krško, in Slavka Šribarja, predsednika Odbora za obnovo kulturnih in zgodovinskih spomenikov leta 1977 (1976–2007).

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 5 / 2009

541

Mesto Krško je danes predvsem industrijsko mesto, katerega staro mestno jedro kot celoto ni moč uvrstiti med mesta z bogato stavbno dediščino oziroma ga uvrstiti med arhitekturno lepša slovenska mesta, vendar pa je v njem moč »odkrivati« tudi arhitekturne in umetnostne presežke. Lega med hribom in reko Savo na jugovzhodu Slovenije je dajala mestu strateški položaj v povezavi med zahodom in vzhodom. Mestne pravice je Krško prejelo 5. marca 1477 ravno v času, ko so zahodne dežele ogrožali turški vpadi, bližajoči se kmečki upori in nalezljive bolezni (predvsem kuga). Mestu so skozi stoletja dajali veljavo predvsem njegovi prebivalci, tisti, katerih sledi so danes neizbrisne, spoštovane in neprecenljive. Večji razcvet je mesto doživelo v drugi polovici devetnajstega stoletja in na prelomu v dvajseto stoletje.

Pomembna sooblikovalka razvoja je bila tudi Josipina Hočevar, bogata dobrotnica, katere delo oziroma podpora novih idej in razvoja je v mestu ter še v številnih drugih mestih na Slovenskem moč videti in uporabljati tudi danes.¹ Takrat so bile v Krškem zgrajene nove stavbe in obnovljene stare, predvsem cerkve. Med najpomembnejše pridobitve danes štejemo tudi reliefe,² Način predstavljanja pomembnih delov preteklosti mesta, predvsem pa predstavljanja novih raziskovalnih dosežkov v povezavi z mestom je od takrat eden izmed utečenih načinov

komuniciranja institucij z javnostjo. Tako so ob različnih raziskovalnih projektih ter ob sodelovanju z različnimi raziskovalci in strokovnjaki vsako leto vsaj enkrat predstavljene nove »zgodbe« ali pa z novimi podatki in pogledi ponovno osvetljene že znane. Obletnica rojstva (140 let) akademskega kiparja Ivana Zajca je bila povod (vzgib) za pripravo letošnjega kolokvija, datum njegovega rojstva, 15. julij, pa pravi dan za njegovo izpeljavo.

Izhodišča za pripravo vsebine kolokvija so temeljila na nekaj znanih dejstvih. Kipar Ivan Zajec, danes znan predvsem kot avtor Prešernovega spomenika (postavljen leta 1905), je svoja zgodnja dela ustvaril prav za Krško, kar je povezano z njegovo mecenko, Krčanko Josipino Hočevar. Cilji so bili ponovna osvetlitev, vrednotenje ter tudi seznanjanje tako Krčanov kot drugih z Zajčevimi deli v Krškem, ponovno predstaviti delo in življenje njegove mecenke ter v to vključiti tudi turistični vidik. Inicijativo za temo kolokvija je namreč dal Milan Brecl, direktor Turistične agencije BooM, ki vsako leto v Krško in na Hočevarjev trg pred župnijsko cerkev sv. Janeza Evangelista pripelje številne turiste. K organizaciji so pristopili Valvasorjeva knjižnica Krško, Krajevna skupnost mesta Krško, Občina Krško, Turistična agencija BooM in JSKD OI Krško, zadnji je skupaj z Valvasorjevo knjižnico Krško tudi organizator prireditve Poletje v parku. Tako je bil oblikovan poznopoldanski in večerni dogodek sestavljen iz dveh vsebin: kolokvija z ogledom Zajčevih del in koncerta Rudolf Gas tria. Lep dan, ki se je prevesil v topel poletni večer, je v mestni park in v Dvorano v parku 15. julija 2009 od 18. ure privabil številne častilce bogate dediščine mesta.

Kolokvij se je pričel s pozdravnima nagovoroma predsednice sveta KS mesta Krško Jožice Mikulanc in

Alenka Černelič Krošelj
MECENKA JOSIPINA
HOČEVAR
IN KIPAR IVAN ZAJEC

> 8. novembra 2007 je na pobudo Združenja borcev za vrednote NOB Krško v Mali dvorani Kulturnega doma Krško potekal kolokvij Prvi krški borci, ki je imel namen spodbuditi ponovne raziskave o okoliščinah smrti devetih fantov in enega dekleta na začetku druge svetovne vojne.

Leta 2008 je Občina Krško skupaj z Muzejem novejšje zgodovine Slovenije, enoto Brestanica 21. aprila na gradu Tajhenburg pripravila kolokvij Grad Rajhenburg – nekdanj samostan trapistov, danes v pričakovanju prenove. Kolokvij je bil namenjen obeležbi prihoda trapistov na grad, ravno 21. aprila 1881, in predstavitvi projekta Celostna obnova gradu Rajhenburg, ki ga vodi Občina Krško.

direktorice Valvasorjeve knjižnice Krško Polone Brenčič. Osrednji prispevek je pripravila prof. dr. Sonja Žitko, umetnostna zgodovinarica, strokovnjakinja za kiparstvo 19. in začetka 20. stoletja na Slovenskem. Še posebej se ukvarja s spomeniško, arhitekturno in nagrobno plastiko, kjer ob domačih in tujih akademskih kiparjih odkriva tudi do zdaj zapostavljene podobarske delavnice. Z referati o umetnosti pokopališč se je udeležila mednarodnih kongresov in konferenc. Je avtorica številnih člankov in monografij. Predstavila je Zajčevo delo in življenje s posebnim poudarkom na njegovih najboljših delih. Ivan Zajec je izhajal iz kiparske družine, vendar je ravno v času, ko je nameraval študirati, osirotel. Njegov oče Franc Ksaver Zajec (1821—1888) je bil prvi slovenski akademsko izobraženi kipar. Poskušal je ustanoviti tudi prvo kiparsko šolo, pri njem sta se šolala sinova Ivan in Franc Ignac. Vendar pa je očetova kiparska delavnica propadla, v enaindvajsetem letu je umrl brat, kmalu za njim pa tudi oče. Ivan je tako komaj devetnajstleten stopil na težko življenjsko pot, polno potovanja, iskanj, srečevanj (na primer leta 1897 z Antonom Ažbetom v Münchnu, Ivanom Meštrovičem v Rimu leta 1913, Augustom Rodinom v Parizu med letoma 1906—1908), kar je bogatilo in siromašilo njegovo delo. Dve svetovni vojni, slabe gospodarske razmere, pomanjkanje naročil so ga večkrat pripeljale na rob preživetja. Kljub temu pa je stopal po izbrani kiparski poti, končal akademijo in se pridružil kiparjem Alojziju Ganglu (1859—1935), Alojzu Repiču (1866—1941) in mlajšemu Franu Bernekerju (1874—1932), ki so sooblikovali razvoj slovenskega akademskega kiparstva na prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje. V času impresionizma in ekspresionizma v slikarstvu so ambiciozni kiparji sledili evropskim tokovom, ob tem pa je Zajec še vedno sledil dunajski šoli profesorja Karla Kundmanna (1838—1919). Zajčevi sodobniki so večkrat kritično ocenjevali njegova dela in mu očitali pomanjkanje »modernosti«. Kritiko pa je navdušil z zgodnjim delom Prestrašeni satir (1894) in bronasto plastiko Požar (1910), ki je bila označena kot moderno delo. Leta 1949 je Na-

rodna galerija pripravila njegovo retrospektivno razstavo (edino do danes), takrat je izšla tudi skromna publikacija.

Žitkova je podrobno predstavila tudi Zajčeva dela v Krškem, pročelje cerkve z reliefoma iz življenja Janeza Evangelista – Čudež s kelihom in Razodetje sv. Janeza, in lunetama nad stranskima portaloma – Jutro in Večer. Nad njimi v niši stoji tudi njegov kip Brezmadežna, ki je nastal kasneje, v prezbitერიj pa je vzidan relief z motivom Svete trojice. S podrobnim ikonografskim prikazom je opozorila tudi na posamezne detajle, ki jih danes ni več (na primer ni več papirja v roki angela na reliefu Jutro ali pa je slabo vidna izrisana cerkev na reliefu Večer), ter razložila pomen, ki je danes večini neznan. Zajčeva dela v visokem reliefu so bila v času nastanka lepo sprejeta in hvaljena, šele ob ogledu pa je večina Krčanov oziroma udeležencev kolokvija ponovno opazila njihovo lepoto in izraznost. Žitkova je uvrstila reliefe med njegova dobra zgodnja, dela, navdihnjena z okoljem, kjer je študiral (Dunaj), ter z okoljem, kjer jih je ustvarjal (München).

Odličen kipar, ki je počasi izgubljal stik z modernimi tokovi v kiparstvu, je bil leta 1950 nagrajen s Prešernovo nagrado, umrl pa je 30. julija 1952 v rodni Ljubljani.

Druga referentka je bila Alenka Černelič Krošelj, ki se zadnja leta ukvarja tudi z raziskovanjem življenja, dela in sledi Josipine Hočevar. Hočevarjeva se je rodila 6. aprila 1824 v Radovljici v gostilniški družini Mulley, umrla je 16. marca 1911 v Krškem. Leta 1842 se je poročila z Martinom Hočevarjem, ki je predvsem zaradi številnih poslov ob gradnji železnice Zidani Most – Zagreb (končana leta 1862) za bivališče izbral Krško. Delovala sta na številnih področjih, kmalu pa sta postala tudi dobrotnika, predvsem na področju šolstva in Cerkve, svojih otrok nista imela. Po Martinovi smrti leta 1886 je Josipina prevzela gospodarstvo, povečala bogastvo in poskrbela za številne obnove, donacije in novogradnje. Med drugim je bila leta 1891 zgrajena nova pokopališka cerkev sv. Križa v Krškem (danes Dvorana v parku), ob njej tudi v neogotskem slogu družinski mavzolej, leta 1897 je bila zgrajena

Alenka Černelič Krošelj
MECENKA JOSIPINA
HOČEVAR
IN KIPAR IVAN ZAJEC

nova cerkev sv. Ruperta na Vidmu, leta 1899 pa bolnišnica (danes Mladinski center Krško). Njena oporoka je obsežna, v sedemdesetih volilih je skupaj razdelila nekaj manj kot 1.400.000 kron. Pomemben del njene zapuščine so bili ustanovljeni štipendijski skladi, ki jih je upravljala Kranjska hranilnica v Ljubljani. Na dan kolokvija je bil prvič zunaj župnišča Krško na ogled njen portret, delo slikarja Frana Klemenčiča (1880—1961) z začetka dvajsetega stoletja. Hočevarjeva je denarno podprla tudi Klemenčičev študij.

Ob tem dogodku pa je bila najpomembnejša njena finančna podpora namenjena kiparju Ivanu Zajcu. Omogočila mu je študij in se ga spomnila tudi v oporoki. V volilu, ki nosi številko 10, je zapisala: »Svojemu prapolnečku Ivanu Zajcu, kiparju, ki sem ga izsolala, zapuščam 20.000 K v gotovini.«¹

O njenih stikih ne vemo veliko, pač pa, da ga je leta 1888, ko je ostal sirota, vzela pod okrilje kot sorodnica, saj je bila teta Zajčeve matere Josipine, roj. Walland, umrle že leto po njegovem rojstvu. Zajec je v spominskih zapisal: »Za mojo revščino je izvedela znana bogata gospa Josipina Hočevar v Krškem. Poklical me je vladni svetnik Josip Dralka na svoje stanovanje in mi sporočil, da bodem dobil polno podporo za študiranje na akademiji od gospe Josipine Hočevar.«² Zajec se je na Dunaju šolal v letih 1888—1896, potem pa je odšel v München, kjer je izdelal tudi relie-

fe za obnovljeno krško cerkev, ki je bila z ustanovitvijo župnije leta 1894 povišana v župnijsko.

O drugih stikih s Krškim in z Josipino ni podatkov, denar, ki mu ga je zapustila (po odbitkih je to znašalo 18.300 kron), pa je prejel leta 1912, ko je živel v Trstu.

Milan Brecl je udeležence popeljal v način vodenja turistov po mestu Krško, ki lahko poteka samo na Hočevarjevem trgu, pod nekdanjim gradom, med nekdanjo meščansko šolo (danes sta v njej dve fakulteti) in župnijsko cerkvijo ter tik ob Valvasorjevem kompleksu. Opozoril je na zanimiv podatek, da je bil Ivan Zajec v starosti 54 let 239 dni najstarejši olimpijec tako v Kraljevini Jugoslaviji, v nekdanji SFRJ in v današnji Republiki Sloveniji. Leta 1924 se je namreč udeležil poletnih olimpijskih iger v Parizu, kjer je tekmoval v umetniški kategoriji – kiparstvu.³ Z vprašanjem, ali smo si že kdaj podrobno ogledali njegova dela v Krškem, je Brecl popeljal udeležence na Hočevarjev trg. Notranjost cerkve je razkazal krški župnik Alfonz Grojzdek.

Ravno na dan rojstva enega najpomembnejših slovenskih kiparjev preloma devetnajstega v dvajseto stoletje je bilo v Krškem ponovno ovrednoteno njegovo delo, udeleženci so se spomnili njegove dobrotnice Josipine Hočevar, se sprehodili po mestu in se na koncu pod okriljem Poletja v parku prepustili zvokom glasbe.

1 Oporoka je objavljena v publikaciji: Lovrenčič, Olaf. Prevod oporoke Josipine Hočevar. V: Alenka Černelič Krošelj (ur.), Šolstvo in mesto Krško konec 19. stoletja in na začetku 20. stoletja, Valvasorjev raziskovalni center, Krško 2005, 111—124. Navedeno volilo je na str. 112.

2 Ivan Zajec: Moji spomini. V: Umetnost 1944/45, str. 59.

3 Več o tem ni znanega, podrobnejših zapisov ni, prav tako se Olimpijski komite ni odzval na vabilo oziroma prošnjo za pojasnilo o vrsti in načinu tekmovanja.

Pročelje cerkve sv. Janeza Evangelista z reliefoma in lunetama. (Foto: Alenka Černelič Krošelj)

Bogdan Učakar

BREŽIŠKI FESTIVAL, EVROPSKO GLASBENO SOTOČJE

Sevica – Brežice 2009

Zadnji dan junija so prireditelji tradicionalnega festivala v Brežicah, združenja Zavoda za umetnost, marketing, promocijo in investiranje Ars Ramovš s svojim članstvom v ugledni mreži evropsko razsajane dejavnosti za revitalizacijo izvedb stare glasbe Rema, naznanili začetek letošnjega festivala z glasbo preteklih zgodovinskih obdobij v dolgem razvoju evropske glasbene umetnosti. Brežiški festival ima s tem stikom že kar visoko uglednost in sloves v evropskem glasbenem katalogu, če že ne kar razklicano mesto s samega ospredja.

Tudi okvir letošnjega festivala je zelo širok, sakralna in kaštelanska prizorišča pa segajo še nekoliko čez do zdaj vajenih destinacij in namembnosti, saj se jim letos pridružijo še nekaj novih, ki dopolnjujejo slovenski glasbeni in kulturni zemljevid. Tudi letos je glasbeni oder zelo raznolik, nanj pa so stopili italijanski, nizozemski, francoski, španski, angleški, belgijski in izraelski ansambli in solisti, nekaj naših pa že dohiteva evropska glasbena merila in so lahko ustrezna primerjava na evropski stezi najuglednejših interpretov.

V Viteški dvorani brežiškega gradu je letošnji festival s pevsko intonacijo uglasil izraelski ansambel **Accademia Daniel**, ki ga vodi že dober znanec, čembalist **Shalev Ad-El**, belgijski baritonist pa je natančno izmeril krog in krog kantatne umetnosti, ki so jo v evropski katalog zapisali skladatelji J. S. Bach, Dietrich Buxtehude in Marin Marais. Baritonist **Lieven Termont** je z vrhunsko kultiviranostjo prestopal iz notranjih čustvenih prostorov besedil k pevski izreki. Koncert je bil obenem spominski, posvečen brežiškemu županu in poslancu Jožetu Avšiču, osebnosti, ki je bila tudi v močno oporo in podporo festivala v Brežicah.

Crngrob je letos med novimi festivalnimi prizorišči. Tu je »oznanjal«

svojo poustvarjalno umetnost mlad italijanski duo, ki je izrekel skupno besedo s skladateljico Barbaro Strozzi in skladatelji Frescobaldijem, Cestijem, Bachom, Scarlattijem in Monteverdijem. Sopranistka **Silvia Vajente** je osvajala poslušalce s pretanjeno liriko, še bolj pa z nasičeno dramatsko baročno gesto in kar scensko viharnostjo. Kot da beremo baročna glasbena pisma ob čitljivem podpisu sopranistke in zvestega spremljevalca, čembalista **Giacoma Barchiesija**. Z glasbeno karavano z dobrimi vodiči letošnjega festivala smo se na naslednjih dveh koncertih povzpeli še na nekoliko višjo geografsko in glasbeno koto. Najprej v čudovito in sveže obnovljeno, z novimi štukaturami restavrirano cerkev Marijinega vnebovzvetja na Zaplazu vrh Čateža, kjer je nastopil italijanski vokalni kvartet **Cantica Symphonia**. Z odličnim pevskim kvartetom, vesli četvorčka, smo spoznali petje in glasbo poznega srednjega veka pa tja do prvih svitanj renesančnega humanizma. Pred nas so stopili iz polmraka in postali takoj bližnji znanci, štirje interpreti pa njihovi izbranci tudi za glasbeni krst restavratorskim prizadevanjem za ohranjanje naše sakralne arhitektonske dediščine. Glasba Dufaya, Isaaka, Senfla, Depreza je ta prizadevanja oživela.

Še precej višje pa sta v cerkvi sv. Neže na dolenskem Triglavu Kumu z glasbeno in kar biografsko intimo z besedo in glasbeno pripovedjo pričarala kontratenorist (altus) **Sytse Buwalda** in lutnjak **David Van Ooijen**, oba letos v nizozemskem grbu. Listala sta po pevskih in lutnjarskih poglavjih iz naslovnice *Songs of Life and Death* (Pesmi o življenju in smrti). Večer angleške, smeli bi reči angleške romantične pesmi zgodnjega baroka, polne solz, hrepenenj, odrekanj in tipičnim angleškim spleonom. Čustva, ki so nas obdajala, so po dolgih stoletjih ohranila veliko za današnji čas.

Intima se je kar nadaljevala, skladbe ženskih skladateljic pa v žarišču nizozemskega sestava **Pramea Ensemble**, z dvema prečnima flautama in violončelom. **Susanne Wendler** in **Sari Räsänen** ter **Agnieszka Oszanka** so v cerkvi Marije Magdalene v dolenjskih Jesenicah (zame nov intimen sakralni kotiček) povedale poslušalcem, da igrajo s srcem, gibko in obvladano glasbo, stopiti pa znajo tudi v živahno ritmično trženje, ki mu kot preglednica tlakuje varno pot čelistka s svojimi vedno opaznimi pobudami. Koncert za zbrane poslušalce.

Z Jesenic je le korak do gradu Mokrice, nova in prenovljena nekdanja »erdela«, pa tudi shajališče za odlične koncerte glasbe preteklih obdobij. Tu sta nastopila dobro speta in sestavljena ansambla **Concert del'Hostel Dieu & Garlic Bread** iz Francije, dvorana Barbara pa prostor za »razširjeno staro glasbo«, kot je v uvodu povedal ravnalec sporedov Klemen Ramovš. Žarek pozornosti ni pustil s svetlobnega obroča violinistko in pevko **Sandrine Burtin**, ki je z obojnih bregov uravnavala strugo, ostali izvajalci pa z zanimivimi instrumenti poskrbeli za varčno zvočno melioracijo. Irske flavte, irski bouzouki, keltska harfa pa še drugi zvočni viri so prinesli prav blizu nekaj tiste ljudske subkulture, ki ne izgublja popularnosti, pa čeprav se spretno giblje med jazz elementi, pa celo kakšno indijsko rago. Vse to so interpreti dodobra premešali, ob tem pa nikjer izgubili orientacije za drobce izvornosti z etiketo glasbene in ljudske proveniencije. Doživetje galskega sveta z univerzumom baroka, ki je brisalo meje in družilo svetove različnih kultur. Kar programska izjema v sicer zakoličeni zasnovi brežiškega festivala.

Tudi Kromberk pri Novi Gorici je nova, sveže prepleškana lokacija brežiškega festivala, ki pa je poslušalčevo okolje še ni prav zaznalo. Poslušalcev je bilo zelo malo, kar velja tudi za obisk koncerta na gradu Dobrovo v Brdih. Prizorišča, ki še čakajo navado, kot vsa prva z buciko na kulturnem zemljevidu. V Kromberku je nastopil francoski solist s celo zvočno zbirko flavt, v gradu Dobrovo pa še kot član italijansko francoskega sestava. Francoski flavtist s svojo multipraktiko

instrumentov od kljunaste flavte, dvojne flavte, flavte in tamburina, pa še tradicionalne flavte Indijancev je očaral poslušalce v lapidariju gradu in na dvorišču z glasbo in zvoki flavt, ki imajo kot pravi sam, »vsaka svoje narečje, tako kot so različna narečja jezikov«. **Pierre Hamon** je dokazal, da je mojster instrumentov, njegovo znanje sega preko etničnih meja od indijanske do indijske kulture, ta duhovni snopič pa povezuje s kar nekakšno maniro trubadurske vezenine s tristanovsko toplino. Ta se je še posebno intimno odzvala na grajskem dvorišču s kar nekakšnimi stereo oblikovanimi ekskurzijami zvoka.

Nekakšen podaljšek smo doživeli na gradu Dobrovo s flavtistom in **Quatuor Hamon, Mauillon & Mauillon, Biffi**.

Ansamblu prihajajo in odhajajo. Nekateri bodo ostali zapisani za dolgo v spominu, druge bomo pozabili. Krmar ansambla je nedvomno odlična, raritetna pevka in izvajalka na instrumentu Viela, Vivabiancaluna Biffi. V razlago je zapisala: »Igraj, če tako želiš!«. Gre za namenoma ludistično in razposajeno glasbeno eksperimentiranje, ki na eni strani črpa iz ritmike vokalnega repertoarja, značilnega za šaljive pesmi, na drugi pa iz plesne instrumentalne glasbe predrenesančne Italije. Okrog osrednje osi sporeda z uvodom, dvema medigramama in dvema sklopoma kar celih odrskih dejanj, so trije interpreti nanizali kar celo verižico pevskih in plesnih umetniških tesnih sovpadanj s srednjeveškega in zgodnjerenesančnega trga z lepo tlakovano stezo dogajanj s šaljivo in hudomušno vsebino pa tudi karnevalskega beneškega razpoloženja. Odrska in pevska silovitost je odplavila vsakršen pomislek o visokem umetniškem in odrskem pravoreku ansambla, ki nas je zgrabil in se poslušalcev ne le dotaknil. Klobuk dol pred domačim ansamblom **Musica cubicularis**, ki ga sestavljajo sopranistka **Tanja Vogrin**, z baročnimi pozavnama ponujata alikvotni zven **Miha Šuler** in **Dušan Kranjc**, za strune viole da gamba **Domen Marinčič**, za orgelske manuale pa **Tomaz Sevšek**, kot gost pa je uglašil kornet **Frithjof Smith**. Slovenski ansambel je predstavil glasbo Gallusa, Trubarja in Poscha, torej različne

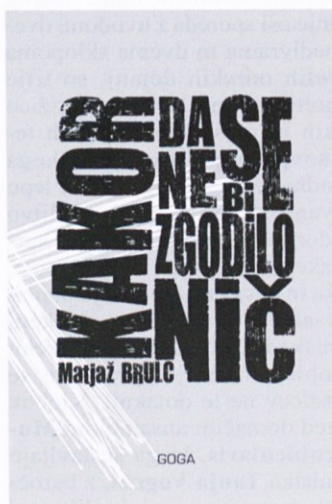
glasbene sloge iz obdobja protestantizma na Slovenskem. Letošnji zvočni spomin ostaja večpomenski in z glasbene in besedne pridige z lece cerkve z debelimi zidovi, župnijske sv. Ruperta iz Šentruperta pri Mirni. Glasba, ki smo jo slišali, je odeta v preprosta zvočna oblačila, ki so daleč od kričečega lišpa in praznje noše. Izpoved, ki sega naravnost v srce, meditacija dolgih korakov in not in preproste harmonske pevnosti. Tudi tam, ko se pridružijo instrumenti in orgelska barva. Vse je v poudarku besede in glasbene izreke. Vse to je

v največji meri povedala s pevske lece odlična, zbrano umirjena pevka **Tanja Vogrin**, drugi instrumentalisti pa so ji posodili vse oljne barve na paleti. Ponosni smo lahko, da imamo takšen ansambel, ki se globoko pogloblja v našo bogato glasbeno dediščino.

S tem kratkim povzetkom in ne z vseh glasbenih prizorišč (isti ansambli gostujejo običajno večkrat v različnih krajih) lahko sklenemo prvo mesečno poročilo z letošnjega festivala Brežice.

Barica Smole **ZGODILO SE JE VELIKO**

Matjaž Brulc, Kakor da se ne bi zgodilo nič, Založba Goga, Novo mesto 2009

Naslov tegale zapisa hoče biti bleda parafraza naslova Brulčeve knjige, hkrati pa izraža resnično avtoričino prepričanje, da je dobro, ko sredi današnje umetniške in »umetniške« produkcije izide dobra knjiga. Matjaž Brulc je pred nas razgrnil še eno mojstrsko krpanko, ki je hkrati doma lahko v hišah vsega sveta, a je vendar tako domača.

Matjaž Brulc ima napisani dve knjigi: *Diznilend* (Goga, 2005) in pesniško zbirko *Balade za psa in prhljaj* (KUD France Prešeren, 2006), v mislih pa gotovo že več premetlih in zavrženih. V *Ko da se ne bi zgodilo nič* junaki ostajajo nekako umaknjeni v praznino, v kateri so sicer središče, vendar tuji sami sebi, »odloženi« na avtobusnih postajah, od koder ne potujejo, ampak samo čakajo, da se življenje zgodi; ko že kaže, da bodo zaživeli, se zgodi nepredvideno, neobičajno in ostane jim samo golob (na strehi). V zgodbi *Prispevek k zgodovini bakra na Slovenskem* junak ugotavlja, da je

treba *!...!* življenje vzeti v svoje roke, *!...!* to je bistvo te doktrine, ki jo zdaj vsi tu furamo pa to *!...!*, v zgodbi o nesrečnem strojevodji razkriva, da jim nič ni jasno, ampak sklene *!...!* nekaj zelo enostavnega, važnega: da bo treba živeti naprej. To je vse, kar je. Smešna in patetična ugotovitev, ni kaj. Patetični so tudi odnosi (*Preveč razmišljaš*), vendar je telesni stik eno redkih dejanj, ki vodi iz neznosne liberalne letargije, kakršno prikaže v zgodbi *Čakanje* (*Še uporaba sanitarij, sekreta po domače, je postala predmet nekakšnega izbora, nekdo sme, nekdo pa ne. In to na podlagi nekakšnih abstraktnih zahtev higijene, skrbi, varnosti, denarja, konec koncev. To je pragmatičnost, o kateri sem vam prej pravila.*) Svet je poln predmetov, videz je vse in zato posel v čistilnici uspeva; vendar je možno tudi, da čistilnice niso uspešne le zaradi higijene in videza, ampak *!...!* je treba dopuščati preprosto možnost, da je svet vse bolj usran. Takšno stanje stvari se po moje na najbolj

Barica Smole
ZGODILO SE JE VELIKO

humorni način kaže tudi v zgodbi *Palačinke*, kjer v jeziku umetnostnokritiške stroke (*vsespraševanje bližine kot navidezne enitete, ki po lastnih objektivnih paradigmah nadgrajuje ...naddialog, heterogenost objektov, avtonomna percepcija umetnosti ...*) razgrinja izpraznjenost umetniškosti raznih sodobnostnih instalacij, kjer poznavalec umetnosti in pisatelj in bralec pornografskih štorij najde zase kar uporaben predmet: zajemalko, s katero umetnostni vodički lahko pripravi palačinke, ki so predmet zapeljevanja. V umetnosti je torej lahko tudi »nekaj več«, bi lahko rekli v slogu te zgodbe.

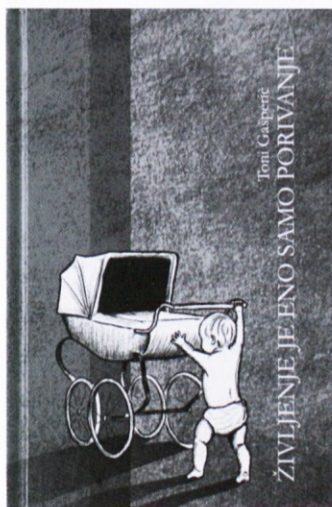
Neke vrste transcendenčna psihologija je prisotna v tej zbirki, ki je knjiga o osamljenosti. Ali kot bi rekel Juan Carlos Onetti, dejstva sama po sebi niso nosilci pomenov, pomen je v tem, kar nosijo v sebi in s seboj; in potem je treba dognati, kaj se skriva za tem in kaj je bistvo vsega, do česar se tako ali tako ne bomo nikdar zares prebili.

Mož, ki se premika v zgodbi *Ko da se ni zgodilo nič*, pravi, da«/.../ se v sodbah vedno motimo, bolj ali manj pri vseh naših sodbah/.../. Upam, da tole ni sodba, če pa ji že je podobna, da je manj in ne bolj zmotna.

Milan Markelj

HUMOR, OBLIŽ NA VREZE ŽIVLJENJA

Toni Gašperič: *Življenje je eno samo porivanje. Samozaložba. Metlika 2009.*

Toni Gašperič je ime, ki ga veliki večini Belokranjcev pa tudi prebivalcem drugih slovenskih pokrajin ni potrebno posebej predstavljati. Na medijskem in drugih prizoriščih je opazno prisoten že dolgo vrsto let, naj bo kot radijski in televizijski voditelj odmevnih oddaj, kot sta bili, denimo, Spoznavajmo svet in domovino ter Veseli tobogan (prejšnji mesec je bil finalist priljubljene Piramide), kot avtor humoresk, koserij in satir, kot publicist, kot organizator ali voditelj kulturnih in zabavnih prireditev, kot avtor besedil za narodno-zabavne popevke ... in še marsikaj bi lahko našteali. Pred leti, ko je bil še posebej dejaven, je celo krožila nekoliko zlobna domislica, da na Tonija naletiš tudi, če odpreš ribjo konzervo.

A čas teče, dogodki tonejo v poza-

bo, na medijskem prizorišču se vse bolj zagrizeno borijo za prisotnost novi in novi obrazi, kolumne piše tako rekoč že vsakdo, ki ga ni sram lastnih puhlosti, za humor se razglašajo že vsaka sklobasana pobalinska nesramnost ali opolzki kvant. In ker Gašperič ni človek, ki bi dopuščal, da bi ga kar tako zametli in zabrisali vsakršni nanosi časa, je iz vsega, kar se mu je v obilju skozi desetletja porajalo, sam ali s pomočjo prijateljev občasno naredil izbor in ga obelodanil v knjižni obliki. Knjiga pač trajneje kljubuje zobu časa. Tako je leta 1984 pri Dolenjskem listu, ki ga je Gašperič desetletja zalagal s humoreskami, koserijami, komentarji in drugimi prispevki, izšla zbirka izbranih in v tem tedniku izdanih humoristnih zapisov pod naslovom *Humoreske*. Knjižnemu prvcu so

sledile nove zbirke humoresk: leta 1986 *Ljudje z zaščitenimi hrbti*, leta 1987 *Kdo je lahko komunist?*, leta 1990 *Vsi smo na ražnju* ter lani in predlani *Moja teta Mara*. Humoreskam sta se pridružili tudi nekoliko drugačni knjigi, zasnovani na šaljivih avtobiografskih spominskih zapisih, in sicer leta 2008 *Povej jim* in letos *Življenje je eno samo porivanje*. Ne gre pozabiti, da je Gašperič že leta 1986 s knjižico *Pesmi iz zapitja* nakazal, da v njem žive tudi pesniške ambicije.

Najnovejša Gašperičeva zbirka spominov in humoresk *Življenje je eno samo porivanje* je tako kot večina njegovih knjig izšla v samozaložbi. V nji je avtor zbral 46 novjših humorističnih zapisov, nastalih po tistem čudovitem dnevu, ko je končno prišla k njemu in postala del njega Ona, »moja edina«, »moja rešiteljica«, »moja ljubezen, a še bolj potreba«, »moja, res: samo moja: penzija«, kot je o svoji upokojitvi zapisal v uvodni humoreski. Rdeča nit knjige je misel, zapisana v njenem naslovu, da je življenje od rojstva do smrti, »od otroškega vozička do voza, ki vas odpelje na zadnjo pot«, eno samo porivanje. Sprejeti to nič kaj veselo dejstvo in iti po poteh življenja je po Gašperičevem prepričanju toliko lažje, če živimo z vedrino, »z nasmejanimi usti, s svetlobo v srcu«, če vse tisto, kar nam življenje grenkega ponudi, osladimo s humorjem. In prav to Toni Gašperič zavzeto zapisuje s svojimi humoreskami.

Snov zanje je vedno jemal iz vsakdanjega življenja v ožjem ali širšem okolju, le da jim poprej ni dal tako prepoznavnih avtobiografskih in drugih črt. V humoreskah iz prejšnjih zbirk so bili glavni junaki dogajanja nekakšni socialistični Butalci iz samoupravnih Butal, Repičeve Drage ob Zeleni reki, ki jih je v resničnost priklical, da je skozi smešno-žalostne pojave izrisal resnico vsakdanjika, nekoliko popačeno in karikirano sicer, zato pa toliko bolj očitno in jasno. Repičeva Draga s svojimi pomembnimi tovariši in tovarišicami, pokvarjenostjo, nevednostjo, primitivnostjo, oblastnostjo, z zgrešenim načrtovanjem, bogatenjem na račun

družbe, farbanjem ljudstva, je bila posplošena tipična slovenska ali kar jugoslovanska občina. Posamezne zgodbe so seveda izhajale in namigovalle tudi na konkretne zadeve, dogodke in ljudi, vendar je bil avtorjev glavni namen pokazati življenje v humorno skrivljenem zrcalu, da se ob njegovi podobi nasmehujemo, čeprav bi se morali pravzaprav razjokati.

V novejših humoreskah je Gašperič bolj oseben, zapisuje prigode, ki imajo povsem jasen avtobiografski značaj oziroma so spomini na prepoznane dogodke in ljudi ter razen nekaj redkih izjem niso več umeščene v namišljeno »butalsko« skupnost. Skozi vso knjigo se vrstijo humorno zarisani spomini na prigode, ljudi in na razmere, značilne za obdobje, ki ga poznamo kot čas Titove Jugoslavije, socializma in delavskega samoupravljanja. To je bil čas Gašperičevega otroštva, odraščanja, mladosti in dejavnega življenja. A če je bil prej predmet smešenja in humornega žigosanja napak in stranpoti, se mu zdaj v spominih kaže v nostalgični luči skoraj kot čas idile. Ta je kljub tedanji splošni revščini in pomanjkanju videti še toliko bolj človeško topla, ubrana in lepa, ker jo gleda iz človeško mrzle, grde sedanjosti sicer večjega materialnega blagostanja, a zaznamovane s surovim turbokapitalizmom, brezobzirno gonjo za denarjem in oblastjo ter s splošno erozijo vrednot.

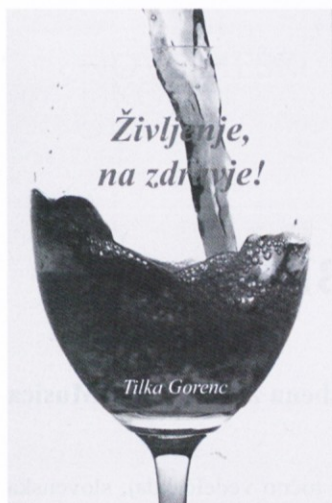
»V izobilju, ki smo mu priča, zvenijo zgodbe o krpanju nogavic, o kopalnah, sešitih iz pionirske rutice, o aluminijastih žlicah, zlizanih do noževe ostrine, o suknjičih, ki so jih šivilje obračale, da bi bili videti spet novi, smešno. Tistim, ki tega niso doživeli, in pretresljivo tistim, ki so to doživeli in preživeli,« je Gašperič zapisal v humoreski Ne maram praznikov in opozoril na paradoks, ki je v sami naravi humorja, da se smejemo, ko bi se morali jokati. A tako je pač življenje, če ga sprejemo v duhu prispodobe, ki jo je Gašperič tudi zapisal in ki pravi: življenje je mavrica, ki jo sestavljajo kapljice dežja, skozi katerega sijejo sončni žarki.

Jože Zupan

PREPROSTO, A ISKRENO

Tilka Gorenc: **ŽIVLJENJE, NA ZDRAVJE!** Izšlo v samozaložbi. Šentrupert 2008/2009

Majda Krnc: **IZ SKRINJE SPOMINOV.** Izšlo v samozaložbi. Šentrupert 2008/2009

Tretje življenjsko obdobje skuša uresničiti vse tisto, kar je morda dolga leta tlelo v posamezniku. Mnogi šele v tem obdobju pridejo do svoje prve knjige. Tako tudi Tilka Gorenc, medtem ko je bila za Majdo Krnc to že druga knjiga.

Najbolj popolno je obe označil šentruperski župan – arhitekt Rupert Gole, tudi avtor naslovnice: Dve preprosti podeželski materi in gospodinja z visoko stopnjo čustvene inteligence, s čutom do soljudi in vsega lepega.

Tilka Gorenc se je že nekaj časa oglašala na društvenih prireditvah kot pesnica, ki je skušala prazničen trenutek ujeti v verz. Ko je na prigorvarjanje svoje razširjene družine začela razmišljati o izdaji zbirke, se je najprej naučila uporabljati računalnik, čeprav vsako pesem najprej lastnoročno napiše. Izbor in ureditev zbirke *Življenje, na zdravje!* pa je prepustila nekdanjemu učitelju njenih otrok – Jožetu Zupanu. Le-ta je pesmi razdelil v tri cikle: Pozdravljena, moja dolina – v njem pesnica izraža ljubezen do pokrajine, ki ji je vir in navdih; Prigodnice – sem sodijo priložnostne pesmi, nastale ob skupnih doživetjih – in *Življenje, na zdravje!* – največ spodbud dobi prav v družini. S svojim odprtim pogledom (Če je kaj dobrega, povem naprej; če je kaj slabega, obdržim zase.) je pripomogla, da se družine vseh treh sinov pogosto srečujejo na prvotnem domu – to pa je danes, v razburkanem času, največja sreča.

Urednik je v spremni besedi zapisal: S svojo prvo pesniško zbirko *Življenje, na zdravje!* je Tilka Gorenc presešla dotodanje pesniške poskuse; v ospredje ni prišla le rima, pač pa predvsem srce, v katerem je polno ljubezni; ljubezni do narave, soljudi, najbližjih, do življenja. In čim bolj se kje odmakne rimi, tem bližje je pristni ljubezni do najdražjih, pa tudi poeziji sami.

Majdi Krnc pa je *Iz skrinje spominov* že druga knjiga – pred petimi leti

je izšla knjiga *Biseri v očeh*, preplet poezije in proze, posvečen vsemu njenemu rodu. V drugi knjigi pa se je poezija umaknila in naredila prostor avtoričinemu vsakdanjemu življenju in dogajanju v njem.

Vsebinsko so spomini razdeljeni na pet sklopov; vir življenjske energije ji dajejo prav spomini na dogajanja v mladostnih letih; to poglavje je tudi najbolj obsežno. Ko se čustveno odziva na čas otroštva, ugotavlja, da je bilo kljub skromnosti nadvse bogato, še posebej, ker nikoli ni zmanjkalo vsaj črnega kruha.

Sledijo dogajanja v vsakdanjem življenju, o opravilih, ki jih je bilo treba narediti brez vsake mehanizacije, o jedeh, ki še danes dišijo – ne samo tistim, ki so jih takrat okušali.

Življenje kmečkega človeka je velikokrat povezano tudi z vsakdanjimi izkušnjami – od tod pa pregovori in reki, ki so Majdi Krnc še kako v zavesti, ker so velikokrat obogatili z lastnimi izkušnjami.

Praznovanja cerkvenih praznikov so kot plačilo za naporno življenje – hkrati pa dajejo duhovno moč za vztrajanje tudi takrat, ko sonce ne sije najbolj prijazno.

Nazadnje pa se spomini ustavijo na sedanjem domu na Vederini; pravzaprav se spomini zelo prepletajo tudi z življenjem v otroštvu na Zaloki. Hiša na samem nudi ogromno možnosti za tišino v sebi, za razmišljanje, bogatenje in kdaj tudi za uresničevanje zamisli, ki so že dolga leta tlela v avtorici, pa ni bilo časa, da bi misli lahko postale stvarnost. In če želiš še napolniti dušo, je potrebno narediti le še nekaj korakov in odpre se ti pogled na Šentrupert, ki je s svojo mogočno cerkvijo njej še posebej močno zapisan v življenje.

Če bi ope deli ocenjevali s stroгими merili, bi rekli, da je takšnih knjig kar nekaj na knjižnem trgu. A tu je v ospredje stopilo srce; v njem ni nobenih iskanj v sodobnem svetu, pač pa samo iskrena želja, da zapišeta vse tisto, kar bi bilo dobro ohraniti

Jože Zupan
PREPOSTO, A ISKRENO

za njun rod – tja pa ne sodi samo družina, pač pa tudi pokrajina, ki bo številnim rodovom tudi v prihodnje dajala vero v življenje.

Prav tako je delu Majde Krnc pripomogel k rojstvu knjige Jože Zupan.

Rasto Božič

RADOŽIVO GLASBENO POIGRAVANJE

**Fake Orchestra: Made in China, Glasbena zbirka Goga Musica
2008/2009**

S polletno zamudo je pri glasbeni zbirki novomeške Založbe Goga v prvi polovici leta 2009 izšla tretja plošča ljubljanske skupine Fake Orchestra z naslovom Made in China. Pred tem sta pri omenjeni založbi izšla dva izdelka te zasedbe, leta 2002 koncertni album skupine Fake Life in leta 2004 studijska plošča Fake World. Glasba obeh je združevala v slovenski popularni glasbi redko prisotne in skopo odmerjene vrvine, radoživost, pestrost, izredno ritmičnost, glasbeno mojstrstvo in razgledanost, vse združeno v izviren avtorski glasbeni izraz, ki pa se pogosto ozira po vzorih, preiskuje korenine in jih na novo tolmači. Po poslušanju zadnjega albuma Fake Orchestre se zdi, da izrečeno oceno novi album potrjuje še izraziteje.

Jedro skupine je po treh ploščah ostalo več ali manj enako. Od prvega albuma naprej se mu pridružujejo pevke, s prihodom teh pa je pri Fake Orchestri opaziti tehten odklon v popevkarsko smer, vendar ne v kakršno koli. Popevka, kot jo razume Fake Orchestra, ni pogrošno radijsko-televizijsko skrupucalo zadnjih dveh ali treh desetletij slovenske popularno kulturne resničnosti, temveč glasbena oblika s poreklom, ugledom in kakovostno pesniško podlago oziroma je vse to, kar je nemara nekdanj, čeprav izvedeno uho

ne bi točno vedelo kdaj, slovenska popevka bila.

Člani Fake Orchestre so: pevka Ana Vipotnik, violinistka in spremljevalna pevka Jelena Ždrale, saksofonist Primož Fleischman, kitarist, več-instrumentalist ter ustanovitelj skupine Igor Leonardi, basist Nino de Gleria, tolkalec Blaž Celarec in bobnar Aljoša Jerič. Pri nastajanju plošče so sodelovali gostje: flavtist in piščalkar Boštjan Gombač, pevec Peter Lovšin, trobentač David Jarh, tolkalec Issiaka Sanu, kavalist oziroma flavtist Dino Murtezani, tolkalec z malim brazilskim tamburinom ali pandeirom Mitja Vrhovnik Smrekar in basist Krešimir Tomec.

Uvod v slabo uro glasbe na plošči pričinja priredba slovenske ljudske Lisička, ki je, kot pove njeno besedilo, zvita zver, prekanjeno priredbo zanjo pa si je privoščil tudi Igor Leonardi, ki je melodijo Lisičke cepil na brazilsko sambo ter melodijo heroja brazilске sambe Luiza Bonfe. Sklepal je, da se melodiji neverjetno ujemata, sklep pa dokazal v drugi temi plošče Je prav zvita zver, v katero se prva Lisička organsko preljuje, pri čemer pa ni šlo brez pandeira Mitje Vrhovnika Smrekarja, drugače člana slovenske skupine Bossa de Novo, ki je pri novomeški Gogi leta 2006 izdala izvrsten prvenec Vivo! z glasbo in vplivi Latinske Amerike,

predvsem brazilske sambe. Pri skladbi Je prav zvita zver s poudarjenimi sozvočji in sproščenim Fleischmannovim saksofonom močno zadiši po jazz-etno smernicah pokojnega ameriškega trobentača in folklorista Dona Cherryja, ki, kot je znano, Leonardiju niso tuje.

Tretja tema plošče se ukvarja z malijsko izročilno pesmijo Jarabi v prevodu pesnika in pisatelja Milana Dekleve, pri izvedbi katere je sodeloval pevski gost Peter-Pero Lovšin oziroma nekdanje prvo grlo slovenskega punka, karkoli je že ta s Pankrti bil. Ploščica nato prinaša priredbi dveh slovenskih popevk, za kateri nesporno velja zgoraj zapisano. Prva je Ježkova, Ne čakaj na maj, in druga Strniševa, Ne prižigaj luči v temi, obe pa bi lahko nesporno razglasili za slovenska standarda. Prve se je Fake Orchestra lotila na afriško razposajeni način, druga pa je dobila večerno jazzovski predznak z nadgradnjo uvoda, ki v zvočni črti s trobento, kitaro in basom spomni na eno največjih zgodovinskih jazzovskih tem, A Love Supreme saksofonista Johna Coltranea. To si je že v kasnih šestdesetih letih minulega stoletja izposodil, in jo hkrati nadgradil, ameriški saksofonist Pharoah Sanders ter jo kot skladbo z naslovom The Creator Has A Master Plan leta 1969 uvrstil na svoj veliki album Karma. Da zadevo na podoben način dojema tudi Fake Orchestra, je slišno ravno v priredbi omenjene Sandersove skladbe, ki je na plošči Made in China naslednja na vrsti, in v katero se Ne prižigaj luči v temi tekoče izlije. Podobno, kot je se na začetku plošče Fake Orchestra poigrala z Luizom Bonfo, se na tem mestu poigra s Sandersom, kar poudarja njeno glasbeno obzorje

in razgledanost, konec koncev pa poslušalki ali poslušalcu z nekaj jazzovskega predznanja ponuja dodaten pogled in glasbeni izkupiček.

Album Made in China daje dalje, v drugi polovici albuma, nekoliko več poudarka priredbam domačih ljudskih pesmi. Tako v posluh ponuja nekoliko afriško izvedeno priredbo slovenske ljudske Megua, za njo doživeto priredbo Jeseni pesnika Ceneteta Vipotnika, pa priredbo izročilne Ne de mi več rasla, ki jo nekoliko »keltsko« zaznamuje piščalkar Boštjan Gombač. Sledijo še Vöra bije z nekoliko bluesovskim pridihom in priredbi ljudske O, sneha ljubljena, ki pri enaki temi pokažeta dva različna instrumentalna, aranžerska in ritmična pristopa. Glasba Fake Orchestre se za njima vnovič tekoče prelije v zaključno Leonardijevo skladbo Good Luck With The Duck, skozi katero je kot slutnja prisotna omenjena tema Johna Coltranea oziroma Pharoaha Sandersa, po drugi plati pa se zdi, da vse na plošči Made in China pelje do zaključne teme in točke, ko se teme, vplivi, znanje in hotenje zlijejo v svojevrsten glasbeni magistrale.

Lahko bi povzel, da sta Fake Orchestra in Igor Leonardi na tej plošči dala večji poudarek vzornikom in vplivu njihove glasbe, ravno tako pa kulturnemu okolju, iz katerega izhajata. V vseh pogledih gre za glasbo, vredno svetovne pozornosti, za katero pa se je bati, tako kot v primeru prejšnje plošče Fake Orchestre in samostojnega albuma Igorja Leonardija Sangeeta, izdanega za ljubljansko založbo Sanje leta 2006, da poti iz slepega črevesja slovenske zanesenjaške kulture ne bo našla, domača javnost in mediji pa jo bodo pretežno prezrli.

Gorazd Šimenko: OBLEGANJE I, akril pl., 2009, 120 x 80 cm

Boris Golec

JANEZ VAJKARD VALVASOR NA DOLENJSKEM IN NJEHOVO TAMKAJŠNJE NEZNANO POTOMSTVO (4)

Polihistorjeva vdova in večina odraslih otrok ostanejo na Dolenjskem

Prej kakor zapleti s polihistorjevo dediščino se je končala zgodba o Valvasorjevi družini v Krškem. Kot pričajo nova odkritja, vdova Ana Maksimila s hčerkama in zgodaj umrlim sinom¹ ni več dolgo ostala v mestu ob Savi.² Iskala je priložnost, da se z novo možnostjo otrese neugodnega položaja obubožane vdove, kar ji je po nekaj letih tudi uspelo. 28. avgusta 1699 se je namreč poročila z Janezom Herbardom pl. Busetom, lastnikom graščine Gracarjev turn pri Šentjerneju.³

Do ugotovitve o poroki je privedlo nadaljnje raziskovanje njene usode, ki se je lahko oprlo na podatek M. Smoletove, objavljen leta 1982, da je vdova Ana Maksimila spomladi 1697, tri leta in pol po Valvasorjevi smrti, sklenila kupno pogodbo za dvorec Pleterje.⁴ Danes na podlagi kranjske imenjske knjige natanko vemo, kdo je bil kupec in kdo prodajalec: Valvasorjeva vdova je Pleterje podedovala po svojem očimu pl. Wernegku, umrlem leta 1696, in ga že naslednje leto prodala.⁵ Njena nadaljnja življenjska pot zelo dolgo ni bila znana tudi zato, ker se je vnovič poročila in spremenila priimek, podatek o kupoprodajni pogodbi pa izvira prav iz zapuščinskega inventarja

1 O Francu Engelbertu Valvasorju je edini znani podatek vpis krsta v krstno matično knjigo v Krškem 15. aprila 1693 (Nadškofjski arhiv Ljubljana (= NŠAL), ŽA Krško, R 1670–1729, 15. 4. 1693). Zagotovo ni bil več živ 19. aprila 1716, ko se v pogodbi s svojim očimom pl. Busetom navajata kot materini dedinji le njegovi dve sestri (Arhiv Republike Slovenije (= ARS), AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, sk. 123, fasc. L, W–81, zapuščinski inventar Janeza Herbarda pl. Buseta 11. 7. 1724, str. 21–22).

2 Edini sledovi, ki so jih Valvasorjeve ženske pustile v Krškem, so vpisi štirih botrovanj v krški krstni matici (NŠAL, ŽA Krško, R 1670–1729, 22. 4. 1696, 26. 4. 1698, 16. 7. 1698, 14. 7. 1699).

3 Poročno pogodbo omenjata dva zapuščinska inventarja: inventar Janeza Herbarda pl. Buseta (kot v op. 1, str. 42–43) in Valvasorjeve najmlajše, do nedavna neznanе hčerke Regine Konstancije pl. Diensberg (prav tam, sk. 18, fasc. XI, D–25, 25. 2. in 7. 3. 1755, str. 6).

4 Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982, str. 352. Smoletova sicer zamenjuje dvorec Pleterje (Pleterhof) z istoimenskim kartuzijanskim, pozneje jezuitskim in končno državnim gospostvom Pleterje (Pleteriach) (prav tam, str. 351–352). Pleterski gradič, ki je popolnoma izginil še pred koncem 18. stoletja, je stal v bližini Dul pri Bučki (Ivan Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Dolenjska. Prva knjiga. Porečje Krke. Ljubljana: Viharnik, 2000, str. 200–201).

5 ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 87. – Pleterje so v tem času obsegale čedno podložniško posest kakšnih 20–25 hub, saj so bile v imenjski knjigi napovedane s skoraj 23 funti imenjske rente.

njenega drugega moža Janeza Herbarda pl. Buseta.⁶ Kdaj je umrla, zaradi daljše vrzeli v šentjernejskih mrliških knjigah ni znano.⁷ Živa je bila še 5. maja 1713, ko ji je mož podpisal pobotnico za prejetih 113 goldinarjev,⁸ preminila pa je verjetno nedolgo pred 19. aprilom 1716, ko sta njeni hčerki svojemu očimu, vdovcu pl. Busetu prepustili v dosmrtni užitek dediščino po materi, zapisano v njeni poročni pogodbi.⁹

Od Valvasorjevih šestih odraslih otrok samo za srednjega sina, patra Donata, ni potrjeno, da bi kdaj živel na Dolenjskem, medtem ko so štirje otroci tu preživeli glavnino ali dobršen del življenja. Kar pet jih je svojo življenjsko pot sklenilo za samostanskimi zidovi: vsi trije sinovi-redovniki, s katerimi je polihistorjev rod po moški strani izumrl, in dve od treh hčera, čeprav nista postali redovnici, ampak sta se poročili in sta v samostanih kot varovanki preživeli le zadnja leta življenja.

Najstarejši sin Wolfgang Vajkard Valvasor, rojen 25. septembra 1679,¹⁰ je dvanajstleten (1691) vstopil v ljubljansko jezuitsko gimnazijo,¹¹ pri osemnajstih pa je 11. avgusta 1697 postal v Nazarjah frančiškan z redovnim imenom Alojzij.¹² Že naslednje leto je tam kot novic resno zbolel in celo napisal oporoko.¹³ Po okrevanju ga najdemo v Ljubljani, kjer je 24. septembra 1701 prejel tonzuro in štiri nižje redove ter bil 11. marca naslednje leto posvečen v subdiakona.¹⁴ V Ljubljani je končal tudi filozofski in teološki študij ter nato v samostanu v Karlovcu še študij moralke.¹⁵ Diakonsko posvečenje je prejel 3. maja 1704 v Zagrebu in takoj zatem, 17. maja, mašniško.¹⁶ Svoje nadaljnje redovno življenje je preživel na Kranjskem, Goriškem,

6 Kot v op. 1, str. 24–25.

7 Vpisi umrlih prenehajo v krstnih (!) maticah leta 1700, najstarejša ohranjena mrliška matica pa se začne šele leta 1732 (Župnijski urad (= ŽU) Šentjernej, M 1732–1747).

8 ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani., šk. 123, fasc. L, W–81, 11. 7. 1724, str. 43.

9 Prav tam, str. 21–22.

10 Johann Weichard Valvasor, Die Ehre deß Hertzogthums Crain. Laybach 1689, IX, str. 109.

11 V letih 1692 in 1693 je omenjen v *Historia Seminarii Labacensis* kot učenec »druge latinske šole« in gojenec jezuitskega kolegija (Živka Črnivec (ur.), Ljubljanski klasiki 1563–1965. Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1951–1958), 1999, str. 126; prim. Peter Radics, Johann Weikhard Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor. Laibach: Verlag der Krainischen Sparkasse, 1910, str. 81).

12 Arhiv Frančiškanskega samostana Novo mesto (= AFS NM), Tyrocinium Seraphicum Siue Liber Indultionis Fratrum 1656–1753, str. 20. – V literaturi se ponavlja napačna trditev I. Vrhovnika, da je Wolfgang Vajkard kot novic vstopil v frančiškanski samostan v Karlovcu (Ivan Vrhovnik, Kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb? V: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo IX, 1928, str. 108; prim. Branko Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983, str. 266). Vrhovnik se je skliceval na objavljeno Alojzijevo pismo zagrebškemu škofu Martinu Brajkoviću, v katerem pa Alojzij pravi, da je moralno v Karlovcu končal šele po filozofskem in teološkem študiju v Ljubljani (Vrhovnik, Kako je prišla, str. 109).

13 ARS, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II. serija, fasc. V 1–16, testament V–7, 21. 7. 1698. – V oporoki, ki ni nikoli stopila v veljavo, je svoje premičnine in 800 goldinarjev gotovine volil bratoma, skrbniku stricu Janezu Jožefu Graffenwegerju in nazarskemu samostanu.

14 NŠAL, Zapuščine duhovnikov, fasc. 383, Zapuščina Franc Pokorn, Ordinacijski zapisnik 1577–1824, s. p., pola med str. 272 in 273.

15 Alojzij je iz Karlovca 19. avgusta 1703, malo pred dopolnjenim 24. letom, prosil zagrebškega škofa kot tamkajšnjega krajevnega ordinarija za predčasno diakonsko in mašniško posvečenje; in prošnji se je skliceval na očetovo dobroto do zagrebške škofije, zlasti s tem ko naj bi ji njegov oče prostovoljno poklonil svojo knjižnico (Vrhovnik, Kako je prišla, str. 108, 109).

16 Nadbiskupski arhiv u Zagrebu (= NAZ), Prot. varia 9a, str. 184, 186.

Štajerskem in Hrvaškem, v skoraj vseh samostanih frančiškanske province sv. Križa. Kje se je zadrževal, ne vemo samo za nekaj let, ko ni opravljal nobene službe.¹⁷ Pater Alojzij se je zelo veliko selil, saj v istem samostanu ni nikoli ostal več kakor štiri leta. Približno tri leta je med drugim preživel v Novem mestu, kjer ga srečujemo med letoma 1732 in 1735,¹⁸ kmalu zatem pa je po 40 letih redovništva 10. decembra 1737 preminil v Samoboru, star 58 let.¹⁹ Kot edini od polihistorjevih sinov je posegal tudi po peresu. Janez Gregor Dolničar ga leta 1715 v bibliografiji kranjskih piscev označuje kot učenega in pobožnega redovnika, vendar je njegov opus nabožnih del ostal v rokopisih in je znan danes zgolj po naslovih del.²⁰

V frančiškanski red mu je sledil štiri leta mlajši brat Janez Ludvik Valvasor, rojen 18. aprila 1683,²¹ nekako od leta 1695 tudi sam učenec jezuitske šole v Ljubljani.²² Tako kot brat je z osemnajstimi leti, 7. avgusta 1701, vstopil v noviciatni samostan Nazarje in dobil redovno ime Donat.²³ Subdiakon in diakon je postal 27. februarja oziroma 29. maja 1706 v Ljubljani,²⁴ ni pa bilo mogoče dognati, kam je šel po mašniško posvečenje.²⁵ Tudi njegova redovniška in duhovniška

17 Njegovo pot po duhovniški posvetitvi je mogoče precej natančno rekonstruirati po provincialnih protokolih in Faidigovi zgodovini province. – Do nedavna sta bili znani le Alojzijeve služba gvardijana v hrvaškem Brdovcu leta 1725 in smrt v Samoboru 1737 (prim. Reisp, Kranjski polihistor, str. 267; Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Táborska – Žvanut. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991 (odslej SBL IV), str. 345; Karel Bačer, Gradivo za dolenski biografski leksikon. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca, 2004, str. 312).

18 Patra Alojzija ne srečamo samo v treh obrobnihih samostanih province sv. Križa (Pazin, Jaska, Senj) od skupno 15 redovnih hiš, kolikor jih je provinca sv. Križa štela od druge polovice 17. stoletja do leta 1783 (o tem: Angelik Tominec, Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci. V: Cvetje z vrtov sv. Frančiška XXXIII (1926), str. 39). Izmenično ga najdemo v naslednjih redovnih hišah: v Brežicah (1705 in 1706), v Ljubljani (1707 in 1708), ponovno v Brežicah (1709 in 1710), Nazarjah (1711), na Sveti gori pri Gorici (1712), na Trsatu (1713), v Kamniku (1715 in 1716), drugič v Ljubljani (1717, 1718, 1719), v Klanjcu (1720 kot gvardijana), Karlovcu (1721), tretjič v Ljubljani (1722), drugič v Brdovcu (1723 in 1724 kot gvardijana), v Samoboru (1725), tretjič v Brežicah (1729 kot gvardijana), nato vnovič v Klanjcu (1730 kot gvardijana), v Novem mestu (1732, 1733, 1734, 1735) in slednjič v Kotarih pri Samoboru (1736). – Viri: Frančiškanski provincialni arhiv Ljubljana (= FPAL), Provincialni protokoli, zv. 1, str. 349, 358, 368, 389, 405, 416, 423, 427, 432, 449, 458, 468, 477, 529, 540, 547, 551, 561, 574, 590, 648, 688, 730, 735, 752, 795, 834. – Omemba Alojzija kot pridigarja mekinjskih klaris 1715 in 1716 v: Knjižnica Frančiškanskega samostana v Ljubljani (= KFS LJ), Faidiga, Bosnia Seraphica seu Chronologico-Historica descriptio Provinciae Bosnae dein Bosnae Croatiae nunc Prov. S. Crucis Croatiae Carnioliae Ordinis Minorum S. Francisci scriptoris observantiae nuncupatae, 1777, fol. 1204. – Funkcijo gvardijana v Brdovcu, Klanjcu in Brežicah navaja tudi: KFS LJ, Faidiga, Bosnia Seraphica (kot v isti opombi zgoraj), fol. 990, 1020 in 1147.

19 Nekrologij in katalog hrvaško-kranjske frančiškanske province navajata, da je bil p. Alojzij gvardijan in vikar, 40 let redovnik in star 58 let (AFS NM, Necrologium Provinciae, fol. X. Decembris; Catalogus priori, str. 563).

20 Geslo v: SBL IV, str. 345; Reisp, Kranjski polihistor, str. 266–267.

21 Valvasor, Die Ehre IX, str. 109.

22 V zgodovini ljubljanskega seminarja naj bi bil prvič naveden leta 1695, a ga v sami objavi vira ni, temveč le v kazalu (Črnivec (ur.), Ljubljanski klasiki, str. 257). Leta 1698 je omenjen kot dijak četrte latinske šole in naslednje leto v peti šoli (prav tam, str. 134 in 136; prim. tudi Radics, Johann Weikhard, str. 82).

23 AFS NM, Tyrocinium Seraphicum Siue Liber Indultionis Fratrum 1656–1753, str. 22.

24 NŠAL, ŠAL (= Škofijski arhiv Ljubljana), Škofijski protokoli, fasc. 12, knj. 23, škofijski protokoli 1704–1706, str. 319 in 371; prim. NŠAL, Zapuščine duhovnikov, fasc. 383, Zapuščina Franc Pokorn. Ordinacijski zapisnik 1577–1824, s. p., pola med str. 272 in 273.

25 V ljubljanskih škofijskih protokolih za obdobje 1706 do 1718 njegovega imena ni med posvečenimi duhovniki, vendar za leti 1709 in 1710 tudi ni nikakršnih podatkov o posvečenjih (NŠAL, ŠAL, Škofijski protokoli, fasc. 12, 13, 14). Donat ni bil posvečen v Zagrebu (NAZ, Prot. varia 9a) niti ne med letoma 1706 in 1710 v Vidmu (dopis Nadškofijskega arhiva v Vidmu avtorju 29. januarja 2008). Tja bi lahko šel po posvečenje k svojemu krajevnemu ordinariju, oglejskemu patriarhu, ki je bil tako škof Donatove rodne župnije Šmartno, kakor tudi župnije Kamnik, kjer je Donat pozneje deloval.

pot ni ugotovljena tako natančno kot za starejšega brata Alojzija. Donatovo ime se namreč v frančiškanskih provincialnih protokolih dolgo ne pojavlja, kajti do svojega štiridesetega leta ni opravljal nikakršne pastoralne ali vodstvene službe.²⁶ Tako ne vemo, ali je kdaj bival v edinem dolenskem frančiškanskem samostanu v Novem mestu. Protokoli ga prvič omenjajo šele leta 1723 kot spovednika v Kamniku, kjer je bil leta 1728 in 1729 tudi gvardijan samostana. Drugače kot brat in večina drugih frančiškanov je nato vse do smrti ostal v istem, kamniškem samostanu, kjer ga redno srečujemo kot spovednika mekinjskih klaris in velesovskih dominikank.²⁷ Kaže, da je bil ljubitelj knjig, saj se je po njem nekoč imenovala knjižnica kamniškega frančiškanskega samostana. Umril je 29. aprila 1752 v Kamniku,²⁸ kjer je v kripti tamkajšnje samostanske cerkve tudi pokopan. Ob smrti mu je bilo dobrih 69 let in je od treh Valvasorjevih odraslih sinov živel najdlje.

Tretji polihistorjev sin Janez Volf Engelbreht, rojen 25. julija 1684,²⁹ si je kot cistercijan pater Štefan izbral strožje redovniško življenje od obeh starejših bratov. Po jezuitski gimnaziji v Ljubljani, kjer ga najdemo v letih 1698 in 1699 skupaj z leto dni starejšim bratom Janezom Ludvikom,³⁰ je leta 1703 omenjen kot »logicus« na graškem liceju.³¹ Glede na navedbo o preživelih redovniški dobi je postal cistercijan meseca marca 1705.³² Ni dvoma, da je v cistercijanski red vstopil v Kostanjevici,³³ kjer je najverjetneje ostal brez prekinitve vse svoje redovno življenje. Duhovniško pot je tako kot Janez Ludvik začel v Zagrebu. Konec leta 1708 je tam prejel subdiakonot in diakonat³⁴ in bil 23. februarja 1709 posvečen v duhovnika.³⁵ O Štefanu je na splošno znanega zelo malo, ker so cistercijanski viri slabo ohranjeni in ker v samostanu ni opravljal vidnejših funkcij. V Kostanjevici ga srečujemo kot redovnega duhovnika v letih 1712–1716 v zvezi z manjšimi zapleti pri delitvi očetove dediščine,³⁶ kot konventuala in

26 Zanesljivo je bil ves ta čas frančiškan, saj so mu ob smrti leta 1752 pripisali 51 let redovništva (AFS NM, Necrologium Provinciae, fol. XXIX. Aprilis; Catalogus priori, str. 728; prim. tudi Radics, Johann Weikhard, str. 82).

27 Njegovo dolgoletno spovedniško službo in čas njenega nastopa potrjuje provincialni nekrologij, po katerem je kot spovednik redovnic obeh samostanov deloval celih trideset let (AFS NM, Necrologium Provinciae, fol. XXIX. Aprilis).

28 AFS NM, Catalogus priori, str. 728. Podatek o njegovi smrti je P. Radics dobil iz nekrologija frančiškanskega samostana v Kamniku (Radics, Johann Weikhard, str. 82; po njem ga navaja tudi: Reisp, Kranjski polihistor, str. 267). Pokop ni vpisan v kamniško mrliško matično knjigo, ker frančiškanov v tem času vanjo niso vpisovali (NŠAL, ŽA Kamnik, M 1747–1765).

29 Valvasor, Die Ehre IX, str. 109.

30 Črnivec (ur.), Ljubljanski klasiki, str. 134 in 136. – Pri Volfgangu Vajkardu je osebno ime obakrat zapisano deloma napačno kot Joannes Wolfgangus.

31 Johann Andritsch, Die Matrikeln der Universität Graz 1663–1710, Band 3. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1987, 173; prim. tudi Radics, Johann Weikhard, str. 82.

32 Ob smrti 21. decembra 1752 naj bi imel za seboj 47 let in 9 mesecev redovništva ter 43 let in 9 mesecev duhovništva (Jože Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234–1786. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac, 1987, str. 516).

33 Leta 1708 je namreč pri prejemu prvih dveh redov posvečenja že naveden kot kostanjeviški cistercijan, najpozneje omenjenega leta, če ne že 1705, pa je prišel v varstvo tamkajšnjega opata Friderika (1703–1708) tisti del zapuščine Janeza Vajkarda Valvasorja, ki je pripadel njegovim otrokom iz prvega zakona. – ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. št. 19, protokoli 1710–1714, fol. 327 (11. 1. 1712).

34 NAZ, Prot. varia 9a, str. 207; prim. tudi Mlinarič, Kostanjeviška opatija, str. 516.

35 NAZ, Prot. varia 9a, str. 208.

36 ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. št. 19, protokoli 1710–1714, fol. 327 (11. 1. 1712), fol. 493 (11. 6. 1712), fol. 611 1/2 (24. 3. 1713), fol. 670 (1. 7. 1713), fol. 710 (11. 7. 1713), fol. 795–796 (5. 3. 1714); prav tam, knj. št. 20, protokoli 1714–1718, fol. 71 (24. 1. 1715), 489 (23. 6. 1716).

zakristana pa leta 1723. Umrli je nenadne smrti 21. decembra 1752 v 69. letu starosti, zadet od kapi.³⁷

Edino upanje za nadaljevanje polihistorjevega rodu so torej ostale tri njegove odrasle hčerke, o katerih smo do nedavna vedeli komaj kaj. Oba Valvasorjeva življenjepisca P. Radics in B. Reisp sta objavila zgolj podatka o poroki dveh hčera, medtem ko tretje hčerke sploh nista poznala. Ime Regine Konstancije, poročene Wernegk in Dienersperg, sicer ni bilo neznano, saj je doživelo objavo že konec 19. stoletja, a sta ga tako Radics kot Reisp prezrla, četudi omenjeno objavo citirata.³⁸ Gre za rodovnik rodbine Valvasor, ki ga je leta 1894 v dunajski rodoslovni publikaciji »Adler« objavil J. B. Witting. Od otrok Janeza Vajkarda manjka v njem najmlajši, rojen že v Krškem, pogrešamo tudi podatek o vnovični možitvi polihistorjeve vdove in datume smrti njegovih odraslih otrok, zato pa so navedene vse štiri možitve hčera, od teh le ena z letnico.³⁹

Hčerke so druga za drugo stopile pred oltar dobro desetletje po Valvasorjevi smrti, med letoma 1704 in 1707 ter najmlajša ponovno leta 1711. Vse skupaj niso povile niti polovice toliko otrok, kot jih je imel v obeh zakonih njihov oče. Poleg tega je ena hči ostala brez potomstva in druga brez vnukov, tako da se je Valvasorjev rod nadaljeval le po tretji, doslej širši javnosti neznani hčerki Regini Konstanciji.

Shematizirani rodovnik treh hčera Janeza Vajkarda Valvasorja

hči iz 1. zakona	hči iz 2. zakona	hči iz 2. zakona
Ivana Rozina por. pl. Scarlichi	Katarina Frančiška por. baronica Jurič	Regina Konstancija por. pl. Dienersperg
3 vnuki	brez vnukov	2 vnukinji
brez pravnukov		17 pravnukov
		8 prapravnukov potomstvo do danes

Med vsemi Valvasorjevimi otroki je imela najmanj »blagoslova« najstarejša Ivana Rozina, ki se je po navedbi v Slavi rodila 11. junija 1678 in so jo klicali Johana.⁴⁰ Kot najstarejša in za povrh dekle je zgodaj prevzela odgovornosti in bremena, kakršne gredo osirotelim prvorojenkam, četudi rojenim v plemiški družini. Pri devetih letih je izgubila mater in ostala pri petnajstih še brez očeta, prepuščena skrbništvu enega in nato drugega strica po materini strani. Mladost je najverjetneje preživela pri stricu Janezu Jožefu pl. Graffenwegerju na Knežiji pri Litiji. Dekle, ki si je moralo s tremi študirajočimi brati deliti skromno dediščino, pri iskanju življenjskega sopotnika seveda ni imelo posebne perspektive. Ivana Rozina se bržčas tudi zato ni

37 Po biogramu v: Mlinarič, Kostanjeviška opatija, str. 516.

38 Reisp, Kranjski polihistor, str. 293, 340–341; Radics, Johann Weikhard, str. 343; prim. Boris Golec, Neznano in presenetljivo o življenju, družini, smrti, grobu in zapuščini Janeza Vajkarda Valvasorja. V: Zgodovinski časopis 61 (2007), str. 312–313.

39 Joh. Bapt. Witting, Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. V: Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«. Neue Folge IV. Wien, 1894, str. 142–145.

40 Valvasor, Die Ehre IX, str. 109.

poročila tako mlada kot njeni dve mlajši polsestri. Šele ko ji je bilo 27 let, jo je vzel za ženo Franc Ludvik pl. Scarlichí, vdovec s kopico otrok in tanko možnjo. V zakon jo je oddal najstarejši iz Valvasorjeve rodbine, bratranec Jurij Maksimilijan Valvasor (1658–1717), lastnik graščine Zavrh v bližini Dol pri Litiji.⁴¹ Poroka dne 9. novembra 1705 je bila zato vpisana v poročno matico župnije Svibno, bratranec je nastopil kot poročna priča,⁴² vendar ni znano, ali se je Ivana Rozina prišla tja samo možit ali pa je pred možitvijo pri sorodniku na Zavrhu tudi živela,⁴³ potem ko je leta 1700 umrl še drugi skrbnik Valvasorjevih otrok iz prvega zakona, njihov stric Janez Jožef pl. Graffenweger.⁴⁴

Johanin mož Franc Ludvik pl. Scarlichí je moral biti od nje starejši vsaj osem let⁴⁵ in je imel v prvem zakonu z Ano Maksimilo pl. Semenič sedem otrok.⁴⁶ Izhajal je sicer iz znane in ugledne rodbine,⁴⁷ to pa je bilo bolj ali manj vse, saj je sam že v rosnih letih postal sirota po obubožanem očetu in je zgodaj izgubil tudi mater. Ostalo mu je skromno imetje, pripadlo po očetu, in kar mu je v oporoki zapustila mati.⁴⁸ Po nekaj letih družinskega življenja s prvo ženo pl. Semeničev⁴⁹ se je Franc Ludvik, kot nekoč njegov ded in oče, končno spet uvrstil med zemljiške gospode, čeprav med najmanjše na Kranjskem. V kranjsko imenjsko knjigo je bil leta 1697 vpisan dvakrat, prvič, ko je od ženinega brata Janeza Andreja pl. Semeniča kupil hubo (kmetijo) pri Mokronogu, in nato od istega še imenje petih hub in pol v sosednji župniji Šentrupert.⁵⁰ Ob drugi poroki z Johano Valvasor leta 1705 je po besedah svibenske poročne matice prebival na Mirni.⁵¹ Ker je ta takrat sodila v šentrupersko župnijo, je torej očitno živel in

41 O njem: Radics, Johann Weikhard, str. 344; Smole, Graščine, str. 562.

42 Podatek o poroki, vpisan v danes izgubljeni poročno matico župnije Svibno, je objavil Ludwig Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain. Görz*: Selbstverlag, 1905, str. 337, vendar z bistveno napako, saj nevesto naslavlja kot vdovo namesto kot hčerko Janeza Vajkarda Valvasorja in s skrajšanim imenom Ana Rozina.

43 V svibenskih krstnih maticah se pred poroko nikoli ne pojavi kot krstna botra (NŠAL, ŽA Svibno, R 1685–1701, R 1701–1713).

44 Vsaj nekaj časa je bil njen skrbnik dr. Janez Jožef Wallich, ki je kot tak omenjen v vlogi skrbnika Valvasorjevih otrok iz prvega zakona leta 1700, ob smrti prejšnjega skrbnika, strica Janeza Jožefa Graffenwegerja (Radics, Johann Weikhard, str. 333).

45 Rodil se je med letoma 1660 in 1670, bliže zadnji letnici kot prvi, kot sin Franca Karla pl. Scarlichija in Marije Elizabete, roj. Juliani. Luči sveta očitno ni zagledal v očetovi graščini Stara Loka pri Škofji Loki. V Stari Loki je bila 3. aprila 1668 krščena samo njegova sestra Marija Terezija (NŠAL, ŽA Stara Loka, R 1651–1671), sam pa je prej kone prišel na svet v času, ko je bila starološka posest zastavljena in Scarlichijevi tu očitno niso prebivali (o zastavitvi prim. Pavle Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803). Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973, str. 328).

46 ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 120, Genealogica R–Z, Scarlichí; AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 221, Scarlichí.

47 Korenine Scarlichijev so segale v dalmatinski Zadar, med kranjsko plemstvo so leta 1634 sprejeli njegovega deda Štefana Julija, najpomembnejši član rodbine pa je bil dedov brat Rajnald (Reinaldo) Scarlichí, sprva tržaški in v letih 1630 do smrti 1640 ljubljanski škof (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 120, Genealogica R–Z, Scarlichí; AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 221, Scarlichí).

48 Mati Marija Elizabeta, vnovič poročena Lukančič, je v oporoki imenovala za dediče otroke iz obeh zakonov, pri čemer je Francu Ludviku, edinemu preživelemu iz prvega zakona, pripadla zapuščina po pokojnem očetu, njeno lastno premoženje pa se je v enakih deležih razdelilo na vse otroke (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 184, Lukančič, str. 300–302, 8. 4. 1678, prepis).

49 Ni znano, kje se je Scarlichí oženil z Ano Maksimilo pl. Semenič in kje je prišla na svet večina otrok iz njegovega prvega zakona. Imena in nekaj drugih podatkov o skupno sedmih otrocih poznamo iz treh rodovnikov (ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 120, Genealogica R–Z, Scarlichí; AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 221, Scarlichí).

50 ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 143, 184.

51 Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 337.

gospodaril na lastni posesti. Toda kupljeno imenje petih hub in pol je moral že naslednje leto 1706 spet odstopiti prodajalcu pl. Semeniču.⁵² Sodeč po imenjski knjigi je s tem ostal brez podložniške posesti, saj iz knjige pozneje ni razvidna niti njegova huba pri Mokronogu. Tako vemo komaj kaj o tem, od česa je živel, potem ko je kot vdovec vzel za ženo ubožno Valvasorjevo hčerko.

Po poroki jeseni 1705 sta se zakonca Scarlichy vsaj še nekaj let zadrževala na Dolenjskem. Izpričana sta v matičnih knjigah župnije Škocjan pri Novem mestu. Tu je bil 4. avgusta 1706 krščen njun najstarejši sin Karel Jožef Vajkard, drugega sina Friderika Jožefa Zaharijo so 5. februarja 1709 nesli h krstu v ljubljansko stolno cerkev sv. Nikolaja, tretjerojeno Ano Sibilo pa so 22. maja 1710 krstili spet v Škocjanu.⁵³ Kraj rojstva Scarlichijevih krščencev v škocjanskih krstnih knjigah ni naveden, a skoraj ni dvoma, da sta se rodila v gradiču Vrh (Auenthal) pri Škocjanu. Za omenjeni gradič je namreč potrjeno, da je bil pred letom 1713 nekaj časa v rokah očeta Franca Ludvika, ni pa znano kdaj natanko.⁵⁴ Zanimivo je dejstvo, da Vrha ne najdemo v opisu gradov in graščin v XI. knjigi Valvasorjeve Slave, čeprav zgradba, sodeč po arhitekturi, ni bila skromna.⁵⁵ Razlog njene odsotnosti v Slavi je očitno ta, da je šlo le za stanovanjski dvorec s hubo, in ne za pravi fevdalni sedež. Vse, kar vemo o drugih nanj vezanih nepremičninah, povečini raztresenih po Mirnski dolini, pa kaže, da je bil Vrh sestavni del prej omenjene Scarlichijeve posesti pri Mokronogu in v šentruperski župniji, ki jo je Franc Ludvik od Semeniča najprej kupil in nato istemu vrnil.⁵⁶ V tem primeru so torej Scarlichijevi nekaj let prebivali v že prodanem dvorecu, zdaj ponovno

52 ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 184.

53 NŠAL, ŽA Škocjan pri Novem mestu, R 1702–1711, R 1711–1720; ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, R 1700–1712, str. 281. Prva dva otroka navaja tudi Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel, str. 47 in 300.

54 Vemo le, da je Scarlichy prodal Vrh svojemu nekdanjemu svaku Janezu Andreju pl. Semeniču, ki je tukaj omenjenega leta preminil, regest kupoprodajne pogodbe v Semeničevem zapuščinskem inventarju pa ni datiran (ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 105, fasc. XXXXIII, S–102, 3. 1. 1714, str. 4).

55 O lokaciji Vrha in arhitekturnih značilnostih stavbe, ki je nastala vsaj v prvi polovici 17. stoletja, gl. Stopar, Grajske stavbe, str. 302.

56 Ob smrti prvega znanega lastnika Wolfganga Blande leta 1667 je sama posest Vrh (Auenthal oder Nadullich) obsegala hubo, na kateri je živel njen lastnik, ter stanovanjsko zgradbo z gospodarskimi poslopji. Blanda je poleg tega premogel še nekoliko oddaljeno posest s težiščem v Mirnski dolini, raztreseno sicer od zgornjega toka Temenice do bližine Škocjana: devet hub, več mlinov, gornino, žitno desetino in gozdarino (ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 9, fasc. V, B–17, 27. 6. 1667, str. 1–5). Pomenljivo tudi zapuščinski inventar Janeza Andreja pl. Semeniča iz leta 1714 navaja Vrh le kot toponim »Auenthal« brez kakršnih koli pridatkov, kot so dvorec, graščina, imenje in podobno, pokojnik pa naj bi po urbarskem izvlečku in vdovini izjavi posedoval devet hub in pol v Mokronogu in okolici (ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 105, fasc. XXXXIII, S–102, 3. 1. 1714, str. 1, 3, 4, 5, 10, 11). Slednje kaže, da gre najverjetneje za iste hube kot pol stoletja prej v rokah Wolfganga Blande (1667) in vsaj v osnovi za prav tisto podložniško posest, ki jo je po imenjski knjigi med letoma 1697 in 1706 posedoval Franc Ludvik Scarlichy: pet hub in pol v župniji Šentrupert (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 184). O nadaljnji usodi Vrha in njegove posesti viri dolgo molčijo, medtem ko je v literaturi vrsta pomot, saj vsi avtorji povzemajo po M. Smole, ki podatke za Vrh (Auenthal) zamenjuje s podatki za graščino Dole (Thal) pri Litiji (prim. Smole, Graščine, str. 538–539). Poleg podobnih nemških imen za Vrh in Dole (Auenthal in Thall) ter slovenskega sinonima »Na dulihi« za Vrh (1667) je Smoletovo zavedlo dejstvo, da sta bila oba v istem času v rokah članov rodbine Semenič (prim. Smole, Graščine, str. 310, 538). Drugače kot za Dole ne vemo, kaj natanko se je v desetletjih po letu 1714 dogajalo z Vrhom. Ker ga kot samostojen dominij sprva pogrešamo tudi v terezijanskem katastru, je ob dvorec očitno ostala le prvotna huba. V kataster so Vrh kot dvorec (Hof Auenthal) vnesli šele leta 1768, ko je z nakupom pridobil povsem novo podložniško posest (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 139, RDA, N 230 1/2, No. 1, No.7).

v rokah sorodnikov Semeničev.

Zakonca Franc Ludvik in Ivana Rozina (Johana) Scarlichu tu vsekakor nista ostala več dolgo po rojstvu tretjega otroka spomladi 1710.⁵⁷ Usoda Scarlichijeve družine je v naslednjih treh desetletjih zavita skoraj v popolno temo. V tem času, najpozneje leta 1732, je Franc Ludvik umrl, saj je Ivana Rozina omenjenega leta že kot vdova sklenila neko pogodbo s svojima pastorkoma, moževima sinovoma iz prvega zakona.⁵⁸

Od najmanj treh otrok iz drugega zakona Franca Ludvika pl. Scarlichija je znana le usoda edine hčerke, medtem ko lahko o sinovih z veliko gotovostjo sklepamo, da sta zgodaj umrla, ker ju pozneje ni nikjer več zaslediti. Hči Ana Sibila pl. Scarlichu, še ena plemkinja brez sredstev, je kot laikinja vstopila k velesovskim dominikankam, kjer je preživela zadnjih 14 let življenja.⁵⁹ Zanj in za mater Ivano Rozino je nesporno poskrbel stric Janez Ludvik Valvasor, frančiškanski pater Donat, dolgoletni spovednik velesovskih dominikank. Mati in hči sta šli k nunam bržčas skupaj, in sicer okoli leta 1744.⁶⁰ Ivano Rozino pl. Scarlichu, roj. Valvasor so pokopali 9. marca 1748 v kripti velesovske župnijske cerkve,⁶¹ prav tako kot pozneje njeno hčerko. Od vseh Valvasorjevih otrok je živela najdlje, nekaj mesecev manj kot 70 let. Kolikor vemo, ni imela vnukov, tako da je njena veja Valvasorjevih potomcev ugasnila s smrtjo neomožene hčerke leta 1758.⁶²

Medtem ko Valvasorjeva najstarejša hči Scarlichijeva ni imela pravega zaščitnika in se je morala poročiti skromno, je njena mačeha Ana Maksimila dobro poskrbela za svoji dve rodni hčerki, ki sta za življenja obe okusili več gmotnih blagodati od starejše polsestre.

Najbolje se je omožila Katarina Frančiška, saj je bil njen ženin mlad, edinec in razmeroma premožen baron. Ta Valvasorjeva prvorojenka iz drugega zakona, rojena 28. aprila 1688,⁶³ je še ne šestnajstletna 2. februarja 1704 stopila pred oltar na Gracarjevem turnu,⁶⁴ kjer je z materjo in sestro živela zadnja štiri leta in pol od materine vnovične poroke. Tudi ženin je bil nedoleten mladenič, 20-letni Adam Sigfrid baron Jurič (Juritsch) z gradu Struga ob Krki. Na svet je prišel 26. decembra 1683 kot peti otrok Wolfganga Friderika barona Juriča in Judite Terezije, roj. grofice Barbo, bil sorodstveno povezan z vplivnimi kranjskimi rodbinami in veljal za dediča stare rodbinske posesti Struga.⁶⁵ Kot lastnik je bil vpisan v imenjsko knjigo leta 1707 ter ostal

57 Tudi če bi družinski oče in sinova preminili še v gradiču Vrh, tega zaradi izgubljenih škocjanskih mrlških matičnih knjig ne bi mogli ugotoviti. Izguba matic je tudi verjeten razlog, zakaj smrti moških članov te družine ne navaja Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel. Krstov ali pokopov Scarlichijev ni niti v maticah ljubljanske stolne župnije (NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, R 1700-1712, R 1712-1722, R 1722-1731, M 1658-1735, M 1735-1770).

58 ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 108, fasc. XXXIV, S-168, 15. 11. 1762, str. 12. V izvlečku pogodbe je Ivana Rozina navedena kot vdova Ana Rozina.

59 Po velesovski mrlški matici je bila pokopana 15. februarja 1758, ob smrti stara okoli 48 let in v samostanu približno 14 let (NŠAL, ŽA Velesovo, M 1745-1802, str. 49; prim. L. Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel, str. 325).

60 Čas prihoda v Velesovo se opira na podatek v mrlški knjigi, koliko let je hči Ana Sibila preživela v samostanu.

61 Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel, str. 325; NŠAL, ŽA Velesovo, M 1745-1802, str. 2, 62 Gl. op. 59.

62 Valvasor, Die Ehre IX, str. 109.

63 Poročna pogodba je navedena v zapuščinskem inventarju njene mlajše sestre Regine Konstancije pl. Dienersperg (ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 18, fasc. XI, D-25, 25. 2. in 7. 3. 1755, str. 4).

65 O njem: ARS, AS 1975, Zbirka rodovnikov, št. 119, Juritsch; Joh. Bapt. Witting, Beiträge

gospodar do smrti 34 let pozneje.⁶⁶ V zakonu z Valvasorjevo hčerko ni imel otrok in ko je po 37 letih zakona 3. septembra 1741 umrl, je Katarina Frančiška naslednje leto prepustila Strugo sinu njegovega bratranca Karlu Ignacu.⁶⁷

Vdova Katarina Frančiška se je tako v lastnem domu znašla pri tujih ljudeh in se odločila za umik v samostan. 4. maja 1743 je še na Strugi sestavila oporoko, v kateri se je izdatno spomnila svojih Valvasorjevih sorodnic – obeh sester in treh nečakinj. Rodni sestri Regini Konstanciji pl. Dienersperg, ovdoveli polsestri Rozini pl. Scarlichi in njeni hčerki Ivani Sibili je nekaj denarja izročila še za življenjeja, sicer pa je za dedinji določila obe nečakinji Dienerspergovi, ki jima je moral novi lastnik Struge leto dni po njeni smrti izročiti vsaki po 5.000 goldinarjev nemške veljave.⁶⁸ Šlo je za zelo čedno vsoto, če pomislimo, da je ta Valvasorjeva hčerka 39 let prej prinesla v zakon z baronom Juričem petkrat manjšo doto. Katarina Frančiška je preminila štiri leta pozneje, 12. junija 1747, v uršulinskem samostanu v Ljubljani, stara 59 let, njeno truplo pa so prepeljali v Novo mesto in ga pokopali v frančiškanski cerkvi.⁶⁹ Ker ni imela otrok, je z njeno smrtjo že v prvem rodu ugasnila prva ženska veja na Valvasorjevem rodovniku.

Kraji na Kranjskem, povezani z življenjem J. V. Valvasorja, njegovih dveh žena in potomcev. (Kartografija: Mateja Rihtaršič)

zur Genealogie des krainischen Adels. V: Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«. Neue Folge V–VI. Wien, 1895, 169–170; prim. Radics, Johann Weikhard, str. 347.

66 ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 68.

67 Witting, Beiträge (1895), str. 169–170. – Valvasorjeva hči Katarina Frančiška je Strugo kratek čas po moževi smrti vsekakor posedovala, saj je v imenjski knjigi navedeno, da je leta 1742 odprodala dve hubi. Z deželnostanovskim dekretom je bila Struga v imenjski knjigi šele leta 1745 prepisana na Karla Ignaca barona Juriča (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 6 (1662–1756), fol. 68). Poleg tega Katarina Frančiška v svoji oporoki izrecno govori o izročitvi gospodstva Karlu Ignacu s pogodbo z dne 18. aprila 1743 (ARS, AS 308, Zbirka testamentov, II. serija, fasc. I 1–13, testament I–12, 4. 5. 1743). – Smole, Graščine, str. 470, ki se opira predvsem na Zbirko rodovnikov v ARS, ne pa tudi na imenjsko knjigo, Adama Sigfrida kot lastnika sploh ne pozna, ampak za gospodarjem Francem Adamom, umrlim leta 1704 (pravilno 1714), napačno navaja njegovega sina Jožefa Antona (1696–1749), ki je v resnici posedoval Radeljco, in ne Struge, za njim pa njegovega sina Karla Ignaca (1718–1765). Toda ta je Strugo dejansko dobil kot dediščino po struški veji Juričev.

68 ARS, AS 308, Zbirka testamentov, II. serija, fasc. I 1–13, testament I–12, 4. 5. 1743.

69 Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel, str. 193; NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, M 1735–1770, str. 94. Alfonz p. Furlan, Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu. Novo mesto 1937, str. 28–29. – Furlan je po frančiškanskih virih povzel o pokopu naslednje podatke (str. 28): »Baronica Jurič, umrla 17. jun. 1747 v Ljubljani in tu pokopana.« Dejansko se je moral datum 17. junij nanašati na pokop, in ne na smrt v Ljubljani, saj je Katarina Frančiška po ljubljanski mrliški matici umrla pet dni prej. Mrliška matična knjiga novomeške kapitelske župnije njenega pokopa ne navaja, ker pri njem očitno ni bil navzoč noben duhovnik iz kapitlja (Kapiteljski arhiv Novo mesto, šk. 66, M/3 1736–1752).

Lidija Markelj **KRONIKA**

(maj - julij 2009)

MAJ

SEVNICA, 2. maja – Ob zlatem jubileju GZ Sevnica in 130-letnici PGD Sevnica so odprli prenovljen gasilski muzej.

ARTIČE, 3. maja – V Prosvetnem domu je potekal zaključni celovečerni koncert Mednarodnega folklornega festivala SloFolk.

ČRNOMELJ, 7. maja – Pod naslovom Zapoj z menoj je v KD potekalo srečanje belokranjskih pevskih zborov.

METLIKA, 7. maja – V prostorih UE so odprli likovno razstavo Kolpa sen 2008, razstavo del 25 avtorjev iz Slovenije in Hrvaške, ki so lani sodelovali na omenjeni likovni koloniji.

NOVO MESTO, 7. maja – V Knjižnici M. Jarca je potekal literarni večer DU Novo mesto Čas ljubezni. – V KC J. Trdine je bila otvoritev razstave francoskih samoukih slikark Christianne Katie Ferre in Claire Froge-Merino Kler. – Prešernovo gledališče Kranj je v KC J. Trdine uprizorilo predstavo Dese Muck Blazno resno o seksu.

ČRNOMELJ, 8. maja – V galeriji cerkvice Sv. Duha so na ogled postavili razstavo akademskega kiparja Draga Tršarja.

ČRNOMELJ, od 8. do 9. maja – Potekala je tradicionalna glasbena prireditvev Glas mladih 2009.

IVANČNA GORICA, 8. maja – V župnišču je bila na ogled razstava izdelkov iz lecta in kruha Marine Lenček.

KOSTANJEVICA, 8. maja – V Lamutovem likovnem salonu Galerije B. Jakca so odprli razstavo grafik ajdovskega umetnika Danila Jejčiča. Avtorja in njegovo delo je predstavil Jure Mikuž.

NOVO MESTO, 8. maja – V KC J. Trdine je potekal prvi del območne revije odraslih pevskih zborov v organizaciji območne izpostave JSKD RS.

PODSREDA, 8. maja – Na gradu so odprli razstavo Ustvarjalnost slovenskih rokodelcev.

RIBNICA, 8. maja – V GŠ je imela koncert flavtistka Barbara Gorše, maturantka Srednje glasbene in baletne šole Ljubljana.

SEVNICA, 8. maja – V KD je bil koncert sedmih moških, ženskih in mešanih PZ v okviru Pesmi Posavja 2009.

ČATEŽ, 9. maja – MPZ Vinogradnikov s Čateža je povabil na letni koncert v KD.

KRŠKO, 9. maja – Pesem Posavja 2009 se je nadaljevala v dvorani GŠ, ko je zapelo šest moških in ženskih PZ.

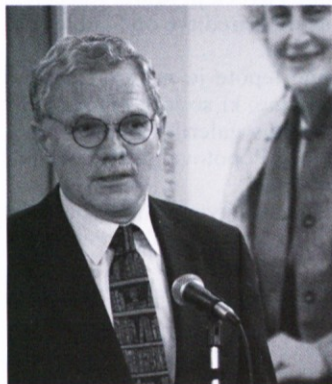
SEMIČ, 9. maja – Gledališka skupina KD Stari trg ob Kolpi je v KC uprizorila komedijo Partnerska poroka.

BREŽICE, 10. maja – Pesem Posavja 2009 se je zaključila s koncertom sedmih moških, ženskih in mešanih PZ v cerkvi sv. Roka. Celotno revijo je strokovno spremljal Tomaž Habe.

METLIKA, 11. maja – Srednja šola je povabila v goste pisateljico Deso Muck, ki so ji zaigrali predstavo Šolska piramida. Skupaj z Vladko Škof je podelila priznanja dijakom Bralnega kluba.

MIRNA PEČ, 12. maja – V okviru tedna vseživljenjskega učenja so dijaki 1. letnikov Srednje kmetijske šole in biotehniške gimnazije v vrtcu Cepetavček zaigrali Rdečo kapico v nemščini, malčki iz vrta pa v slovenščini.

NOVO MESTO, 12. maja – V KC J. Trdine je GŠ M. Kozine povabila na zaključni nastop.

Slavnostni govornik 32. dolenjskega knjižnega sejma direktor Javne agencije za knjigo Slavko Pregl. (Foto: R. Božič)

Razstava naslovnice revije Rast na Dolenjskem knjižnem sejmu. (Foto: R. Božič)

BREŽICE, 13. maja – V Knjižnici je potekala zaključna prireditev bralnega projekta Kristijanov knjižni nahrbtnik 2008/2009.

ČRNOMELJ, 14. maja – V KD je potekalo 3. regijsko tekmovanje otroških in mladinskih zborov Dolenjske, Bele krajine in Posavja.

KRŠKO, 14. maja – V Dvorani v parku je razstavljal sevniški umetnik Rudi Stopar. Ob njegovi že 72. samostojni razstavi po vrsti je o umetniku spregovorila umetnostna zgodovinarica Alenka Černelič Krošelj.

LJUBLJANA, 14. maja – V Slovenskem etnografskem muzeju so slovesno odprli razstavo o škocjanskem rojaku Ignaciju Knoblarju z naslovom Sudanska misija 1949-1858, Ignacij Knoblar – misijonar, raziskovalec Belega Nila in zbiralec afriških predmetov.

NOVO MESTO, 14. maja – RIC Novo mesto je pripravil otvoritev slikarske razstave Carlosa Espinoze Bernala Slap čustev. – Rasto Božič se je v Knjigarni Goga pogovarjal s pesnico Stanko Hrastelj. Predstavila sta njeno novo pesniško zbirko Gospod, nekaj imam za vas, ki je izšla pri Študentski založbi v zbirki Beletrina.

TREBNJE, 14. maja – V KD je bila na ogled otroška predstava Miška kaško kuhala.

MIRNA, 15. maja – V TVD Partizan so povabili na območno revijo odraslih pevskih zborov.

NOVO MESTO, 15. maja – V KC J. Trdine je bil večer filmske glasbe s Simfoničnim orkestrom RTV Slovenija in solisti violinisti.

MOKRONOG, 16. maja – V KD je bilo mogoče prisluhniti območni reviji odraslih PZ.

NOVO MESTO, 16. maja – V klubu LokalPatriot je bila na ogled razstava računalniško obdelanih ilustracij Predraga Dorijeviča.

KOSTANJEVICA, 17. maja – Novomeški Konservatorij za glasbo J. Slatkonja je v nekdanji samostanski cerkvi Galerije B. Jakca priredil letni koncert, na katerem so se predstavili njegovi najboljši dijaki. Zaigral je komorni orkester pod vodstvom dirigenta in ravnatelja šole Aleša Makavca.

BREŽICE, 18. maja – Posavski muzej je ob dnevu muzejev odprl vrata svojih zbirk. Tridnevno delavnico je vodil akademski slikar, restavratorski svetnik prof. Ivan Bogovič.

LAŠKO, 18. maja – V Muzeju Laško so v okviru razstavnega niza Veliki Laščani odprli razstavo, ki jo je Dolenjski muzej iz Novega mesta pripravil ob 15. obletnici smrti v Novem mestu živečega in delujočega, a v Laškem rojenega arheologa Kneza.

NOVO MESTO, od 18. do 22. maja – V galeriji upravne stavbe novomeške Krke je potekal 32. dolenjski knjižni sejem v organizaciji Knjižnice M. Jarca, knjigarnе MK in KUD Krka. Na otvoritvenem večeru je bil slavnostni govornik Slavko Pregelj in osrednja gostja pesnica Neža Maurer. Naslednji večer se je z Nežo Maurer o pesniški zbirki Na tvojo kožo pišem svoje verge pogovarjala Katja Šulc. Gostili so tudi novomeškega pisatelja Nejca Gazvodo, pripravili knjižno čajanko, sejem pa zaokrožili z medobčinskim srečanjem mladih literatov in s pisateljico Neli Kodrič. Na sejmu so razstavili med 2 tisoč in 3.600 lani v Sloveniji izdanih knjig, na ogled pa je bila tudi razstava o Maurerjevi ter razstava naslovnice revije Rast. – V razstavišču Jakčevega doma so potekali 5. novomeški likovni dnevi. Na koloniji, katere pobudnik in vodja je Novomeščan Janko Orač, je sodelovalo sedem slikarjev. Strokovni pogled nad razstavo je prevzel kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević.

STIČNA, od 18. maja do 30. avgusta – V letu sv. Pavla je v Muzeju krščanstva na Slovenskem na ogled zanimiva razstava Sveti Pavel, največji misijonar krščanstva.

ČRNOMELJ, 19. maja – V Pastoralnem centru je bilo mogoče prisluhniti pogovoru s pisateljico Marinko Fritz Kunc.

BRESTANICA, 21. maja – V Domu svobode je bila dobrodelna prireditev za sodobnejšo šolo.

DVOR, 21. maja – V Blatnikovem hramu je svoje fotografije z motivi ob dolini reke Krke razstavil prof. mag. Mirko Kambič, teolog in umetnostni zgodovinar, po rodu Belokranjec. Avtorja je predstavila Zora Može, nastopil je MePZ KUD Dvor.

NOVO MESTO, 21. maja – V okviru tedna vseživljenjskega učenja je bila

Slavica Maleš Grešak ter pesnik in akademik Tone Pavček na literarnem večeru v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu. (Foto: R. Božič)

v RIC-u na ogled fotografska razstava Marka Radovana Tiha voda. – Na aktivistični okrogli mizi Krila migracij so v atriju Knjižarne Goga sodelovali: dr. Mirjam Hladnik Milharčič, dr. Sanja Cekut in Urška Strle. – V Knjižnici M. Jarca so odprli razstavo risb in grafik slikarja Mihe Maleša iz pesniške zbirke Same pesmi o ljubezni Toneta Pavčka. Gostje na literarnem večeru so bili: Slavica Maleš Grešak, pesnik in akademik Tone Pavček in Marta Račečič.

OTOVEC, 21. maja – Naših pet let je bil naslov prireditve ob 5. obletnici kulturnega romskega društva Vešoro v GD.

SEVNICA, 21. maja – Sevnica – (ne)znane lepote je naslov razstave fotografij amaterskih fotografov iz sevniške občine, ki so jo v organizaciji Fotosekcije društva Trg Sevnica postavili na ogled v galeriji Gradu.

ČATEŽ, 22. maja – MePZ Kres, sekcija KUD Popotovanje F. Levstika Čatež je povabila na prireditev Pridi zvečer na Čatež.

KRŠKO, 22. maja – V Galeriji Krško je imela razstavo Mali akt domača akademska kiparka Vladimira Štoviček. Umetnico je predstavila umetnostna zgodovinarica Alenka Černelič Krošelj.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 22. maja – Plesna sekcija Unique je povabila na dobrodelno plesno predstavo v OŠ.

NOVO MESTO, 22. maja – V KC J. Trdine je potekal drugi del redne območne revije odraslih PZ in malih pevskih skupin. – V Narodnem domu je na Šentovi kulturni manifestaciji potekala predstavitev pesniške zbirke Marije Štravs. Nastopila je mlada violiniška Laura, predstavili so se umetniki Sebastjan Šeremet, Nene Borčilo, Mojca Rabič in Robert Jerele.

PODSREDA, 22. maja – Dotik narave je naslov razstave fotografij Dušana Klenovška v gradu. Otvoritev je popestrila Brenci band.

SEMIČ, 22. maja – V počastitev mednarodnega dneva družin je v KC skupina Limbar iz Moravč uprizorila muzikal po Andersenovi pravljici Ariela, mala morska deklica.

ŠKOCJAN, 22. maja – V OŠ Frana Metelka je potekal koncert šolskih pevskih zborov.

TREBNJE, 22. maja – V Galeriji likovnih samorastnikov je bila pregledna razstava Sandija Leskovca z Mirne, ki je veliko prispeval k razvoju galerije in njene zbirke. O umetniku je spregovorila kustosinja Andrejka Vabič Nose, zbrane pa je nagovorila tudi umetnikova žena, vdova Milena Leskovec.

DOBOVA, 23. maja – Na igrišču pod šotorom je potekalo mednarodno srečanje pihalnih orkestrrov.

RAKA, 23. maja – Dekle moje, pojdi z menoj je bil naslov koncerta vokalne skupine Srake z Rake in pevske skupine Lavrencij v športni dvorani OŠ Raka.

SEMIČ, 23. maja – V KC je bila na ogled gledališka predstava Mala morska deklica.

ŠMARJETA, 23. maja – Gostje koncerta MePZ Plastoform v KD so bili pevci vrhunskih zborov iz salzburškega okrožja v Avstriji.

KAPELE, 24. maja – Pihalni orkester Kapele je pripravil koncert in v goste povabil gorenjsko zasedbo Gregorij.

GLOBODOL, 25. maja – 16 mladih likovnikov iz štirih osnovnih šol se je udeležilo 3. otroške likovne ustvarjalnice Ko zakikirika rdeči petelin... na temo gasilstva v Globodolu, saj tamkajšnje PGD praznuje 90-letnico.

ČRNOMELJ, 25. maja – Gledališka skupina ZIK Črnomelj je v KD zaigrala nostalgичno komedijo Kava in cigaret.

NOVO MESTO, 25. maja – Na 2. soareja APT na temo kaj se je zgodilo med avantgardami in sodobno umetnostjo? so sodelovali dr. Rasto Močnik, Miran Mohar in Matjaž Berger.

BREŽICE, 27. maja – Vokalni kvartet Pella je pospremil otvoritev razstave Podobe v kamnu Ljubena Dimkaroskega v Mestni hiši. Umetnika je predstavila Alenka Černelič Krošelj.

NOVO MESTO, 27. maja – V Gostilni Jakše je bila razstava del Novomeščana, 84-letnega Zdenka Hlavatyja.

ZAGRAD PRI ŠKOCJANU, od 27. do 30. maja – V organizaciji TD je v Zagraškem logu potekala tradicionalna kamnoseško-kiparska delavnica, na kateri je sodelovalo devet ljubiteljskih kiparjev iz primorskega Društva Most.

BREŽICE, 28. maja – Naših 10 let je naslov koncerta citrarskega orkestra GŠ Brežice, na katerega so povabili v Posavski muzej. – V GŠ je bil koncert Jožice Zupančič (klarinet), Dušanke Istenič (flavta), in Perina Cavaliere Mrešič (klavir).

ČRNOMELJ, 28. maja – V dvorani GŠ je bil letni koncert GŠ Črnomelj s podružnicama Metlika in Semič.

HROVAČA, 28. maja – V Škrabčevi domačiji se je Manca Košir pogovarjala s publicistom in založnikom Luko Novakom, in sicer o njegovem literarnem prvencu Zlati dež.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 28. maja – V OŠ je bila na ogled glasbeno-plesna delavnica Žogica nogica.

NOVO MESTO, 28. maja – V Knjižnici M. Jarca so predstavili faksimilirani natis 17 zvezkov Valvasorjeve grafične zbirke Iconotheca Valvasoriana. Zbirko je podrobneje orisal vodja projekta in njen urednik dr. Lojze Gostiša. – V Galeriji Krka so odprli razstavo akademskega slikarja mag. Gorazda Krnca. Umetnika je predstavila umetnostna zgodovinarica Tatjana Pregl Kobe. – Stanka Hrastelj je na četrtkovem literarnem večeru predstavila prvo pesniško zbirko novinarko Petre Bauman z naslovom Januar. – V Galeriji Simulaker so odprli razstavo Kipi mladih kiparjev, absolventov likovne pedagogike Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani. Cikel so poimenovali Prva priložnost. Razstavili so: Tina Grobovšek, Meta Kos, Matija Lapuh, Matic Praznik in Valentina Štirn.

BREŽICE, 29. maja - V GŠ je bil recital Špele Troha na klavirju.

KOSTANJEVICA, 29. maja – Keramika v konceptu 4 je bil naslov razstave, ki so jo odprli v lapidariju Galerije B. Jakca, in sicer v okviru 1. mednarodnega trienala keramike Unicum 09. O razstavi je spregovorila kustodinja Barbara Rupel.

KRŠKO, 29. maja – V klubu KD je bil koncert Katja Šulc in banda.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 29. maja – V OŠ je bil literarno-glasbeni večer.

NOVO MESTO, 29. maja – V KC J. Trdine so povabili na regijsko srečanje odraslih folklornih skupin, ki ga je strokovno spremljala Branka Moškon. Nastopilo je sedem izbranih belokranjskih, dolenjskih, posavskih, zasavskih skupin.

SEMIČ, 29. maja - Špas teater je v KC zaigral komedijo 5žensk.com.

ŠENTRUPERT, 29. maja – Na trgu je nastopil Policijski orkester z gostjo Nuško Drašček.

TREBNJE, 29. maja – Pihalni orkester Trebnje je povabil na spomladanski koncert v CIK. Nastopila je tudi mažoretna skupina.

ČRNOMELJ, 30. maja – V cerkvi Sv. Duha je bilo mogoče prisluhniti koncertu komornega ansambla Musica.

IVANČNA GORICA, 30. maja – V KD je Gašper Tič zaigral monokomedijo Jooj, kako sem prišel na svet.

KRŠKO, 30. maja – GŠ je ob 60-letnici povabila na koncert simfoničnega orkestra šole v KD. Na čelu GŠ je že skoraj dve desetletji Drago Gradišek.

MULJAVA, 30. maja - V Galeriji Kresnička so odprli likovno razstavo Ekstempore Muljava 2009.

STIČNA, 30. maja – Prisluhniti je bilo mogoče koncertu godb.

ŠENTRUPERT, 30. maja – Domači Občinski pihalni orkester sv. Ruperta je desetletnico delovanja proslavil s koncertom. V goste je povabil operni zbor SNG Opera in balet Ljubljana.

SINJI VRH, 31. maja – Pihalni orkester Kočevje je povabil na promenadni koncert.

ARTIČE, maja – Tamburaški orkester KUD Otona Župančiča Artiče pod vodstvom Dragutina Križaniča je na tekmovanju na festivalu tamburaške glasbe Osijek prejel zlato plaketo tambure Paje Kolarića.

ČRNOMELJ, maja – Društvo Dom je v Pastoralnem centru pripravilo gledališko predstavo Mali oglasi, ki jo je uprizorila gledališka skupna PGD Dobliče, režirala pa Cvetka Banovec.

DOLENJSKE TOPLICE, maja – Domači akademski kipar Jože Kumer se je v KKC predstavil kot kipar z razstavo Mehkoba obrisa, čutno drsenje, les, kamen, kovina. Z avtorjem se je pogovarjala Barbara Barbič.

MAJ

KOREJA, maja – Kočevska oblikovalka Alenka Rovan je na mednarodnem sejmu ženskih inovacij prejela zlato medaljo in posebno priznanje za »novo obliko knjige« brez vezave. Listi so kot blok vloženi v posebno oblikovano škatlo.

KRŠKO, maja – V klubu KD je zadnjo pesniško zbirko Na tvojo kožo pišem svoje verze predstavila slovenska pesnica Neža Maurer. Z avtorico se je pogovarjala Katja Šulc.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, maja – KS je priznanje ob krajevnem prazniku podelila KD Leskovec.

LJUBLJANA, maja – Borut Križ je za avtorstvo razstave Dolenjskega muzeja Arheološka podoba Dolenjske prejel najvišje slovensko muzejsko priznanje, imenovano Valvasorjevo priznanje.

NOVO MESTO, maja – Dolenjski muzej je pričel z nadaljevanjem arheoloških raziskav na Kapiteljski njivi. – V okviru 1. mednarodnega trienala keramike je sodeloval tudi Dolenjski muzej, in sicer z razstavo keramike, ki jo je pripravila etnologinja in kustodinja Ivica Križ.

RAVNI DOL PRI SODRAŽICI, maja – V Maticevi etno hiši so odprli prvo slikarsko razstavo Francke Dejak iz Ribnice z naslovom Ribnica skozi čas. Na avtoričini prvi razstavi je nastopil kvartet Zvon.

SEVNICA, maja – Predstavniki občine in Zavoda za kulturo, šport, turizem in mladinske dejavnosti so se na gradu srečali s priznanim slovenskim etnologom dr. Janezom Bogatajem in pogovarjali o zbirki starih predmetov, ki jih želijo umestiti v etnološko zbirko gradu. – Sevničan Matej Leskovšek, fotoreporter Mladine, je v knjižnici razstavil fotografije o življenju Kurdistancev.

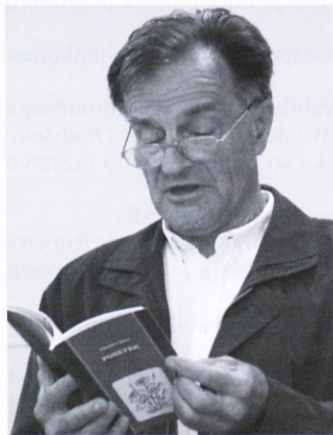
ŠENTJERNEJ, maja – Učenci 9. razredov OŠ Šentjernej so pod mentorstvom Barbare Kukman pripravili gledališko igro Blazno resno o šoli avtorice Dese Muck. Predstavo je popestril mladinski pevski zbor šole.

ŠKOFJA LOKA, maja – V Galeriji Ivana Groharja v Loškem muzeju je bila odprta razstava akademskega slikarja Jožeta Slaka – Đoke, po rodu iz Jablana pri Mirni Peči, z naslovom Med snovjo in praznino.

ŠMARTNO PRI SLOVENJ GRADCU, maja – MPZ PGD Šmihel je sodeloval na 25. srečanju gasilskih pevskih zborov Slovenije.

TRNAVA NA SLOVAŠKEM, maja – Mladinski PZ Mlinček iz OŠ Vavta vas, ki ga vodi Cvetka Krampelj, je na povabilo Društva slovensko-slovaškega prijateljstva gostovali na Slovaškem. Program so popestrili učenci GŠ M. Kozine.

JUNIJ

Franci Šali na predstavitvi svojih novih pesniških zbirk. (Foto: R. Božič)

NOVO MESTO, 1. junija – Na Dan Dolenjskega muzeja so bile na ogled stalne in občasne razstave muzeja in Jakčevega doma. – Novi umetniški vodja Galerije Simulaker je po odhodu Iztoka Hotka postal Matjaž Brulc.

TREBNJE, 1. junija – Knjižnica P. Golie je povabila na literarni večer z avtorjem knjige Čefurji raus Goranom Vojnovičem.

MIRNA, 2. junija – V krajevni knjižnici so odprli razstavo mirskih upokojencev o gradu Mirna in predstavitev knjige Franceta Barage Grad Mirna v zapuščinskih inventarjih.

ČRNOMELJ, 4. junija – Božjo voljo spolnjevati je naslov razstave o življenjski poti dr. Alojzija Šuštarja, ki so jo na ogled postavili v Pastoralnem centru.

NOVO MESTO, 4. junija – V Knjižnici M. Jarca so predstavili pesniške zbirke Francija Šalija Nekje je svet, Prigodice, Posevek. – V APT je bil na ogled avtorski projekt Dušana Jovanoviča Teater spovedi. Ponovili so ga še naslednji dan. – V KD J. Trdine je bilo rajanje z Romano Kranjčan. – Prvi v vrsti junijskih Goginih literarnih posladkov je bil v atriju te knjigarne literarni večer, na katerem je Damijan Šinigoj ob izidu Gogine novitete Pojdi z mano predstavil pisatelja in prevajalca Dušana Čatra.

BRESTANICA, 5. junija – Na gradu Rajhenburg je potekala prireditve Brestanica poje.

DOLENJSKE TOPLICE, 5. junija – Na terasi Sokol bara je nastopil izraelski kitarski duo Board Ross&Orgad Dror.

IVANČNA GORICA, 5. junija – V KD je potekal festival ekologije in kulture.

KOSTANJEVICA, 5. junija – Žarenje je naslov razstave Mojce Zlokarnik, ki jo je pripravila za staro samostansko cerkev Galerije B. Jakca. Na otvoritvi je o umetnici spregovoril dr. Jure Mikuž, kulturni program pa je prispevala operna pevka Zdenka Gorenc ob spremljavi pianistke Nataše Valant.

PODSREDA, 5. junija – V zelenem vrtu je naslov slikarske razstave Alme Intihar, ki so jo odprli na gradu.

SEVNICA, 5. junija – KD je v okviru Sevnškega grajskega poletja v dvorani Alberta Felicijana na Gradu zaigralo predstavo Otok.

STRAŽA, 5. junija – Skupaj ohranjamo ljudsko pesem in ples je naslov prireditve MePZ straških upokojencev v KD: nastopilo je šest zborov in straška folklorna skupina.

ŠMARJE PRI JELŠAH, 5. junija – V knjižnici KD so odprli razstavo likovnih del novomeškega slikarja in grafika Janka Orača Cvetoči vrtovi.

TREBNJE, 5. junija – V Baragovi galeriji so na ogled postavili slikarska dela Trebanjke Marije Korbar. Na otvoritvi je zapel oktet Lipa, kulturni program so oblikovali slikarkini vnuki.

BOŠTANJ, 6. junija – V polni župnijski cerkvi je 45-letnico delovanja proslavil Oket Jurija Dalmatina z umetniškim vodjo prof. Egonom Kunejem. V goste so povabili Slovenski oktet. Oket je ob obletnici prejel Listino občine Sevnica. Zbrane je nagovoril direktor JSKDRS prof. Igor Teršar.

CERKLJE OB KRKI, 6. junija – Zapoj z menoj je naslov dobrodelnega koncerta, ki so ga v telovadnici šole pripravili učenci OŠ in njen vrtec Pi-kaplonica.

DOBREPOLJE, 6. junija – Pred občinsko stavbo je potekalo 31. srečanje Zveze godb in pihalnih orkestrov Dolenjske in Bele krajine. Nastopilo jih je enajst.

KOBILE, 6. junija – Ne pozabimo je bil naslov razstave, ki so jo pripravili v Etnološki zbirki Kobile.

KOPRIVNICA, 6. junija – Pod naslovom Pesem nas družijo je KD Antona Aškercia v dvorani OŠ organiziralo prireditev.

ŠENTLOVRENC, 6. junija – MePZ Strune je povabil na letni koncert S strunami po svetu v KD. Kot gostje so nastopili člani Plina s Čateža.

ŠENTVID PRI STIČNI, 6. junija – V okviru prireditev Dnevi kulture je v DK potekal koncert zborov.

MULJAVA, 7. junija – V Letnem gledališču je bila na ogled plesno-gledališka predstava Levji kralj.

TREBNJE, 7. junija – V Domu starejših občanov je potekalo regijsko srečanje upokojenskih pevskih zborov Dolenjske, Bele krajine in Posavja.

LJUBLJANA, 8. junija – V Narodnem muzeju so podelili nagrado in priznanja Slovenskega arheološkega društva in med prejemniki priznanj je bil tudi arheolog, strokovnjak za obdobje prazgodovine, metliški rojak dr. Janez Dular. Priznanje je dobil za monografijo (ter soavtorica Sneža Tecco Hvala) Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi, Poselitev – gospodarstvo – družba.

METLIKA, 8. junija – V Galeriji Kambič so odprli razstavo o kiparju Alojzu Ganglu, nestorju prve generacije slovenskega zgodnjemodernega kiparskega snovanja. O njem je spregovorila direktorica Narodne galerije dr. Barbara Jaki.

DOBOVA, 9. junija – V KD je bil muzikal Moje pesmi, moje sanje.

ČRNC, 9. junija – KUD Odskočna deska Črnc je ob 4-letnici delovanja društva v ateljeju Vladke Sumrek pripravil pregledno likovno razstavo del članov.

ČRNOMELJ, 9. junija – V prostorih KUD Artoteka Bela krajina so odprli razstavo likovnih del Zdravka Mušiča z naslovom Risbe nekega časa.

NOVO MESTO, od 9. do 10. junija – Portret neke gospe je naslov predstave v APT, ki jo je režiral Matjaž Berger.

SEMČ, 9. junija – V KC je potekala zaključna prireditev bralnega kluba Knjižni moljček, na ogled je bila tudi gledališka predstava.

ČRNOMELJ, 10. junija – V Pastoralnem centru so predstavili zgoščenke zvočnih primerov belokranjske izvorne glasbe.

NOVO MESTO, 10. junija – V Trdinovi čitalnici Knjižnice M. Jarca so pripravili dogodek Zgodbe izpod pulta. – V sklopu tretje Fotobate v atriju

Knjigarnar Goga se je fotograf Boštjan Pucelj pogovarjal z novomeškim arheologom Borutom Križem, in sicer o dokumentarni arheološki in muzejski fotografiji.

HROVAČA, 11. junija – V skednju Škrabčeve domačije so pripravili predstavitev knjige zgodovinarja dr. Andreja Rahtena Izidor Cankar – diplomat dveh Jugoslavij.

KOČEVJE, 11. junija – MPZ, ki ga vodi zborovodja Matevž Novak, je svoj jubilej, 35 let delovanja, proslavil s slavnostnim koncertom v Šeškovem domu. Kot gostje so nastopil Katarina Balentić (mezzosopran) in Darja Novak (sopran), ki ju je na klavirju spremljal Gorazd Herman, ter Damjan Vesel z diatonično harmoniko.

NOVO MESTO, 11. junija – Novomeška raziskovalka in avtorica knjige Novodobniška duhovnost dr. Tina Ban je imela v atriju Goge predavanje Uporni četrtek. – V Knjižnici M. Jarca so predstavili knjigo Marjana Kneza Od pekla do nebes je samo en korak.

SEVNICA, 11. junija – V Lekos galeriji Ana so ob življenjskem jubileju umetnika Rudija Stoparja pripravili retrospektivno razstavo njegovih del z naslovom Gnezdo praznine. V kulturnem programu so nastopili Roman in Karolina Stopar ter Sinjo Jezernik v vlogi Prešerna.

TREBNJE, 11. junija – V KD je bila na ogled otroška abonmajnska predstava Čarovnije protipackarije.

VINICA, 11. junija – V GD je potekalo 19. srečanje mladih pesnikov in deklamatorjev z naslovom Župančičeva frulica. Med osnovnošolskimi pesniki je zmagala Tjaša Valič iz OŠ Solkan, med srednješolskimi Dominik Vodopivec z Liceja Simona Gregorčiča iz Gorice, med osnovnošolskimi deklamatorji pa Zala Linea Rutar iz OŠ Toneta Čufarja Ljubljana.

KRŠKO, 12. junija – Na igrišču Šajpoh je potekal mladinski kulturni Generator festival.

PODSREDA, 12. junija – Na gradu je bil koncert orkestra Mandolina.

SEVNICA, 12. junija – Na gradu so pripravili retorični kabaret Veščina premisleka.

ZABUKOVJE, 12. junija – V KD je bilo mogoče prisluhniti srečanju ljudskih pevcev sevniške občine 2009 pod naslovom Skupaj se najdemo mi.

BREŽICE, 13. junija – Ženski in mešani pevski zbor KUD Brežice pod vodstvom dirigentov Elizabete in Dragutina Križanića sta v Viteški dvorani Posavskega muzeja nastopila na zaključnem koncertu sezone, ki je bil hkrati tudi praznovanje 25-letnice delovanja zborov. Slavnostnemu nastopu se je pridružil še Tamburaški orkester KUD Otona Župančiča Artiče.

ČATEŽ, 13. junija – KD Antona Akreča je pripravilo v KD 4. srečanje ljudskih pevcev Pa se sliš. Ljudske pevke Žejno so ob tej priložnosti predstavile svojo drugo zgoščenko z naslovom Eno pesem čem zapest.

KOSTANJEVICA, 13. junija – Pihalni orkester Kostanjevica na Krki, ki ga vodi dirigent Toni Homan, je ob 15-letnici delovanja povabil na slavnostni koncert na dvorišče Galerije B. Jakca. Podelili so Gallusova priznanja.

NOVO MESTO, 13. in 14. junija – V APT je bil avtorski projekt Dušana Jovanovića Teater spovedi.

PODSREDA, 13. junija – Na gradu so na večeru aforizmov predstavili knjigo Tonija Babiča.

SEMIČ, 13. junija – V KC so bila razstavljeni slikarska dela samorastnika Marjana Smrtnika.

SEVNICA, 13. junija – V okviru Sevniškega grajskega poletja 2009 je bil v atriju gradu koncert pihalnega oddelka GŠ Krško.

SLAPI, 13. junija – Pri cerkvi Karmelske Matere božje so predstavili nov zbornik občine z naslovom Klevevž – biser narave z bogato zgodovino. Uredila ga je zgodovinarica Majda Pungerčar, na predstavitvi pa so sodelovali tudi drugi avtorji.

ŠMARJETA, 13. junija – V KD je bilo mogoče prisluhniti ljudskim pevcem in godcem na območnem tekmovanju. Nastopilo je šest skupin, dogodek pa je strokovno spremljala Urša Šivic.

TREBNJE, od 13. do 20. junija – V Galeriji likovnih samorastnikov je potekal 42. mednarodni tabor likovnih samorastnikov, ki se ga je udeležilo šest umetnikov iz Slovenije, Bolgarije, Španije, Velike Britanije, ZDA in

Odkritje spominskega kipa Jožeta Karlovška v Šmarjeti. (Foto: L. Markelj)

Finske. Na otvoritvi je spregovoril mag. Igor Teršar, direktor Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti, ter slavnostni govornik, minister za Slovence v zamejstvu in po svetu dr. Boštjan Žekš.

DOBOVA, 14. junija – V župnijski cerkvi je bilo tradicionalno srečanje otroških in mladinskih cerkvenih pevskih zborov.

VESELA GORA, 14. junija – Pred graščino je potekala tradicionalna prireditev S pesmijo na Veselo goro.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 15. junija – Na slavnostni seji Občinskega sveta Občine Šmarješke Toplice je nagrado občine prejela kulturnica Marija Pavlin.

ŠMARJETA, 15. junija – Ob občinskem prazniku so odkrili spominski kip rojaka Jožeta Karlovška na trgu pred njegovo hišo. S prisrčnim kulturnim programom so nastopili šmarješki osnovnošolci. – V OŠ je bila na ogled lutkovna predstava Mizica, pogrni se v izvedbi Mini teatra.

KRŠKO, 16. junija – V KD je bila na ogled otroška predstava Mala morska deklica.

METLIKA, 16. junija – Letošnje 17. poletne kulturne prireditve Pridi zvečer na grad so se pričele z gledališko predstavo Rdeči kotiček v izvedbi Teatra Otočec. Selektorica Simona Zore Ramovš je podelila priznanja naslednjim gledališčem in igralcem: Jernej Strgar iz Teater Otočec in Mirjana Marinčič iz KD Leskovec pri Krškem sta režirala najboljši predstavi Rdeči kotiček in Jeklene magnolije; gledališka skupina KUD Franceta Prešerna z Blance je prejela posebno nagrado selektorice; Klavdija Mirt iz gledališke skupine KD Leskovec pri Krškem je odigrala najboljšo žensko vlogo in Vlado Roženberger iz KD Teater Otočec najboljšo moško vlogo.

MIRNA PEČ, 16. junija – V okviru občinskega praznika je bil v KD koncert pevskih zborov OŠ Mirna Peč.

NOVO MESTO, 16. junija – V tednu kultur je potekal literarni večer Ogrlica besed in slik, odprtje likovne razstave kulturnih ustvarjalcev manjšin v KC J. Trdine.

TREBNJE, 16. junija – 56 osnovnošolcev iz desetih osnovnih šol je sodelovalo na malem likovnem taboru, obiskali so umetnike mednarodnega tabora likovnih samorastnikov in nato ustvarjali na Vrhtrebnjem. Ob koncu so v avli CIK-a razstavili dela na temo Slovenija, od kod lepote tvoje.

KRŠKO, 17. junija – V KD je bila na ogled komedija Krpan vs. Brdavs.

NOVO MESTO, 17. junija – Na Goginem salonu Pod istim ozvezdjem so Nina Novak, Žuža Balog, Elena Bulfon in Sonja Cekova Stojanovska v pogovoru s Klavdijo Kotar predstavile svojo literaturo v hrvaškem, madžarskem, italijanskem in makedonskem jeziku v atriju Goge.

KOČEVJE, 18. junija – V Šeškovem domu je bil koncert MePZ Kočevje.

LJUBLJANA, 18. junija – V Galeriji Hest so odprli razstavo trebanjske akademske slikarke Maje Kastelic z naslovom Bidermajer je narava.

METLIKA, 18. junija – Na grajskem dvorišču so odprli poletne kulturne prireditve Pridi zvečer na grad z dramo Partizan v izvedbi igralcev iz Avstrije in Slovenije.

NOVO MESTO, 18. junija – V atriju Goge so premierno predstavili pesniško zbirko mlade umetnice Radharani Pernarčič Vesolje žalujko, veter žaluzije v okviru prireditev Beri: četrtek. – V Knjižnici M. Jarca so predstavili knjigo Vere Adamič Papež Od prednikov do potomcev: Slovenci v Slatini in Banja Luki, 1923-2008. – V KC J. Trdine so pripravili bosanski večer sevdalinke, poezije in folklorne v naročju mladih.

RADEČE, 18. junija – V razstaviščnem prostoru Jadran so odprli razstavo slikarsko likovne in fotografske kolonije.

TREBNJE, 18. junija – V Gostilni Meglič je potekal koncert straniščne poezije.

DOLENJSKE TOPLICE, 19. junija – Na ploščadi pred KKC je bil koncert dua Caverock.

KOSTANJEVICA, 19. junija – V Lamutovem likovnem salonu Galerije B. Jakca so odprli pregledno razstavo risb slikarja in grafika Bogdana Borčiča. Ob razstavi so predvajali dokumentarni film o Borčiču Skive za portret umetnika, ki je nastal v režiji Filipa Robarja Dorina in produkciji nomadskega studia Vrtnec.

KRŠKO, 19. junija – V klubu KD je bil koncert Trilasa.

Ferenc Csernik na otvoritvi svoje razstave v Kulturnem domu na Bučki. (Foto: L. Markelj)

MIRNA PEČ, 19. junija – V avli KD se je s svojimi deli predstavila ljubiteljska slikarka Irena Zihler Soršak iz Hmeljčiča.

MULJAVA, 19. junija – KD J. Jurčiča je v letnem gledališču premierno igralo Jurčičevo delo Kloštrski žolnir. Predstavo so ponovili še nekajkrat.

NOVO MESTO, 19. junija – V KC J. Trdine je bil srbski večer s poskočnimi koraki srbske folklore, glasbe in poezije. – V Galeriji Simulaker so odprli likovno razstavo črnogorskega ustvarjalca Vojislava Kilibarda Avtoportreti.

PODSREDA, 19. junija – Na dvorišču uprave Kozjanskega parka je v okviru Večera pod češnjo potekal citrarski glasbeni večer.

ŠENTRUPERT, 19. junija – Poletje v Šentrupertu se je pričelo s koncertom pevskih zborov v OŠ dr. Pavla Lunačka.

ŽUŽEMBERK, 19. junija – S komedijo Toneta Partljiča Nasvidenje med zvezdami v izvedbi ivanškega gledališča Pet do pol so se v kleti nekdanjega gradu začele 13. poletne grajske prireditve

BUČKA, 20. junija – V KD so na ogled postavili razstavo domačina Ferenc Csernika. Nastopili so učenci podružnične šole.

KOČEVJE, 20. junija – V Pokrajinskem muzeju so pripravili poletno muzejsko noč, ravno tako kot v Metliki in Novem mestu.

KRŠKO, 20. junija – V Dvorani v parku je bilo mogoče prisluhniti celovečernemu koncertu Lovskega pevskega zbora Krško.

METLIKA, 20. junija – Belokranjski muzej je pripravil potujočo razstavo pisanic s predstavitev v drugih krajih.

MOKRONOG, 20. junija – V okviru 20. dolenjske Kresne noči so pripravili muzikal učencev s Trebelnega Srečno, Kekec, koncert pevskih zborov, nastop folklornih skupin itd.

NOVO MESTO, 20. junija – V galeriji Dolenjskega muzeja so odprli razstavo Vrata, na kateri je slikar in grafik Bogdan Borčič sodeloval s kiparko Metko Kavčič. – Na ploščadi pred KC J. Trdine so se na sejmu kultur predstavili umetniki različnih kultur z glasbo, kulinariko in umetnostjo. Na sklepnih prireditvah v letnem gledališču Visoke šole za upravljanje in poslovanje so nastopili MePZ Pomlad, Jararaja, sopranistki Aida Črbadžić – Valka in Karolina Mihajlovič ter drugi.

PODBOČJE, 20. junija – Ob krajevnem prazniku so v cerkvi sv. Križa imeli koncert ob 100-letnici orgel, odprli pa so tudi razstavo 100 let notnega materiala v cerkvi sv. Križa Podbočje.

RIBNICA, od 20. do 21. junija – V gradu je potekala dvodnevna 1. likovna kolonija Ribnica 2009.

SEVNICA, 20. junija – V dvorani Alberta Felicijana sta nastopili dve igralski skupini: Un trije s komedijo Snubač avtorja Antona Pavloviča Čehova in Svibno s prizori iz romantične tragedije Viljem Ostrovrhar avtorja Antona Medveda.

ŠENTVID PRI STIČNI, od 20. do 21. junija – Pod naslovom Pojo naj ljudje – Kolkor kapljic, tolko let je potekal 40. tabor slovenskih pevskih zborov. Na osrednji prireditvi po tradicionalni povorki je bil slavnostni govornik direktor JSKD RS mag. Igor Teršar, v programu pa je nastopilo okrog 3.200 pevcev, ki jim je dirigiral Igor Švara. Predsedniku prireditve Jerneju Lampretu so za 17 let dela podelili zlato plaketo tabora.

PODBOČJE, 21. junija – V cerkvi sv. Križa je potekala 29. revija pevskih zborov dekanije Leskovec pri Krškem.

SEVNICA, 21. junija – Pred občinsko stavbo je ob dnevu državnosti potekala slovesnost ob 140-letnici slovenskega zbora. Častni gost in slavnostni govornik je bil predsednik DZ RS dr. Pavel Gantar, v programu pa so nastopili sevnška godba, MePZ Primoža Trubarja iz Loke pri Zidanem Mostu ter Sinjo Jezernik in Mirko Ratej z dramsko uprizoritvijo besedila na temo tabora in dneva državnosti.

ČRNOMELJ, 22. junija – V GŠ je bilo mogoče prisluhniti koncertu godalne komorne skupine.

LJUBLJANA, 22. junija – Dolenjski rojak Vinko Globokar iz Žužemberka, skladatelj, pozavnist, dirigent, glasbeni pedagog in pisec, je ob 75-letnici pripravil koncert v Cankarjevem domu, in sicer skupine Destiness Machinales. Nastopil je tudi sam.

NOVO MESTO, 22. junija – V KC J. Trdine so prvič predvajali dokumentarni film Skice za portret umetnika, posvečen umetniku Bogdanu Borčiču.

Scenarij in režija sta delo Novomeščana Filipa Robarja Dorina, film pa je nastal v produkciji Primoža Kastelica oziroma njegovega novomeškega studia Vrtinec.

DOLENJSKE TOPLICE, 24. junija – V čast dneva državnosti so v KKC pripravili koncert z nastopom Alfija Nipiča.

METLIKA, 24. junija – V okviru prireditev Pridi zvečer na grad je na dvorišču nastopil tamburaški orkester OŠ Metlika.

POSREDA, 24. junija – Na gradu je bil koncert za harfo.

ŠENTJERNEJ, 24. junija – Občina je povabila na slavnostno akademijo ob dnevu državnosti z naslovom Ko bajke oživijo. Slavnostni govornik je bil Filip Robar Dorin.

TREBNJE, 25. junija – V Baragovi galeriji je potekala akademija in otvoritev razstave Boj proti veri in cerkvi.

ČRNOMELJ, od 26. do 28. junija – V organizaciji ZIK je potekal Filmski tabor Kolpa 2009 s tremi delavnicami, ki so jih vodili mentorica Maja Weiss s somentorjem Tomislavom Urhom, Janez Lapajne s somentorjem Rokom Bičkom in Mateja Lavrenčič s somentorjem Tomažem Pavlakovičem.

KRMELJ, 26. junija – Pričela se je likovna kolonija 2, Krmelj 2009 z namenom ureditve in obnove spominskega parka v Krmelju. Delo je potekalo pod vodstvom likovnega pedagoga prof. Braneta Šustra v prostorih OŠ.

METLIKA, 26. junija – Na grajskem dvorišču so predstavili četrto zgoščenko s slovenskimi ljudskimi pesmimi z naslovom Večeri pod lipo, ki jo je izdal Janez Pezdirc s pevci iz Bele krajine.

NOVO MESTO, 26. junija – Matjaž Brulc je povabil na literarni večer v Knjigarno Goga.

OTOČEC, od 26. do 28. junija – Za gradom je potekal festival Rock Otočec 2009.

FARA PRI KOSTELU, 27. junija – Potekal je festival etno glasbe Etno-kostel 2009.

STUDENEC, 27. junija – Pri gostilni Janc je potekalo 29. srečanje harmonikarjev, kjer izbirajo tudi harmonikarje za Zlato harmoniko Ljubečne.

ŠENTRUPERT, 27. junija – V okviru Poletja v Šentrupertu je bil v cerkvi sv. Ruperta koncert Helene Blagne in štirih tenorjev – Caruso.

NOVO MESTO, 28. junija – V kapeli škofijskega Zavoda Friderika I. Barage je potekal prvi diplomski koncert na Konservatoriju za glasbo diplomanta Jerneja Fabijana, ki je diplomiral iz dirigiranja in zborovodstva. Diplomski nastop je izvajal z Župnijskim pevskim zborom sv. Janeza iz župnije Kamence.

TREBNJE, 28. junija – Galerija likovnih samorastnikov je imela dan odprtih vrat.

BREŽICE, junija – Slovenska frančiškanska provinca sv. Križa je v sodelovanju z občino in Posavskim muzejem pripravila dvodnevni znanstveni simpozij Tri stoletja brežiških frančiškanov.

IVANČNA GORICA, junija – Pri izkopavanjih na robu kraja so arheologi našli redko najdbo, keramičen kipec ženske, ki sodi v bronasto dobo, star pa naj bi bil najmanj tri tisoč let.

KRŠKO, junija – Ob občinskem prazniku so na Vidmu odprli Spominski park Jurija Dalmatina, ki je urejen po idejni zasnovi akademskega slikarja, domačina Vojka Pogačarja.

LJUBLJANA, junija – Ministrica za kulturo Majda Širca je slovesno podelila nove nazive svetnice in svetnika kot najvišji strokovni naziv na področju varstva kulturne dediščine oziroma v arhivski, konservatorsko-restavratorski in muzejski dejavnosti. Med novoimenovanimi svetniki sta bila tudi konservatorka novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Marinka Dražumerič in kustos Dolenjskega muzeja Borut Križ.

NOVO MESTO, junija – MePZ Pomlad je na Češkem na 37. mednarodnem festivalu pevskih zborov osvojil dve zlati medalji in naslov absolutnega zmagovalca letošnjega tekmovanja v Olomoucu. – V okviru Jazzinty abonmaja je v LokalPatriotu nastopila znana slovenska jazzovska pevka Mia Žnidarič. – Na letošnjo osrednjo slovensko gledališko prireditev oziroma v tekmovalni del Borštnikovega srečanja, ki bo oktobra potekalo v Mariboru, se je z uprizoritvijo dela Henryja Jamesa Portret neke gospe v režiji Matjaža

Filip Robar Dorin. (Foto: M. Markelj)

JUNIJ

Bergerja uvrstil tudi novomeški APT.

POBREŽJE OB KOLPI, junija – KUD Laterna iz Črnomlja je pripravilo kiparsko-slikarsko delavnico z mednarodno udeležbo, ki so jo vodili kipar Tapiwa Chapo iz Zimbabveja in študentka Kristina Rožman ter slikar Slavko Čučura.

SEMIČ, junija – Direktor KC Semič je postal Ferdinand Jakša, ki je bil prej v.d. direktor.

ZABUKOVJE, junija – V KD je potekalo srečanje pevcev ljudskih pesmi iz sevniške občine z naslovom Skupaj se znajdemo.

JULIJ

KOSTANJEVICA, 2. julija – V Galeriji B. Jakca so v sodelovanju z Zavodom za kiparstvo in mednarodno mrežo Sculpture Network kot drugi Dan kiparstva priredili mednarodni simpozij o vzdrževanju kipov, spomenikov in kulturne dediščine.

NOVO MESTO, 2. julija – V Galeriji Simulaker so izvedli multimedijски prepleteni podvig s sodobno raziskovalno glasbo, video projekcijami in avtorsko besedo, ki ga je Luka Prinčič poimenoval Fiberopti-kal.

METLIKA, 3. julija – S predstavitvijo nove knjige humorista Tonija Gašperiča Življenje je eno samo porivanje se je zaključil prvi del metliških mednarodnih poletnih kulturnih prireditev Pridi zvečer na grad. Nastopili so vokalna skupina In spiritu, pevka Irena Tratnik Dosso, pianist Jernej Šuštaršič ter Zvonka in Jože Falkner, ki sta prebirala odlomke iz Gašperičeve knjige.

RIBNICA, 3. julija – Romsko društvo Pomlad je v gostilni Mihelič pripravilo prvo prireditev s plesnimi točkami.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 3. julija – Izseljensko društvo Slovenija v svetu je organiziralo 16. tabor Slovencev po svetu, ki se ga je udeležilo okoli osemsto Slovencev iz matične domovine in izseljenstva. Glavna prireditev je bila okrogla miza Kako se povezujemo in kako bi se želeli povezovati z našimi rojaki po svetu, zbrane pa je nagovoril minister za Slovence po svetu in v zamejstvu prof. dr. Boštjan Žekš. Nastopili so plesalci folklornega ansambla Triglav iz kanadskega Winnipega, slovenski maturanti iz Argentine, povezani v Rast 38.

NOVO MESTO 4. julija – V okviru prireditev Knjigarne Goga se je pričel festival pouličnega gledališča Rudi Potepuški s kar nekaj pouličnimi predstavami in vizualnimi postavitvami.

LOŠKI POTOK, 5. julija – S priložnostno razstavo del, ki so jo pripravili v Domu starejših občanov na Hribu, se je končala dvodnevna 6. likovna kolonija v organizaciji domačega TD in pobudnice Helene Ruparčič Polončič. Udeležilo se jo je 31 ljubiteljskih slikarjev, ustvarjali pa so na temo premične kulturne dediščine.

ŠKOCJAN, 5. julija – Na prireditvi Škocjan poje in igra je nastopilo veliko domačih pevskih in glasbenih zasedb. Podelili so tudi nagrade s fotografskega natečaja občine, na katerem je zmagala Alenka Hrstar iz Zloganj.

STUDENEC, 6. julija – Potekalo je 29. srečanje harmonikarjev na Studencu, ki je bilo obenem tudi izbirno za Zlato harmoniko Ljubečne.

ŠKOCJAN, 6. julija – Na Knobleharjevi akademiji ob občinskem prazniku so nagrado občine prejele pevke skupine Plamen iz Škocjana, ki jih vodi Sabina Pinar.

NOVO MESTO, 8. julija – V predverju Policijske uprave so v okviru praznovanja dneva policije na ogled postavili razstavo del uglednega akademskega slikarja Franceta Slane.

TREBNJE, 8. julija – v Galeriji likovnih samorastnikov je o kulturni in duhovni dediščini v sedanosti predavala novomeška etnologinja in upraviteljica Jurjeve domačije Alenka Lamovšek.

KOČEVJE, 9. julija – Z nastopom tamburaške skupine Duplan in Romana Zupančiča so se na mestni ploščadi pričeli letošnji 10. Poletni večeri.

NOVO MESTO, 9. julija – Novomeški poletni večeri so se nadaljevali s koncertom Društva mrtvih pesnikov s prijatelji na Muzejskih vrtovih. – V knjigarni Goga se je pisateljica Cvetka Bevc pogovarjala s piscem romana Pontifikat Robertom Titanom Felixem.

RIBNICA, 9. julija – V galeriji Miklova hiša so odprli razstavo 2.m, 2.

Boštjan Kocmur, predsednik Izseljenskega društva Slovenija v svetu, in minister dr. Žekš na 6. taboru Slovencev po svetu. (Foto: L. Markelj)

JULIJ letnika magistrskega študija Akademije za likovno umetnost in oblikovanje. O delih je spregovorila dr. Nadja Zgonik, razstavo pa je odprl dekan akademije Bojan Gorenc.

SOTESKA, 9. julija – V okviru Festivala Brežice je v Hudičevem turnu nastopila zasedba Pramea ensemble, naslednje dni pa še v župnijski cerkvi sv. Križa na Trebelnem, v cerkvi sv. Marije Magdalene v Jesenicah na Dolenjskem.

ŠMIHEL, 9. julija – Na spominski uri Alojzija Zupanca, duhovnika, krajevnega zgodovinarja, ustanovitelja gasilstva in ljudskega prosvetitelja, so nastopili šmihelski kulturniki, učenci, pevske skupine, ljudski godci... Svoje stvaritve je na ogled postavil umetnostni kovač Robert Struna.

NOVO MESTO, 10. julija – Na novomeških poletnih večerih je bilo mogoče prisluhniti koncertu Uroša Periča Bluenote Quartet and The Pearlettes.

ŽUŽEMBERK, 10. julija – V nekdanji vinski kleti gradu so na ogled postavili likovna dela kočevskega likovnika Jožeta Lisca. Na otvoritvi sta zapela Elda Viler in Matija Cerar.

KOČEVJE, 11. julija – Klub kočevskih študentov je pripravil tradicionalno prireditev Kočevje se prebujata s koncertom.

NOVO MESTO, 11. julija – S koncertom Nece Falk in Alenke Godec na Muzejskih vrtovih so se nadaljevali Novomeški poletni večeri.

RATEŽ, 11. julija – 29 harmonikarjev je nastopilo na prireditvi Praznik harmonike.

TELČE, 12. julija – Pri gasilskem domu je pod naslovom Telška žetev potekalo srečanje ljudskih pevcev.

ŽUŽEMBERK, 12. julija – V okviru občinskega praznika je potekal 11. srednjeveški dan s prikazom viteških veščin, nastopom gledališča Cizamo...

METLIKA, 13. julija – V starem mestnem jedru se je pričel Teden kulture na placu, enotedenski festival ustvarjalnih delavnic, pestrih večerov... Med drugim je potekala filmska debata s Ferijem Lainščkom in Vladom Novakom ter ogled filma Petelinji zajtrk, šola pouličnega gledališča.

NOVO MESTO, 14. julija – V sklopu prireditev Novomeški poletni večeri je v KC J. Trdine nastopil severnoirski mladinski simfonični orkester City of Belfast Youth Orchestra.

KRŠKO, 15. julija – S kolokvijem o kiparju Ivanu Zajcu in koncertom Rudolfa Gasa so se pričeli Poletni večeri v parku, ki jih pripravljata krška enota JSKD in Valvasorjeva knjižnica.

VESELA GORA, 15. julija – Festival Brežice se je nadaljeval z nastopom belgijske zasedbe Ausonia v cerkvi sv. Frančiška Ksaverja ob igralcu japonskega Noh gledališča.

DOLENJSKE TOPLICE, 16. julija – V KKC je potekalo vsakoletno srečanje literatov topliškega upokojskega društva.

LANŠPREŽ PRI TREBNJEM, od 16. do 19. julija – Na 8. festivalu gledališča, glasbe in plesa Le soleil, ki ga je pripravila trebanjska gledališka skupina Grad Teater, se je zvrstilo kar nekaj delavnic, nastopov in koncertov...

NOVO MESTO, 16. julija – Knjižnica M. Jarca je ob 110-letnici rojstva Božidarja Jakca pripravila razstavo. – V Galeriji Krka so odprli razstavo kipov in risb mladega kranjskega likovnega ustvarjalca Tadeja Torča.

NOVO MESTO, od 16. do 17. julija – Festival Muzejski vrtovi, ki ga pripravlja zavod LokalPatriot, se je v KC J. Trdine začel z domačo skupino Društvo mrtvih pesnikov. Naslednji dan je nastopil celjski glasbenik in pevec Uroš Perič z Bluenote Quartetom, festival pa se je zaključil s pevkama Neco Falk in Alenko Godec.

SEVNICA, 16. julija – V galeriji Gradu so na ogled postavili dela Matjaža Tančica z naslovom London Street fashion.

KOSTANJEVICA, 17. julija – Z nastopom so se zaključile večdnevne poletne delavnice Razigrano poletje na Krki 2009, ki jih je umetniško vodila Lucija Kuntarič.

MOKRICE, 17. julija – V okviru Festivala Sevicq Brežice je na gradu bilo mogoče prisluhniti koncertu zasedbe L Hoste Dieu & Garlic Bread.

METLIKA, 18. julija – Prireditve Pridi zvečer na grad so se nadaljevale z nastopom pevke Mie Žnidarič.

PREDGRAD, od 18. do 19. julija – Potekala je prireditev Pranger Predgrad

2009 s številnimi glasbenimi nastopi, brezplačnim ogledom stalnih razstav, na osrednji prireditvi s srednjeveško povorko pa je bil zanimiv tudi kulturni program z nastopi mladinske folklorne skupine Pregrad, vokalne in instrumentalne skupine Katanija ter folklorne skupine Tine Rožanc, Rožmarin in Stuledi. Ves čas je potekala srednjeveška tržnica.

VESELA GORA, 18. julija – Poletje v Šentrupertu se je nadaljevalo s koncertom Tria Smetana iz Češke v cerkvi sv. Frančiška Ksaverja.

NOVI VINODOLSKI, 21. julija – V galeriji Turnac mestnega muzeja so odprli dvotedensko razstavo del novomeškega slikarja Janka Orača.

ŠENTRUPERT, 21. julija – Na koncertu Festivala Sevicq Brežice je v župnijski cerkvi sv. Ruperta nastopila slovenska zasedba Musica Cubicularis z nemškim kornetistom Borku Frithjofu Smithu. Koncert so ponovili tudi v cerkvi sv. Kancijana v Škocjanu pri Turjaku.

BIZELJSKO, 23. julija – Na gradu se je Festival Brežice nadaljeval z nastopom Quatour Hamona, Maillon&Maillon, Biffi.

METLIKA, 23. julija – Na grajskem dvorišču je bilo mogoče prisluhniti koncertu klasične glasbe ruske sopranistke Svetlane Kuznetsove in pianistke Karine Gishyanove.

METLIKA, 24. julija – V izložbi Murnove hiše na Trgu svobode je hčerka Alojza Pahorja Jakobina Pahor Pugelj pripravila predstavitev očetovega življenja in dela ob 100-letnici rojstva organista.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 25. julija – Citrarka Tinka Budič in sopranistka Mihaela Komočar sta nastopili na 1. letošnjem Aninem glasbenem večeru v cerkvi sv. Ane.

VESELA GORA, 25. julija – V okviru Poletja v Šentrupertu sta v cerkvi sv. Frančiška Ksaverja na glasbenem recitalu nastopila Kaja Kapus (violončelo) in Zoltan Peter (klavir).

SOTESKA, 26. julija – V Hudičevem turnu se je Festival Brežice nadaljeval z nastopom zasedbe La Novella.

Otvoritev Festivala dokumentarne fotografije Fotopub. (Foto: R. Božič)

NOVO MESTO, 27. julija – V organizaciji novomeškega zavoda Lokal-Patriot se je pričel 9. festival dokumentarne fotografije Fotopub 2009, ki je prinesel številne fotografske razstave, predavanja, projekcije, Nikonovo četrtkovo nagrado itd.

MOKRICE, 29. julija – Festival Brežice se je na gradu nadaljeval z nastopom skupine Zefiro Torna, Amorrroma in Taces.

KRŠKO, 30. julija – V Dvorani v parku so predstavili pesniško zbirko Stanke Hrastelj Gospod, nekaj imamo za vas. Predstavitev so s pripovedovanjem malih zgodb popestrili Ana Rostohar, Tamara Vonta, Rudi Stopar, Mojca Rožman, Branislav Oblučar, Stojan Špegel, Radharani Pernačič, Esad Babačič, Dijana Matkovič in Estera Cetin.

LJUBLJANA, 30. julija – Odprli so predstavitevno razstavo članic in

JULIJ

članov novoustanovljenega Društva likovnih umetnikov Dolenjske, ki mu predseduje Jožica Medle.

DOLENJSKE TOPLICE, 31. julija – V cerkvi sv. Ane je bilo mogoče prisluhniti orgelskemu koncertu Milka Bizjaka.

PRELESJE, 31. julija – V Baričevi hiši so pripravili literarni večer v spomin na mojstra Jureta, naslednji dan pa prvi likovni memorial in zaključek s postavitvijo razstave.

TREBNJE, 31. julija – V Baragovi galeriji je bil organiziran ogled razstave Boj proti veri in Cerkvi.

VINICA, od 31. julija do 2. avgusta – V avtokampu Vatra je potekal festival zvoka, sonca in zabave Schengenfest – rock brez meja.

BREŽICE, julija – Med podpovršinskim arheološkim pregledom pred pričetkom gradbenih del na Levstikovi ulici so odkrili arheološko najdišče, ki po mnenju strokovnjakov verjetno izvira iz bronzne dobe.

ČRNOMELJ, julija – Klub belokranjskih študentov je v sodelovanju z nekaterimi drugimi ustanovami pripravil tradicionalni festival Črnfest s številnimi koncerti, ki so v atriju gradu in v cerkvi Sv. Duha potekali do konca avgusta.

DOBRNIČ, julija – V okviru Festivala Seviqe Brežice sta v cerkvi sv. Jurija nastopila Nizozemca, altist Aytse Buwald in lutnjist David van Ooijen.

DOLENJSKE TOPLICE, julija – Ob občinskem prazniku je občinski grb prejelo Društvo podeželskih žena, v okviru katerih delujeta tudi zbor ljudskih pevk in folklorna skupina. – V avli KKC je bila na ogled razstava lesenih izdelkov in skulptur Toneta Zupančiča iz Rumanje vasi. Z avtorjem se je pogovarjala Majna Klančičar, o njem pa je marsikaj povedal akademski slikar Jože Kumer. – Dvajset literarnih snovalcev iz topliškega in šestih upokojenskih društev iz sosednjih občin je nastopilo na literarnem srečanju upokojencev v KKC.

IRČA VAS, julija – Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih je na vrtno dvorišče izvedlo 1. likovno kolonijo slepih in slabovidnih slikarjev, katere mentor je bil akademski slikar Jože Kumer.

KOČEVJE, julija – Domači kulturnik, šahovski in glasbeni pedagog, avtor več knjig Ive A. Stanič je napisal knjigo Profesor Humek o vsestranskem kočevskem kulturniku in profesorju Milošu Humku.

KRŠKO, julija – Prvi v nizu letošnjih Poletnih večerov v parku je bil posvečen kolokviju o ljubljanskem kiparju Ivanu Zajcu, ki je močan pečat pustil tudi v Krškem. O umetniku je spregovorila Alenka Černelič Krošelj.

LJUBLJANA, 10. julija – Umrli je pisatelj in dramatik Peter Božič, ki je bil krajši čas tudi učitelj na Dolenjskem.

NOVO MESTO, julija – Skupina arheologov Dolenjskega muzeja je na Kapiteljski njivi odkrila doslej najbogatější ženski knežji grob novomeškega območja s peštrimi nakitom in kovinskim posodjem. – Darja Peperko Golob in Jadranka Zupančič sta avtorici razstave ob 110. obletnici rojstva novomeškega rojaka, grafika in slikarja Božidarja Jakca. – Med najlepšimi knjižnicami Evrope je na spletnem portalu Knjižnične zgradbe od šestih slovenskih knjižnic tudi novomeška Knjižnica M. Jarca. – Adria, ljubezen moja je naslov pesniške zbirke Stanislava Lukšiča – Luke, ki jo je izdal po upokojitvi po 40 letih dela v novomeškem podjetju Adria.

PIŠECE, julija – 12 udeležencev iz Srbije se je udeležilo 2. vsakoletnega Pleteršnikovega tabora za aktivno učenje slovenščine za naše rojake iz Srbije.

OKRAJŠAVE:

- APT: Anton Podbevšek teater
- CIK: center za izobraževanje in kulturo
- DZ: državni zbor
- GZ: gasilska zveza
- GD: gasilski dom
- GŠ: glasbena šola
- KC: kulturni center
- KKC: kulturno-kongresni center
- KD: kulturni dom, kulturno društvo
- KS: krajevna skupnost
- KUD: kulturno-umetniško društvo
- MePZ: mešani pevski zbor
- MPZ: moški pevski zbor
- OPZ: otroški pevski zbor
- OŠ: osnovna šola
- PGD: prostovoljno gasilsko društvo
- PZ: pevski zbor
- RIC: razvojno-izobraževalni center
- RTV: Radio in televizija
- TD: turistično društvo
- UE: upravna enota
- ZIK: zavod za izobraževanje in kulturo
- ZKD: zveza kulturnih društev
- ŽPZ: ženski pevski zbor

r a s t

REVILJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XX., oktober 2009, št. 5 (125), ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojz Muhič
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter Založba Goga
- SVET REVILJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Andreja Brancelj Bednaršek (Metlika), Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Marjan Grahut (Šmarješke Toplice), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Dušan Krštinc (Straža), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Mitja Ličen (Knjigarna Goga), Stane Peček (Trebnje in Mokronog-Trebelno), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Ida Zagorc (Šentjernej), Jože Zupan (Šentrupert)
- UREDNIŠTVO:** Barica Smole (odgovorna urednica), Ivan Gregorčič (namestnik odgovorne urednice, Literatura), Dragica Breščak (Kultura), dr. Marko Koščak in Joža Miklič (Družbena vprašanja), Milan Markelj (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@novomesto.si
- SPLETNA STRAN** www.revijarast.com
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina za fizične osebe je 18,80 EUR, za pravne osebe 31,30 EUR. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 EUR. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajništvo revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, rtf ali txt.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK:** MiM
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
- Izhaja dvomesečno
- PODPORNIKI:** Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, občine soizdajateljice, Krka, d. d., Trimo Trebnje.

82
RAST 2009

KNJIŽNICA M. JARČA
Poselne zbirke

200902043,5

COBISS c

RAST -OKTOBER 2009

MESTNA OBČINA NOVO MESTO